

L 76-3
L 383

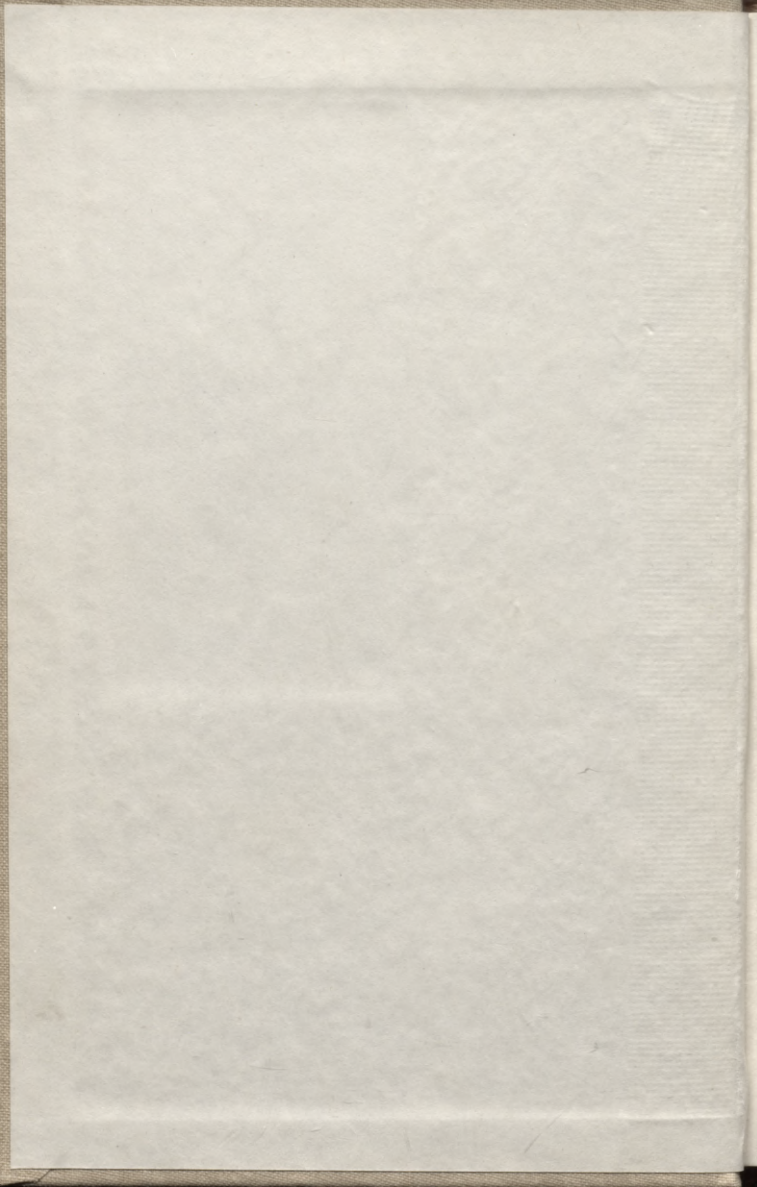
KRITIKAS
gada-
grāmata

1989. gada žanru pārskati.

Trimdas literatūra
un kritika.

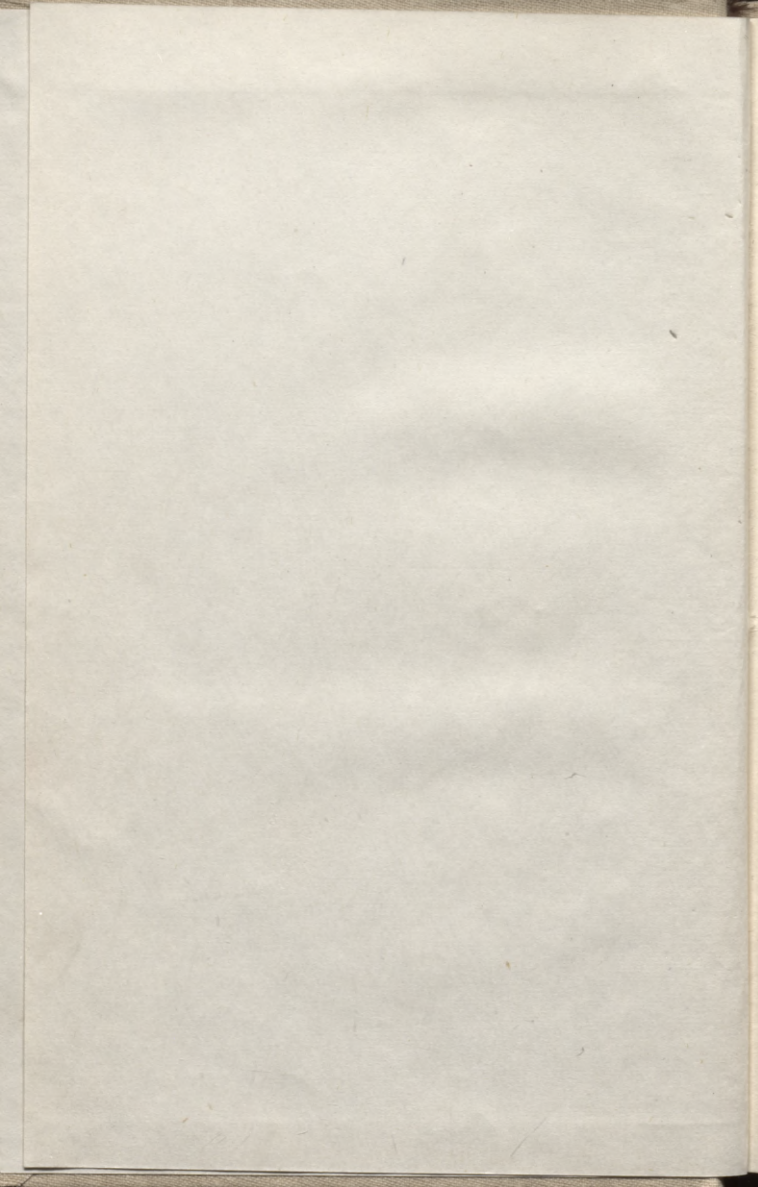
Sarunas ar rakstniekiem.

18

8. jūnijā.

17. jūnijā.

KRITIKAS
gada-
grāmata

18

1991. GADA KRITIKAS GRĀMATA

1989. gada žanru pārskati.

Trimdas literatūra
un kritika.

Sarunas ar rakstniekiem.

76-3
L-383

L
810.09

KRITIKAS *gada-* *grāmata*

18

RIGA «LIESMA» 1991

83.3L7
Kr 660

Sastādītāji Broņislavs Tabūns, Ildze Kronta, Inta Čaklā
Māksliniece Ināra Jēgere

81
LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

91—

← 21.344.40

0305049483

K 4603020102—11 2—91
MSL0(11)—91
ISBN 5—410—00451—5

© Izdevniecība «Liesma», 1991

Blakus tradicionālajiem gada pārskatiem, literārās dzīves hronikai un rakstnieku aptaujām šajā «Kritikas gada grāmatas» laidienā lielākā vieta atvēlēta trimdas literatūrai. Tās ir gan plašākas apceres (B. Jēgera pārskats par trimdas grāmatniecību, V. Nollendorfa raksts par literārajām paaudzēm, V. Ruņģes — par četrām jaunām dzejniecēm, A. Zemdegas ieskats «Elles ķēķī»), gan raksti un recenzijas par atsevišķiem autoriem un grāmatām.

Tiesa, nevaram apgalvot, ka šeit būtu pieminētas visas nozīmīgākās trimdas literatūras (kaut vai jaunākās literatūras) parādības — tas nav viena rakstu krājuma spēkos, pie tam sastādītāju kompetence un iespējas tikt pie viena vai otra materiāla arī bija ierobežotas. Šeit lasāmais tātd prasa turpinājumu nākamajās gadagrāmatās.

Daļa no apcerētajiem rakstniekiem un rakstu autoriem vērīgam lasītājam jau būs pazīstama (viņiem Latvijā iznākušas grāmatas vai bijušas publikācijas periodikā), ar citiem tuvāka iepazīšanās vēl priekšā. Daudzi «pasaules latviešu» (kā tos sauc V. Nollendorfs) literāti ir profesionāli izglītoti humanitāro zinātņu speciālisti, doktori un profesori, visi viņi labi orientējas pasaules literatūrā un ir sociālistiskā reālisma teorijas nenomākti cilvēki. Tādēļ līdzās faktu materiālam interesanti un mums ierosinoši ir paši viņu domāšanas un literatūras analīzes principi.

Ipašu mūsu uzmanību un pateicību pelnījis (kaut gan līdz šim nav saņēmis) Arizonas universitātes profesors R. Ekmanis. Vairākus gadu desmitus viņš rūpīgi un, jāteic, ļoti iejutīgi, nepalaizdams nepamanītu nevienu zaļu asniņu, sekojis latviešu padomju literatūras procesam un informējis par to trimdas lasītājus veselā virknē recenziju un gada pārskatu, kas publicēti galvenokārt žurnālā «Jaunā Gaita». Viens no viņa plašākajiem darbiem šajā

nozārē ir «Dažas iezīmes pēdējo gadu rakstniecībā: kopš RS 7. kongresa», no kura gadagrāmatas apjoms diemžēl atļauj pārpublicēt tikai daļu. R. Ekmaņa interpretācijā un vērtējumā šie mums labi zināmie, pašu piedzīvotie, kaut arī pēdējo gadu straujajās maiņās jau pabalējušie fakti izezaigojas jaunās šķautnēs un spilgti raksturo gan septiņdesmito gadu nogales sabiedriski politisko atmosfēru, gan mūsu literatūras toreizējās iespēju un uzdrīkstēšanās robežas.

Daži vārdi vēl jāsaka par valodas problēmām. Trimdas rakstniecība pieturas pie tām pareizrakstības normām, kādas bija spēkā neatkarīgajā Latvijā (mikstinātais «r», «ch» vārdos «kolchozs, «chaoss» utt.; «intelligence», «fainomens», «atmosfera» u. d. c.). Pie mums savukārt pēckara gados literārās valodas un pareizrakstības normas stipri pārveidotas un ir tādas, kādas nu mēs tās zinām. Atstājot valodnieku kompetencei un lemšanai jautājumu, kā ir pareizāk un kā darīsim nākotnē, šajā izdevumā, lai izvairītos no dažādrakstības haosa, esam arī trimdas autoru tekstus piemērojuši mūsu pareizrakstības standartam.

Kad, lūgdami padomu un sadarbību, uzrakstijām par šo ieceri — aplūkot trimdas literatūru un mūsu rakstniecību trimdas kritiķu vērtējumā — Andrejam Irbem Zviedrijā, viņš, itin kā pārmezdams šādu literatūras dalījumu «mūsējā» un «jūsējā», atbildēja: «Visa ir — mūsējā!» Lai tā būtu un lai mēs vienlīdz labi pazītu visas savas kultūras vērtības neatkarīgi no to rašanās vietas, tam, ceram, kalpos arī šis izdevums.

Sakārtotāji

Tauriņa vai kaktusa loģika

1

Nu jau kļuvis par tradīciju rakstīt pārskatu par gada dzejas grāmatām. Bet katra atkārtotā ir riskanta, tā var radīt paviršību, garlaicību, vienaldzību, arī virspusējību. Tāpēc nepieciešams mainīt ne tikai saturu, bet arī formu — ne tikai stilu, bet arī izjūtu. Kritikā pagurums iestāties tāpēc, ka to maz propagandējuši laikraksti un žurnāli (objektīvs iemesls), bet tā tomēr ir gaužām neinteresanta (subjektīvs iemesls). Var teikt — apburtais loks: mums kritikas nav tāpēc, ka nepublicē, bet nepublicē tāpēc, ka kritikas nav.

Pirms gada žurnālā «Avots» gribēju iesākt sistemātisku literatūrzinātnisku, literatūrvēsturisku rakstu sēriju, bet vairāk par dedzīgiem solījumiem neko nesagaidīju. (Tiesa, pašlaik situācija nedaudz labojusies.)

Bieži vien recenzijas par dzejas grāmatām pārvērtušās skaitļojamās mašīnās — dzejoļi 25., 36., 79. lpp. ir labi, bet 49., 66., 80. lpp. — slikti. Pilnīgi pazudusi kaut kāda pasaules kultūras konteksta klātbūtne, jebkura laba dzejoļu grāmata taču nav neapdzīvota sala, par kuru var tikai pateikt, cik tā ir skaista vai neglīta. Tā kā es strādāju ar igauņu literatūru, nevaru nepieminēt ļoti interesantos pārskatus par atsevišķiem dzejniekiem, piemēram, par Paulu Eriku Rummo, Vivī Luiku, Hando Runnelu u. c. Šajos pārskatos var atrast visu — dzejnieka evolūcijas ceļu, stila savdabību, ietekmes, saskarsmes ar pasaules kultūru un filozofijām, iekļaušanos laika kontekstā un daudz ko vēl. Šādus rakstus var tulkot jebkurā valodā, un tas būs ieguvums ne tikai vietējiem, bet arī citu tautu lasītājiem. Protams, igauņu kritiķi neda un netamborē ar svešvārdu adatām, bet raksta normālā igauņu valodā. Mūsu kritiķu rakstus bieži vien gribētos pārtulkot latviski no, viņuprāt, latviešu valodas.

Ja mēs varam runāt par 70. vai 80. gadu dzejas strāvotajiem, tad kritika ir diezgan pelēka, bez īpaša laikmeta zīmoga un rokraksta. Ja neticiet, pāršķirstiet kaut vai dažu gadu recenzijas vai tā saucamos pārskatus. Šāds uzbrukums nav domāts kā aizsardzība sev, jo man tagad arī jādara būtībā tas pats, ko visu laiku darijuši kritiķi, proti — jāraksta pārskats par 1989. gada dzeju. Tā kā to daru pirmo reizi un tā kā es neesmu kritiķis, teiks, ka atrodos ideālos apstākļos — varu kritizēt citus, bet pats pieļaut tās pašas kļūdas. Lai kā man tas izdosies, kaut kas ir jāmaina, jo turpināt tālāk tādā pašā garā vairs nedrīkst. Vismaz to es apzinos.

2

«Katrā ziņā tikmēr, kamēr valsts atļausies iejaukties literatūras jautājumos, literatūrai ir tiesības iejaukties valsts lietās» — šo Josifa Brodskā atziņu pilnībā var attiecināt arī vēl uz 1989. gadu. Valsts lietās visspilgtāk jaukusies tieši dzeja, un šī «jaukšanās» vairāk izmainīja valsts un kultūras attiecības, mazāk pašu dzeju. Mūsu robežsargi visu laiku ir bijuši vārdi, kas turējušies līdz pēdējai zilbītei pretī kultūras okupācijai, kuru es uzskatu par daudz briesmīgāku nekā teritoriālo okupāciju. Kultūras okupācija ir latviešu literatūras dabīgais stāvoklis, mūžīgais fons. Sešdesmito septiņdesmito gadu O. Vācieša, V. Belševicas, K. Skujenieka, M. Čaklā un U. Bērziņa dzejas sprunguļi izlauzuši daudz spieķu sociālisma un komunisma sapņu ritenī, bet astoņdesmito gadu J. Rokpeļņa, K. Elsberga, M. Melgalva, E. Zirņa, P. Brūvera un A. Zebera pīrgšana izbīdinājusi pārējos. Tagad, kad cenzoru vairs nevar uzskatīt par grāmatu līdzautoru, kad par dzejoļiem vairs nesauc uz «stūra māju», kad aizliegtais kļuvis par neiztrūkstošu etiķeti, sākas cita nevēlētība, sākas spekulācija, kuru attaisno ar citiem argumentiem. To ļoti spilgti izjūtu, strādājot žurnālā. Gandrīz katrā trešajā ceturtnajā atsūtītajā dzejoļī apdziedāts sarkanbaltsarkanais karogs, auseklītis vai Latvijas brīvība. Jebkuras tautas pašapzināšanās ir svētīga, kur nu vēl tādas tautas, kas okupēta tik brutālā veidā, bet pašapziņa, pacelta briesmīgos augstumos, nevar ilgi līdināties, ja apakšā viss palicis pa vecam. Ar ilzūziju pietiek vientiešiem un eksaltētiem jūsmiņiem, ar pliku cerību — pielāgojušamies funkcionāriem. Bet ko darīt dzejniekam? Es nesaskatu nekādu māc-

slinieckisko vai ētisko kategoriju atšķirību dzejoļos, kuros apdzejota stahanoviešu vai Tautas frontes varonība. Mākslai nedrīkst būt nekādas atlaides ne idejas, ne labas gribas vārdā. Apdziedāšanās svētki nedrīkst ieilgt, citādi no viena konjunktūras grāvja nonākam otrā. Laiks, kad politiskie teātri stāvgrūdām pilni, dzejai ir neiedomājami grūts, taču, neskatoties uz šīm grūtībām, patiesi dzīvi ir tie dzejoļi, kuros sprēgā ironija, pašironija, nirdzīgais vai kuri šajā cerību jūsmā ir melnā bezcerībā krituši. To ilustrē «trīsdesmitgadnieku» — K. Elsberga, P. Brūvera, E. Zirņa, A. Zebera un citu panti. Patētika ir meli — visvienalga, dzejā vai svinīgā mītiņā. Neaizmirsīsim, ka valodai ir sava psiholoģija un nevis tikai savs stils. Nevienu nevar pārliecināt vai iejūsmināt, runājot piepaceltā patriotisma valodā. Nevar noticēt dzejniekam, kurš pilns ar vispārpieņemtiem poētismiem kā suns ar blusām. Tieši ar šo uzticēšanos pret 1989. gada grāmatām kā diena pret nakti nostājas Klāva Elsberga «Velci, tēti». Viņa dzejas krājums pierāda sen zināmu patiesību — ne tēmas izvēle, ne formas veiklība, bet tikai intonācija ir tā neredzamā ādere, kura pievelk lasītāju, tikai intonācijas dabiskumam ir uzticēšanās garantija. Jāns Kaplinskis esējā «Kas ir dzeja?» raksta: «Dzejas valodā ietilpst vairāki pieredzes slāņi, kas tiecas uz īstenības pieredzi.» Manuprāt, šo «īstenības pieredzi» visprecīzāk notvēruši tieši «trīsdesmitgadnieki». Šo apgalvojumu viņi apliecina nevis ar pompozu un patētisku, ārēju un nekonkrētu brīvību, bet gan ar cenšanos justies iekšēji neuzspēlēti un nepiespiesti. Domāju, ka pilnīgi noticēt var tikai tad, kad sarunājamies normālā valodā. Valoda, kas uzkrītoši bagātināta leksiski, morfoloģiski vai pat dialektoloģiski, ir tikpat nedzīva kā nabadzīga un noplicināta, jo jebkurš pārspilējums ir nepatīams. Klāva Elsberga dzejā neatrast nemoтивētus pārspilējumus ne valodas, ne stila, ne formas ziņā. Līdzsvars ir pārliecība, kura jebkurā mākslā nosaka patieso vērtību. Līdzsvars ir arī precizitātes izjūta un loģika, kas nav radniecīga matemātikas vai filozofijas profesora, bet gan tauriņa vai kaktusa loģikai.

Es diezgan bieži piesaucu vārdu «uzticēšanās» gan apliecināšanai, gan noliedzošanai, šādi akcentējot pašu būtiskāko mākslā. Tā ir nežēlīga, bet taisnīga, neizlūdzama un neizkrāpjama vērtība, jo uzticēšanās māksliniekam vai dzejniekam ir īstenais patiesības kritērijs. Jāatzīstas, ka reti kuram 1989. gada dzejas grāmatas autoram varu uzticēties

pilnībā, starp mums tomēr vairāk pastāv «kamērlasu» mehāniskās attiecības. Kāds varbūt mani nomētās ar akmeņiem, pierādot tādas un tādas rindas skaniskumu, tāda un tāda dzejoļa aktualitāti, tādu un tādu formas meistariības sasniegumu. Taču mākslā pārliecināt ar argumentiem ir neiespējami, ieborēta vērtība ir nemitīga apgalvojuma atkārtotā rezultāts, kas diezgan bieži tiek izmantots, runājot par atzītām autoritātēm. Pret šo kaiti varbūt gēldētu Hando Runnela vārdi no «Jaunajiem pieņēmumiem»:

Visas sekas pamato cēloņus pēc tam.

Visas patiesības kļūst pretīgas, kad tās diezgan ilgi atkārt.

Visi vārdi patiesi kļūst, ja tie diezgan ilgi gaidīti.

Nemitīgi atkārtota patiesība noplicina, noskalpē jauno, nebijušo. Tradīciju pārspilējuma ēna krīt uz mums visiem, un atklāšana jau pieder muzejam un atmiņām. Ne tikai dzejā, bet visā mūsdienu latviešu literatūrā pārsteigumus grūti sagaidīt, slavējot provinciālismu kā latviešu vienreizēju tradīciju stabilitāti, norobežojoties no pasaules kultūras ar mazkulturālību. 1989. gadā iznākušas tikai divas atdzejotās grāmatas — P. Sevaka «Dieva sekretārs» M. Čaklā un Anas Blandiānas «Sniega stunda» L. Brieža tulkojumā. Aiz kalniem tie laiki, kad ar dedzību Māris Čaklais, Māra Misiņa un citi toreiz izdevniecībā strādājošie redaktori stāvēja un krita par G. Frēdinga, G. Mistrālas, P. E. Rummo, M. Trāta, N. Hikmeta u. c. dzejas grāmatu izdošanu latviski. Tagad papīru un tipogrāfijas jau das tērējam visādām muļķīgām izlasēm, pelēkām oriģinālgrāmatām, kuras pirms iznākšanas jau paredzētas skatlogu rotai, bet tuvāku un tālāku tautu dzejai atvēlēti tiek tikai papīra atgriezumi. Es nevaru iedomāties, kā var iztikt bez leišu S. Gedas, J. Mekas, igauņu J. Kaplinska, H. Runnela, A. Alliksāra, armēņu Kučaka, Siamanto, par klasiķu T. S. Eliota, e. e. kamīngsa, L. H. Borhesa grāmatām nemaz nerunājot. Jebkurš labs atdzejojums ir ne tikai kultūras fakts, ne tikai izziņas avots, bet paredzamā un neparedzamā oriģināldzejas apvāršņa paplašināšana. Mūsu poētika ir jau ieslēgusies vienmuļības un pelēcības žogā. Pāri žogam skatīties var tikai izredzētie — vairāku vaiodu zinātāji, citu kultūru tulki. Ja situācija ar atdzejoto grāmatu izdošanu neuzlabosies, mēs kļūsim arvien nabadzīgāki. Bet draudu priekšvēstnesis ir fakts, ka 1989. gadā tikai dažas latviešu dzejnieku grāmatas interesanti lasīt,

tikai dažas — notikums kārtējā dzejas gadā. Bet šo pārējo — pelēko, neinteresanto grāmatu un izlašu vietā varēja taču būt svaiga elpa, piemēram, no Madrides vai Kauņas.

1989. gada «Dzejas diena», ko sastādījis Leons Briedis, ir labs uzskates līdzeklis manis iepriekš izteiktā ļaunuma novēršanā. Varētu pat riskēt un apgalvot — tā ir shēma, pēc kuras vajadzētu izdot Latvijā dzeju — samērīgi oriģinālliriku, maz publicētos 20.—30. gadu autorus, atdzejojumus un latviešu dzejniekus, kas dzīvo pasaulē. Bet galvenais samērīgi, nepārspilējot un nesākot konjunktūriski publicēt tikai 20.—30. gadu autoru un trimdas dzejnieku darbus. Lai nesāktos haotisks svešatnes latviešu dzejas bums, nepieciešams nekavējošs tās pamatīgs un paties izvērtējums.

Neuzskatot, ka pastāv kādas literārās robežas starp Latvijā un trimdā izdotajām grāmatām, par svarīgu notikumu 1989. gada visā latviešu dzejā gribu piesaukt Roberta Mūka krājumu «Kad vairs nav govju». Man vienmēr patīcis lasīt dzeju, kas profesionāli interpretē dažādas filozofijas vai reliģijas. Roberta Mūka grāmatā tas neizpaužas tik tieši kā igauņa Uku Māzinga budistiskajā lirikā, tomēr meditātīvā elpošana nojaušama aiz lielā sīkumu kalna. Pārsteidz, kā Mūks improvizē, pie sevis pasmīnot par Nopietno un Svēto, it kā nemitīgi atgādinot Sopenhauera atklājumu — dzīve jāuzskata par nemitīgiem meliem gan mazās, gan lielās lietās. Roberta Mūka dzejā neatrast intonāciju, kā herbārijam domāto sadzeltējušo augu iespiestu starp Sokrata, Svedenborga vai budistu biežajiem foliantiem, tā ir atbrīvota un dzīva. Šī dzeja pierāda, ka nevis zināšanas, svarīga ir tikai saprašana, saprašana kā intuīcijas un gudrības vienojums, saprašana kā brīnums nevis hermeneitikas, bet poētikas limenī. Mākslas saprašana nav nekas cits kā apskaidrotība, kaut kas līdzīgs budistu sacerējumos lasītajai legendai par mazo zivtiņu, kura, peldot jūrā, prasa jūras karalienei:

«Es pastāvīgi dzirdu par jūru, bet, kas tad īsti ir jūra, kur tā ir, — es nezinu.» Jūras karaliene atbildējusi:

«Tu dzīvo, kusties, eksistē jūrā. Jūra ir ārpus tevis un tevī pašā. Tu radusies no jūras, un jūra apris tevi pēc nāves. Jūra ir tava esība.» Tālāk interpretējot šo domu, harmoniski iederas A. Tarkovska filmā «Nostalgija» aptuveni šādi izteiktā atziņa — jāieskatās dabā, lai saprastu, ka dzīve ir vienkārša. Lūk, kur mākslas apskaidrības de-

bess — mokošs zināšanu un pieredzes ceļš atpakaļ Sākumā. Roberta Mūka dzeja ir kultūras asociāciju nepārspilēta un tiši nesarežģīta «stikla pārlišu spēle», līdzīga tai poētiskajai nosacītības precizitātei, kuru veiksmīgi izmanto Uldis Bērziņš. Šādai dzejai svarīga nav vārda vai tēla, bet gan vesela kultūras bloka asociācija, kuru akumulē gan zināšanu, gan intuitīvais slānis.

3

Padomju kultūras monstros mantojumā atstājis mulķīgu dogmu — visam jābūt izskaidrojamam. Katra nebijušāka, netradicionālāka balss tūlīt tika apklusināta ar pašpārliecinātu smīnu. Varbūt tāpēc latviešu dzejā maz tādu dzejnieku kā Monta Kroma, Aivars Neibarts, Juris Helds, Viks. Iespējams, ka šie «savādnieki» samērā vienmuļi tāpēc, ka viņiem nemitīgi bija (ir?) jāaizsargā šī savdabība. Varbūt vainīga pārāk tiešā ietekme no kāda konkrēta modernista? Šajā viņu vienmuļībā nesaskatu briesmīgu ļaunumu, taču jebkurai oriģinalitātei ir nemitīgi sevi jāpierāda un jāpilnveido. Atstāta inercei, tā gribot negribot mirst pašas radītajā tradicionālītātē. Citi to dēvē par stilu vai rokrakstu, taču tas nav arguments, jo attaisnošanās vienmēr ir pazemojoša. Tādas domas mani vajāt vajāja, lasot jauno Montas Kromas grāmatu «Esmu», kas spilgti izdalās starp citu grāmatām, bet starp savējiem agrāk izdotajiem krājumiem grūtāk pamanāma ar kādu nebijušāku niansi, līniju, krāsu. Var jau apgalvot, ka dzejnieks visu mūžu raksta vienu vienīgo grāmatu, var jau teikt, ka noturība un stabilitāte ir profesionalitātes pazīme. Tās tiešām tādi dzejnieci kā Monta Kroma piemīt atliku likām. Taču daudzveidīgs un patiess pārsteigums tomēr ir vienīgais atdzīvinātājs, vienīgais īssavienojums šajā mūžīgajā saiknē starp cilvēku un apkārtējo vidi. Dzejā brīnums ir precizitāte apziņā, tēlā, izjūtā un valodā — visvienalga, vai esi modernists vai nelabojams tradicionālists. Vēlreiz Jāna Kaplinska eseja «Kas ir dzeja?»: «Protams, dzejas iespēju nodeldēšana visvairāk apdraud pašu oriģinālo dzeju. Jo agrāk vai vēlāk dzejas oriģinalitāte mazinās. Tas būtībā apliecina tikai to, ka personība nav nedz bezgalīgi bagāta, nedz dziļa un ka pati dzeja ir sevī noslēgta sistēma. Bagātība un atjaunošana nāk no personības, vides un īstenības.» Tātad nevis mehāniski radīta savdabība,

bet intuitīvi pārlicinoši dabīgs atklājums, tāds atklājums, kas pilnā mērā pārsteidz, arī ir oriģinalitāte, pēc kuras tiek ties. Beidzamais laiks saudzīgāk, izprotošāk, bet galvenais — zinošāk atklāt šo mūsu «īpatņu» dzeju, nerakstot tikai vārdus — «interesants», «savdabīgs», «oriģināls». Pasaules kultūras attīstība un izmaiņas ir vienlaicīgs process, bet šim procesam ir jāseko, tas jāpārziņina. Jociģi, bet modernisma klasika pazīstama tikai izredzētajiem, tiem, kuri paši alkst zināt, jo atdzejojumu ir maz, bet teorētisko traktātu, manifestu tikpat kā nav. Runājam par sirreālismu, nemaz nejdēdzot, kas tas ir, kādam autoram piedēvējam modernista statusu tikai tāpēc, ka viņš neraksta klasiskajā formā. Šāds pasaules kultūras analfabētisms ļauj atklāt Ameriku, nezinot, ka tā jau sen atklāta. Agrāk mitoloģiskie, folkloriskie sižeti un tēli pārgāja no vienas tautas otrā, no vienas valodas otrā, pierādot, ka cilvēks ne tikai piesavinās svešo, bet apmēram domājis līdzīgi, jo radīšanai ir sava bezgalība un sava ierobežotība. Tagad, kad sarežģījušās cilvēka un vides attiecības, kad pārmantojamības prioritāti ieguvusi priekšmetiskā pasaule, garīgajam un netveramajam grūtāk pārkāpt robežas. Tiepiģi paliekot pie pārlicības, ka apģūt pasaules kultūras pamatus ir obligāts priekšnoteikums, arvien lielāku kultūras posmu izsvītrojam ne tikai no pieredzes, bet arī no apziņas, taču šis neapgūtais, neobligātais posms mums palīdzētu labāk saprast tos pašus pamatus un skaidrāk sadzirdēt savu elpu.

Krievu padomju dzeja ietekmējusi daudzus latviešu dzejniekus, tomēr šī orientācijas apbrīnojamā vienveidība, kā arī šīs lirikas pilnīgi svešā mentalitāte atstājusi mums mantojumā piepaceltu patosu, liekvārdību un apdziedāšanās kāri. Protams, tagad šī mulķīgā vāvuļošana nedaudz mainījusi savu raksturu, tomēr, lasot dažu vecākās paaudzes dzejnieku grāmatas, tas jūtams. Piecdesmito un sešdesmito gadu mīts par padomju dzeju pēc iespējas ātrāk jāsagrauj, jo mūs jau brīdina komiešu, burjatu, karēļu un citu mazo tautu literatūras, kas pārvērtušās par kosmopolitisku mistrojumu, ko radījis padomju kultūras terorisms. To nesaku tikai teikšanas pēc, grieziģi tas jau dzirdams mūsu piesārņotajā valodā. Pērn Valodas svētkos es ironiski izteicos par vienotu padomju valodu. Tagad saprotu, ka ironija nav vietā, jo tas taču jau ir noticis fakts. Lielākā daļa tautu it kā runā savā valodā — bet vai tā ir savējā?

1989. gadu es uzskatu par poētiskā vārda inflācijas sākuma gadu iepriekšminēto iemeslu un seku dēļ. Taču nekādā ziņā negribu teikt, ka tā ir tragēdija. Literatūras procesam nemitīgi jāmainās, to pierāda pasaules kultūras kāpumi un kritumi. Kultūras destabilizāciju rada ticības un orientācijas maiņa, inerce un pagurums. Dievam ir jāmirst, lai piedzimtu Dievs, un ticības brīnums pierāda, ka esam lūguši bez ticības. Tagad ir skaidrs, ka dzejai ir jāmainās, bet izmaiņas mākslā var radīt tikai saprašanās ar apkārtējo vidi. Vispārējās kultūras savrupā un intensīvā attīstība, salīdzinot ar bioloģisko attīstību, mūs apdraud un nākotnē ir visnedrošākais tilts. Atraujot domāšanu no dzīvā impulsa, var dzeju mehāniski atjaunot, varbūt pat izveidot šķietamu glābiņu, tomēr tas vienmēr būs īslaicīgs. Atcerēsimies modernistus, kuriem nesaprotamais kalpoja kā aizsargmūris pret nemitīgo tieksmi izskaidrot. Mums, atrodoties totālās padomju kultūras okupācijas varā, šis svarīgais posms ir izkritis. Mēs it kā esam pārlekuši vienu kultūras attīstības formāciju. Kaut ko lasot vai interesējoties, esam bijuši lietas kursā, bet neesam to visu izjutuši uz savas ādas. Kā piemēru minēšu piecdesmito beigās un sešdesmito gadu sākumā vispirms franču, pēc tam vācu modernistu spilgto ietekmi uz somu dzeju. Līdzīgi noticis ar citu tautu poētisko domāšanu un sapratni. Šie vētrinieki dažādu skolu un virzienu vilņi tai brīdī ir aizrāvuši sev līdzī gandrīz veselu tautu pieredzes un tradīcijas pilis, un tas ir svētīgi. Mēs, tupēdami aiz mūžīgā un neapgāžamā patiesības mūra, esam tikai ieklausījušies to šalkoņā.

Šķiet, ka visprecīzākais apzīmējums mūsu domāšanai ir haosa cilvēks. Sagramstītais, «kovardabūt» dabūtais mazumiņš arī mūsu dzeju veidojis haotiski, un šī īpatnība ir izsaukusi neviltotu interesi ārpus robežām. Par to esmu pārliecinājies sarunās ar citu tautu dzejniekiem un kritiķiem. Bet šāds pusizglītības stāvoklis var iedzīt pesimismā vai trakā tieksmē apgūt nokavēto. Varu kļūdities, bet es nojaušu, ka tagad dzeja meklēs šo pārrauto saikni, sāksies dažādi formas eksperimenti, jo izlaistie posmi mākslā nav aizmirstami un atstājami neaiztikti. Tā būtībā ir intuitīvi nojaustā, bet nepiepildītā tiekšanās pēc jaunā. Taču jaunais nevar palikt tikai izziņas līmenī, tam ir jāiziet cauri kā Saules vārtiem uz apskaidrotību.

So rakstu varat uzskatīt kā pārdomas, kā pārlicību vai šaubas, kuras manī izraisīja 1989. gada dzejoļu krājumi. Piebāžot recenzijas ar citātiem un spriedumiem par to kvalitāti, iepriecinām vai sarūgtinām tikai pašu rakstītāju, nevis lasītāju. Bet to taču var darīt, izmantojot pasta pakalpojumu.

Nobeigumā es gan citēšu, bet citēšu atkal Josifu Brodski: «... dzejoļa sacerēšana — tā ir kolosāla apziņas, domāšanas, pasaules uztveres paātrinātāja.» Ceru, ka turpmāk iznākošās dzejoļu grāmatas nesīs patiesu paātrinājumu, bet, lai tas notiktu, tagad vairāk jāizdod pasaules dzejas tulkojumi, dažādu tautu dzejnieku esejas, traktāti un manifesti. Jāsadragā dogmatiskie aizspriedumi un jāklūst brīviem savā apziņā. Tagad mūsu fiziskā brīvība atkarīga tikai no likteņa, bet liktenis dzejniekiem ir vienīgais, uz ko viņš var paļauties.

Lit. un Māksla, 1990, 21. apr.

Vai politika? Vai poētika?

Par 1989. gada pirmās puses oriģināldzejas grāmatām

R. R. Diez vai šis «sakarsētais» politizācijas laiks var veicināt dzejas lasīšanu, tās vētīšanu un pētīšanu. To vien dzird: nav laika ne avīzes izlasīt, kur nu vēl grāmatas. No otras puses — pašlaik presē var atrast daudz ko tādu, ko nedrīkst nezināt, par ko nedrīkst nedomāt. Un tomēr, un tomēr: žurnālistikai savs uzdevums, dzejai cits, vairāk uz cilvēka sirdi un garu tiecīgs. Kaut gan vienmēr bijusi arī tāda dzeja, kur šis mērķis arī ir aktualitātēs sakņots.

I. A. Jā, par to nākas domāt bieži, strādājot izdevniecībā «Liesma», kura faktiski vienīgā pagaidām izdod visu mūsu dzeju (vēl tikai parādās pirmie kooperatīvu izdevumi).

Dzeja un politika...

Riskēšu īsi formulēt šīs attiecības: dzeja var iztikt bez politikas, politika nekādi nevar iztikt... bez dzejas, precīzāk — bez tām vērtībām, uz kurām orientēta dzeja. (Varbūt iebildīsi: vai, kā ir iztikusi! Nu tad tāda politika neizbēgami cieš krahu.)

Bet tiesa arī tas, ka dzeja ir neatņemama lielu tautas masu kustības daļa. Sabiedrības pacēlumu dienās stipri saplaukst politiskā dzeja, satīra. Šķiet, mūsdienu situācijai visvairāk analogiju atradīsim ar 1905. gadu, bet — ir arī atšķirības, piemēram, attieksmē pret reliģiju...

R. R. Nesen vēl bija citādi. Vēl taču pat ne pāris gadu nav pagājis, kopš atskanēja pirmās tādas runas, parādījās pirmie tādi raksti. Agrāk to mēģināja izteikt Latvijas dzejnieki, arī dramaturgi (Priede, Putniņš...), domāju — tas viņiem arī izdevās. Tiesa, bezgaldaudzie tabu, ārējie un iekšējie cenzori centās viņus vislaik pieklusināt un apklusināt — sak, stāviet pie saviem ratiem un mācieties «smalkjūtību» (!), kā reiz 60. gados patiešām bija nodrukāts «Cīņas» ievadrakstā. Šis brutālais spiediens no ārie-

nes radīja iekšēju pretspiedienu — oficiozajai, «pareizajai» vienprātībai pretī nostājušos opozicionāru, nonkonformistisku dzeju un drāmu. Manuprāt, šis posms diezgan spilgti un, protams, savdabīgi atspoguļojas arī (gandrīz vai?) visās grāmatās, kas iznākušas šogad.

Vai nav zīmīgi, ka līdz pat šim laikam neesam drīkstējuši to nosaukt istajā vārdā — par politisko dzeju? Varbūt nepiekritīsi, bet es nevaru to nosaukt citādi, kaut vai krietnu daļu no tās, kas lasāma arī pagājušā gada nīknākajā un stiprākajā grāmatā — Ojāra Vācieša «Ex libris».

Nezinu, kā tu, bet es nīkni un dikti sāpīgi pārdzīvoju to, ka nu jau 2—3 gadus jaunākā latviešu dzeja paliek gandrīz vai nopietnāk neizvērtēta. Kaut vai tikko pieminētais «Ex libris» noteikti bija pelnījis daudz vairāk vietas, nekā tam mūsu presē tika atvēlēts. Tur taču pirmo reizi grāmatā tika publicēti tādi dzejoļi kā «Potjomkina sādža», «Vadoņa augšāmcelšanās», «Oktobra svētki Magadanā», «Pulkvedis Vācietis un Hirosima», «Jezuītu ceļadziesma» u. c., kam pats pēdējais laiks pārceļot uz skolu mācībgrāmatām.

I. A. Pilnīgi piekritu tavai domai par Ojāra dzejoļiem.

Paturēsim prātā, ka šis dzejas gads sākās ar Ojāra Vācieša Kopotu rakstu (desmit sējumos) pirmo sējumu. Viņa dzejā vispilnīgāk redzam to Latviju, kura izsāpēta gadsimta drāmās un traģēdijās, kuru veidojam un ceram ieraudzīt... Ceļš uz to nav bijis vienkāršs un viegls pat — uzdrošinos apgalvot — mūsu spožākajam dzejniekam pēc Aleksandra Čaka. Un varbūt tieši tāpēc. Jo tā nav tikai liela uzdriktēšanās, bet liela dzeja, un tā pārvar ilūzijas, maldus. Un neignorē neko — ne mūsu stiprumu, ne maziskumu. Ikviens nākamais sējums par to pārliecinās arvien noteiktāk.

R. R. Arī A. Bergmaņa «Nē, es nespēju, Sibīrija...» atnākusi pie mums no tālajiem 60. gadiem. Man bija lielas bailes, vai pa šiem gadiem dzejniekam plinte nebūs ierūsējusi. Kopš pirmās dzejoļgrāmatīņas taču pagājuši gandrīz divi gadu desmiti. Tiesa, bija lasīts Bergmanis žurnālists, vislaik konkrēts un ieinteresēts, ar noslieci uz atskatu savā un domubiedru jaunībā. Īpaši vērtīgas man šķita viņa atmiņas par traģiski aizgājušajiem Leinertu un Leikartu — un gauži žēl, ka tās palikušas tikai nodzeltējušajās PJ lappusēs.

Atskats uz bērību un jaunību vissirsnīgāk skan arī Bergmaņa otrajā dzeju grāmatā «Patvērums». Redzams,

atmiņas ir bijušas Bergmaņa patvērums grūtajos stagnācijas gados. Viņa atmiņas par aizgājušajiem — arī manas jaunības gaišākajiem cilvēkiem (tie nosaukti poēmas «Koncerts ērģelēs. Tikai diviem» VI daļā) — ir ne tikai epitāfijas. «...man ik aiziešana uz turieni, no kurienes nav atgriešanās, dzina dzīvot»; pirmā un pagaidām vienīgā poēma uzrakstīta satraukti, bijīgi un centrniecīgi — uz minētajā daļā nosauktajiem desmit cilvēkiem.

I. A. Atzišos, ņemot rokās Andra Bergmaņa savveidīgo izlasi, biju drusku skeptiski noskaņots. Nevar jau visu norakstīt uz laikmetu. Sak, tik daudz kas dega — man arī gandrīz visa mantība nosvīla... Vai nu cits laikmets bija Ojāram, Vizmai, Knutam, Vitautam, Mārim? Cik atceros, arī Andra otro krājumu jau pasen gaidījām. Grāmata sagādāja ne vienu vien patikamu pārsteigumu. Autors, pazīstams žurnālists, dzejā nes arī savas profesijas zīmogu, saasinātu laikmeta un cilvēku izjūtu. Man pat radās iespaids, ka dzejā viņš pamazām izteicis to, ko nav spējis vai uzdriksstējies žurnālistikā. Neņemos zilēt nākotni, daudz kas atkarīgs no katra cilvēka likteņceļa, no talanta šķautnēm. Bet šķiet, ka Andris pieder pie tiem dzejniekiem, kuru spēkus šodiena atraisa.

R. R. No žurnālistikas dzejā ienāk arī ventspilniece Laimdota Sēle ar savu pirmo grāmatiņu «Izšķilt mīlestību». Tiesa, arī šajā grāmatā, tāpat kā iepriekšaplūkotojā, ir jau, ir arī tas — zināms sasaistošs un vietām pat klajš tematisms (vēl izteiktāks tas L. Vāczemnieka grāmatā), bet abās ir arī atzīstama emocionalitāte.

Paradoksāli, bet L. Sēle kā dzejniece ir visvājākā tieši tur, kur visdedzīgākā — kur ar visu krūti iestājas par savu Ventspili, pret tai draudošajām briesmām. «Ķīmija izēdis pilsētu tukšāk / nekā neitronbumba,» viņa raksta, un te jau ir tā žurnālistika, pavisam plika (arī visa VII nodaļa 76. lpp. tāda pati). Labi gribētā tendenciozitāte visam šim dzejojumam (poēmai?) «Renesanse (par manu Ventspili domājot)» ir kā smags akmens kaklā un novelk to zem patiesas dzejas līmeņa. Vietām L. Sēle ir mazāk pretencioza, brīvāka, daudzveidīgāka — arī tēmu, ritmu, tēlainības ziņā. Vietām te parādās pat pirmajā grāmatā negaidīts atšķirīgs, dziļas balss pievilcīgums (piemēram, dzejoļos «neprātīgs», «Ezeriena», «Ir rudens»). Tas dod daudz lielākas cerības uz dzejnieces nākotni nekā daži dzejasnedarbiņi grāmatas beigās: jau minētā «Renesanse», arī «Zvērests», ko iesāktajā garā varētu turpināt līdz bez-

galībai... Ja tālākajā ceļā par ceļrāžiem tiks izvēlēti šādi sadomāti principi, draud izšķīšana virspusējā publicistikā. Ja tiks meklēta jauna izteiksme, L. Sēle var nostiprināt neordināras dzejnieces statusu. Tā man šķiet.

I. A. Atļauj tev iebilst ar Laimdotas Sēles citātu:

Nav ziedu pasaules! Jā, es to izdomāju,
lai būtu skaistāk. Kam gan negadās
reiz mūžā tuksnesi ar puķēm piedzejot?

Tas ir no minētā cikla «Ezeriena».

Manuprāt, «Izšķilt mīlestību» ir grāmata par to, kas... neļauj nokļūt dzejā. Vai — pareti ļauj. Ne tikai apkārtņē, bet arī cilvēkā pašā. Viņš pretojas, bet velk uz ikdienas estetizāciju vai — gluži otrādi — publicistisku nosodījumu. Un ir jau arī par ko — un visvairāk taisni caur Ventspils prizmu.

Bet — velk uz prozu, uz publicistiku.

Arī tas ir ceļš, bet par dzejas ceļu tas kļūst tur, kur emocija pārvar apcerīgumu, racionālisma važas (kaut vai «Spēlē, spēlē, spēlmanīt...») vai, gluži otrādi, nežēlīga analīze rada kādu mūsdienu «nedzejiskās dzejas» veidu, kas tāpat var būt cilvēka dvēseles būtiska aina... Šķiet, tas tomēr nav pietiekami atskārsts.

Lai nu kā, dzeja tiešām «paliek gandrīz vai nopietnāk neizvērtēta», kā tu jau teici. Un ne jau «atzīmes salikt» te no svāra, bet padomāt par mūsu kopīgo dzīvi, par mūsu pašu garīgo un dvēselisko stāvokli.

R. R. Ja reiz esam sākuši runāt par popularitāti, par iešanu pretī (mazākprasīgām) lasītājam, dažbrīd arī pieliecoties, tad visai zīmīga šai ziņā man šķiet L. Vāc zemnieka jubilejas izlase «Atsaukšanās». Laikam jau autors pats (?) tajā atlasījis sev tuvākos (vai tos, kas patiks lasītājiem?) dzejoļus no sešām jaunākajām grāmatām, papildinot arī ar jaunākiem, laika garam atbilstošiem. Vāc zemnieks neapšaubāmi ir ļoti populārs. Par to pārliecinājos, izstaigādams grāmatnīcas un pārlūkojot dzejas krājumus, kas atnesti otrreizējai pārdošanai — tur man netrāpījās neviena viņa grāmata!

Tas liecina, ka lasītāji mīl un pieņem Vāc zemnieku tādu, kāds viņš ir — lirisks un pasentimentāls, skumji sērīgs un smejoši ākstīgs (maskas izmantošanas māka!), moralizējoši pamācīgs un nerātņi palaidnīgs reizē. Tā ir plaša amplitūda, un lasītājam tas, redzams, tik.

Kopš pirmsākumiem būdams diezgan stipros domāšanas stereotipa un tematisma valgos, šķiet, ka šo savu sasaisītību Vāczemnieks nejut kā ierobežojošu, drīzāk otrādi — jūtas brīvs un atraisīts, kaut gan bezgaldaudzi dzejoļi ir kā uzcītīgam pirmajam skolēnam uzrakstīti tieši un tikai par uzdoto tematu («Ak, šie vīrieši!», «Par sievieti» utt.). Toties lasītājam te viss uzreiz ir skaidrs un saprotams, arī lietišķi izmantojams vajadzības gadījumā. Ko tur lauzīt galvu gar sarežģīto dzeju, ja jau pati dzīve ir kļuvusi tik grūtsaprotama? Tad jau lai vismaz dzeja ir saprotama, patīkama...

I. A. Popularitāte — tas ir allaž interesants sarunas temats. Ar visiem plusiem un mīnusiem. Teorētiski jau tas ir visumā vienkārši. Bet praksē...

Tavs L. Vāczemnieka dzejas raksturojums ir visai ietilpīgs. Varētu teikt vēl īsāk: viņa dzejascilvēka mentalitāte, redzams, tuva diezgan daudziem latviešiem — tādus mūs veidojuši šie raibie laiki, tādiem mums bijis iespējams tos pārdzīvot, saglabājot dzīvu dvēseli... Taču riskanta ir jebkura atraduma atkārtošana.

Un robežšķirne — runājot par popularitāti — ne vienmēr ir vienkāršība un sarežģītība, bet kaut kas cits. Arī Vāczemnieka «maska» ir pietiekami rafinēta; labākajos lirikas paraugos jādomā par K. Skalbes, A. Skalbes, varbūt arī Ā. Elksnes liriku (zināma sasaukšanās). Ironiskajā dzejā — arī savi avoti.

Bet, kur vienkāršība pārvēršas vienkāršojumā, atraisītība — apšaubāmā gaumē, tur zaudējumi neizbēgami. Argumentēti to varētu izsvērt tikai plašā apcerē.

R. R. Kā secināju grāmatnīcās, lasītājus daudz mazāk saista otrs jubilārs — par desmit gadiem jaunākais Tālivaldis Treicis. Var jau būt, ka viņa grāmatām gluži vienkārši vajadzēja mazākus metienus, bet Vāczemniekam (NB apgādniekiem!) lielākus, taču šķiet, ka te ir arī dziļāks iemesls. Un ne tikai lasītāja psiholoģijā meklējams, kaut gan — arī tur.

Iesācis kā debesīs vērdamies sapņotājs, tad pievērsies zemes dzīves ikdienai un kļuvis par tās apdzejotāju, Treicis, šķiet, pārāk ilgi aizkavējies pasen izraudzītajā rūpju un raižu tematikas aplokā. Gandrīz vai visa viņa dzeja skan kā tāda grūta nopūta par visu šo bezcerīgo laiku — par neatgriežamo jaunību, sabrukušajām cerībām, mantojuma smagumu, tagadējo piekusumu un aprimumu. Sava laika dokuments jau tas ir, bet... daudzvārdīgi aprak-

stītā ikdienu klūst arvien pelēkāka, nepievilcīgāka, parastāka. Dzejnieks nez kāpēc skatās tikai kā caur apkūpinātu stiklu. Pārmēru tiecoties ikdienas aprises parādīt aprakstnieciski, «kā dzīvē», īstās dzīves nospiedums pantos kļuvis mazizteiksmīgs, mazinteresants. Bet literatūrā zīmētā dzīve taču jau pati par sevi ir cita, citādota dzīve.

Briesmīga ir rakstīšana inerces pēc. Vismaz pirmo krājumu labākie dzejoļi lieliski būtu varējuši atdzīvināt arī šīs Treiča grāmatas kopainu. Cerēsim, ka nākamajā tā būs dzīvīgāka. Jo piecdesmit tiešām nenozīmē, ka «gājums jau ap vakaru», gluži otrādi — vairāki latviešu rakstnieki (piemēram, Mārtiņš Kalndruva) pierādījuši, ka tieši pēc piecdesmitās jubilejas var sākt rakstīt jaunā kvalitātē — blīvāk, dzīvīgāk, patiesāk.

I. A. Par T. Treiča dzeju esmu izteicies grāmatas priekšvārdā, atkārtoties nav nozīmes. Arī man bija tāda doma, ka apjomīgajā krājumā būtu iederējusies atlase no agrākajām grāmatām. Bet kopainu es redzu citādāku: latviešu vēstures un kultūrvēstures motīvi, cilvēku portretējumi ir centrā, un tur Treicim jau pasen ir savs sakāmais; arī viņš ir viens no tiem, kurš ilgi un neatlaidīgi iet «no Senatnes līdz Latvijai».

R. R. Kā pilnīgs pretstats pašā pieejā dzīvei un dzejai šī pusgada grāmatu klāstā Treicim (un arī Bergmanim, Sēlei un Vāczemniekam) pretī nostājas Godiņš un Melngalvs, bet visizteiksmīgāk tomēr — Klāvs Elsbergs ar savu trešo grāmatu «Velci, tēti». Vienā pusē galvenā ir centriece — galvenokārt uz paša personību, savām atmiņām, rūpēm un raizēm, t. i., tikai uz šauri ieraudzītu tematiku, kas, viņuprāt, vienīgā der dzejai; bet pretī nostājas centrībēde — uz mūsu miļo un riebīgo, cildeno un burvīgo visur visapkārt esošo dzīvi.

Pēc šī principa «dziesmas vērts», šķiet, ir pilnīgi viss: visasākās izjūtu vibrācijas, viepli, veli, Harons, kurš «airus ņem», Pļavnieki, kur pie pāļa kā mietiņa, «kas tavas ķēdes galā», «piesies daudzus gudrākus par tevi». Ceļā «no bērna uz veli» notiek simtiem satikšanos ar laiku. Laika raksturojums ir briesmīgi trāpīgs: «nekad nav bijis tik viegli no dzīves vilciena krist.» Arī nāve simtiem veidos parādās šai šogad sāpīgākajā grāmatā — gan precīzā zemtekstā («punktu viņš pats / nebija domājis pielikt»), gan «vaļējā tekstā» («dzīvīte dara / kā nāvīte grib»); iztālēm tā parādījās jau iepriekšējā krājumā «Bēda uz nebēdu» («kas zied? nevar redzēt / nāve tīzlāk zied»).

Bet ne jau par nāvi šeit vērts tik daudz runāt — tā taču ir tikai turpinājums tai dzīvei, ko dzejnieki atstāj mums. Visu tās nepievilcību (maigi izsakoties) Klāvs Elsbergs saskatīja skaidri un skaudri:

Grūti dzīvot tiram
ja visa vēsture viens
sūdu okeāns.

Starpība vienīgi tā, ka mēs to esam varējuši pārdzīvot. Taču viņa rindas šķīsta mūs, rada mūsos katarsi, dara cilvēcīgākus. Un tā gribas ticēt — arī stingrākus un nīkņākus savā stājā pret to visu, «cilvēks top gudrāks / mirdams / tā ir». Brīnišķīgs bija šis laiciņš, vai ne? «skaties un apskaud cik forši man ir / es atšķiru to ko tu neatšķir.»

«. . . vēsture jāteic lasītājam tieši acīs, lai cik neērta tā arī būtu,» raksta Jānis Peters Čaka ģeniālās poēmu grāmatas «Mūžības skartie» sakarā. Atcerējos to tāpēc, ka Klāvs Elsbergs šo nepateicīgo darbiņu darījis viskonsekventāk, kaut arī tāds īpašs mērķis rakstīt vēsturi diez vai viņam bija. Elsberga patiesīguma pakāpe bija tik augsta, ka pilnīgi ticams, izjūsts un pamācošs ir viss, ko viņš pateicis. Tāpēc, neatliekot uz tālākiem laikiem, nepieciešams paredzēt šo dzeju izdot atkārtoti krietni lielākā metienā, vismaz pamatīgas izlases veidā.

I. A. Šķiet, astoņdesmitajos gados Klāvs pirmais, intensīvi strādājot, ātri nostaiģāja jauna dzejnieka ceļagabalu, ietiecās lielā nopietnībā . . . Varbūt tā būtu šīs dzejnieku paaudzes pazīme? Kaut ko radniecīgu reizēm esmu jutis A. Rancānes, A. Aizpurietes, G. Godiņa spriegajā gaitā.

Klāva traģiski īsajā ceļā radās paliekošas vērtības, īpaši pēdējos gados.

R. R. Virsradniecīgākais Elsbergam man šķiet Guntars Godiņš ar savu otro grāmatu «Ar atpakaļejošu datumu». Tiesa, viņš ir tradicionālāks, arī tautiskāks, tematiskāks, arī skolotāji citi. Grāmatu ievadošais cikls «Ciltsraksti» stipri atgādina Matsa Trāta slavenos «Haralās akmeņus», gan nesasniedzot to aso tvirtumu un pamatīgumu.

«. . . par mokām es rakstu par mokām» — tā teikts dzejolī uz grāmatas vāka, un pamatos šo savu solījumu dzejnieks iztur. Viņa attieksme pret neseno pagātņi, pret mūsdienu realitāti ir tiešām mokoši sāpīga, jo ir godīga. «Ir mūsu ilūzijām reāls balsts» — viņš sāk kādu dzejoli, bet tā izrādās ironija, jo «izredzēm ir sašķobījies balsts, / uz mūsu nespēka ir celta valsts». Jā, arī tā ir politiska dzeja, tāpat

kā jaunākie dzejoļi, ko nesen dzirdējām autora lasījumā — gan pa radio, gan PEN kluba literātu vakarā. «Es eju pār robežām nolaistu galvu, / Man kauns, ka dzimtene mana tik plaša,» — tā Sudrabkalnu perifrāzē Godiņš, un arī tas ir teikts godīgi, sāpīgi, «par mokām».

I. A. Par mākslinieku darbu bieži saka: viņi atskalda lieko. Tā tas ir. G. Godiņš paradoksālā kārtā sāka ar ko citu: viņš pirmajā krājumā (daļēji arī otrajā) ... uzbūvēja karkasu. Cerīgu. Tagad interesanti vērot, kā viņš būvē savu celtni.

Tā vēl nav gatava, bet tur ir telpas, kurās var dzīvot. Un tā neapšaubāmi ir latviešu un citu tautu tradīcijās balstīta celtnē. Manā uztverē G. Godiņš nopietni turpina mūsu redzamāko «atdzejotājdzejnieku» (piemēram, K. Skujenieks, U. Bērziņš, L. Briedis) stingri organizēto, bet daudzveidīgo dzejas modeļu uzpotēšanu pārāk lielās izteiksmes brīvībā (vaļībā!) iegājušajai latviešu poēzijai.

Tur valda stiprs konstruktīvais elements. Varētu teikt — arhitekta, nevis akvarelista vai gleznotāja pieeja. No sausuma sargā temperaments, emocionalitāte, no vienveidības — bagātīgas literāras reminiscences, skrupulozs valodas iespēju svērumš.

Bet dzeja (droši vien — māksla vispār) nevar iztikt arī bez «liekā»; tāpēc arī G. Godiņa dzejā vēl biežāk gribētos sagaidīt — negaidīto, kur jūta un doma salauž racionālo konstrukciju, kur pēkšņi runā kaila sāpe vai svētku drānās tērpjas prieks...

R. R. Māris Melgalvs savā trešajā grāmatā «Sarmots ugunskurs», kas apkopo veselu 11 gadu ražu, ir daudz priecīgāks, pārgalvīgāks, daudzvārdīgāks: «Palaikam arī nāve gaiši jādaudzina, / jo diktāk sauksi, jo tā vēlāk nāks.»

Melgalva daudzvārdība nav tukšvārdība (varbūt izņemot dažas formālākās pieclapītes), to nosaka viņa stipri savdabīgais individuālais stils. Tas izveidojies jau iepriekšējās grāmatās. Visīsāk to varētu raksturot kā folkloras parodizāciju, folklorisku stilizāciju, bet bez šo vārdu negatīvās nozīmes. Tas tiek uzsvērts ar izteikti mūsdienīgu leksiku, runas valodai raksturīgu sintaksi un nozīmju pārbidēm. Mūsdienīgumu pasvītro arī atskaņas, dažbrīd veselā atskaņu virtenes (monorimi), ko līdz šim neviens latviešu dzejnieks nebija pasācis tādveidīgi kultivēt. To viņš dara azartiski, pārgalvīgi, nereti atļaudamies pamāzoties, paākstīties, no viena temata pārlēkādams uz otru, dažreiz

arī izsmieties pēc sirds patikas. Uz latviešu dzejas kopējā pārnopietnā fona tas izskatījās neparasti, pievilcīgi. Lai kam jau arī tāpēc Melgalvam bija tāda piekrišana jauniešu vidū, plašs un stabils atzinēju pulks.

Bet kāpēc par to runāju pagātnē? Tāpēc, ka šai grāmatā arī dzejnieks Melgalvs jau kļuvis tāds nopietnāks onkulis. Retu reizi vēl atceras jaunības blēņdarspējas — kā, piemēram, dzejojot «Smalc skaļais svešs un knakstīgalas ģied»; var jau būt, ka nemaz ne tik reti, jo grūti saprast, kad Melgalvs runā nopietni, kad zirgojas (atvainojos par tautišķo izteicienu). Viņš, piemēram, saka — «Tagad paliks mūsu ziņā / Pasaulītes vērojums», un ej nu tu saproti, ko viņš tālāk darīs...

Starptematiska improvizācija, stipri līdzīga dzeza improvizācijām, — arī tā īsi varētu mēģināt raksturot Melgalva savdabību.

I. A. Man visai trāpīgs liekas tavs pēdējais salīdzinājums.

Jā, M. Melgalvs it kā nepazīst izteiksmes grūtības stingros pantos, spriegos ritmos. Ja nemaldos, mums tādu dzejnieku allaž bijis pamaz (plaši izvērstā tāda spēles, pusnropietnības, pusparodijas līnija atrodama, piemēram, J. Sirmbārža dzejā).

Konstrukcijas vietā tur valda šķietams haoss, bet melodija — skan! Aizrauj.

Briesmas te draud no pretējās puses nekā tikko minētajā «atdzejotājdzejnieku» dzejā — emocionālās disciplīnas trūkums vai pat zināms apcerīgums (jā! jā!) rada «liekas» rindas un lappuses. Arī M. Melgalvam ne viscaur izdodas piepildīt plašo grāmatu.

R. R. Melgalvs ir mēlotājs, azartisks daudzrunātājs, bet Baltvilks — lakonisks īsdzejoļu kalējs; grāmatā «Sniegam nav izvēles» sevišķi sev «cērt nost asti» — jau pēc 3—5—8 rindām. Istenībā šī īsdzejolišu forma ir ļoti grūta un padodas tikai retam.

Kas palīdz Baltvilkam šai grūtajā formā? Vispirms tā ir viņa biogrāfija, no ornitologa laikiem raksturā iesēdies novērojuma rūpīgums, pamatīgums. Varētu teikt arī tā, ka Jānis Baltvilks laikam ir vienīgais mūsdienu latviešu dzejnieks, kas iet pie dabas krūts nevis tikai atpūsties, atveldzēties no plēšanās un raušanās, sišanās un kaušanās (un pārējā vēl, kas minēts dzejolī «Dzilākā dārzā»), bet viņš iet dabā kā darbistabā, kā studijā — krāt novērojumus, meklēt atklājumus. Un, lai cik necilas vai brīžam bēdīgas

ir jaunpamanītās pārmaiņas, mūsu laika pazīmes, — tā ir šī laika godīga hronika, kas ne jau visiem ir patikusi vai patiks.

Tāda ir arī jau 1979. gadā tapusī «Svētdienas pēcpusdiena kaut kur Kurzemē», kas kopumā precīzi portretē to laiku:

Vai tur skurbuļaini traktoristi gāzas gravā?
Vai no jumta stārķa ligzda lejā krīt?
Vai tur bites lido pesticīdu savākt?
Vai par palīgskolām smīkņā tur šobrīd?

Arī tā ir īsteni politiska (iekšpolitiska) dzeja, katrs jaūtājums sit un prasa atbildi. Kaut nu ar laiku izdotos atbildes atrast arī uz pārējiem jautājumiem, jo pagaidām, cik zinu, novecojis vienīgi tas par pesticīdiem, ko no lidmašīnām vairs uz bitēm gluži neputekļo...

I. A. Ja tā ir politika, tad «tautas politika» (līdzīgi tagad saka — tautas diplomātija). Tas ir dzejas spēks vienmēr, bet tieši atdzimšanas kustība rada pietiekamus nosacījumus tādām izpausmēm. Svarīgi, ka latviešu dzeja te lielum lielajā un labākajā daļā ir solidāra. Dzejnieki ir stipri dažādi (mazliet jau par to runājām), bet tagadnes un pagātnes redzējumos viņi drīzāk papildina, bagātina, nevis izslēdz cits citu.

Šī ir J. Baltvilka brieduma grāmata.

Te vēlreiz redzam, ka jaunas dzejas kvalitātes šis laiks gan veicina, bet rada tās — dzejnieku dabiskā izaugsme, profesionālais briedums. Apstākļi procesu paātrina.

Piebildīšu tikai to, ka J. Baltvilka blīvā dzeja būtu pelnījusi arī atbilstošu ārējo veidolu (ne tik necilu kā šim krājumam). Saku to arī tādēļ, ka arvien biežāk pēdējā laikā saņemam dzejas grāmatas, kuras tiešām izskatās pēc grāmatām...

R. R. Viens otrs īsdzejolis (plus vēl vesela 15 tanku kopa «Japānis Kurzemē») ir arī Māra Čaklā grāmatā «Labrīt, Heraklit!», ko jau dziļi un pamatīgi noisrecenzējusi Ruta Veidmane (LM, 1989, 22. jūl.). Te tiešām pavisam cita — smalkāka un sarežģītāka pieeja.

Baltvilkam — no konkrētā fakta uz vispārīnājumemociju, kas bija jāķer ciet kā ugunspuķe; te atspēriņam tiešām kalpo it kā «viskas», arī visdažādākie jutekļu impulsi, zemapzinīgi nojaustas cēloņsakarības (R. Veidmane). «Vienīgi jostīņa aiztur tevi, / citādi aizlidotu sen debesis,» — teikts par vārdā nenosauktu — bet jebkuram

latvietim zināmu pieminekli, un «... ja aizlidotu tu debesīs, / uz šīs zemes / pietrūktu zvaigznes trīs». Tas rakstīts jau 1983. gadā, kad pat visdrosmīgākie vēl nevarēja droši tuvojies šai svētvietai, kur tagad savas musinošās runas turēt nāk pat interfrontieši...

Gadu vēlāk tapušās «Gaviļu poēmas» 9. daļa, šķiet, paredzējusi to nākotni, kas tagad jau šodiena. Ir jau brīnišķīgi, ka «atkal nekas vairs nebaida», tikai — kaut nu tas būtu uz ilgu! Nemaz tik pārāk tāli taču nav tie laiki, kad, kā novērojis tas pats M. Čaklais, «...veica Ilmārs, ko neveica Ignāts. / Likās — kāds magnāts! / Izrādās — stagnāts.» (LM, 1988, 29. apr.) Jā, arī tā ir politiska dzeja, pat publicistika, taču spoža! Čakliski draišķi dzīvīgā intonācija gan pieslēpj niknumu, kas bija tik raksturīgs viņa jaunības dusmīgā puisēja maksimālismam, un kopā tas man liek atcerēties un pārdomāt tik daudz visa kā, ka būtu žēl, ja nākamajā grāmatā es šīs rindas neatrastu.

I. A. Man grūti iedomāties pēdējo divdesmit trīsdesmit gadu latviešu dzeju bez M. Čaklā spriegajiem meklējumiem un atradumiem. Bez mūsu vidējās paaudzes. Un tas nav tikai kompliments «savai paaudzei» — no Ojāra un Vizmas līdz V. Krilei, L. Līvenai...

Ne tik sen lasījām V. Ļūdēna izlasi, nupat — J. Petera kopgrāmatu. Sovasar ražošanā nodevām arī M. Čaklā izlasi, K. Skujenieka ieslodzījuma gadu dzejoļu kopojumu...

Izlases nupat sacīto apliecina neapstridami.

Krājumos, protams, atradīsim arī mazāk pārliciecināšus dzejas darbus; domāju — tas ir neizbēgami, gadu desmitiem strādājot tādā spriegumā. Par laimi, neviens no manīs nosauktajiem dzejniekiem īpašu aizstāvību neprasa.

Tu tiešām šoreiz galvenos akcentus liec uz «politisko dzeju», vēl — satirisko. Ir jau pareizi — M. Čaklais nav iedomājams bez karsta sabiedrības dzīves pulsa, bez griezīgas ironijas un pašironijas. Bet mani pirmām kārtām saista tas «viskas», kopums, principiāli personiskais skatījums — īsi sakot, sintēze. Spēcīga liriska stīga, kas apvieno «visdažādākos jutekļu impulsus», kā tu minēji.

Uzskatu, ka par M. Čaklo, tāpat par vairākiem citiem vidējās paaudzes dzejniekiem, jau ir bezmaz nepieklājīgi runāt tā — garāmejojot. Viņu darbs prasa izpēti — varbūt monogrāfijas formā. Tas atklātu arī noietā ceļa gabala sarežģītību, pretrunīgumu. Mūs pašus.

R. R. Vistālākā gan no sadzīviskas, gan no poētiskas publicistikas un arī politikas laikam gan ir Velgas Kriles grāmata «Uz zāles fona». Tā jau nav, ka Kriles dzejoļos trūktu realitātes — viņa tomēr ir īsta latviete —, bet sadzīviskā īstenība te tomēr vairāk paliek kā aisberga neatklātā daļa.

Viskrāsainākās — gan romantiskās dzejas noskaņas, gan arī sirreālajai sapņa realitātei atbilstošas ainas. Ne-parasti augstais emocionālais pacēlums, kas valda katrā viņas dzejolī, skan vismaz oktāvu augstāk nekā pārējā mūsdienu latviešu dzeja. Kriles iepriekšējo grāmatu atkailinātā sāpīguma un pat bezcerības vietā te nākusi savveida dzīves pilnestības pieņemšana, sāpīgs apmiers. «Mana vientulība — tā ir saskaņa ar tevi,» — tā viņa sāk kādu intīmo dzejoli (bet kurš gan te nav tāds?), taču beidz ar atziņu, ka «tava gluži parasta klātbūtne» jaušama arī «baltajā mākonī vai manā tautā». Šo dzeju var asjūtīgi izbaudīt, kad noskaņojas uz viņu, kur visa centrs ir pats šis pasaules radītājs, bet pārējais — skaists, satraucošs fons. «Esi slavēts, dzīves vienreizīgums nolādētais!» — tāds varētu būt šī krājuma poētiskais kopsaucējs.

I. A. V. Krile ir liriķe. Ar to ir pateikts gandrīz viss.

Nešaubos, ka viņas labākie lirikas darbi turpina bagātināt mūsu dzeju. Ja vēl piebilstam, ka «tīru liriķu» mums ir maz...

Dzejoļu atlase, izvēle krājumam ir visu liriķu, arī V. Kriles, lielā grūtība. Ikvienā grāmatā ir tīrradņi un — skices, jaunu iespēju meklējumi, varbūt savdabīgas variācijas. Tā tas ir jau mūsu liriķu ciltstēvam Porukam.

Priecājos, ka «Uz zāles fona» ir Velgas pašai dziedīgajam radošajam darbam atbilstoša grāmata, kā saka, visos parametros. Līdzšinējās paplānās brošūras — ar visiem tīrradņiem (tādi atrodami ikvienā!) — viegli pazaudēt poligrāfiski pelēcīgu izdevumu klāstā... Nu ir Grāmata.

R. R. Uz īpaša viņa lasītājam jānoskaņojas, ieejot arī Montas Kromas dzejā, bet tas ir pavisam cits vilnis. It kā tās pašas sievišķīgās izjūtas un pārdzīvojumi, tikai pavisam dienasgrāmatiski, pavisam atklāti. Bezgala daudz te arī cita: vietām gluži vīrišķīgi ass, īsta filozofa cienīgs prāts, neatkārtojams emociju dinamisms. Sai ziņā Kromai blakus redzu vienīgi Vācieti. Sarosināt uz domāšanu, kaut vai uz īsu brīdi, tādu «viņu», kas nav radis domāt, — to var veikt tikai dzejolis-izaicinājums, dzejolis-rīcība, ass žests vismaz.

Tas gan nenozīmē, ka šai grāmatā nebūtu arī dzejoļu-glāstu, dzejoļu-skūpstu, cilvēcisku, sirsniņu stāstu. Taisni pārsteidzoši, ka līdzšinējos vērtējumos neviens nebija pievērsis uzmanību viņas lieliskajai mācai portretēt. Nav aprādīts arī tas, ka Kroma ir augstas klases *language poet* (valodas dzejniece) un šai ziņā droši nostājas blakus, piemēram, Ludmilai Azarovai. Nav atzīmēts, ka daudziem jo daudziem Kromas dzejoļiem varētu likt virsrakstu (ko viņa konsekventi nedara...) *Ars poetica* un ka no šiem dzejoļiem lieliski varētu izsecināt autores estētisko uzskatu attīstību, viņas domas par dzejas un dzejnieka (mākslinieka) darbu, būtību, uzdevumiem. «Dzejoļi, / kuros tikai skaistas ainavas, / ir slikti» — ar tādu it kā banālu apgalvojumu viņa sāk vienu no šiem *Ars poetica*, bet viss tālākais ir viens karsti kvēls pierādījums, kāpēc: «Pašlaik notiek / daudz kas ļoti nelādzīgs, kur / man jāpieliek plecs. / Man jābūt dzīvam un / karstam. Un tev arī.» Tāda viņas dzejas mākslas mācība. Jo, kā teikts citā vietā, «māksla ir pieņēmusi cīņu». Pateikts it kā gaužām vienkārši, bet — vai pamanijāt? — pieņēmusi! Un turpina.

Tāpat M. Kromas dzeja ir krietni plašāka, dziļāka, daudzveidīgāka, nekā to bijām pamanījuši. Laiks sākt apzināties, ar ko esam bagāti pasaules priekšā.

I. A. Piekritu. Arī par Montu daudzkārt esmu izteicies. Taču pārākā un vispārākā pakāpe ir riskanta. Es teiktu vienkāršāk: krājums «Esmu» iepazīstina ar vienu no suverēnām latviešu dzejas pasaulēm, saista ar dziļi personisku līdzdalību visā, klusu cilvēcības vārdu.

Ne visiem tāda dzeja tuva (esmu dzirdējis arī iebildumus: pārāk brīva, pārāk daudz par mākslu u. tml.). Jo spriega un piepildīta intelektuāli emocionālā dzīve tomēr ir kaut kas grūtāks nekā trāpīga reakcija uz aktualitātēm...

Neesmu spējis pateikt visu cerēto. Tu droši vien tāpat.

Atsevišķa saruna, manuprāt, nepieciešama par dzejas izdošanas jautājumiem. Tur, kā saka, ir savas problēmas. Minēšu tikai vienu.

«Liesma» izdod visai daudz dzejas, pat ja runājam tikai par Latvijas šodienas dzeju.

Pēdējos gados, atmetot dažnedažādus tabu, grāmatas kļūst atraisītākas, piepildītākas. Taču ne mūs, ne, domājams, autorus neapmierina mākslīgi radītais monopolstāvoklis dzejas izdošanā.

Jā, taisni izdevniecības darbinieki pēdējās desmitgadēs nereti bijuši atsaucīgākie, nesuši «to smagāko krustu»... To liecina sodi, rājieni, prēmiju noņemšana... par asāko un arīždan labāko grāmatu izdošanu.

Bet šodien?

Ikviens ir tīri priecīgs, ja avīze vai žurnāls no desmit iesniegtajiem dzejoļiem publicē, teiksim, tikai trīs, bet uzmini, ko sacis autors, ja izdevniecības redaktori no simt dzejoļiem... pret trijiem iebildīs, izteiks kādas šaubas?

Pareizi: «met laukā labākos», «dara pāri» — konservatori tādi!...

Šķietamais «monopolstāvoklis» pārvēršas... par važām.

Rezultāts — dažs sāk jau baidīties iebilst pret negatavu, neveiksmīgu lappusi vai pantu. Lai nu kā, nepieciešamas vēl dažas izdevniecības ar savu sabiedrisko un estētisko programmu. Kas nepatiks (pamatoti vai nepamatoti) «Liesmai» (cilvēki vien esam), to izdos «Dziesma» vai «Briesma»... Bet par to — citreiz.

Lit. un Māksla, 1989, 30. sept.

Brīvlaiks nav holiday

«Ka es no politiskās domāšanas un darbošanās esmu pilnīgi neaptraipīts, ir pats par sevi saprotams; es nekad neesmu lasījis nevienu avīzi,» — tā rakstīja agrīnais Hese, viens no mūsu gadsimta mākslinieciskās domāšanas korifejiem, izcilā romāna «Stikla pārlišu spēle» (1943) autors. Hesi pieminu nevis tāpēc, ka pērn publicētajā latviešu lielprozā būtu parādījušās kādas tiešas analogijas ar Heses intelektualizēto māksliniecisko pasauli, arī ne tāpēc, lai latviešu oriģinālprozas glābšanā ieinteresētos aicinātu nelasīt avīzes, bet gan tāpēc, ka patlaban latviešu (padojmu? varbūt Latvijas latviešu?) romāna tapšanas un dzīves apstākļi ir pavisam citi. Ne tikai paša romāna kvalitātes, bet arī sociālā pieprasījuma deficīts šajā visu darbības sfēru politizācijas un sabiedriskās iniciatīvas eksplozijas laikā pašmāju romānu atvirzījis literārās dzīves perifērijā. Šķiet, ka noguris un izlādējies ir pat tā saucamais prasīgais latviešu literatūrkritiķis, kurš allaž zināja pamācīt, kā vajag rakstīt labu romānliteratūru un ko atspoguļot, un par gaidītāko un populārāko latviešu lasāmvielu kļuvusi politiskā eseja.

Aizvadītais gads mūsu oriģinālprozā ir bijis atelpas laiks. It kā daiļprozas izdevēji ar telepātijas palīdzību būtu paredzējuši tos politisko kaislību un lasāmās periodikas plūdus, kuros sliks lasītājs. Atelpa. Varbūt tas nemaz nav slikti un ir pat likumsakarīgi. Jebkura kultūra (tātad arī literatūra) dzīvo pēc sava iekšēja ritma, un literatūrkritiķu vēlmes un uzmundrinājumi tur maz ko var līdzēt. Pašreizējais iekšēji nesaspringtais literārās dzīves ritms varbūt ir mūsu literatūras garīgās veselības un atveseļošanās pazīme. Sociālpolitiskā dzīve prasa darboties, bet dzīvība — atpūsties.

Man dvēse kūp
Un strādā te tik smagā vielā, —

1981. gadā rakstīja I. Ziedonis. Latviešiem kā zemnieciski pamatīgai tautai ar kūpēšanu vairāk saistās arklā iejūgts zirgs vai paša mugura, bet izrādās — var arī dvēsele. Lai cik nepretenciozi sevi pieteikusi, gada oriģinālproza nav bezdvēseliska, tā pūlas dot apjausmu par tautas dzīvības garīgo ritmu, par to, kā cilvēkam vadīt savu dzīvi cauri laikmetam, kā tautai — nepārejošā laika plūdumā, un lielākā daļa publicēto darbu ir pelnījuši, lai tos cilvēciski lasītu.

Eiropā turpinās kultūras un civilizācijas šaubu cikls. Nesteidzīgums un radošu šaubu klātbūtne jūtama arī mūsu prozistu (īpaši jaunās strāvas) daiļradē. Vienotas aktualitātes un «pret» cīņas nav ne tematiskajā, ne konceptuālajā, ne arī prozas poētikas virzībā. Mazinoties reālpsiholoģiskās un publicistiskās domāšanas manieres īpatsvaram, nostiprinās impresionistiskās un mitoloģiskās poētikas elementi, piešķirot oriģinālprozei mūsdienīgus vaibstus.

Nu jau gadus trīs darbojas D. Ūdres prognozētais oriģinālprozas kvantitātes sarukuma princips, un arī šo gadu par kvantitatīvi produktīvu nosaukt nevar. Izdevniecība «Liesma», otrā pusgada izdošanas plāniem katastrofāli nepildoties, laidusi klajā 10 grāmatas: 7 romānus (V. Lāma «Kāvu blāzmā», V. Upmales «Zemes sāpe», Ē. Hānberga «Kartupeļu stāsti», J. Mauliņa «Apakšzemes straumes», A. Puriņa «Bezrūpīgie ceļotāji», A. Dripes «Mazā brīvība», A. Ozoliņas «Kā lapas vējā») un 3 īsprozas krājumus (A. Kļavja «Mans nams», V. Melgalves «Klejojumu rāmī», G. Bereļa «Mitomānija»). Pie tam daļa no īsprozas krājumu satura jau agrāk lasīta periodikā, tāpat arī vairums romānu bijuši publicēti žurnālu variantā (izņemot A. Dripes «Mazā brīvība» un A. Ozoliņas «Kā lapas vējā») un līdz ar to vērtēti arī literatūrkritikā. Izdevniecības «Liesma» aizvadītā gada plānā bija paredzēta un pēc savas tonalitātes un problemātikas tajā arī ieders 1990. gada sākumā izdotā daugavpilietes Anitas Liepas «Ekshumācija» — dokumentāls romāns, veltīts aizvestajiem Latvijas Republikas virsniekiem.

Zināmu iemeslu dēļ arī periodika bijusi atturīga oriģinālprozas drukāšanā. «Karogs» publicējis J. Kalniņa romāna «Kalna Kaibēni» I daļu, E. Lukjanska minikriminālromānu «Nakts tiesnesis», Roberta Gabra dokumentālo garstāstu «Latvju virsnieks nr. 35473» (J. Lejiņa literārā apdarē) un Gunāra Janovska 70. gadu sākumā emigrācijā izdoto romānu «Uz neatgriešanos». «Avotā» publicēta

savdabīga trīs autoru kopdarba, Lienītes Mednes, Vlada Spāres, Jura Zvirgzdiņa romāna «Odu laiks», I daļa (vai tās ir odas vai odi, par kuru laiku šeit rakstīts, varēs spriest pēc pilnpublicējuma) un A. Tarvida romāna «Robežpārkāpējs» sākums. «Zvaigznē» publicēta M. Birzes ikmēneša «Dienasgrāmata» ar datumiem, bet «Literatūrā un Mākslā» G. Repšes «Tuvplāni» — esejska Dž. Skulmes portretskice.

Redzams, ka 1989. gadu esam izdzīvojuši bez lielprozistu pamatsastāva (nav publicējušies A. Bels, Z. Skujiņš, R. Ezera, I. Indrāne, A. Kolbergs u. c., bet V. Lāma «Kāvu blāzmā» taču ir atgādinājusi par savu esamību jau no 50. gadu beigām), tomēr jāatzīst, ka mūsu oriģinālprozas vielmaiņas procesi pamazām uzlabojas, vēstot par dzīvības potenciem nākotnē, un arī no šī gada izdevumiem būs kam palikt mūsu grāmatniecības vēsturē.

Pirmkārt tas sakāms par jaunizdevumiem. Šogad pirmo reizi pēckara periodā atsevišķā grāmatā klajā laisti veseli trīs latviešu romāna klasikas zelta fonda darbi: E d v a r t a V i r z a s «**Straumēni**», veca Zemgales māja gada gaitās» (izd. «Liesma»), Aleksandra Grīna «**Dvēseļu puteņi**» (izd. «Liesma») un «**Nameja gredzens**» (izd. «Zinātne»). Jaunizdevumu vērtību ceļ izvērstie priekšvārdi, kuros sniegts vispusīgs ieskats E. Virzas un A. Grīna daiļrades vērtējumā pirmskara literatūrkritikā. Šie izdevumi ļaus pēckara paaudzēm izlasīt un pārlicināties par to, ka «Straumēnu» raksturīgākās iezīmes nav «erotika un buržuāziskais nacionālisms, saistīts ar Zemgales budžu sētas slavinājumu», un šaubīties par to, vai tiešām «A. Grīna vēsturiskie romāni kalpo fašistu nacionālšovinistiskajai politikai», kā tas apgalvots reprezentablos latviešu literatūras vēstures padomju laika izdevumos. Šie romāni, gluži pretēji, ir kalpojuši un kalpos tautas gara dzīvei, kamēr vien būs latviski domāt un lasīt pratēji un atgādinās par to, ka ar sirds asinīm rakstīti vārdi nemirst, bet ideoloģiski tendēta literatūrkritika pašiznīcinās un atmirst dabīgā nāvē. Nav taču šodien nekādas vajadzības polemizēt un mēģināt zinātniski atspēkot orgaistiskās sociālisma celtniecības eiforijas laikā rakstītos demagoģiskos melus par E. Virzas un A. Grīna romāniem. Tomēr pēc varmācīgi pārtrauktā literatūras procesa dabiskā plūduma šīs grāmatas šodien nevis turpina dzīvot savā dabiski izveidotā vidē, bet gan ir spiestas adaptēties pilnīgi citā priekšstatu sistēmā un dzīves un literatūras kontekstā. Vai tās

būs saglabājušas savu pirmatnējo sugestivitāti un «magiskā reālisma» spēku, rādīs laiks, un reizē ar šo grāmatu ieišanu jaunā aprītē mainīsies mūsu priekšstati ne vien par literārā mantojuma, bet arī par mūsu jaunākās rakstniecības patiesajām vērtībām.

Ievadot «Straumēnu» jaunizdevumu, ziedoniski apskaidrotu eseju «Divas lielas dziesmas» priekšvārda vietā rakstījis I. Ziedonis. No šīs koncentrētās domas veseluma grūti izraut kādu fragmentu, tomēr būtiski liekas tas, ka, apkopodams «Straumēnu» izraisītās pārdomas, I. Ziedonis tiecas tās iesaistīt tautas ideālu vēsturē un piesauc Augstodziesmu: «Katrai tautai ir vismaz divas lielas dziesmas — viena par varoņiem, otra par mājām. Kad abas tās saplūst kopā, pasauli pārsteidz Augstādziesma.» «Straumēni» ir latviešu mājudziesma un ticības dziesma, «Silta un sevi centrēta dzīvība. Vieta, caur kuru rit laiks un neko neaiznes prom, tikai pienes klāt. [. . .] Varoņi aiziet pasaulē. Mājās paliek piederīgie. Jā, arī piesaistītie, sapītie un mazcerīgie. Tomēr — piederīgie.» I. Ziedonis ne tikai bauda «Straumēnu» dzīvības tikumu un «skaisto daudādību», bet arī nebaidās apjēgt, ka «Latviešu Augstādziesma vēl arvien guļ Dainu sējumos . . . vēl ārā neiznesta. [. . .] Varoņdziesma mums vēl ir par sevi un māju dziesma par sevi. Saimnieks ar pasaulē gājēju varoni vēl nav sapraties un nav sastrādājies.» Pēc vārdā «Ceļš uz «Straumēniem» un to autoru» E. Virzas daiļrades evolūcijai, iesaistot to plašā 20. gs. estētiskās un kultūrfilozofiskās domas kontekstā, izsekojis V. Vecgrāvis.

A. Grīna «Dvēseļu putenis» — veltījums «jauno dienu draugiem, kas mira Tīrelpurvā, un tuviem un tāliem, kam acis sedz brāļu kapu smiltis», tāpat kā «Straumēni» pieder pie latviešu tautas svētajiem rakstiem un, I. Ziedoņa līdzības runājot, būtu mūsu varoņdziesma. Latviskas vitalitātes stabilizēšanai un romānliteratūras vielmaiņas uzlabošanai visus šos gadus pietrūcis tieši A. Grīna romānu, kam sveša latviešu rakstniecībai piemītošā aizture un rātņums savu tikumu un netikumu, cēlo un zemisko baudu atzišanā. Tā latviskās mentalitātes meklējumos šodien pat folklorā labprātāk ieraugām balto dainu pasauli un novēršamies no nebaltajām lietām, kuru nav nemaz tik maz. (Cik tad ir grūti brist tēva dubļus, ja visapkārt balts un tu viens pats jūties visāds starp tiem baltajiem labiešiem).

«Dvēseļu putenim» argumentētu un izjustu priekšvārdu rakstījis H. Hiršs, bet «Nameja gredzenu» un A. Grīna

savdabīgo vēsturiskumu saistoši raksturojusi I. Kiršentāle, gan neminot par savu uzskatu evolūciju A. Grīna daiļrades sakarā salīdzinājumā ar monogrāfijā «Latviešu romāns» (1979) izteiktajām versijām. Pats A. Grīns ir izteicies, ka «Dvēseļu puteni» rakstījis «murgā, transā, lielās vārdu un vielas mokās, kas viņu tik dziļi satricinājušas, ka nevarot vairs savu grāmatu rokās turēt». Tagad pienācis mūsu laiks turēt rokās «Dvēseļu puteni» un «Nameja gredzenu». Tāpat kā A. Grīna vēstures apcerējumi, šie romāni klīdinās mūsu tautai naidīgo mītu par latviešiem kā mazu, gausu, mūžīgai verdzībai nolemtu tautu.

Arī Visvalža Lāma romāns «Kāvu blāzmā» jau ieaudzis literatūras vēsturē un klasikā; tapšanas laika (1951—1963) ziņā tas ir tuvāks «Straumēnu» un «Dvēseļu puteņa» laikmetam nekā romāna «Kāvu blāzmā» grāmatā publicēšanas gadam un bija viens no pirmajiem bezaisprieduma romānliteratūras atjaunošanas mēģinājumiem pēckara periodā (romāns daļēji publicēts žurnālā «Karogs» 1958. gadā). Grāmatas izdevumā autors paskaidro, ka 1987. gada nogalē romānu mākslinieciski rediģējis, bet būtiski grozījumi nav izdarīti. V. Lāms attēlo sāpīgu un smagu laiku (no 1943. g. pavasara līdz 1945. g. pavasarim) mūsu tautas dzīvē, tuvāk pieskaroties «riskantajai» latviešu leģionāru tēmai. Saglabājot vienvaroņa romāna kompozīciju, raksturots dažādu sociālo slāņu un uzskatu cilvēku noskaņojums. Pret ko, par ko, kāpēc? — domā rakstnieks un lasītājs, sekodams leģionāru likteņa nolemtībai. Tā ir visādā ziņā pret dabiska un brutāla realitāte, kurā zem kara kāvu aizdedzinātām debesīm jādzīvo romāna varoņiem, un «Kāvu blāzmā» ir vīrišķīgā leksikā vīrišķīgi uzrakstīts darbs, attēlojot leģionāru sadzīvi un uzdzīves ainas, bez kurām traģiskā okupācijas laika «būt vai nebūt» nolemtība neatklātos tik pārliecinoši un mākslinieciski spēcīgi. Ar visu redzošu un saprotošu skatienu autors seko Gunāram Veldrem no pirmo apmācību dienām, kad latviešu puisi ātrumā «tika iebāzti zaldātu formās, bet savā būtībā joprojām palika neparastu apstākļu samulsināti skolnieki», līdz «uzvaras» pavasarim, kad, atceroties spārnoto devīzi karalaika uzdzīves priekos «Baudi karu, miers būs drausmīgs!», Gunārs Veldre «bēdīgi vilkās uz priekšu ar nodurtu galvu, samiegtiem acu plakstiņiem — it kā acis grauztos visi tie Kurzemes lielceļu putekļi, ko sacēla padomju karavīri ienākot...».

«Kāvu blāzmā» ir mākslinieciski spēcīgs darbs ar kul-

tūrvēsturisku nozīmi. Domāju, ka laiks strādās romāna labā — un ne otrādi. Faktoloģiski pārlicinoši V. Lāma (Eglona) vajāšanas un romāna zaimošanas kampaņas vēsture pēc 1958. gada publikācijām «Karogā» (kuras applicināja rakstnieka nepakļāvību sociālistiskā reālisma normatīvās estētikas idejiskajam reglamentam) atklāta H. Hirša pēcvārdā. Romāna patiesīgumu vēlreiz apstiprina daudzi jauni fakti (kas nākuši klajā pēc romāna pabeigšanas) par latviešu leģiona veidošanu, iesaistot Guņāra Veldres un citu romāna varoņu cilvēcisko likteni politiski un vēsturiski dokumentālā kontekstā.

Lasot Anitas Liepas romānu «Ekshumācija», veltītu «aizvestajiem Latvijas Republikas virsniekiem, dzīvājiem un mirušajiem», taujājas un neatstājas Raiņa «Gala un sākuma» jautājums: vai pašās sāpēs ir tā būtība? Nu ekshumācija (no latīņu val. — liķa izrakšana, lai tiesas medicīnas eksperti varētu izdarīt izmeklēšanu) ir notikusi, un 1989. gada 2. decembrī Litenes kapos pārāpbedīti vienpadsmit no tiem daudzajiem tūkstošiem latviešu karavīru, ko pazemoja un iznīcināja padomju vara. «Ekshumācija» reizē ir veltījums arī visiem tiem aizvestajiem, kuri par visaugstāko — dzīvības cenu bija gatavi palikt un dalīties Mātes Latvijas liktenī un tāpēc tika nolemti mōkpilnai nāvei Gulaga nometnēs bez trīs saujām dzimtenes smilšu, bez krusa zimes un kapu kopiņas.

Grāmatām, tāpat kā cilvēkiem, ir savi likteņi, un «Ekshumācijas» tapšanas vēsture pati par sevi ir cieņas un apbrīnas vērtā. Aizvesto liktenis un pārāpbedīšanas sāpīgās domas A. Liepu ir pavadījušas vairāk nekā četrdesmit gadus. Romāna pirmais variants tapis jau agrā jaunībā, bet tas, tāpat kā nākamie trīs romāna varianti, politisku motīvu dēļ iznīcināts. Nu grāmatā izlasāmā «Ekshumācija» rakstīta 1988. gadā, tajā jūtama tieša rakstnieces biogrāfijas klātbūtne, un lasītājs romāna lappusēs uzzinās arī par paša romāna tapšanas gaitu.

«Ekshumācija» ir dokumentāls romāns, beletrizēta Sondoru (vēlāk Sanderu) dzimtas, kuras atvase ir A. Liepa, vēsture. Nosaukuma atsvešinātība vedina uz domām par sausu dokumentālismu un tālab kontrastē ar romāna vēstījuma stilu — tas ir pat neparasti emocionāls dokumentālajam žānram. Sievietes rokās viss pārvēršas, pat dokumenta raksturs, un rakstot droši vien par žānru vismazāk domāts. Būtībā romāna pasaule sākas tur, kur beidzas vēsturiskā un juridiskā dokumenta darbības lauks un

rakstnieces iztēlē atdzīvojas dzīvā dzīve — cilvēku likteņi, ģimeniskā mīlumā uzlūkotī. «Ekshumācija» ir pienākumā, mīlestībā un ticībā tapis darbs un tālab neļauj sev tuvo ties citādi kā vien godbijīgā pietātē, kaut arī redzams, ka tas nav profesionāli nobrieduša rakstnieka darbs. Ko lai dara, ja vēsture un profesionālā literatūra klusē...

Romāna kopnoskaņā un koptēlā labi iekļaujas fotomateriāli no kapteiņa Pāvila Ceriņa, pulkvežleitnanta Fridriha Heiderprīma dēla Aleksandra Fuksa, leitnanta Otomāra Gruntes, zinātņu doktora Angas Sandera un Anitas Liepas personiskajiem arhīviem. Fotoģimētnes savā tiešamībā neļauj par Sondoru dzimtai piederīgajiem runāt kā par prototipiem vai literāriem tēliem — tie ir dzīvi cilvēki. Romāna darbība sākas pagājušā gadsimta beigās (kad Latvijas vēl nav, tā pastāv «tikai» tautas vitalitātē un cēribā), un no tā lapām dvesmo simpātisks arhaisms un pilnīga uzticēšanās lasītājam — it kā tukšo gadu tautas likteņstāstā starp «Dvēseļu puteni» un «Ekshumāciju» nemaz nebūtu bijis. Atceraties? «Es kļīstu pa Rīgas ielām, nedzirdēdams viņu trauksmīgās čalošanas un kararatu rīboņas. [. . .] Man ir sešpadsmit gadi, un šodien es pirmo reizi skūpstīju sievieti. Taisnību sakot, tā vēl nebija sieviete, tikai ģimnāziste un skūpstītāja drīzāk bija viņa, nevis es. [. . .] Es ļāju saviem zēna sapņiem peldēt padebešu bariem līdzī.» Tā sākas A. Grīna «Dvēseļu putenis»; Pirmais pasaules karš un traģiskā apjausma, ka tēva mājas palikušas viņpus frontes līnijas. Arī «Ekshumācija» sākas zēna Āduka (vēlāk Latvijas armijas virsnieka Ādolfa Sandera) dvēselē. Notiek mazā Āduka prātam kaut kas pavisam neaptverams — bez mammas ziņas pašā ziemas spelgoņā puišelis tiek izraidīts laukā paspēlēties, bet mājas durvis no iekšpuses aizbultētas. Izrādās, pasaulē nāk Ādolfa māsa Erna, Sondoru dzimtas pastarīte, ap kuras dzīvi un mājām Latgales pusē vēlāk romāna gaitā kopā saistīsies Krievijas plašumos (sākumā izglītības un darba dēļ, vēlāk arī karos un izsūtījumā) izkaisītā Sondoru dzimta. Protams, «Dvēseļu puteņa» un «Ekshumācijas» salīdzinājums ir visai nosacīts: daļēji sedzas romānu tiešās darbības laiks un problemātika, taču «Ekshumācijā» pēc pastieptā ievada savu īsto gaitu uzņem tikai romāna II daļā pēc Baigās vasaras un 1941. gada 14. jūnija rīta Litenē. Ādolfs-Anatolijs ir starp tiem, kam Litenē, šķērsojot revolūcijas izmocīto Krievzemi, sākas pazemojumu un ciešanu pilnais ceļš uz Latvijas armijas

virsniecības nāves pilsētu Galējos Ziemeļos viņpus polārā loka — Noriļsku. A. Liepas tēlojums te sasaucas ar Roberta Gabra dokumentālo stāstu «Latvju virsnieks nr. 35473» (J. Lejiņa literārā apdarē publicēts «Karoga» 1989. g. 9.—11. nr.). «Turaties, puisiņi, kādam taču jāpārņāk mājās!» raksta A. Liepa, iztēlojoties, kā pāri melnajai, piesmietajai un postā ieģrūstajai zemei pāri staro dievišķais debesu vainags — ziemeļblāzma. Ādolfs-Anatolijs bija starp tiem, kas palika Smita kalnā.

Sondoru dzimtā bija divi karavīri, bet abiem liktenis izrādās vienādi traģisks. «Ekshumācijas» I daļu «Vilku mēnesī dzimušie» veido vecākā brāļa Aleksandra dzīves stāsts. Beidzis tālās tatāru pilsētas Kazanā junkuru skolu un uzticīgi kalpojis cara armijā, Ziemassvētku kaujās Aleksandrs pirmo reizi cīnās vienā frontes sektorā ar latviešu strēlniekiem. Par izciliem nopelniem Rīgas frontē Aleksandram tiek piešķirts Krievijas impērijas augstākais apbalvojums — Svētā Jura ierocis: «Plaši veras Ziemas pils parādes durvis. Platas, greznas kāpnes, gara anfilāde, krāšņa, karavadoņu ģimetnēm rotāta zāle. [...] Ar viņa majestātes Viskrievijas cara Nikolaja Otrā pavēli Aleksandrs Jāzepa dēls Sanders tiek iecelts muižnieku kārtā.» Vēlāk Aleksandrs, tāpat kā daudzi «bijušie», tiek represēts un 1937. gadā, pamatojoties uz apsūdzību par piedalīšanos spiegu — diversantu un teroristu organizācijā, tiek arestēts, sakarā ar KPFSR attiecīgo pantu viņam tiek piespriests augstākais sodamērs un izpildīts 1938. gadā Novosibirskā.

Tās ir tikai dažas epizodes no «Ekshumācijas». Romāns jāizlasa katram pašam, gan negaidot koncentrētā pasaules ļaunuma filozofisku apceri (kādu atrodam A. Solžeņicina «Gulaga arhipelāgā», B. Srogas «Dievu mežā», A. Pristavkina «Zelta debestiņa pārnakšņoja» u. c.), jo «Ekshumācija» ir Latvijas karavīru mājupceļš, atgriešanās ceļš savā dzimtā un tautā. Ne tik daudz grāmatas vieta literārajā procesā, cik nozīme tieši pašas rakstniece un ģimeniski stiprās tautas daļas dzīvē tai piešķir īpašu vērtību. Kaut arī vieta literatūras procesā nav maznozīmīga: te ir gan tēmas novitāte, gan domas skaidrība, gan — Latgales kultūras zinātāja skatījumā — dzīvīga latgaliešu literatūras tradīcija.

Vijas Upmales «Zemes sāpe» un Ainas Ozoliņas romāns «Kā lapas vējā» turpina viena mūsu oriģinālliteratūras pamatmotīva — cilvēks un zeme, zeme un

tauta — skanējumu. «Zemes sāpe» motīvu un koncepcijas ziņā sasaucas ar I. Indrānes, H. Gulbja, L. Stumbres pēdējā desmitgadē risināto problēmu loku — cilvēka dabiskā saistība ar zemi, dzimtās mājas, dzimtas un pavarda svētība, pavarda sagrāve un dzimtas sairums ārējo apstākļu spiediena rezultātā. Romāns plaši un pozitīvi vērtēts literatūrkritikā (I daļa «Briežkalni» bija publicēta «Karogā» jau 1987. gadā), tā I daļu pamatoti saistot ar «Straumēnu» sētas darbu un domu aprites svinīgumu un zemnieciskās pašapliecināšanās spēku. «Zemes sāpes» II daļā tiek zaudēts «Briežkalnu» pavarda gaišums un līdz ar to viss, kas saistās ar lietu dabisko kārtību. Ja «Straumēnu» dzīvi vada gadalaiku ritms un saimnieka tikums, tad «Zemes sāpē» — īpaši romāna II daļā — noteicošās ir sociālpolitisko ritmu svārstības, un dzīves īstenība tiek sadalīta reālistiskās sastāvdaļās, lai konkrēto cēloņsakarību ķēdē sasaistītu to mērķtiecīgo darba un cilvēku savstarpējo attiecību tradīciju iznīcināšanas procesu, kas norisinājās pēckara Latvijas laukos. V. Upmale sekmīgi kopj reālistiskā vēstījuma tradīciju un ļauj dzīves patiesībai nobriest un izpausties pēctecīgā laika un notikumu secībā. «Zemes sāpē» spilgti un emocionāli iezīmēta tieši sieviešu likteņa līnija, ar to «zemes» tēmā akcentējot niansi, kas mazāk jūtama I. Indrānes romānā, J. Baluša «Teiksmā par Juzi», tāpat arī «Straumēnos», kur valda tēva likumība un gars un paternitātes instinkts. Briežkalnu dzīvi vada vecā Auķīša koptais spēks, viņa ir mājas dvēsele un pavarda sargātāja. Vēlāk Auķīša dzīves tradīcijas vienīgā turpinātāja ir Briežkalnu Vallija. Negribas noticēt tik straujam jaunās saimnieces spēka un tikuma izzīkumam. Diemžēl tā nav zemes smaguma un dzīves jebūtības smaguma nasta, zem kuras pagurst Vallija. Te vide un laiks iznīcina cilvēku. «Zemes sāpē» kontrasta nolūkā satuvinātas mūsu zināšanas par latviskās dzīves skaistumu «pirms tam» un kroplību «pēc tam». Var arī tā, un tas ir pārlicinoši. Bet, dzīvības un cerības tikumam kalpojot, gribētos (pēc visa tā, kas bijis) autores attieksmē Valliju ieraudzīt cēlu, svētu (pat pārreālu, ja estētikas līmenī to nevar citādi atrisināt) un savā neaizsargātībā uzvarošu. Arī «Ekshumāciju» lasot, es domāju par «Gulaga arhipelāga» šausmu pasauli un Aleksandru Solžeņicinu, kurš intervijā žurnālam «Time» teicis: «Man ļoti laimējās, ka nokļuvi nometnē, bet vēl vairāk laimējās, ka tur izdzivoju» (intervija pārpublicēta PJ 1989. g. 7. nov.).

A. Ozoliņas romāna «Kā lapas vējā» darbības laiks atbilst «Zemes sāpes» otrajai daļai un stāsta par 1949. gada deportēto un viņu piederīgo likteni, par personības kulta represijām pret zemniecību un lauku inteligenci. Lauksaimnieces A. Ozoliņas, tāpat kā citu neprofesionālo rakstnieku darbība, apliecina un stimulē tautas garīgās atmodas spēku, un šīm grāmatām noteikti būs savs lasītājs, kaut gan no literatūras procesa viedokļa ar tēmas aktualitāti vien, protams, tukšumu aizpildīt nevar. Romāna autore diezgan «stīvi» turas pie dzīves realitātes virskārtas, bet, ja literatūras patiesīgumu vērtē pēc sadzīves detaļu atbilstības, tad pret patiesību A. Ozoliņa negrēko. Dīvaini, ka «Kā lapas vējā» recenzents ir lauksaimnieks Ervids Grinovskis un anotācijā rakstīts, ka «Kā lapas vējā» izgaismo melnos vēstures plankumus, .. dodot pārliciecināšu atskatu un skaidrojumu mūsdienu lauksaimniecības ilgstoši sāpīgo procesu pirmsākumiem».

Periodiskajā presē recenzijas par A. Ozoliņas romānu līdz šim nav parādījušās, bet zināmu sensāciju sacēla L. Jermolajevas raksts «Reinkarnācija jeb rakstnieks un stils» (LM, 1990, 27. I), kur pierādīti diezgan apjomīgi tekstuāla rakstura aizguvumi A. Ozoliņas romānā no S. Brontē romāna «Džeina Eira».

Publicistiskā vārda brīvība šodien ir atgūta, un līdz ar to publicistiskā daiļproza, šķiet, savu autoritāti zaudējusi. Vārda brīvība vēl nav vārda māksla. Par to jādomā, lasot A. Ozoliņas, kā arī E. Hānberga un A. Dripes publicistikas lieldarbus. Ērika Hānberga «Kartupeļu stāsti» un Andreja Dripes «Mazā brīvība» turpina tēlainās jeb mākslinieciskās publicistikas strāvojumu mūsu literatūrā un tiecas publicistikai piešķirt daiļprozas kvalitātes. Nenoliedzami E. Hānberga rakstītajam piemīt publicistiskā stila virtuozitāte, dzīvas valodas vārda svaigums, tomēr grāmatai dotais žanra apzīmējums — publicistisks romāns — ir apšaubāms. Būtībā «Kartupeļu stāstos» E. Hānbergs turpina dzīvot tajos pašos publicistikas modeļu nama apartamentos («lauku publicistikas taktisko uzdevumu ģenerālis»), kurus viņam ierādījis V. Avotiņš («Domas par žanru astoņdesmitajos gados» — «Vārds», 1986). Stāstiem topot, to autors bijis «dokumentāli un materiāli piesaistīts» kartupeļaudzēšanas prakses un tehnoloģijas problēmām. Cilvēku kartupeļi. Lopu kartupeļi. Stērķeles kartupeļi. Spirta kartupeļi. Galda kartupeļi. Sēklas kartupeļi. Čūku kartupeļi, tomēr rakstnieku saistījuši arī

cilvēki un viņu likteņi. «Burzījos vidē un cilvēkos, kur darišana ar kartupeļiem. [...] Priekšstats rodas, bet pieklūt būtībai nav viegli, .. tūkstoš divi simti dvēseļu, ja rēķina arī vecos un zīdaiņus. Kolhozā strādājošo sarakstā — pieci simti. Viena mūža par maz, lai katru dvēseli izdibinātu» — šie vārdi diezgan precīzi raksturo ne tikai rakstnieka, bet arī lasītāja izjūtas — pieklūt tēloto lietu būtībai nav viegli, rakstnieks it kā staigā tai apkārt un tiecas atraktivizēt problēmas neatkarīgi no to nopietnības. Spriežot pēc teksta, «Kartupeļu stāsti» radušies 1987. gadā, tas ir — laikā «pirms mūsu ēras», un tiem piemīt šī laika publicistikai raksturīgais patoss, protams, pret lauku ļaudīm labvēlīgs, bet konceptuāli nevarīgs. Romānliteratūras pamatelements tomēr ir cilvēks, bet kartupeļu stāstos cilvēks (priekšsēdētājs, agronoms, šoferis, zīdains, kolhozā strādājošais) tiek sašķiroti un «ierēķināti» vien kolhoza būtībā, meklējot kolhozu sistēmas izdzīvošanas iespējas un nevis cilvēcis-kās būtības realizācijas iespējas Latvijas laukos.

Arī B. Tabūns izteicis domu, ka «Kartupeļu stāstu» uzmanības centrā ir «kartupeļu audzēšana un šīs kultūras uzlabošana kā problēma», bet pats darbs ir «ipatnēja sižetiska mozaīka, kas, papildināta ar plašiem publicistikas ielāpiem, veido mūsdienu lauku cilvēku, .. kartupeļu entuziastu kolektīvportretu» («Karogs», 1989, № 7).

A. Dripes publicistiskā romāna no nesenas pagātnes «Mazā brīvība» modelis krasi atšķirīgs no kartupeļstāstiem. Tā nosaukumā saklausām poētisku zemtekstu. Tātad vēlreiz publicistiski par mūsu politisko brīvību mazumu un nepietiekamību. Tomēr nē — «Mazā brīvība» ir tipisks vienvaroņa sadzīves romāns ar filozofiski meditatīvu ietonejumu. A. Dripe izvēlēties kompozicionāli veiksmīgu paņēmieni, romāna galvenā varoņa Arnolda Lieduma sievu Brigītu aizsūtot ceļojumā uz ārzemēm (nu jau varam atļauties), cerībā tādējādi iegūt «mazo brīvību», t. i. — cilvēka spēju piederēt pašam sev. Arnolds pats kārtu savu sadzīvi, iekavētās darba lietas, kavējas atmiņās un pārdomās, tiek ar dažādiem cilvēkiem un sievietēm. Par sižetiskās darbības stimulu un domas virzītāju kļuvis notikums, sadzīvīgs atgadījums, nejaušība, intīms piedzīvojums, un psiholoģisko norišu tēlojums romānā reducēts līdz minimumam. Arnolds Liedums ir gan literāri apsēsts cilvēks, kam ir savs darba kabinets (redaktors izdevniecībā), gan arī dēls, tēvs, vectētiņš, vīrs, bet A. Dripes lieldarbs ir reizē gan memuāri, gan dienasgrāmata, gan

apraksts ar tēlojuma iezīmēm, kopā veidojot publicistiska romāna aprises. Tātad romānā ir daudz, ja domā par lasītāju, pat pārāk daudz vidi raksturojoša materiāla. «Mazā brīvība» ir viens no šī gada apjomīgākajiem darbiem un liek domāt par to, ka latviešu romāns lasāms smagi un ar piespiešanos. Ne tāpēc, ka tas būtu intelektuāls tests, kur visas pieejas lietu būtībai aizbarikādētas ar smagiem asociāciju blokiem, bet gan tāpēc, ka rūpīgi vākto «būvmateriālu» pārpalikumi taupības nolūkā tiek salikti daiļdarbā iekšā pēc principa — ja nelīdzēs, tad neskādēs.

«Mazā brīvība» ir sešdesmitgadnieka dzīves bilance, kur atspoguļojas vai visa literārā un ārpusliterārā vidē iegūtā dzīves pieredze un vērojums. Romānā jūtams mākslinieciski maz piesegts, rezignēts autobiogrāfiskums. Bet mākslā ne vienmēr uzvar princips: «Vairāk patiesības!» Tā vien šķiet, ka, «būvmateriālus» kopā vilkdams, ir noguris pats rakstītājs, un, domājot par lasītāju un literatūras baudāmību, prātā nāk austrumnieku paruna «Atpūties, ēzelī! Noguruša ēzeļa gaļa nav garšīga».

A. Dripes romāns ir salīdzinoši daudz recenzēts, un kritika bijusi labvēlīga vai, pareizāk sakot, iecietīga pret «Mazo brīvību».

Jāņa Mauliņa «Apakšzemes straumes» neienes jaunus un spilgtus nišus rakstnieka daiļradē, bet vēlreiz it kā apgalvo: Mauliņš ir Mauliņš. Šī stabilitāte un noturība mūsdienu pilsētvides sadzīves kanonizācijas sfērā ir pati par sevi saistoša un kritikas uzmanības vērtā. Jau labu laiku J. Mauliņš kalpo latviešu literatūrai, ir romānspējīgs un gādā par tiem, kam nepietiek tikai ar avīžliteratūru mūsdienu cilvēka situācijas plašāku kopsakaru apjaušanai, kaut arī mākslinieciskā harmonijā šos kopsakarus ne vienmēr izdodas sakārtot.

Romāns «Apakšzemes straumes» ir savdabīga kājām-gājēja tēmas variācija plašāku sociālo attiecību kontekstā un mauliņisku sadzīves reālisma tradīciju garā. Romāna centrā ir trīs darbīgi, neceļos aizgājuši vīrieši. Lai ieinteresēti runātu par romānu un tā koncepciju (kura nenoliedzami ir tikai divpusēji konstruēta: gan tēlu darbībā atklāta, gan autora publicistiskajos iestarpinājumos deklarēta), Mauliņa spēles noteikumi ir jāpieņem. Romāns nav psiholoģiskā reālisma tradīciju garā rakstīts darbs, kur tēli atklājas darbībā, organiskā, dzīvā veselumā. J. Mauliņa trīs vīrieši ir savdabīgi tēli — versijas. Rakstnieka

domāšana šeit ir drīzāk socioloģiska un politekonomiska nekā mākslinieciska. J. Mauliņš spilgti ietonē (pat populārzinātniski apcer) tālāko sociālo vidi, tās neredzamās apakšzemes straumes un lielās sistēmas balstus, kas mērķtiecīga cilvēka likteni determinē vairāk nekā tieša sociālā vide (darba kolektīvs, ģimene) psiholoģisko un raksturkonfliktu aspektā. Ir dota sistēma, un rakstnieks piedāvā versiju, kā šādos apstākļos varētu veidoties attiecīgas mentalitātes cilvēka liktenis. Konkrētajā gadījumā — latviskas mentalitātes vīrieša Eduarda Biržaka liktenis, kurš tic, ka cilvēks ir pats savas laimes kalējs, un zina, ka katras dzīves minimālā programma un visa sākuma sākums ir «savš kaktiņš, savš stūrītis zemes» (šis J. Puraņķes stāsta motīvs likts arī Mauliņa romāna vienas nodaļas nosaukumā). Lasītājam ir pamats ticēt J. Mauliņa versijām, jo tās apstiprinājusi pati dzīve.

Romāna sākumā Eduards, tāpat kā viņa novadnieks Paulis Liziņš, ir apdāvināts lauku censonis students, kurš varētu «iekarot» Rīgu, jo Eduardā «virda savdabīga zemieciska spēka ādere, kustībās plīvoja romantisma jūsma». J. Mauliņš parāda, kā pa tukšo iztērējas Eduarda un Pauļa jaunības sapņu un cerību kapitāls, visa Eduarda dzīve tālāk veidojas kā dzīvokļa problēmas risinājums. Arī talantīgais mehānikas students Paulis Liziņš sīzeta peripeitijās saprot, ka «pasaule nebūt nav tik haotiska, kur čaklie un godīgie negribētāji tiek amatos, bet neapdāvinātie un negodīgie gribētāji allaž paliek ar garu degunu», un teicami apgūst karjeras taisīšanas tehnoloģiju.

Dzīves jēgu meklē arī trešais — J. Mauliņam mazāk simpātiskais vīrietis Jānis Birkste, kurā gan transformēts kaut kāds eksistencialisma paveids, tomēr vairāk atklātas naidīga vidusmēra cilvēka bioloģiskās esamības izpausmes un dabiskās vajadzības. Savos meklējumos viņš atstāj ģimeni, izvērtās gan dažādos zaņķīgos netiklības mitekļos, gan izsmalcinātas augstākās sabiedrības dāmas apartamentos. Šajā sakarībā autors arī izmanto iespēju sniegt statistiskas ziņas par sifilisa izplatību Latvijā (tas vēl nav AIDS laikmets) un izvērsti aprakstīt ieilguša sifilisa klīnisko ainu, lai lasītājs zinātu, kādas izmaiņas notiek attiecīgos orgānos. J. Zālītis, gan citā kontekstā, žurnālā «Liesma» arī raksta, ka «šie orgāni ir ārkārtīgi svarīga ķermeņa daļa, tie ir vēl svarīgāki nekā sirds vai smadzeņes u. c., jo savā funkcijā ir atbildīgi par tautas likteni, par viņas nākamo paaudzi un nemirstību» (!? — A. C.).

Likuma priekšā visneaizsargātākais ir un humanās tiesas rokās nonāk tieši autoram simpātiskais fanātiskais iebūvietis Eduards, kurš, sirdsapziņu sargādams, celtniecības līdzekļus savai mājai savāc... Rīgas izgāztuvēs, kur vērtīgas senlietas, sudraba svečturi, lustras tiek nolemtas mēslainei, jo «cilvēku vēlme sviest ārā visu traucējošo, patlaban nevajadzīgo ir apbrīnojama». Savas smagās spēles azartā Eduards it kā neievēro paziņu teikto dzīves rūgto ironiju: «Tev izgāztuvē zeļ godīgs bizness, tu esi mēslu vabole.» Eduards atklāts tikai ikdienas rūpēs, un «Apakšzemes straumēs» vispār nav mīlestības, pat ne mīlestības infraskaņu. Romāna sievietes gan «paliek stāvoklī», kļūst sievas, plosās aborti, bet lasītājs neko neuzzina par priekšspēli. Eduarda medusmēnesis pēc ievākšanās ģimenes pagaidu mājiņā raksturots dzīves un literatūras paradoksos: «Tas bija jauks (?! — A. C.) laiks. Eduards lēnā garā izraka bedri netīrajam ūdenim un saīstīja izteci zem vannas, virtuvē...»

J. Mauliņa sniegtā dzīves materiāla estētiskā apdare var neatbilst estēta prasībām — vietām personu starpā rit dzīvi, saistoši asprātīgi dialogi, bet vietām dialogi risinās itin kā absurda teātrī, jo nekādi nevarētu izrietēt no tēlu psiholoģijas un situācijas loģikas (piemēram, Liziņa saruna ar meitu un sievu, kad viņš uzzina: septiņpadsmitgadīgā meita ir stāvoklī no Liziņa agrāk pavestās meitenes brāļa — lai atriebtos). Tāpat romāna beigu daļā, kad Eduarda un viņa mājas liktenis karājas mata galā un lasītājs gaida atrisinājumu, pēkšņi aizsākas jauna sižeta līnija. Parādās šoferītis Sandris, kurš veic izšķirošu operāciju kāda izbraukuma plezīra laikā: viņš sava priekšnieka un sāncenša «Paula Liziņa bikšu vilē iešuva radioaktīvā izotopa plāksniti, .. lai tas par sievietēm vairs nesapņotu ij lakstīgalu laikā, .. iešuva «atombumbu» simpātiskā meiteņu bendes biksēs, .. vēlējās tikai bez sāpēm un pūlēm izrūnīt».

Jānis Liepiņš, rakstot par Mauliņa literārajiem minušiem un efektiem, atzīstas: «Esmu dusmās dažu viņa grāmatu metis kaktā, .. bet arvien esmu savas dusmas noželojis.» (Es kaktā nemetu, kaut arī pārdzīvoju dažādus emocionālus stāvokļus.) Dzintars Sodums «Ārpusnieka piezīmēs» (LM, 1989, 19. aug.) J. Mauliņu atzīst par nopietni ņemamu rakstnieku. Es negribētu apgalvot pretējo.

Andra Puriņa romāns «Bezrūpīgie ceļotāji» un Aivara Kļavja stāstu krājums «Mans nams» vairāk

orientēti uz pusaudžu un jauniešu psiholoģijas un pasaulē uztveres īpatnībām, tomēr vienlaicīgi spēj apmierināt arī «lielās» literatūras vajadzības. Tās ir tagadnīgas un katra savā veidā saistošas grāmatas, kuru vienojošais motīvs ir — pusauguša cilvēka dzīve ārpus standartsistēmas (skolas) un «neformālās» attiecības ar pasauli. A. Kļavja stāstu darbība notiek mājās (respektīvi, namā, kurā it grūti iemānot) vai to apkaimē, bet A. Puriņa «Bezrūpīgie ceļotāji», protams, atrodas ceļā, un pati Marka un Ingus bezrūpība ir iluzora — divatā uz motocikla bez mamma un skolotāju aprūpes. Augšanas un iemājošanas (A. Kļavis «Viens kaķens aizdurvē») grūtības, tāpat bezrūpība vairāk saistās ar jauno paaudzi, tomēr abās grāmatās jūtama spēcīga vecās un vidējās paaudzes fona aktivitāte (bezrūpīgie ceļotāji sastop pat «mūžīgo žīdu» — sirmgalvi Marvīnu, kurš ir «zināmā mērā pasists uz augšu ar savu ideju pasauli darīt labāku» — un atrod tajā domubiedru). «Bezrūpīgo ceļotāju» telplaiks ir atrašanās vienas vasaras brīvlaikā, kad pat «bezmugurkaula gliemezis» Gints grib, grib domāt, saprast un rīkoties. Labi, ka A. Puriņa romāns ir «mazliet fantastisks» un ne viss notiekošais tiek argumentēts. Tā tiek saglabāta zemes sajūta «tagad un tepat Latvijā» gan uz planētas Tau-Sigma, gan viduslaiku Rīgā un senajā Zemgalē. Un visās šajās pasaulēs, kuru robežas ir tik pārejošas un plūstošas, ir izvēle vadīt vai pakļauties, apskaust vai neapskaust savu pretinieku, nīst vai mīlēt savu tuvinieku, iznīcināt vai sargāt dzīvību. Ceļojuma laikā Marks aiziet bojā, un liekas, ka Bezrūpīgo Ceļotāju pamatideja ir apjaust, kas ir cilvēka dzīvība. Tā kā «Bezrūpīgie ceļotāji» jau agrāk publicēti («Jaunās Grāmatas», 1987, № 1—12), tie interpretēti kritikā, arī «Kritikas gadagrāmatā — 16», 1988.

A. Kļavja «Mans nams» ir vairāk dzīvā vērojumā par vienu «mikrorajona» dzīvi, mazāk fantāzijā izaugusi literatūra, bet rakstnieka fotoreālisms un spēja notvert «isto» dzīves fragmentu ir atzīstama. Tas ir daudzstāvu nams, kura plānās šķērssienas norobežo bēdu un bezcerības pasaules. Sadzīves formas «pagaidām» (un arī pasaules izjūtas formas «pagaidām») apcerē un uzticībā «mazajam» bezindividualitātes cilvēkam «Mans nams» savā tonalitātē ir tuvs J. Mauliņa «Apakšzemes straumēm». A. Kļavja daiļrade (vieta literatūras procesā nodrošināta kā žurnāla redaktoram?) kritikas uzmanību īpaši nav piesaistījusi, un arī man jāatzīstas, ka visās daudzstāvu nama logu vārgās

gaismas strēlēs un tumsas atspulgos ielūkoties nepaspēju, bet stāsti, kurus izlasīju («Pagaidām — svētdienas vakarā», «Rīts», «Kas viņš tāds un kāpēc raud», «Viens kāķēns aizdurvē»), iedvesmoja. Atzinīgi par A. Kļavja grāmatu «Mans nams» izteicies Roberts Mūks. Tā ierosinājusi R. Mūku rakstīt «Dažas pārdomas par ieiešanu Eiropas apriņķī» («Literatūra un Māksla», 1989, 30. dec.) un secināt, ka «Kļavis varētu būt nākošais latviešu Kafka».

Izdevniecības «Liesma» organizētajā oriģinālprozas straumē šogad vienkop saplūdušas visai dažādas, savā iekšējā būtībā un autoru attieksmē pret literatūru visai atšķirīgas grāmatas. Līdz šim raksturoto grāmatu pasauli galvenokārt veidojis jau notikušais, sevī uzkrātais un pārdzīvotais laiks un dzīves tradīcija, bet G. Bereļa un V. Melgalves rakstniecības avots ir cits — literāro pasaulu pasaule (kur notikušajam un nenotikušajam ir vienāds svars) un jaunībai raksturīgās spontānās «atmiņas» par nākotni. G. Bereļa un V. Melgalves īsprozas grāmatas pieder jauno prozas strāvojumam, kur ikdienišķais nepastāv atrauti no garīgā, kur cilvēka apziņas realitātei tiek piešķirta dziļāka eksistenciāla jēga.

«... ja karo, tad karo augstu intelektuālā līmenī bez bābām,» rakstīts G. Bereļa pirmajā grāmatā «Mitomānija». Par karu vai cīņu G. Bereļa rakstos var runāt visai nosacīti, jo «Mitomānija» mums absolūti nemaz neuzmācas ar pasaules pārkārtotāja cilvēka gribu un politiskās īstenības atveidi. Tomēr jaunais rakstnieks ir pietiekami drosmīgs un pašapzinīgs, ja jau pašā grāmatas nosaukumā nebaidās atzīties sakaros ar māniju, pie tam vēl mitomāniju, jo par māniju līdz šim rakstīts, ka tā ir slimīgs psihisks stāvoklis un patoloģiska tieksme. «Mitomānijā» iekļauta laikā no 1985. līdz 1988. gadam rakstītā īsproza (diez vai stāsti), tāpat «pirmais solis virzienā no dzīves uz literatūru» sperts jau kādus gadus atpakaļ un G. Berelis sapratis, ka bez mānijas (pastiprinātas tieksmes uz kaut ko) literatūrā un mākslā dzīvot nevar. Grāmatas pasītē rakstīts, ka daļa no stāstiem mazliet ironiskā veidā skar vai apspēlē dažādu mūsdienu sociālo vai estētisko mītu esamību — tāpēc arī virsraksts — «Mitomānija»; tomēr šķiet, ka šī grāmata labi raksturo tieši paša rakstītāja tieksmes (tai skaitā pastiprinātās literārās) un mitoloģiskās poētikas elementu esamību G. Bereļa daiļradē. G. Bereļa «Mitomānija» apspēlē un ironizē gan, bet ironiju, kā zināms, ir ļoti grūti iztirzāt. Varētu jau ķerties

vērsim pie ragiem, ja vien zinātu, kuri ir ragi. «Visa literatūra īstenībā ir grandioza melošanas sistēma. Neticiet rakstītājam vārdam. Lasīšanas būtība ir apjaust to patiesību, kuru nevar formulēt vārdos,» it kā izaicinādams lasītāju, stimulēdams viņa humora izjūtu un spēles dziņu, gribēdams noskaidrot, vai viņa apziņa ir brīva no kritērijiem un normatīviem uzskatiem par to, kāda sabiedriskā īstenība literatūrai jāuzrāda, raksta G. Berelis. Ja, kā senāk, mēs runātu par grāmatas sociālo funkciju, tad «Mitomānija» varētu būt labs palīglīdzeklis dzelzaino kritēriju graušanā. Tomēr jebkuram lasītājam šī grāmata nelīdzēs: kaut arī G. Bereļa intelekts šeit ir neizbēgami sadzīvē iestrēdzis, jūtams daudzu būtisku sadzīves (visa, kas saistīts ar cilvēka dzīvi ārpus ražošanas un sabiedriski politiskās darbības) elementu deficīts. Tā, piemēram, pirmajos divos stāstos «Deus ex machina» un «Konveijers» vienīgais sadzīves elements Viņam ir sieva («mēs ar sievu»), bet arī te nekas sižetisks nenotiek un tālab nevar saprast, priekš kam Viņam sieva.

Bezsižetiskums, tāpat kā citi modernās literārās spēles elementi, ne tikai praktiski pielietoti «Mitomānijā», bet arī teorētiski apcerēti G. Bereļa literatūrkritiskos rakstos. Tā «Metaliteratūrā» («Avots», 1989, № 6) G. Berelis raksta, ka «pie praktiski bezgalīga daiļdarbu skaita sižetu skaits ir galīgs», droši vien labi apzinādamies, ka savā mākslinieciskajā jaunradē viņš pats arī spēlē spēli, kuru aizsācis kāds cits. (Metaliteratūras jēdzienu lieto mūsdienu franču kulturologs strukturālists R. Barts; skat.: P. Барт. Избранные труды: Семиотика. Поэтика. М. 1989.)

izzogas guntis berelis
murmulis prozistu hermess —

dzejas vārdiem pareģojis A. Neibarts. Hermejs (Hermess) antikajā mitoloģijā ir maģijas aizstāvis, dievu gribas vēstnesis, ceļu sargātājs. Ar Hermeja vārdu saistīta arī hermeneitikas (tekstu skaidrošanas un interpretācijas mākslas) jēdziena cilme.

Nebūdama izlasījusi visu, kas pēdējos gados publicēts latviešu oriģinālprozā, uzdrošinos domāt, ka G. Bereļa intelektuālā īsproza ir jauna parādība pašmāju literatūrā. Igauņu literatūrā līdzīgā manierē sešdesmitajos gados sāka rakstīt Arvo Valtons un drīz izveidojās par vienu no redzamākajiem intelektuālās noveles pārstāvjiem mūs-

dienu literatūrā. A. Valtona darbi tulkoti daudzu pasaules tautu valodās. Latviski izdotā izlase «Bīstams atklājums» (1988) palika latviešu literatūrkritikā neinterpretēta. Tie, kurus saistīja Valtona «Bīstamais atklājums», droši var lasīt arī «Mitomāniju». Patiks.

Tikpat nepiespiesti kā sievietes dabiskajā būtībā iemājo gars, «koptas» sievietes būtībā var iemārot intelekts. Tā jādōmā, lasot Valdas Melgalves impresijām bagāto īsprozas krājumu «Klejojumi rāmī». Grāmatā valda ārēji atbrīvoti viegla spēles un parodijas noskaņa, bet būtībā «tā ir prāta, nevis laimes spēle». Te literatūra tiek apzināti uztverta kā vārdu jaunrade, tāpēc ātrlasīšanas un daudzlasīšanas princips nav pieņemams, jo, lai izlasītu un saprastu, vajadzīgs izgaršošanas un pārdomu laiks. Neliels brīvlaiks starp vārdu un vārdu, stāstu un stāstu, impresiju un impresiju.

«Mākslu es pieminēju tādēļ, ka tās radītajam pārdzīvojumam ir vislielākā līdzība ar tiem retajiem un pārsteidzošajiem brīžiem cilvēka dzīvē, kad pēkšņi un uz īsu laiciņu apziņā it kā paveras plaīsa, pa kuru ieplūst žilbinoša saprašanās gaisma, it kā nepamatotas laimes brāzma.» stāstā «Trīsreiztrīs» raksta V. Melgalve. Māksla. Dzīve. Saprašanas gaisma. Tie ir citāta pamatvārdi — un arī grāmatas, kurā autore balss ir it kā iemiesojusies «bez-mērķa» tēlā, kura vienīgais mērķis ir gribēšana saprast un laime — saprašanas gaisma.

Aktieris, režisors, gīds, kontrolieris, saimnieks, līdzības no dzīvnieku pasaules — aīta, suns, kāmis, kukainis, āpsis, kamieļmāte, papagailis, kurš, kliezdot: «Ārā,» — pārpūlējis balss saītes — tie ir tikai daži apkārtējās pasaules, kura taujājas saprast, atspulgi. «Tu esi pārbarots suns. Tev nebūs citas izejas kā vien — pīecāties, kad durvis atvērsies un parādīsies saimnieks. Tu nekodīsi viņam rokā, tu to laizīsi. [.] Tu nevari sarītināties un aīzmigt, tavs instinkts liek tev klausīties katrā skaņā — vai tikai tie nav saimnieka soļi. Viņš taču var nākt kuru katru brīdi. Skaļi gaudot vējainā naktī tu neuzdrošīnies, tu tikai klusītiņām iesmīlktēsies. [.] Tev pat liekas, ka saimnieks iedos tev indi, tiklīdz sāks justies kaut mazlīet vainīgs tavā priekšā.» Stāsta «Rāmī» fragments un V. Melgalves rakstīšanas maniere kopumā neatļauj viennozīmīgi skaidrot un pilnīgi racionalizēt tēlus un līdzības. «Klejojumi rāmī», «Bezrūpīgie ceļotāji» un «Mitomānija» rosinās literatūrkritiku pārtapt un kļūt par literatūras īsteno māsu.

Barojoša augsne te ir interpretatīvajai literatūrkritikai, kam daiļdarba teksts ir pamats «tikai» paša kritiķa fantāzijas lidojumam un ideju gaitai.

No periodiskās preses publikācijām pieminami Gundegas Repšes «Tuvplāni» un Miervalda Birzes «Dienasgrāmata». (Pārējie raksta sākumā minētie darbi publicēti tikai daļēji. Varbūt arī M. Birzes dienasgrāmata turpināsies, jo ir nebeidzams žanrs.) G. Repšes un M. Birzes publikācijas, tāpat arī G. Bereļa un V. Melgalves grāmatas, liecina par esejas žanra dzīvīgu mūsdienu literatūrā un, protams, atgādina šī žanra bagāto vēsturi latviešu literatūrā. Minēto rakstnieku daiļradē saskatāmas esejiskas svārstības gan apjoma, gan stila ziņā. G. Bereļim un V. Melgalvei starp stāstiem pamanāmas intelektuālas mikroesejas, G. Repšei eseja-romāns, M. Birzes «Dienasgrāmata» esejiskuma pieskaņa, bet agrāk rakstītās arī esejas-tēlojumi un esejas-apraksti.

G. Repšes «Tuvplāni» 1989. gada «Literatūras un Mākslas» kontekstā bija baudāma lasāmviela. Bet salīdzinājumā ar «Ugunszīmi» un «Pieskārieniem» «Tuvplāni» mākslinieces Džemmas Skulmes portretskicei likās tā kā pa iebrauktu ceļu un «vēlreiz par to pašu» rakstīti. Varbūt te vainojama pašas mākslinieces «imidža» šarma klātbūtne, varbūt Dž. Skulmes publicitāte gada masu informācijas līdzekļos, jo brīžiem likās, ka Džemma savos rakstos un runās labāk atklājas pati, nekā viņu atklāj «Tuvplāni».

Pretstatā J. Marcinkēviča «Dienasgrāmatai bez datumiem» (latv. 1987) M. Birzes «Dienasgrāmata» ir ar 1988. un 1989. gada datumiem, daudziem, no kuriem bija īpaša nozīme Latvijas dzīvē. Tas bija ziedu, karogu, dziesmotu manifestāciju un runu laiks. M. Birzes dienasgrāmātā vairāk fiksēts kas cits — rīta, dienas, mijkrešļa, vakara noskaņas. M. Birze ir savā pasaulē un dzīvošanas ritmā — ērģelkoncertā, Gaujas ličos, zem egles. Lasītais, dzirdētais, redzētais, sadzīviskais, daudz mūzikas motīvu. «Dienasgrāmatas» rindas skanēja arī Latvijas radio paša autora lasījumā (noskaņā, intonācijā), un tā būs viena no vērtīgākajām prozas publikācijām, kam kultūrvēsturisku nozīmi piešķir laiks.

Lielproza ir daudzvārdīgākais un apjomīgākais no literatūras veidiem, un ir gandrīz neiespējami «izlaist caur sevi» visu gada oriģinālprozas ražu. Pēc izlasītā sajūtu un pēcgaršu prozas dzīvības procesu sakarā gribu formulēt cerīgi: bija, ir, būs. Mūsu politiskajā apziņā iestājusies

tāda kā brīvlaika sajūta, brīvlaika (produkcijas ziņā intensīvi neaizpildīta) un brīvgaitas sajūta ir arī literārajā vidē, iekšējās brīvības sajūta jaunās strāvas prozistu rakstos. Brīvlaiks nav vaļošanās. Brīvlaiks (neiesīkstējušam cilvēkam) ir kustība un nodarbību maiņa. Brīvlaiks nav tikai *holiday*.

Dramaturģija — 89

Ikgadējo dramaturģijas pārskatu sakarā arvien izvirzījies jautājums — kādas lugas attiecināt uz aizvadīto laika posmu. Vai analizēt darbus, kas šajā gadā uzrakstīti un daudzos gadījumos palikuši vēl manuskriptos, vai runāt par tiem sacerējumiem, kas konkrētajā periodā ar drukāta vārda vai skatuves starpniecību kļuvuši pieejami plašākam interesentu lokam.

Šī gada apskatam esmu izvēlējis pēdējo variantu, un tam ir arī īpaši iemesli. Pirmo reizi laika periodā pēc Otrā pasaules kara latviešu dramaturģija 1989. gadā iezīmējusies kā vienots lielums, ietverot tajā darbus, kas tapuši kā dzimtenē, tā aiz tās robežām. Šis process pašlaik aptver kopumā visu literatūru, acīmredzot viskrasāk izpauzdamies dzejā, bet dramaturģijas autoru loks vienmēr bijis šaurāks, un tāpēc kopējā aina te jau šobrīd veidojas pilnīgāka.

Domāju, ka jau pašlaik varam fiksēt pirmos šī procesa rezultātus, kas raksturīgi izteicami it kā ar diviem pretēju spēku vektoriem. No vienas puses, autoru loka paplašināšanās būtiski izmaina arī jautājumu par kritērijiem, un godīgi jāatzīst, ka pašu izcilāko ārzemēs uzrakstīto darbu līmeni Latvijā tapusi dramaturģija pēckara gados nav sasniegusi. No otras puses, jastājas ceļā arī jaunu mītu radīšanas tieksmēm, un tāpēc jau sākumā gribētos uzsvērt, ka ne viss, kas svešumā tapis dramatiskās rakstniecības laukā, dēvējams par izcilu, nebijušu, pārsteidzošu. Gluži pretēji — mūsu puses dramaturgiem visā visumā par saviem darbiem, it īpaši tajos atklāto pilsonisko stāju nepavisam nav jākaunas, un gribētos pat teikt, ka latviešu dramaturģijas vidējais līmenis Latvijā kopumā ir bijis augstāks.

Pirms ķeramies pie konkrētākas analīzes, gribētos no-

saukt darbus, kuri veidojuši aizvadītā gada kopainu. Izdevniecības «Zinātne» un «Liesma» 1989. gadā laidušas klajā attiecīgi M. Ziverta un L. Stumbres dramaturģijas darbu izlases. Periodikā — «Teātra Vēstnesī» publicēta M. Ziverta «Pēdējā laiva» (6. nr.), L. Stumbres «Kronis» (1.—2. nr.), G. Gudeta un J. Zvirgzdiņa «Jubilejas gads» (4. nr.), U. Segliņa «Kādas sēdes gulta» (7. nr.). «Literatūra un Māksla» publicējusi G. Priedes «Artemīdu», «Avots» — B. Rubesas «Tango Lugāno» (2.—3. nr.) un J. Baloža «Spoku neskarti un jauni jaunajā zemē» (11. nr.), bet «Karogā» lasāma jau agrāk uzrakstītā un izrādītā J. Jurkāna luga «Kraukļi» (7. nr.). Dailes teātra repertuārā iekļauta vēl viena M. Ziverta luga — «Cūska», kā arī Anšlava Egliša «Kazanovas mēteli» un R. Staprāna «Četras dienas jūnijā». Vēl divus Anšlava Egliša darbus — «Omartija kundzi» un «Homo Novus» iepazīnām attiecīgi ALT Ņujorkas studijas viesizrādēs un Operetes teātra uzvedumā. Savukārt Liepājas teātris iestudējis S. Vensko pirmo lugu «Pagalms».

Vairāku minēto autoru darbi pēckara gados Latvijā bijuši plašākam interesentu lokam sveši. Tāpēc loģisks šķita tāds materiāla kārtojums, kurā vieta vispirms ierādīta tieši šiem dramaturģiem, pēc tam veidojot salīdzinājumu ar mums labāk zināmu autoru sniegumu.

Kā pirmais pēckara gados neminēto rakstnieku kopainā jāmin latviešu literatūras klasiķis Anšlavs Egliis. Plašajā viņa darbu klāstā būtiskākās intereses vienmēr saistījušās ar prozu. Vēl Latvijā rakstnieka pirmā luga «Kosma konfirmācija» izauga no stāsta «Profesora Eipura orķestris». Tāpēc nav brīnums, ka arī divi no trim 1989. gadā Latvijā izrādītajiem dramaturģijas darbiem faktiski ir romānu dramatizējumi. «Homo Novus» lugā pārveidots pēc ilgāka laika un domāts kā pamats dziesmu spēles izrādēm. Varbūt šī literārā teksta zināma pastarpināta nozīme tā autora darbā ievilkusi tādas kā paviršības zīmes. «Omartija kundzes» pārvēršana skatuvei domātā sacerējumā savukārt notikusi, kā mēdz teikt, uz karstām pēdām, tā pārdomāta krietni labāk, tomēr arī šajā gadījumā par būtisku dramaturģijas specifisko uzdevumu risināšanu runāt nevaram. Par vienīgo tieši skatuvei rakstīto no trim mūsu iepazītajiem darbiem tādējādi izvirzās komēdija «Kazanovas mēteli».

18. gadsimta kavaliera un dēkaiņa Džakomo Kazanovas dzīvesstāsts pieder starptautiski populāriem sižetiem, tā-

pēc par pamatjautājumu te izvirzās autora attieksme pret vielu. Šajā ziņā raksturīga ir Anšlava Eglīša recenzija, kas 1989. gada jūlijā publicēta laikrakstā «Laiks» un vēsta par cita slavena tēla — barona Minhauzena jaunu interpretējumu kādā amerikāņu filmā. Te varonis kļuvis par istu, vulgāru meli, bet Anšlavs Eglītis ar vieglām skumjām atceras kādreizējo M. Ziverta radīto latvisko Minhauzenu. Latviešu literatūrā dominējušas citas vērtības, mūsu autori Minhauzena un Kazanovas likteņus risinājuši ārēji šarmantas, graciozas komēdijas formā, bet abos tēlos ievilkti arī smeldzīgi un reizē dziļi patiesi vaibsti.

Pirmajā acu uzmetienā varētu likties, ka «Kazanovas mētelim» nav nekāda sakara ar to traģisko situāciju, kādā 1947. gadā — pēc Otrā pasaules kara — bija nonākuši daudzi tūkstoši latviešu bēgļu. Un tomēr, kaut nedaudz rūpīgāk ielūkojoties literārajā darbā, šīs sakarības, protams, nav grūti pamanīt. Un vispirms tā ir dzimtenes tēma, tās zemes tēls, kurā atgriezties bēgļiem — daudzi no kuriem svešumā devušies ar ticību šīs prombūtnes īslaicīgumam — līdzīgi lugas varonim nav ļauts. Zīmīgu vēsturisku dimensiju iezīmē arī lugas prologs. Atšķirībā no pārējā sacerējuma, kura darbība senajā hercogu pilsētā Jelgavā risinās 1765. gadā, prologam autors liek notikt vairākus gadu desmitus vēlāk. Tātad — tas jau ir laiks pēc Kurzemes un Zemgales hercogistes pievienošanas Krievijai, un skata punkts šeit ir līdzīgs tam, kādā atradās 20. gadsimta trimdinieki — arī viņiem tas bija posms pēc brīvvalsts iznīcināšanas.

Šī vēstures un mūsdienu sasaukšanās ir zīmīga. Latvijas kritika vienmēr aicinājusi šejienes dramaturgus uz noteikta idejiska potenciāla ietveršanu lugās, un daudzos darbos mēs varam ieraudzīt pat diezgan konkrētas kāda gadu desmita zīmes. Emigrācijā rakstītajos sacerējumos ārēji nereti bijis daudz vairāk tīra radīšanas prieka, tomēr arī šajās lugās — varbūt ne tik tieši, slēptākos slāņos — daudzkārt bijusi arī konkrētu notikumu, tautai nozīmīgu pārdzīvojumu atbalss.

Runājot tieši par Anšlava Eglīša komēdijas formu, jāteic, ka viņa dramaturģijā novatoriski meklējumi sastopami biežāk nekā prozā, kas kopumā turējusies ironiski un dažbrīd groteski iekrāsota reālisma līnijās. Turpretī dramaturģijā A. Eglīša darbu klāstā sastopama fantastiska spēle («Ferdinands un Sibilla»), iezīmējas absurda dramaturģijas elementī («Leo»), un arī vēsturiskās komē-

dijas («Kazanovas mētelis» un «Galma gleznotājs»), saglabājot it kā reālu personu darbošanās veidu, savā stilistikā tomēr ir romantiskas. Neraugoties uz to, ka dramaturģijā Anšlava Egliša devums ir daudzveidīgāks formas ziņā, gribētos apgalvot, ka viņa daiļrades virsotnes tomēr sasniegtas prozā.

Tam ir savi iemesli. A. Egliša rakstnieka spēks vispirms meklējams ļoti veiklos raksturu zīmējumos, atjautīgās replikās, bet it īpaši vēstījumā. Dramaturģiskā darbā pēdējais ierocis zūd, varbūt tieši tāpēc rakstnieks diezgan daudz enerģijas veltījis citu formālo elementu meklējumiem. Un tomēr — arī lugās viņa meistarība vislabāk jūtama tieši dažviet nepārspējami krāsainos raksturos un dialoga asprātībās.

Anšlava Egliša darbu gadījumā iepazīstam jau agrāk tapušus sacerējumus, turpretī ar Raimonda Staprāna un Baņutas Rubesas lugām arī Latvijas publika nonākusi visai tuvu trimdas literatūras aktualitātēm.

R. Staprānu gan īsti nevar piepulcināt gluži nepazīstamiem autoriem šajā rakstā pieņemtajā nozīmē. 1980. gadā Sanfrancisko Mazais teātris L. Siliņa vadībā MDN parādīja Staprāna lugas «Sasalšana» uzvedumu. Tomēr šis iestudējums tika spēlēts slēgtam skatītāju lokam, tāpēc, atceroties trimdas grāmatu likteni ilgajos pēckara gados, arī to varētu nosaukt par tādu kā «specfonda» izrādi.

R. Staprāna lugu «Četras dienas jūnijā» acimredzot rosinājusi trešā atmoda un ar to saistītā pagātnes notikumu pārvērtēšana. Šis darbs svešumā būtu varējis tapt arī agrāk, bet tā īstais laiks atnācis tieši šobrīd. Latvijas publika to varēja iepazīt lugas pirmuzvedumā, kas Dailes teātra spēkiem tika sagatavots Rīgas pilī un sākotnēji izrādīts tieši vēsturisko notikumu dienās — pēc četrdesmit deviņiem gadiem.

«Četras dienas jūnijā» pieder fakta dramaturģijas atzaram un savā izveidē ir hronikāls darbs, kas runā par tām 1940. gada dienām, kad tika varmācīgi iznīcināta Latvijas valsts. Lugas centrālais tēls — brūkošās valsts prezidents Kārlis Ulmanis būtībā nostādīts bezizejas situācijā, kamēr viņa divu tuvāko cilvēku, privātsekretāra Ruduma un adjutanta Lūkina, tēlos projicēta divu pretēju darbības lēmumu iespējamība. Tomēr izšķirošais spēks lugā ir kāds neredzams klātesošais — Laiks vai Liktenis, kas rāda neizbēgamo draudu cilpas arvien ciešāku savilkšanos, veidojot spiedīgu sacerējuma atmosfēru.

Izrādē lugu iepazīstam ar nelieliem īsinājumiem, kurus M. Grēviņš «Literatūrā un Mākslā» nosaucis par «konceptuāliem», un gribētos teikt, ka ar tiem teātris trāpījis desmitniekā. Citu R. Staprāna lugu centrā bieži vien ir cilvēks kā bioloģiska būtne ar saviem kompleksiem, un līdzīgu problemātiku lugas autors dažviet centies ieprojiēt arī K. Ulmaņa tēlā, tomēr šīs linijas mākslinieciskā izveide nav līdzvērtīga vēsturiskās situācijas ārējā dramatisma atspoguļojumam.

Anšlavu Eglīti mēs varētu pieskaitīt visvecākajai — šobrīd jau legendārai to rakstnieku paaudzei, kuru literārās gaitas aizsākušās vēl 20.—30. gadu Latvijā. R. Staprāns pašlaik jau uzlūkojams par vecākās paaudzes dramaturgu. Baņutu Rubesu, meklējot paralēles Latvijas dramaturģijā, nosacīti varētu pieskaitīt vidējai paaudzei — paturot prātā, ka jaunāku lugu autoru trimdā šobrīd tomēr nav.

1989. gadā Latvijā bija lasāma un skatāma B. Rubesa s luga «Tango Lugāno» — pēc autore pašas apzīmējuma, «nevēsturisks, satīrisks spoku stāsts». B. Rubesa pārstāv to trimdā izaugušo literātu saimi, kuru darbību iezīmē jauna pieeja folkloras un vēstures mantojumam, nereti visai brīvs tā izmantojums savā daiļradē. Lugā «Tango Lugāno» izmantoti divu iepriekšējo laiku trimdnieku — Raiņa un Aspazijas — likteņi, iztēlojoties, «kas būtu», ja dzejnieki vēl būtu dzīvi tālajā Kastaņolā, tikai, sastrīdējušies zīmīgi izvēlētajā 1945. gadā, dzīvotu izolēti katrs savā istabā un šobrīd «ciemos» pie viņiem vienlaicīgi ierastos dzimtenes un jaunās trimdas pārstāvji. Autore visai veikli veido paralēlas ainas, virza sižetu ar tiem neuzticības, trafaretu uztvērumu dzinuljiem, kas kavē vienas nācīgas cilvēku saprašanos un rada kurjozas situācijas, lai beigās simboliski apvienotu abas puses. Vājākā lugas sastāvdaļa šķiet dialogs, kas daudzviet robežojas ar feletoniskiem vai laikraksta limeņa uztvērumiem un tāpēc zaudē līdz ar aktualitāšu izmaiņām, kas pa daļai bija jūtams jau aizvadītajā gadā. Šī darba sakarā faktiski būtu jārunā ne par lugu tradicionālā nozīmē, bet gan konkrētas izrādes scenāriju, kura iedzīvināšana notikusi kopdarbā ar komponisti Daci Aperāni un pārējiem uzveduma līdzradītājiem.

A. Eglītis un R. Staprāns trimdā pārstāvējuši paaudzes, kas galvenokārt pievērsušās latviskās kultūras kopšanai. (A. Eglītis gan aktīvi iesaistījies aktuālajā ASV kultūrdzīvē kā filmu vērtētājs.) B. Rubesa savukārt reprezentē

to radošo cilvēku kopu, kas paralēli tālākai latvietības uzturēšanai aktīvi iesaistījušies arī mītnes zemes aktualitātēs. Šajā ziņā vēl soli tālāk spērušos pārstāv Jānis Balodis, kurš, kā uzzinām no žurnāla «Āvots» publikācijas, aktīvi piedalās Melburnas teātra sabiedrības dzīvē kā režisors un dramaturgs un arī savus darbus raksta angļu valodā, tādējādi būdams tikai pastarpināti saistīts ar latvisko kultūru. Diemžēl pēc žurnāla publikācijas nevaram spriest, vai lugu latviešu valodā tulkojis pats autors.

J. Baloža luga «Spoku neskarti un jauni jaunajā zemē» («*Too young for ghosts*»), kas, spriežot pēc trimdas preses, ir dramaturga līdz šim nozīmīgākais sasniegums, neapšaubāmi ir talantīgs un drosmīgs darbs, kas apliecina arī autora uzdrīkstēšanos un tradīciju izaicinājumu. Tēmu, kas saistās ar latviešu bēgļu dzīvi Vācijas nometnēs un vēlāk — pēc otrreizējās izceļošanas — Austrālijā, autors risina nežēlīgas 20. gadsimta realitātes ietvaros. Tomēr kā tautas likteņstundas tēlojums tas izvirza zināmas pretenzijas un var arī izraisīt dažus iebildumus. Acīmredzot tie vispirms varētu būt ētiskas dabas. Te pieminēšu tikai galveno — kolektīvu slepkavību (jau pēckara apstākļos), kas lugas struktūrā nevienam no tās personāžiem nekļūst par «tragisko vainu», līdz ar to paliekot bez adekvātām sekām dvēselē. Bet cilvēka dzīvībai latviešu kultūras tradīcijā vienmēr bijusi ļoti augsta vērtība. Iespējams, ka autors centies transponēt citā laikmetā savas paudzes dzīves pieredzi un vērtību mērauklas. Kopumā dažas šī darba tendences, vēlreiz uzsverot lugas autora talantu un iespējas, vismaz man šķiet visai bīstamas.

Runājot par lugas mākslinieciskās izveides struktūru, arī tajā šķiet saskatāmas būtiskas pretrunas. Tā hipernaturālais tēlojuma veids, kas tiektos atspoguļot laikmeta dzelžainos ietvarus, īsti nesakļaujas ar it kā gribēti nemotivēto ainu miju. Tāpat darbā diezgan mākslīgi iekonstruēta gadsimtu veca paralēle ar jaunā kontinenta pētniekiem. Protams, šie apgalvojumi būtu plašāk pierādāmi, kas grūti izdarāms koncentrēta pārskata ietvaros. Vēl tikai viena piezīme. Ja autors lugas ievadā jūtas spiests norādīt: tam, ka vienam aktierim apzināti paredzētas vairākas lomas (dažādās ainās), ir «liela nozīme», — tā šķiet zināma liecība tam, ka savu darbu viņš nav paveicis līdz galam.

Tāds ir 1989. gadā no jauna iepazīto trimdas dramaturgu loks. Kā uz šī fona izskatījušies Latvijas autori?

Gunārs Priede lugā «Artemīda» apliecina Latvijā tapušās dramaturģijas nozīmīgāko vērtību — dzirdīgu ieklausīšanos tautas pulsa sitienos. Sajā ziņā mūsu vecākās paaudzes dramaturģi, kā, atceroties M. Zālītes radīto tēlu, līdzībā varētu teikt, jau no 50. gadu vidus bijuši tādi Lāčplēši, kas saklausa nācijas balsi un ar savu ieroci — vārdu steidz tai palīgā. Domāju, ka «Artemīdā» G. Priede atgriezies pie tā sliekšņa, līdz kuram viņš 60. gadu otrajā pusē nonāca ar lugu «Smaržo sēnes» un kuru acīmredzot nepārkāpa tikai vēsturiskas neiespējamības dēļ. Tas ir jautājums par laikmeta galvenajiem pretspēkiem — lielo Varmācību visās tās izpausmēs un lielo cilvēcisko Sirdsapziņu — un šo pretspēku atklāsmi. Šī paralēle liecina, ka «Artemīda» pieskaitāma nozīmīgākajiem, arī sociāli asākajiem G. Priedes darbiem.

«Artemīdas» notikumi risinās īpatnā dziednīcā Jūrmalā, kur, izrādās, uzņēmīgs ārsts izveidojis kliniku pašnāvniekiem, kuru mēģinājumi izbeigt savas šīs zemes mokas izrādījušies nesekmīgi. Pie šīs robežas viņus novedušas dzīves nejēdzības, un rakstnieks sniedz diezgan plašu dažādu nebūšanu katalogu. Taču darbības galvenā atspere ir vecās domāšanas reprezentantes Artemīdas līnija, kura «iefiltrējusies» pašnāvnieku vidū, lai pagaidām izvairītos no atbildības par 40. gadu asinsdarbiem. Lai glābtu savu ādu, viņa gatava uz jaunām nelietībām, pat vecumveco paņēmienu ar «aizmugures» starpniecību nodot savus pretiniekus varas iestāžu rīcībā. Tieši pret šo varmācīgo plānu saceljas un savā jaunajā spēkā vienojas pārējie dziednīcas iemītnieki. Lugas fināls ir atvērts, jo vēl nežēlīgāka cīņa, kas prasis sava spēka un taisnības apziņas pierādīšanu, gaidāma nākotnē. Te autors it kā fiksē pašreizējo reālo situāciju sabiedrībā.

Tas ir godīgs skatījums uz laiku, kad Lāčplēsis vēl nav tik stīps, lai savu pretinieku vienu pašu grūstu lejup atvarā. Tomēr domāju, ka konflikta atrisinājumu autors nespēj dot arī tāpēc, ka viņš pašu nozīmīgāko pretrunu risinājumā paliek uz simboliskā «sliekšņa». Lugā «Smaržo sēnes» arī neguvām atbildi uz jautājumu, kas tad īsti ir visvarenais biedrs Raubēns un kādi iemesli likuši viņam nostāties pret seno dienu līdzgaitnieci Kēlerti. Un arī «Artemīdā», manuprāt, autors sniedz galvenokārt varas fenomena fasādi, ko pārstāv nu jau šķietami nevarīgā Artemīda, kas tomēr vienā mirklī spēj pēkšņi saslieties varenā tēlā. Bet tieša viņas psiholoģiska, sociāla, filozofiska kon-

frontācija ar apkārtējo pasauli lugā tomēr nenotiek, un tāpēc pats konflikta smagumpunkts ir kā paliek ārpus sacerējuma ietvariem.

Domāju, ka tas pirmām kārtām nav idejiskas, bet mākslinieciskas dabas jautājums. Un te jāatzīst, ka dramaturgi, kas Latvijā turpinājuši tradicionālās sižeta dramaturģijas attīstību, daudzos gadījumos skarot būtiskus sava laikmeta radītus jautājumus, drāmas kā konfliktu veidošanas un risināšanas mākslas attīstības aspektā devuši salīdzinoši mazāku ieguldījumu.

1989. gads būtisks dramaturģei Leldei Stumbrei, jo iznākusi viņas pirmā lugu grāmata. Četri tajā ievietotie sacerējumi, aptverot gandrīz desmit gadu posmu, rāda rakstnieces izaugsmi, īpaši tādos 80. gadu otrās puses sacerējumos kā «Nākošpavasars» un «Kugītis miglā» gūstot jau visai nopietnas sekmes. Sajās lugās vieglas noslēpumainības kā intrigas pamata aizsegā L. Stumbre atraisīti nodevusies saistošām raksturu studijām.

1989. gadā publicētajā un izrādītajā lugā «Kronis» dramaturģe pievērsusies aktuālai sociālai tematikai, aplūkojot uz Sibīriju izsūtīto cilvēku likteņus. Darbu veido divi it kā savstarpēji nesaistīti dialogi, pirmajā no kuriem spilgti izgaismojas zemnieka Salmēna traģiskais liktenis. Viņš savā laikā lēmis izsūtīšanai bagāto Kroņu ģimeni, taču savu sapni — tikt pie šīm mājām — tā arī nav spējis piepildīt. Rēgainā, nerealā Kroņu saimnieka parādīšanās piešķir kopumā reālpsiholoģiskajam dialogam kādu tikko manāmu misticisma klātbūtni, atkal ievadot mūs L. Stumbres personāžu savdabīgajā pasaulē. Tradicionālāks ir otrs — tieši Sibīrijā ritošais dialogs.

Nemaz nenoliedzot iespēju lugai pastāvēt divās atsevišķās daļās, tomēr var rasties zināmas aizdomas, ka nesaistītie skati autorei bijuši tāds kā aizsegs, lai izvairītos no konsekvēntākiem drāmas formas izveides meklējumiem. L. Stumbres stiprā puse joprojām paliek dialogs, kam šajā darbā pievienojas garāki monoloģiski posmi, taču formālo problēmu risinājumā ar «Kroni» rakstniece nav spērusi būtiski jaunu soli uz priekšu.

Pievēršanās tautas dzīves traģiskākajām vēstures lappusēm dramaturģijā nav nejauša. Arī kritika vēl pirms pāris gadiem drosmīgi aicināja dramaturģus plānveidīgi aizpildīt visus vēstures «baltos plankumus», t. i., rakstīt par 1940., 1941., 1944., 1949. un citu gadu notikumiem. Šim aicinājumam atsaukušies divi autori — Gatis Gudets un

Juris Zvirgzdiņš, kuri izvēlējušies patiešām efektīgu ceļu, proti — uz visiem jautājumiem atbildēt viena darba ietvaros. Un tā «latvju traģihronika» «Jubilejas gads» skar turpat vai visus būtiskākos pārvērtību punktus piecdesmit gadu laikā — no 1939. līdz pat 1988. gadam, uz skatuves izsekojot triju cilvēku likteņiem. Darbs neapšaubāmi veikli konstruēts un autori prasmīgi izmantojuši tās iespējas, ko dod ārkārtīgi traģiskie ārējie faktori, vairākās epizodēs panākot patiešām «sirdi plosošus» efektus. Tēlu sarunās jaušama ikreizējā vēsturiskā situācija un apkārtējie notikumi. Taču līdzās šiem intelektuālo mērījumu rezultātiem mēs gandrīz nekā neuzzinām par būtiskāko, proti — tiem procesiem, izmaiņām, kas pakāpeniski norisinās varoņos. Tāpēc pēdējie ir statiski, pārfrāzējot A. Belu, «cilvēki istabā», kuru likteņstāsti savirknēti pēc ārējo notikumu sinusoidas. Tēlu paškustība, kas ir dabiskuma kritērijs, nav vērojama ne lugas kopējās izveides principos, ne atsevišķo ainu izvērsumā.

Ū. Segliņa viencēlienā «Kādas sēdes gulta» uz ironiski tēlotas pseidoradošas vides fona iezīmējas saistoši uzverti raksturi.

Aizvadītajā gadā teātru apmeklētāji vēl iepazinuši S. Vensko pirmo lugu «Pagalms». Autorei piemīt veiklas detaļu raksturošanas spējas, tieši ar to panākot noteiktu vides tēlu. Pagaidām neatbildēts paliek jautājums par prasmī centrēt atsevišķās pievilcīgi tvertās tēlu dzīves ap vienotu konfliktu.

Tādējādi Latvijas dramaturģijas kopējā aina 1989. gadā bijusi mazliet pieticīgāka nekā dažos iepriekšējos, taču tas lielā mērā izskaidrojams ar joprojām neregulāro sacerējumu nonākšanu pie lasītājiem vai skatītājiem. Salīdzinājums ar ārzemēs tapušo dramaturģiju apliecina, ka mūsu autoru sniegums viena gada ietvaros kopumā atbilst trimdas lugu normālam vidējam līmenim (ārzemju dramaturģija, piemēram, Anšlava Egliša darbi, 1989. gadā pārstāvēta izlases veidā). Un tomēr — kopējās ainas pazīme pāris pēdējo gadu laikā nav tikai autoru loka kvantitatīva paplašināšanās (līdz ar to, protams, ienākot jauniem tematiskiem lokiem) vien. Jau sākumā minēju, ka paaugstinājušies kritēriji, respektīvi, dramaturģijā (ne tikai autoru vai režisoru, bet arī publikas apziņā) parādījušās jaunas virsotnes, tātad arī jauna iespējamības pakāpe. Vairums šeit minēto autoru lugu rakstniecībā darbojušies godīgi un daži arī patiesi talantīgi. Bet par mūsu dramaturģijas at-

skaites punktu šobrīd kalpo cita, izcili nozīmīga parādība. Tās ir Mārtiņa Ziverta lugas. Un tieši šo darbu koeksistence pašreizējā dramaturģijas situācijā lika arī šajās piezīmēs ar paaugstinātu prasīguma mērauklu paraudzīties, piemēram, uz G. Priedes vai L. Stumbres darbiem.

M. Ziverts mūsu dramaturģijā ir unikāla parādība arī tajā ziņā, ka viņa radošais stāžs šobrīd jau pārsniedz 60 gadus. Un visā šajā laikā daiļrades pamati palikuši nemainīgi. Neraugoties uz tēmu, problēmu, žanru daudzveidību, M. Ziverta mākslinieciskā domāšana savā kodolā faktiski palikusi nesatricināma. Kā viņa daiļrades vadlīniju paužot jebkuras varas un varmācības noraidījumu, apliecinot cilvēcību pat visnecilvēcīgāko apstākļu ietvaros un līdzās realitātes izjūtai uzturot spēkā arī sapni par labāku dzīvi.

Liela talanta un neatlaidīga darba spēju apvienojums ļāvis M. Zivertam jau kā pieredzes bagātam un slavas lauru apvītam dramaturgam trimdas apstākļos sasniegt savu spēju maksimālās robežas kamerlugas žanrā. Par rakstnieka bagāto daiļradi pēdējos gados samērā daudz spriests gan jauno viņa darbu izdevumu, gan skatuvisko interpretējumu sakarā. Seit gribētos tikai vēlreiz pievērst uzmanību dažiem būtiskākajiem momentiem.

Pirmkārt, Mārtiņa Ziverta izcilākās lugas raksturo perfekts, līdz maksimālam lakonismam un vienlaikus piesātinājumam novests dialogs, kas ietverts skatuves runai ideāli piemērotā izteiksmē. Vairākos gadījumos dramaturgam izdevies realizēt šķietami nepiepildāmo prasību, ka drāmas darbā, nekaitējot tā elementu struktūrai, nav iespējams atņemt nevienu vārdu.

Otrkārt, M. Ziverta nozīmīgākajos darbos raksturīga visu konflikta loku izvirzīšanās un to atrisinājums tieši uz skatuves, tieši darbojošos personu starpā, pie kam katrs lugas tēls cieši saistīts ar ikvienu citu dramatiskā darba personāžu. Tas ir līdz izcilai meistarībai izkoptas formas nopelns, un domāju, ka šajā ziņā M. Zivertam latviešu dramaturģijā nav līdzinieku.

Un, treškārt, kaut gan vairumā lugu M. Ziverts pamatos pieturas reālpsiholoģiskai rakstības manierei, veidojot dziļi patiesus raksturus, viņu kontaktēšanās notiek galvenokārt, ja tā varētu teikt, eksistenciālā līmenī, un tas šiem sacerējumiem piešķir plašuma elpu, ievirzot tos ideju drāmas novadā. Tas ļauj atsevišķajām, konkrētajām varoņu dzi-

vēm risināties tieši gadsimta centrālo problēmu krustpunktos.

Ilgus gadus mēs — un ne tikai mana paaudze vien — esam mācījušies un radinājušies lūkoties pasaulē nepareizā perspektīvā. Protams, visus ačģarnos priekšstatus mēs uzreiz nepārvērtēsim. Un tomēr — mums jācenšas tuvoties tādai pasaules uztverei, kur patiesā hierarhijā at-rastos zūdošas, mainīgas un paliekošas vērtības. Šādu iespēju sniedz arī M. Zīverta darbi. Tāpēc es ceru, ka lasītāju vidū ir bijis kāds, kam 1989. gada dramaturģijā pati būtiskākā bijusi satikšanās ar brīnišķīgo lugu rakstnieku Mārtiņu Zīvertu.

Akcentu pārbīde literatūrkritikā

Vieni saka — literatūrkritikas šodien nemaz nav. Citi ir pieļāvīgāki un iebilst, ka nav jau gluži tik traki, bet... Sajūsminātus izsaucienus par 1989. gada latviešu literatūrkritiku kopumā dzirdēt negadījās. Šāda vienprātība lika ar lielāku vērību ielūkoties mūsu literatūras procesa kopainā un vēlreiz pārdomāt, kas tad ir kritika, no kā tā ir atkarīga un kādas funkcijas katrā konkrētā laikmetā tā veic.

Pirmkārt kritika ir operatīva un vērtējoša atsaukšanās uz literatūras procesā ienākošo oriģinālliteratūru. No tās jānošķir paplašināti skaidrotā kritika — atkārtotu izdevumu un tulkojumu ievadišana šodienas literatūras apritē, tādējādi veicot zināmu atgādināšanas vai reklāmfunkciju.

No šī uzdevuma formulējuma izriet tas, ka kritika kopumā lielā mērā ir tāda, kāda ir literatūra, ko tā apraksta, — talantīga, aktuāla vai bāla un nedzīva. Acīm redzams ir arī tas, ka kritikas darbiem būtu jāparādās atklātībā tūlīt pēc literārā darba izdošanas, aktualizējot šo literāro darbu lasītāju apziņā, fiksējot tā uztveres variantus, iezīmējot tā vietu dzīvajā literatūras procesā. Šie divi aspekti — situācija daiļliteratūrā un publicēšanās iespējas — ir tas pamatu pamats, kas veido mūsu literatūrkritiku arī šodien.

Jāatzīst, ka latviešu literatūrā šobrīd norisinās visai savdabīgi procesi. Spilgtākā iezīme ir literārā mantojuma un emigrācijā izdoto, ideoloģisku apsvērumu dēļ līdz šim noklusēto darbu strauja ienākšana literārajā apritē. Tā kā šie darbi ilgi nav bijuši masu lasītājam pieejami ir šodienas kultūras situācijā tie ir literāra novitāte, tā kā to mākslinieciskā kvalitāte visumā ir augstāka par šodienas jaunās oriģinālliteratūras līmeni, tad to ietekme uz literāro apziņu ir visai spēcīga un šie darbi kļūst par mūs-

dienu literatūras procesa sastāvdaļu. To vērtēšana līdz ar to nereti iegūst kritikas pazīmes un kļūst par aktīvu sabiedriskās domas veidošanas faktoru, ko vēl padziļina agrāko atzinumu pārvērtēšana.

Šis ir parādu kārtošanas laiks daudzās mūsu dzīves nozarēs, arī literatūrā. Visskaidrāk tas jūtams, periodiskos izdevumus pārļaujot, jo tie spēj visātrāk atsaukties uz sabiedrības pieprasījumu. Bieži un labprāt tiek publicēti trimdas rakstnieku darbi. Tam ticis veltīts žurnāla «Avots» 1989. gada 2. numurs, pie tam pa kādai publikācijai ir bijis gandrīz katrā «Avota» numurā. Bieži vien trimdas rakstnieku vārdus ieraugām «Literatūrā un Mākslā», «Karogā». Katru šādu publikāciju ievada ziņas par autoru, par viņa daiļradi. Publicēti arī tepat Latvijā dzīvojušu un dzīvojošu rakstnieku līdz šim noklusēti darbi. Plašāka šāda veida materiālu kopa tika veltīta 1989. gada simtgadniekam K. Zariņam — decembrī vairākos izdevumos dienas gaismu ieraudzīja fragmenti no viņa līdz šim nepublicētiem manuskriptiem. «Literatūras un Mākslas» nodaļā «Riekšava» V. Vecgrāvis, J. Kursīte un I. Kalniņa mūs iepazīstinājuši ar vairāk nekā 20 līdz šim plašākam lasītāju lokam nedzirdētiem dzejniekiem: sastopam K. Studentu, Ā. Ersu, E. Tūteru, A. Iksenu, E. Patvaldnieku un vēl, un vēl. Žurnālā «Avots» ir pagātnes rakstniecības «Jauno dzejas antoloģija», kurā tiekamies ar R. Rudzīti, P. Ermani, L. Zamaiču, Aidu Niedru un citiem — V. Vecgrāvis un J. Kursīte sarūpējuši šo autoru darbus un ziņas par viņiem. Tomēr tas, ko lasām ievadvārdos, tās dažas mašīnraksta rindiņas ir nevis parāda dzēšana, bet, tēlaini izsakoties, paraksts uz parādzīmes — godīgs un svētīgs, ļoti vajadzīgs paraksts, tomēr ne vairāk. Tāda nabadzība ir no trūcības, jo ir zināms, cik sīvi reizēm jācinās par katru lieku rindu avizes vai žurnāla skopajās lappusēs. Daži lielākie raksti tikai saasina problēmu, jo rāda ceļu uz vēlamo.

Vēlamais savukārt var realizēties grāmatas ietvaros. Pagātnes un emigrācijas literatūru šodienas kultūrapritē ievadot, aktualizējusies kompleksā pieeja literārajam darbam. Izdodamās grāmatas ievadā vai pēcvārdā tiek fiksēti gan autora biogrāfijas dati, gan viņa daiļrades vispārējās iezīmes, gan visas daiļrades un konkrētā darba nozīme autora dzīves laika vai vietas, kā arī šodienas literārajā procesā, gan dažkārt jau pieminētā agrāko atzinumu pārvērtēšana. Daudz lielākā mērā nekā līdz šim viena darba

vērtējumā apvienojas literatūrvēsturnieka, teorētiķa, kri-
tiķa un pat bibliogrāfa pieejas.

Tieši šāds komplekss skatījums, neiedziļinoties agrāko
vērtējumu aplamībās, bet izceļot tautai visos laikos sva-
rīgo, piemīt priekšvārdiem, ko rakstījusi I. Kiršentāle
1989. gadā izdotajām literārā mantojuma grāmatām:
V. J. Gregri «Latvijas karalis», J. Plauža «Sila Runcis»,
A. Grīna «Nameja gredzens» un «Tobago». Šo grāmatu
iznākšana ir rezultāts pirms daudziem gadiem sāktai lite-
rārā mantojuma izdošanas sagatavošanai.

M. Ziverta «Kamerlugas» ar V. Hausmaņa priekšvārdu
un A. Grīna «Dvēseļu putenis» ar H. Hirša priekšvārdu
ceļu no manuskripta iesniegšanas izdevniecībā līdz grā-
matai veikušas krietni īsākā laikā, bet to, ka šāda operati-
vitāte ir izņēmums, nevis likumsakarība, lieku reizi apstip-
rināja K. Zariņa stāstu un noveļu krājuma kavēšanās.

Jaunos literatūrvēsturiskus materiālus publicē ikgadējie
literārā mantojuma krājumi «Varavīksne» un «Raiņa ga-
dagrāmata». Ar savu kultūrvēsturisko nozīmi ir izlasē ap-
kopotie R. Egles «Raksti par literatūru» un jo īpaši cilvē-
ciskām niansēm bagātais krājums «Atmiņas par Annu
Saksi». Tuvāk tīrajai literatūras vēsturei, bet ar mūsdie-
nās aktuālu skanējumu nāk Valodas un literatūras insti-
tūta darbinieku rakstu krājums «Materiāli 20.—30. gadu
latviešu literatūras vēsturei», kurā ietvertas apceres par
E. Virzu, K. Ieviņu, K. Zariņu, S. Belkovski, aktivismu un
ekspresionismu latviešu literatūrā.

Tāda izskatās literārā mantojuma ienākšana mūsdienu
literārajā procesā: skaitliski — apjomīga, nozīmes ziņā —
nepārvērtējama, un arī uzmanība, kas tam tiek pievēr-
sta, — atbilstoši pašas literatūras kvalitātei — ir vairāk
nekā izcila, lai arī ne vienmēr pilnībā nodrošināta ar pub-
licēšanās iespējām.

Līdz ar to, kad prioritāte ir atdota parādu kārtošanai,
kas gan atliek šodienas oriģinālliteratūras vērtēšanai?
Operatīvā kritika — recenzijas un problēmraksti ir laik-
rakstu un žurnālu kompetencē. Vispirms — uz ko tad
orientējas literatūras laukā mūsu preses izdevumi? Pār-
skatot to komplektus, atklājas šāda aina.

«Skolotāju Avīze» orientējas uz latviešu literatūras kla-
siku kultūrvēsturiskā ievirzē, pie tam neregulāri. Tātad
jaunajai literatūrai tajā vietas nav.

«Rīgas Balss» kādreiz atļaujas publicēt kādu dzeju un
kādu rindkopu par dzejas autoru lappusē ar nosaukumu

«Atpūtas brīdī». Tā arī uztverama šāda publikācija — atpūtas brīdim.

«Cīņa» ir daudzpusīgāka — parādās gan recenzijas, gan kāda saruna ar rakstniekiem (ar A. Kolbergu, V. Ruņģi). Interesanta materiālu kopa ir 12. septembra numurā, kurā ieskicējas mūžīgo vērtību meklējumi literatūrā. K. Zariņa personības un daiļrades konceptuāls izvērtējums ir I. Kiršentāles vispusīgais raksts «Mūžs bez aizvēja» 13. decembra numurā. Tiesa, literatūrai veltīti materiāli «Cīņā» parādās caurmērā vienreiz mēnesī, bet salīdzinājumā ar iepriekš minētajiem izdevumiem tas jau ir daudz.

Par «Avotu» jau bija minēts — tā interešu objekts ir mazāk zināmi latviešu rakstnieki, viens no nedaudzajiem izņēmumiem ir M. Grundules raksts par indivīda un pasaules attiecībām F. Bārdas darbos (1. nr.). Trīs raksti pieder A. Kubuliņas spalvai, arī viena recenzija — polemizējot ar V. Daugmali par O. Vācieša «Ex libris» (8. nr.). Autorei raksturīgais analītiskums un teorētiskā ievirze izpaužas A. Kubuliņas rakstos «Dažas formas un satura meklējumu paralēles, arī atšķirības trimdas un mūsu dzejā» (2. nr.) un «Reālisms un Vizma Belševica» (4. nr.). Tomēr paliek iespaids, ka «Avota» redakcijas izvēli ietekmē gadījums, ka izdevumam trūkst nopietnas programmas numuru secīgā veidošanā: no vienas situācijas uz otru, no trimdas literatūras uz erotisko mākslu un no tās savukārt uz intelektuāli sarežģītiem sacerējumiem par filozofiju, mākslu vai vēsturi. Pret to nevarētu būt un arī nav nopietnu iebildumu, ja vien tas neatgādinātu steidzīgu pārscrišanu no kuģa viena borta uz otru.

Bet, protams, tādas ir žurnāla redakcijas tiesības: kamēr žurnālu pērk un nevar pat brīvi kioskos nopirkt, acīmredzot vismaz finansiāli tāda izdošanas prakse attaisnojas. Savādi vienīgi dzirdēt, ka savlaicīgi iesniegtu, redakcijā par labu un interesantu atzītu rakstnieka jubilejas materiālu, kura tematika turklāt šobrīd ir, kā saka, «uz viņa», ka šādu materiālu būs iespējams publicēt tikai trīs mēnešus un vēlāk — jau pusgadu pēc rakstnieka simtgades, jo, kā tika paskaidrots, rindā stāvot tulkojumi, stāvot vismaz gadu, tā ka jau esot neērti no tulkotājiem. Nu ko var darīt — orientēšanās uz tulkojumiem ir šī izdevuma konsekvence, bet tas, ka redakcija netiek galā ar materiālu, arī ir skaidrs.

Labvēlīgāka situācija ir «Padomju Jaunatnē». Literārā rakstura materiāli tajā parādās katru mēnesi — portreti,

intervijas, apceres, recenzijas. Sākot ar oktobri, reizi mēnesī tiek veidota lappuse ar nosaukumu «Grāmata», kurā ir vesels materiālu bloks: apcere par literāro mantojumu, recenzija, tulkotā dzeja. Jācer, ka šādas lappuses kļūs par tradīciju un būs iespējams tās veidot regulāri.

Jāatzīmē, ka iepriekš aplūkotie preses izdevumi nav literāri izdevumi, izņemot «Avotu», savādāk būs ar sekojošiem, kuriem arī var izvirzīt augstākas prasības.

Savdabīgs izdevums un, jāsaka, šobrīd viens no interesantākajiem ir «Jaunās Grāmatas». Katrā numurā vidus atvērums ir informatīvs bloks par kādu rakstnieku (tādi bijuši par A. Belu, J. Rokpelni, A. Rancāni, A. Aizpurieti u. c.). Tajā ietilpst kāda cita rakstnieka veidots literārs portrets par viņu, viņa paša rakstītas rindas par sevi vai tautu, vai Latviju, acīmredzot pēc izvēles, un vairākas fotogrāfijas. Šādi veidots kompakts bloks ir interesants un sniedz dažāda veida informāciju par vienu cilvēku. Līdzīgi veidots arī materiālu bloks par kādu trimdas rakstnieku: tajā ir apcere par šo rakstnieku, viņa dzeja vai proza, fotogrāfija un rokraksta faksimils. Veicot reklāmfunkcijas, izdodamo grāmatu apcerē nenovēršami dominē anotējošais, ieinteresējošais stils, bet daudzus rakstus parakstījušas I. Caklā, V. Jugāne, A. Kubuliņa, J. Mackova, C. Pelīte, D. Ūdre, I. Vāverniece, un šie vārdi vien jau liecina par to, ka rakstos ir gan analītiska pieeja, gan augsti kritēriji.

Arvien stabils literatūras vērtētājs ir žurnāls «Karogs», kura katrs numurs var piedāvāt 6—10 materiālus, kas piešķaitāmi tādām vai citādām literatūras kritikas žanram. Arī autoru kolektīvs «Karogam» ir samērā stabils, to veiksmīgi papildinājusi R. Boldāne, un, ja kādreiz «Karogam» ir pārņemts zināms stīvums, pārlieds neelastīgums, tad šodien tas izskatās gandrīz kā nopelns — «Karogs» nav sekojis konjunktūrai, nav politizējies un vismaz 1989. gadā joprojām bija literārs žurnāls.

Nozīmīgākās publikācijas arī «Karogā» galvenokārt saistās ar literārā mantojuma izvērtējumu. Pirmkārt tie ir raksti par trimdas rakstniecību: V. Hausmaņa raksts par Anšlava Eglīša lugām (1., 2. nr.), I. Kiršentāles raksts par Aīdu Niedru (3. nr.), A. Vējāna apcere par Latgali J. Klīdzēja daiļradē (5., 6. nr.), V. Vecgrāvja raksts par trimdas latviešu dzeju (9. nr.). Otra nozīmīgākā materiālu grupa ir par latviešu rakstniekiem tepat Latvijā: S. Sirsones raksts par R. Egli (4. nr.), materiālu kopas par F. Trasunu (10. nr.) un K. Zariņu (12. nr.). Trešā

lielākā materiālu grupa ir mūsdienu rakstniecības apskats. Te jāpiemin J. Petera jubilejai veltītā rakstu virkne (6. nr.). Latviešu dramaturģiju 80. gados aplūkojis A. Kavacis (5. nr.); 1988. gada lielo prozu analizējis B. Tabūns (7., 8. nr.).

Vēl atzīmējams V. Vāveres raksts «Latviešu un armēņu literāro sakaru aizsākumi» (12. nr.). Protams, daudzās recenzijas arī jāpiemin ar labu vārdu, jo tieši recenziju ļoti pietrūkst citos izdevumos. Varētu gan vēlēties, lai tās būtu analītiskākas un lai vairāk tiktu runāts par vērtējamo darbu māksliniecisko līmeni.

Visbeidzot — «sāpju bērns» laikraksts «Literatūra un Māksla». Sis nebūs pirmais gads, kad par to tiek runāts, un tomēr — tas ir tas, kas atkarīgs no mums pašiem, — runāt vai ciest klusu. Tāpat kā tikai no laikraksta redaktora ir atkarīgs, kādam materiālam radošo savienību vienīgajā avīzē dot priekšroku — ar literatūru saistītam vai sabiedriski politiskam. Nav nemaz jāskaita rindas un rindkopas, lai pateiktu, ka «Literatūrā un Mākslā» pārsvars ir tieši sabiedriski politiskajai literatūrai, isāk — publicistikai. Un tad ir tādi kuriozi, ka uz K. Ieviņa jubileju iesniegts materiāls ierauga dienas gaismu pēc gada, kad tā sagatavotājs jau ir aizmirsis par sava raksta eksistenci. Protams, autoram tas ir priecīgs notikums — kaut vai honorāra dēļ, tomēr paliek rūgtums, ka rakstnieka jubileja (arī šoreiz jau aizsaulē aizgājuša rakstnieka jubileja) ir pagājusi bez publikācijas par viņu.

Un šī nelaimīgi laimīgā autora kolēģim, kurš ir tikko iesniedzis visnotaļ redakcijā par interesantu atzītu cita rakstnieka jubilejas materiālu, jau ir drūmāk — viņš gaida sava aprūpētā rakstnieka dzimšanas dienu jau ar sirds trīcēšanu un zīlē: būs — nebūs — pēc mēneša — pēc gada... (Par laimi — šoreiz tika publicēts tieši laikā!) Piemēram speciāli izraudzījos aizsaulē aizgājušu rakstnieku jubilejas materiālus, jo goda parādīšana viņiem vai atteikums arī laikam liecina par kāda izdevuma literāro kultūru, pēc kuras nereti spriež par visas tautas literāro kultūru un atmiņu.

(Iesniegto materiālu ilgstoša aizķeršanās redakciju plauktos nereti sagādā autoriem rūgtus brīžus — gan tāpēc, ka ir raksti, kuru aktualitāte laika gaitā mazinās, gan tāpēc, ka vienu otru reizi neglābjami tiek nokavēts arī daudz svarīgākais cilvēciskais moments. Tā iznāca ar J. Kursītes sagatavoto materiālu par A. Baumanī — raksts

par šo emigrācijā strādājošo latviešu rakstnieku un viņa romāna «Hernhūtieši» fragments tika iesniegti žurnālā «Zvaigzne» 1989. gada februārī, jau iepriekš pieteikti un ieplānoti. Publicēts materiāls ir tikai oktobrī — novembrī, un ievada beigās jau bija jāraksta lakoniska vēsts: «1989. gada augustā saņēmām sēru ziņu...» Protams, neviens redaktors nevar paredzēt to pēdējo brīdi, kurā vēl var paspēt par rakstnieku pateikt kādu labu un ilgi gaidītu vārdu. Protams, neviens to nevar paredzēt, tomēr rūgtums paliek: ja būtu iespiests vēl tai numurā, kā bija domāts, ja būtu...)

Bet nu atgriezīsimies pie «Literatūras un Mākslas». Pusi līdz regulāri laikraksts publicē jau pieminēto «Riekšavu». Lai kaut cik glābtu situāciju, ieviesta lappuse «LM recenzē», kurā parasti ir 4 īsrecenzijas (ak vai, ko gan var pateikt divās mašīnraksta lappusēs?). Gada laikā ir publicētas divas sarunas: R. Boldānes un V. Jugānes saruna par 1989. gada pirmās puses prozas grāmatām (29. jūlijā) un I. Auziņa un R. Remasa saruna par dzeju (30. septembrī). 2. septembra numurā publicēts G. Bereļa raksts «Interpretatīvā daudzveidība. Pārdomas par vienu no literatūras stūrakmeņiem». Šis diezgan specifiskais raksts nenoliedzami ir interesants ar pieejas svaigumu, bet «lec ārā» no laikraksta vispārējās ievirzes ar savu sarežģītību. Arī tas nebūtu nekas slikts, ja neliktos, ka sarežģītība radusies no tā, ka materiāls ir autora tikko teorētiski apziņāts un tūlīt reproducēts bez savas attieksmes izkristalizēšanās. Interesanta ir saruna ar R. Ezeru, kas publicēta 1. aprīlī, un tas arī ir viss par šodienas literatūru.

Literatūrvēsturiskās ievirzes darbu vidū īpaši izceļami: E. Stērstes stāstījums par E. Virzu (no 1. jūlija līdz 26. augustam), B. Kalnačas raksts par P. Rozīti «Nedaudz par Valmieras puikām (visiem kopā un katru atsevišķi)» (2. decembrī) un S. Radzobes raksts «40. gadu «vēsturiskās realitātes» un Aleksandrs Čaks» (28. oktobrī, 16. decembrī).

Kopumā par «Literatūru un Mākslu» paliek iespaids, ka katrs numurs top stihiski, līdz pēdējam brīdim neparedzami, no dažādām kampaņveida norisēm dzīvē atkarīgi. Var jau teikt, ka tā ir sekošana dzīvei, bet nebūtu par ļaunu arī kādreiz sekot šīs — tieši šīs avīzes virsuzdevumam. Un nez vai tieši laikrakstam ar nosaukumu «Literatūra un Māksla» prioritāte būtu jādod efektīgām korespondencēm un intervijām no Maskavas. Ir jau tas viss inte-

resanti un vajadzīgi, bet ne jau uz literatūras un mākslas rēķina.

Nepakavējoties detalizētāk pie atsevišķu kritiķu individuālā devuma šīgada kritikā, gribējās nofiksēt kādu savdabīgu publicēto materiālu satura tendenci. Attālinoties no ideoloģisko klišeju piemērošanas mākslas darbu analizē un to meklēšanas literāros darbos, mēs gandrīz jau esam nonākuši pie vispārcilvēcisku vērtību saskatīšanas. Vispirms jau — meklējot tās rakstnieka kā mākslas darba radītāja personībā. Daļēji literatūrā šo tendenci tiecas atjaunot G. Repše, tēlojot mākslas pasaules cilvēkus. Literatūras kritikā par šādu ievirzi liecina daudzie literārie portreti, pārsvarā rakstnieku rakstīti par saviem amatbrāļiem. Neapšaubāmi, ka šis žanrs izgaismo personības jaunradošās īpašības, no cita leņķa liekot paskatīties arī uz šo rakstnieku darbiem, veicinot to izpratni. Ideoloģiskas diskusijas gan vēl sacirtās ap O. Vācieša dzejoļu krājumu «Ex libris» (V. Daugmalim oponenta A. Kubuliņa), pārējie kaut cik nopietni ņemamie literatūrkritikas darbi balansē uz tematikas un mākslinieciskā veidojuma analīzes robežās. Literāro portretu kvantitāte liekas simptomātiska un simpātiska: par kritikas mērķi ir kļuvis nosaukt labo, vairot labo, rādot cilvēka gara pārvēršanos mākslas darbā.

Stabilākais kritikas eksistences veids tomēr ir un paliek grāmata, un šai jomā pašreizējā cīņā — un, ko var, to dara izdevniecība «Liesma». Ar pateicību apzināties aktuālās kritikas grāmatiņu sēriju, kurai piepulcējušies D. Ūdres grāmata par A. Belu «Nomods». Šī grāmatiņa nesniedz pilnīgu priekšstatu par A. Bela personību un daiļradi; turoties galvenokārt tematikas analīzes robežās, tā atklāj apakšvirsrakstā pieteikto problemātiku — «Cilvēks un laikmets Alberta Bela romānos». Ar virsrakstu «Ieskats par tvēruma savdabību» grāmatiņas sākumā rakstītās 6 lappuses fiksē dažas vispārējas tēzes par romāna attīstības tendencēm no klasiskā romāna līdz 20. gs. 80. gadu romānam, tai skaitā — latviešu romānistikas un A. Bela romānu īpatnības. Šie spriedumi tomēr ir tik garāmslidoši, ka jāatzīst, par A. Bela romānu māksliniecisko veidojumu uzzinām visai maz. Lasot ir tāda sajūta, ka viss uzrakstītais pat varbūt ir pareizs, tomēr ir par aukstu un par maz — trūkst kaut kādas izpratnes par to sāpi, kura ir visos A. Bela romānos un izpaužas galvenokārt viņa darbu stilistikā.

Esam saņēmuši V. Ķikāna grāmatu «Tevī kāpj mī-

ļums... Ojāra Vācieša dzeja». Tajā ir izsekots O. Vācieša dzejas attīstībai, tomēr interesantākā likās grāmatas sākuma nodaļa, kurā vairāk biogrāfiska materiāla. Iznākusi J. Mackovas grāmata «Mūžīgie jautājumi», kurā ievietoti laikā no 1973.—1988. gadam tapuši raksti par literatūru un folkloru. J. Mackovas kritiķes rokraksta liela priekšrocība ir spēja savienot dvēseliskumu ar sabiedrisku aktualitāti — literatūrā šo sintēzi saskatot un arī pašai literatūru vērtējot.

R. Ezeras iekšējo recenziju krājums «Virtuvē bez pavārgrāmatas», kurā apkopoti no 1966. līdz 1987. gadam rakstīti darbi par kolēģu, rakstnieku, izdevniecībā iesniegtajiem manuskriptiem, ir nozīmīgs ne tikai pašas R. Ezeras daiļrades ceļa un estētisko uzskatu evolūcijas rādītājs, bet sniedz ieskatu gan rakstnieka, gan arī kritiķa jaunrades laboratorijā. Detalizētais, pierādītais, rūpīgi pamatotais literāro darbu trūkumu uzrādījums ļauj izdarīt secinājumus par prozas darbu uzbūves likumībām, ļauj klasificēt tipiskākās iesācēju kļūdas, izsecināt to novēršanas veidus. B. Tabūna pēcvārdā labi atklāta šīs grāmatas savdabība, R. Ezeras kritiķes stils.

Izdevniecības «Liesma» ražošanas portfeli vēl paliek V. Jugānes grāmata, kurai arī vajadzēja iznākt 1989. gadā, bet papīra trūkuma dēļ tā «pārslid» uz nākošo gadu. Tātad var notikt, ka no nākošā gada vēl tālāk «pārslidēs» S. Radzobes grāmata par A. Čaku, I. Krontas un I. Čaklās grāmatas. Un, kas notiks ar 1991. gadā plānoto A. Aļķes grāmatu, vēl neviens nevar zināt. Redakcijas vadītājas balsī liela optimisma nav: tāpat kā nav papīra, nav tipogrāfisko jaudu, nav, nav, nav... Un, pārejot uz pašfinansēšanos, jāreķinās ar to, ka katra šāda grāmata nes mīnuspelņu, ko jāsedz, izdodot literāro mantojumu. Arī tas ir ilgi un rūpīgi balansējams process.

Un te mēs esam nonākuši pie tā, kas vairs no mums nav atkarīgs. Ja avīzes vai žurnāla redakcija var pārplānot kritikas vai kāda cita materiāla publicēšanu, tad izdevniecība var tikai plānot, bet ne izdot. Skumji. Un pat ironizēt nav iespējams, jo ironizēt var tad, ja ir kāds konkrēts vainīgais, taču te vainīgā nav — vismaz republikā neatrodas —, kāpēc mums hroniski trūkst gan papīra, gan tipogrāfijas jaudas.

Gan noteikta literatūras slāņa izvirzīšanos priekšplānā, gan publicēšanās iespējas lielā mērā nosaka laikmets, kurā dzīvojam. Bet jāņem vērā tas, ka laikmets kritiķa

personību ietekmē arī tieši, pie tam šī ietekme ir divkārša: laikmeta idejiskie strāvājumi veido kritiķi kā personību un zināmā mērā veic arī sociālā pasūtījuma funkcijas, pieprasot katru literāru parādību skatīt kā atbilstošu vai neatbilstošu šī laikmeta garam un uzdevumam. Tā bija agrāk, tā ir arī šodien.

Kas notiek, ja kritiķis nav pietiekoši erudīts un pakļaujas atsevišķu strāvājumu spiedienam, mēs labi zinām no nesenās vēstures. Skumjākais, ka ar visu savu bagāto pieredzi šai ziņā arī šodien neesam brīvi no etiķešu limēšanas un birku piekarināšanas viens otram un cits citam. Un ir tiešām skumji, ja savu laikmetīgo būtību autors cenšas pierādīt ar deklaratīviem sajūsmas saucieniem par jaunatklāto literāro darbu (būtībā — «velosipēda izgudrošanu») vai arī skaļi izkļiedzot tādas frāzes kā: «Visus pēckara gadus oficiālie un acīmredzot pērkamie literatūras kritiķi...» (V. Avots laikrakstā «Padomju Jaunatne», 1990, 12. janvāris). Skan jau drosmīgi, bet mazliet lēti, un tiešām kļūst tā kā skumji par to, ka joprojām bez ļaunuma aizmiglotām acīm neprotam pārstāvēt labo.

No publicēto materiālu analīzes redzams, ka literārais mantojums literatūras vērtētājiem kopumā bijis rosinošāks nekā jaunā oriģinālliteratūra, un tāpēc arī apcerējumi par to pārsvarā ir spēcīgāki nekā mūsdienu literārās jaunrades vērtējumi. Kā jau minēts, tas ir arī laikmeta nosacīts interese virziens. Bet ir vēl viens iemesls — par literāro mantojumu vai emigrācijas literatūru galvenokārt rakstījuši erudīti cilvēki, kuri sava aprakstāmā objekta izpētei veltījuši daudzus gadus, tādi kā V. Hausmanis, H. Hiršs, B. Kalnača, I. Kiršentāle, A. Kubuliņa, J. Kursīte, V. Vecgrāvis. Acīm redzams kļūst jautājums par kritiķa personības lomu, vispirms par viņa profesionālo sagatavotību. Pirms gada V. Jugāne par situāciju 1988. gada latviešu literatūrā teica:

«Mūsu ieroči netiek asināti — nedz literatūras, nedz literatūrkritikas. Tas ir savstarpējs process, kurš pašreiz ir tiktāl nobremzēts, ka draud atmiršana. Tas mums ir jāapzinās šodien. Un vaina nav tikai publicēšanās iespējās.» (Jaunās Grāmatas, 1989, 3. nr., 18. lpp.)

Gribas iesaukties: ak vai, gada laikā nekas nav mainījies! Tāpēc pieminēšanas vērtas ir vēl trīs 1989. gadā iznākušās grāmatas, kurām gan pamaz kopēja tieši ar literatūras kritiku, bet kuras mēģina mūsu literatūras apjausmē ievadīt priekšstatus par citām literatūrām un literatūras

izpētes iespējām. Te vispirms jāmin T. Zālītes grāmata «Mans Šekspīrs» — dzīvi un saistoši uzrakstīta analītiska apcere par Šekspīra dramaturģiju, tās poētikas un cilvēcisko bagātību. Otrkārt, gribas atzīmēt L. Stepiņa grāmatu «Latviešu un dāņu literārie sakari», kurā ietvertais plašais faktu materiāls aptver ne tikai literatūru, bet faktiski abu tautu kultūras sakarus vispār. Un trešais darbs — H. Hirša grāmata «Prozas poētika» — ar daudziem literāriem faktiem piesātināts pētījums par prozas vēstījuma izveides likumsakarībām. So triju tik atšķirīgo darbu profesionālais līmenis ir tik augsts un tik uzskatāmi parāda katra minētā literatūras izpētes aspekta nozīmi, ka arī mūsu literatūrkritikai nebūtu par ļaunu kaut daļu no tajās lietoto metožu arsenāla pārņemt savā rīcībā.

Visbeidzot — par vēl vienu kritikas iekšēju lietu. Kritiķis kā literatūras darbinieks arvien nenovēršami ir palicis ēnā (izņēmums ir tad, ja ar kritiku nodarbojas sabiedrībā atzīts rakstnieks vai arī ja kritiķa personība ir tik spēcīga un temperamentīga, ka ar domas un stila spožumu viņš atstāj ēnā aprakstāmo rakstnieku). Šāda pieticība ir dabīga un pat pašsaprotama, tomēr jāatceras, ka informācija par autoru palīdz izprast viņa uzrakstītā izcelsmi un jēgu, un tas varbūt vienu otru reizi veicinātu savstarpējās izpratnes atmosfēras veidošanos. Kritiķi (un vēl vairāk — literatūrzinātniekā) vēl ilgi neviens lasītājs «cilvēku» nesaskatīs, jo kritiķis publicēties dabū tik reti, ka atcerēties viņu kā profesionāli ar savu «balsi» un pasaules redzējumu ir gandrīz neiespējami. (Spilgtās personības un augstie profesionāļi — kā V. Jugāne, I. Treimane, I. Caklā un vēl daži kritiķi ir laimīgi izņēmumi.) Kā cilvēku lasītājs kritiķi vispār neiepazīst — kāds rakstiņš par viņu vai retum retās reizēs kaut kas līdzīgs kritiķa literārajam portretam parādās tikai solīdāku jubileju reizēs. Bet arī kritiķim, tāpat kā rakstniekam, kā humanitāras profesijas pārstāvim, viņa darbs ir 90 procentos viņa dvēsele, un literārais portrets ir dvēseles darba un pašas dvēseles atklājējs.

Tas nenozīmē, ka es aicinu tagad rakstīt tikai portretus citam par citu. Es uzskatu, ka ir vajadzīgi visi žanri, bet tai skaitā arī literārie portreti. Tai skaitā arī par literatūras vērtētājiem.

Tādi nu ir kritikas veidotāji faktori, iespējams — nebūt ne visi. Dažādos laikmetos ir atšķirīgs šo faktoru ietekmīguma līmenis. Atšķirīga līdz ar to ir arī literatūrkritikas

aina. Šajā rakstā ir nofiksēta šodiena, protams, autore izpratnē. Literatūrkritika pastāv arī šodien, bet ir mainījusās tās funkcijas un stils, pati pieceja literatūrai. Ir notikusi akcentu pārbīde — un, kļuvusi krietni literatūrvēsturiskāka, šobrīdniecīgo publicēšanās iespēju robežās tā veic plaša latviešu literatūras kultūrlāņa izpēti — gan šodien, gan pagātnē, gan Latvijā, gan pasaulē tapušo latviešu literatūru izvērtējot.

2 LITERATŪRA TRIMDĀ UN LATVIJĀ: MŪSDIENAS UN ATSKATS

ANDREJS IRBE

Divas uzrunas

1. Minsterē, VFR, ievadot ārzemju latviešu Dziesmu dienu un Kultūras svētku programmā iekļauto «Dzejas brīdi» 1987. gada 6. augustā. «Dzejas brīža» iesākumā jaunieši pasniedza dzejniekiem ziedus.

Puķes, puķes,
ritdienas tauta nāk ar ziediem... bet šodien tauta (Latvijā) nākot un sakot:

... vairāk nav kur iet.
Ja rakstnieki neglābs,
tad neglābs neviens!

Mūsu vēsture zina — ir glābuši!

Jau kopš Jura Alunāna 1856. gadā latviešu dzejnieki un rakstnieki ir iejaukušies vēstures procesos — tautas un, galvenais, cilvēku pusē.

Rakstnieki un dzejnieki zina bez priekšā teikšanas, ka viņiem līdzidotais uzdevums ir — atainot, ko cilvēks jūt un pārdzīvo lielajā ļaužu jūrā. Mūsu dzejnieki un rakstnieki ir arī atļāvušies piedurt pirkstu savas tautas cilvēku sāpīgajām vietām, viņu traģēdijai. Un par to saņēmuši nievas; tāpat arī, kad viņi kāpuši ellē, lai tur teiktu, kā Daugavai būs tecēt.

Viņi zinājuši arī vai nojautuši, kur latviešu tautai tās mūžīgais identitātes dokuments.

Tas bija rakstnieks un dzejnieks Juris Neikens, kurš 1864. gadā Dikļos ne tikai sarīkoja pirmos Dziesmu svētkus, bet sarūpēja arī latviešu tautasdziesmai pirmo koncertizpildījumu.

Tiesa — dažreiz izgājis arī aplam. Dažreiz darīts arī kaut kas tāds, kas pēcāk var likties nevajadzīgi darīts. — Uzrakstīt vārdus mūsu Dziesmu svētku svētajām dziesmām — «Beverīnas dziedonim», «Gaismas pilij» — bija kultūrsvētīgs darbs, bet vai bija vajadzīgs mēģināt radīt

latviešu Olimpu no izgudrotiem dieviem? — Nevajadzīgi, bet toreizējā tukšumā gandrīz nepieciešami.

Nevajadzēja rakstīt pseidoepu, izejot no varoņpasaku viena — Lielvārdes varianta. Bet toreizējā perspektīvā — neizbēgami pareizi. Jo Krišjānis Barons vēl nebija ticis tālāk par pašiem pamatiem latviešu īstenajam epam, viņu ikdienas cilvēka liriskajam varoņepam vienā miljonā dziedājumū.

— Latviešu dzejnieki ir zinājuši, kā sasaukt kopā cilvēkus par sabiedrību, tautu. Jānis Akuraters, vēlākais Latvijas PEN kluba priekšsēdis, 1905. gada revolūcijas bargajā laikā uzrakstīja mūsu karogu no cilvēka asinim uz balta sniega. Un ap šo formulējumu, ap šīm divi krāsām mēs šodien visi — būdami kur būdami — varam pulcēties. Atklāti — vai sirdī un nojautās.

Kad 1940-to gadu otrā pusē no latviešu dzejniekiem dzimtenē sāka prasīt «atbildību par katru rindu un vārdu» — un ko viņiem citu bija darīt, kā ar to rēķināties —, tad vakaru pusē izkļuvušie, Latvijas demokrātijas gados dzimušie dzejnieki uzrāva latviešu dzejas mākslu uz Rietumu līmeņa plaukta, nevienam padomu neprasīdami. Un tomēr — palika arī pie savas zemes, tautas un kultūras valodā iemūžinātiem vaibstiem.

Varētu vēl turpināt. Par dzejnieku, kam jāiet ar lāpu vienā un lejkannu otrā rokā — lai sauktu gaismu, bet arī — lai nesadegtu tie, kuri gaismu visu laiku slēpti glabājuši.

Politiski domā par valsti, formulē iekārtas. Karavīri sargā vai atkaro teritoriju. Bet kurš gādā par tautu, ja ne dzejnieki un rakstnieki, jā — visi, kas rada un turpina radīt kultūru. Jo **tauta un kultūra ir viens nedalāms liels**: bez kultūras nebūs tautas, un kultūra bez tautas — tas ir muzeja vitrīnas priekšmets.

Viņi ir nākuši un gādājuši — visos laikos. Sākot jau ar senajām tautas dzejniecēm, kuras aukstā rasā samirkušām kājām — ganos, vēlāk pie šūpuļiem — devušas savu pie nesumu tautas liriskajam epam, tautasdziesmu miljonam. Un turpina tāpat vēl joprojām — ar tādiem vārdiem kā:

Nē, akmens uz akmens paliks,
vārdus — pa koku zariem,
pa velēnām salasis,
saliks dziesmā,
un priecāsies tēvu valoda,
bārene smietā.

Par to, lai tā būtu, ir pārtrūcis ne viens vien mūžs — Ņujorkā, Londonā, Jūrmalā un visur citur. Lai miers un paldies viņiem un viņām. Kamēr latviešu dzejā būs latviešu brīvība — apvāršņos būs arī gaisma.

2. Uzruna, atklājot 1. Pasaules latviešu rakstnieku tikšanos 1989. gada 5. jūnijā Stokholmā, Zviedrijā.

Šurpnākdams iedomājos, ka vajadzētu uzstāt tumšu kaklasaiti.

Ka eju uz izvadīšanu, uz bērēm.

Ka mums šodien un rīt jāapbedī kā funkcionāru un dažādu leitnantu literatūra, tā arī «vēstures mēslainē izmesto» stāsti, romāni un dzeja.

Šo divu vietā mums būtu reizi par visām reizēm jāiestāda **latviešu 20. gadsimta literatūra**. Ar galotni jau 3. gadu tūkstotī.

Ja tā, tad — laimīgs, kas bez šlipes! Jo, šādu koku stādot, būs darbs, un šis darbs nebūs no vieglajiem.

Būs jāsavāc kopā visas saknītes, kas vēl ir. Un ir jau! Un pušu plēstā stumbra daļas būs jāuzpotē viena otrai, lai koks nebūtu šķībs un tam netrūktu zaru ne rītos, ne vakaros.

Ipaši būs jā rūpējas par tiem zariem, kuri visvairāk kaltoši. Par cilvēka zariem, par individuālā cilvēka unikālo stāstu un dziesmu, krastam brūkot virsū un ūdenim smelties mutē.

Tāpat kā visiem, arī mums vajag daudzpusīgas un dziļi urbjošas literatūras. Tādā visam ir vieta.

Mūsu literatūrai ir bijis un ir vajadzīgi kā Anšlava Eglīša miera laiku Rīgas sabiedrības krējuma «Līgavu mednieki», tā Evas Rubenes parastāku ļaužu mūs laiku pilsetas bērni un palaidņi meiteņi. Mums ir vajadzīgi kā Veronikas Strēlertes «Vienkārši vārdi» un E. Virzas formu skaidrība, tā Pētera Brūvera baltu asinsbalss arheoloģija un Ulda Bērziņa kultūras metu un vēstures pretmetu rēbusi.

Galū galā — mums vajadzīga arī tā patiesā un godīgā, bet naivā dzeja, par ko dzejotāji dzīti aiz restēm; un kas zina — varbūt nemetīsim tūdaļ prom arī valdībām — runa ir par vairākām! — arī valdībām pakalpīgo, kas ļāvusi rakstniekiem vai nu izdzīvot, vai — uzdzīvot.

Vajag, vajadzētu ...

Tātad kāpsim pāri sliksnim! Bet — būsīm reālisti! Sliksnis ir un — man liekas — ir krietni augsts. **Tikai roku pasniedzot, piedodot un palīdzot** mēs tiksim tam pāri.

Mums būs jātiek pāri arī «mēs» un «jūs» problēmai. Tā ir reāla. Mums būs jāmācās saprast, ka ikviens mērī savus zaudējumus un ieguvumus ar paša mēru. **Tā ir psiholoģiskā mēru sistēma, kas darbojas mūsos:** kam sāpēja vairāk — vai iecerētajā brīvībā izklūvušai mātei, kam bērns citā laivā sagūstīts un aizvests atpakaļ, vai mātei, kas **kopā** ar bērniem ir lopu vagonā un ceļā uz noņemtajuma vietu.

Mums būs jāiet atpakaļ arī uz kaut kādu izlīdzinātības nullespunktu. Ja Latvijas padomju presē 40 gadus mēs esam bijuši «atklūzis zars» un vēl daudz kas ļaunāks, tad topošās suverēnās republikas presē ārzemju jeb trimdas latvieši pēkšņi tiek daudzzināti par latvietības bastioniem.

Istenība nebūt nav tik patētiska. Nobeidzot es gribētu atsaukties uz kāda sava grieķu cilmes zviedru kolēģa romāna virsrakstu un teikt, ka — kā «jums», tā «mums» ir bijuši savi kungi un savi zemnieki. Un pāri visam — **savas svētās govīs**, kas metušas ēnu uz literatūru un līdz ar to arī uz patiesību.

Kaut kur un kaut kad taču ir jāsāk. Nu — tad sāksim šodien un šeit!

Domāju, ka vismaz vairuma ārzemēs dzīvojošo aktīvo latviešu rakstnieku vārdā drikstu sveicināt kolēģes un kolēģus no Latvijas šajā mūsu senāko okupantu galvaspilsētā Stokholmā. Tāpat **labrīt!** kolēģēm un kolēģiem no rietumu «aizjūrām» un šās zemes pilsētām un pagastiem. Visi bijāt miļi gaidīti. Esat sagaidīti. Gadiem jau — it kā pa miglu — esam viens otra sirds siltumu jutuši. Tagad redzamies un esam vienuviet.

Statistisks pārskats par trimdas grāmatniecību

Sis pārskats papildina un drusku pārveido E. Andersona rediģētās «Latvju enciklopēdijas» (1962—1981) 1. sēj. (1983) 502.—509. lpp. manis sniegtās ziņas.

Pēc UNESCO 1964. gada 6. novembrī pieņemtā ieteikuma (*Recommendation Concerning the International Standardization of Statistics Relating to Book Production and Periodicals*) (turpmāk R) statistiskos pārskatos par grāmatniecību nav uzņemami šādi izdevumi: izdevumi ar sludinājumu raksturu (piem., tirgotāju katalogi), izdevumi ar pārejošu nozīmi (piem., cetrāži, sarikojumu programmas, izstāžu katalogi, darbības pārskati, kalendāri, almanahi u. c.), notis (ja kādā izdevumā nošu ir vairāk nekā teksta) un kartes. R norāda, ka statistikā jāmin titulu (ne sējumu, resp., iespiedvienību) skaits un, ja iespējams, metieni. Ja kāds izdevums ir laists klajā vairākos sējumos ar to pašu nosaukumu vairāku gadu laikā, tad šis izdevums attiecīgajos gados tiek skaitīts par vienu titulu — neatkarīgi no sējumu skaita attiecīgajā gadā. Tā, piem., Ezeriņa Kopoti raksti 5 sējumos, kas visi iznāca viena gada laikā, skaitāmi par vienu titulu. Bet, ja šie Kopoti raksti būtu iznākuši 5 gadu laikā, tad tie skaitāmi par pieciem tituliem (ik gadu viens tituls). Par statistisku vienību tomēr uzskatāms sējums (nevis tituls): 1) ja divi vai vairāk atsevišķi darbi tiek laisti klajā vienos vākos un veido atsevišķu izdevumu (piem., vairāk autoru lugas, kas apvienotas vienā sējumā) un 2) ja kāds darbs tiek laists klajā vairākos sējumos, katram sējumam ir atšķirīgs nosaukums un tas veido atsevišķu iespiedvienību (piem., kāda romāna tetraloģija, kur katram sējumam ir savs nosaukums). Pārspiedumi (reprints) nav skaitāmi kā tituls, bet gan ietilpināmi attiecīgā izdevuma kopmetienā. Tā kā ziņas par trimdas izdevumu metieniem ir gau-

žām nepilnīgas, tad kāda izdevuma pārspiedumi viena gada robežās šē skaitīti par vienu titulu, saskaitot lpp. skaitu viena gada robežās (piem., trīs pārspiedumi viena gada laikā skaitīti par 1 titulu, bet ar trīskāršotu lpp. skaitu).

Tā kā līdzšinējie trimdas grāmatniecības statistiskie pārskati gandrīz visi attiecas uz laiku pirms 1964. gada (izņemot L. Dunsdorfas «Arhīva» X un XX sējuma sniegtos pārskatus par latviešu trimdas grāmatniecību 1960.—1969. g. un 1970.—1979. g., kas turpina viņas pārskatu «Arhīva» I sēj. par trimdas grāmatniecību 1950.—1959. g.), tad, protams, tur nav ņemti vērā R norādījumi. Kaut gan Dunsdorfa, tāpat kā R, skaita titulus, viņa to dara citādi, nekā to ieteic R, jo viņa par izdošanas gadu kādam vairāksējumu titulam ar to pašu nosaukumu skaita beidzamā sējuma izdošanas gadu. Bez tam viņa savos pārskatos — gan ar zināmu atlasī — ietilpinājusi sarīkojumu programmas, izstāžu katalogus un citus izdevumus, kas pēc R nebūtu skaitāmi kā grāmatas. Tāpat L. Rumaka kopš 1965. g. (?) gadskārtējos pārskatos par trimdas grāmatu ražu tituli skaitīti citādi nekā R, jo Rumaks par grāmatām un brošūrām skaita arī, cik vērojams, ievērojamākos gadskārtējos rakstu krājumus, žurnālus, nošu izdevumus, dziesmu svētku vadoņus u. c. Ievērojot teikto, ir skaidrs, ka līdzšinējie latviešu trimdas grāmatu statistiskie pārskati aizstājami ar pārskatu, kas atbilstu R norādījumiem. Šādu pārskatu sniegt ievērojami atvieglina «Daugavas» apgādā izdotās un B. Jēgera ar L. Dunsdorfas un M. Rozentāles palīdzību sakārtotās «Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfijas» (turpmāk: BJ, kādu īsinājumu jau lieto, piem., «Arhīvs») 4 sējumi, kuros atrodami 8792 grāmatu un citu izdevumu apraksti. BJ I sēj. (1968) apraksta 1940.—1960. g. izdotās grāmatas un brošūras, II sēj. (1972) — 1940.—1960. g. izdoto periodiku, notis, kartes, programmas un izstāžu katalogus, III sēj. (1977) — visus 1961.—1970. g. izdevumus — un IV sējums (1988) visus 1971.—1980. g. izdevumus. Kā to ieteic arī R, BJ neapraksta izdevumus ar sludinājumu raksturu, cenrāžus un citus līdzīgus izdevumus ar pārejošu nozīmi. BJ tomēr apraksta kalendārus, gan ne kā grāmatas, bet kā periodiskus izdevumus. Notis, kartes, sarīkojumu programmas un izstāžu katalogus arī BJ šķir no grāmatām, tos apvienojot atsevišķās nodaļās. Latviešu autoru darbus cittaute apgādos, kas neveido latviešu grāmatniecības daļu, BJ apraksta

tikai pielikumā. Līdz ar to BJ galvenajā daļā — grāmatas un brošūras — ir visumā aprakstīti tikai tie izdevumi, ko arī R skaita par grāmatām un brošūrām. Tomēr jānorāda, ka BJ 1940—1960 aprakstītas 34 brošūras ar mazāk par 5 lpp., kas pēc R nav iekļaujami statistikā un kas tāpēc nav skaitīti arī šē, jo R kādu brošūru skaita tikai tad, ja tai ir vismaz 5 lpp., bet ne vairāk par 48 lpp. (neieskaitot vākus), un par grāmatu uzskata izdevumu ar vismaz 49 lpp. (neieskaitot vākus). BJ 1961—1970 un BJ 1971—1980 brošūras ar mazāk nekā 5 lpp. vairs nav uzņemtas, jo tur lietota lielāka atlase nekā BJ 1940—1960. R ieteic statistikā šķirt grāmatas un brošūras, kas šē telpas trūkuma dēļ nav darīts. Vēl jāaizrāda, ka visas ziņas ir minētās, jo vēl vienmēr atrodas tituli, kas iederas BJ, bet nav tur atrodami. Ziņas par laiku pēc 1980. g. 31. dec. ņemtas no BJ 1981—1985 manuskripta — un ziņas par 1986., 1987. un 1988. g. izdevumiem no BJ kartotēkas, pie kam šī kartotēka nav pilnīga. Tas it sevišķi sakāms par 1987. un 1988. g. izdevumiem.

Ievērojot R norādījumus, iegūstam šādu pārskatu (1. tabulu) par tituliem un to (1 eks.) lpp. skaitu par visu trimdas laiku līdz 1988. g. beigām.

Nav ko brīnīties, ka 1940. g. trimdā iznāca tikai 2 grāmatas (ar vārdu grāmata šeit turpmāk jāsaprot tituli, resp., grāmatas un brošūras), bet jau 1946. g. sasniegts lielākais grāmatu skaits viena gada robežās — 442 grāmatas ar 42 738 lpp. Nākamajā gadā (1947) iznāca 399 grāmatas ar 42 966 un 1948. g. — 332 grāmatas ar 42 805 lpp. Gadu vēlāk (1949), kad latvieši sāka izceļot no DP nometnēm uz jaunajām dzīvesvietām, iznāca vairs tikai 210 grāmatas ar 30 342 lpp. Turpmākajos gados (1950—1988) grāmatu skaits svārstās starp 66 grāmatām ar 13 607 lpp. (šīs ziņas nepilnīgas, kā jau aizrādīts!) 1988. g. un 155 grāmatām ar 28 683 lpp. 1968. g., pie kam lielākais lpp. skaits šinī posmā sasniegts 1955. g., kad iznāca 140 grāmatas ar 33 289 lpp.

Ja aplūkojam grāmatas pēc satura, tad arī šē trimdas grāmatniecībā vērojama liela dažādība. Šeit sekots R ieteikumam titulus sakārtot 23 nozarēs, kas izveidotas saskaņā ar t. s. universālo decimālo klasifikāciju (UDC). Attiecīgajā pārskatā (2. tabula) pēc nozares nosaukuma iekavās minētie skaitļi norāda UDC klases (piem., 1. nozarē ietilpst UDC 0 klase utt.). Tā kā 7. nozarē (militārās zinātnes) un 18. nozarē (veikalmācība) trimdā ir iznākušas tikai

dažas grāmatas, tad 7. nozare šē apvienota ar 23. nozari (vēsturi), jo tur parasti jau ietilpst grāmatas par militārām vienībām, ja tās piedalījušās karos, un 18. nozare apvienota ar 9. nozari (tirdzniecību).

Redzam, ka visvairāk grāmatu ir izdots daiļliteratūrā: 2617 grāmatas (42,9% no grāmatu kopskaita) ar 521 236 lpp. (48,8% no lpp. kopskaita). Ar lielu atstarpi 2. vietā seko vēsture un biogrāfijas ar 977 grāmatām (16,0%) un 190 368 lpp. (17,8%), 3. vietā reliģija ar 527 grāmatām (8,6%) un 62 406 lpp. Pārējās ievērojamākās nozares ir: valodniecība ar 427 grāmatām (7,0%), 85 894 lpp. (8,0%), folklorā ar 212 grāmatām (3,5%), 43 671 lpp. (4,1%), māksla ar 183 grāmatām (3,0%), 20 117 lpp. (1,9%), politiskās zinības ar 152 grāmatām (2,5%), 18 109 lpp. (1,7%), ģeogrāfija ar 127 grāmatām (2,2%), 19 133 lpp. (1,8%), vispārēji raksti ar 117 grāmatām (1,9%), 16 683 lpp. (1,6%) un izglītība ar 110 grāmatām (1,8%), 9354 lpp. (0,9%). Pārējās nozarēs grāmatu skaits nekur nepārsniedz 100. Vismazāk pārstāvēta tirdzniecība, kur zināmas tikai 9 grāmatas (0,14%) ar 494 lpp. (0,046%). Ir nozares, kur visu laiku katru gadu iznākušas vismaz dažas grāmatas, bet ir arī nozares, kur latviešu apgādi jau sen neko nav izdevuši. Tā, piem., matemātikā (12. nozare) beidzamā grāmata iznāca 1950. g. Grāmatu skaits it sevišķi strauji samazinājies eksaktajās un praktiskajās zinātnēs, kuru vairākums iznāca vēl t. s. nometņu laikos (1944.—1949. g.). Tas viegli saprotams, jo pirms izceļošanas vajadzība pēc praktiska satura grāmatām bija liela: daudzi centās pārskoloties, bet svešvalodu prasme bija samērā niecīga. Vēlāk pēc nonākšanas jaunajās mītnes zemēs līdz ar mītnes zemes valodas apguvi samazinājās vajadzība pēc praktiska satura grāmatām latviešu valodā, jo tādas bija dabūjamās kādā no lielajām svešvalodām. Bez tam jaunieši arvien vairāk ir ieguvuši izglītību mītnes zemes vidusskolās un augstskolās un arvien mazāk jūt vajadzību pēc grāmatām latviešu valodā. Savus darbus viņi raksta un laiž klajā arvien vairāk kādā svešvalodā ciltautu apgādos. Arī mūsu vidējās paaudzes zinātnieki vairs tikai samērā reti raksta latviešu valodā — it īpaši tāpēc, ka viņu darbi svešvalodās parasti atrod daudz vairāk lasītāju un pircēju sveštautiešu nekā latviešu vidū. Tāpēc latviešu apgādu izdoto grāmatu klāstā tikai tās nozares, kas saistītas ar Latviju un latviešiem, vēl vienmēr uzrāda daudzus visai ievērojamus

jaundarbus. Pilnīgs pārskats par latvisko zinātņu nozarēs izdotajiem darbiem līdz 1980. g. beigām atrodams BJ lietu rādītājos.

Šinī pārskatā ievietotajos statistiskajos pārskatos nav šķirti pirmizdevumi no atkārtotiem izdevumiem, nav arī šķirti oriģinālizdevumi no tulkojumiem. Bet tā izdevumus šķirt ieteic R, un tā arī darīts UNESCO statistiskajā gadagrāmātā (*Statistical Yearbook*). Bet to darīt arī šeit nav iespējams telpas trūkuma dēļ.

Tā kā no visām kultūras nozarēm literatūra ir viena no tām, kur kādas tautas radošais gars izpaužas visspilgtāk, 3. tabulā sniegta sikākas ziņas par šo nozari, to iedalot 9 apakšnozarēs un katrā apakšnozarē pirmā vietā minot oriģināldarbus, tos savukārt iedalot pirmizdevumos un atkārtotos izdevumos un otrā vietā minot tulkojumus, šos tomēr nedalot pirmizdevumos un atkārtotos izdevumos. Par pirmizdevumiem šē skaitīti tikai trimdas autoru pirmie izdevumi un to nedaudzo Latvijā mirušo vai vēl dzīvo autoru darbi, kas tur nekad nav izdoti. Jāpiezīmē, ka attiecīgu ziņu trūkuma dēļ visai iespējams, ka daži izdevumi, kas šē skaitīti par pirmizdevumiem, īstenībā ir atkārtoti izdevumi.

Trimdā izdotie 1507 oriģināldarbu pirmizdevumi tātad veido 57,6% no literatūras titulu kopskaita un 49,0% no šīs nozares lpp. kopskaita, 744 oriģināldarbu atkārtotie izdevumi 28,4%, resp., 32,0% un 366 tulkojumi 14,0%, resp., 19,0%.

Tā kā literatūras nozarē sevišķi svarīgas ir 4 apakšnozares, proti — dzeja, lugas, stāsti un romāni, tad 4. tabulā vēl sniegts pārskats par oriģināldarbu pirmizdevumiem šinīs apakšnozarēs pa gadiem.

Trimdas 48 gados tātad iznākušas caurmērā ik gadu 10 dzeju grāmatas ar caurmērā 100 lpp., 3 lugas ar caurmērā 71 lpp., 8 stāsti ar caurmērā 158 lpp. un 7 romāni ar caurmērā 293 lpp. Ja trimdas autoru veikumu literatūrā vēlamies salīdzināt ar neatkarīgās Latvijas vai LPSR autoru veikumu literatūrā, tad tas iespējams tikai aptuveni, jo Latvijas un LPSR statistiskajos pārskatos par grāmatām oriģinālizdevumi nav dalīti pirmizdevumos un atkārtotos izdevumos. Latvijā 1930.—1936. g. izdotas 2462 daiļliteratūras grāmatas latviešu valodā. No tām 1378 (vai 56%) ir oriģināldarbi un 1044 (44,0%) tulkojumi. Tātad Latvijā 1930.—1936. g. ik gadu iznākušas 197 daiļliteratūras grāmatas latviešu valodā. Trimdā 48 gadu

laikā izdotas 2617 grāmatas literatūrā. No tām 2251 (86%) ir oriģināldarbi (pirmizdevumi un atkārtoti izdevumi) un 366 (14%) tulkojumi. No 2251 oriģināldarbiem 36 grāmatas sacerētas svešvalodā. Citiem vārdiem — trimdā iznākušas 2215 daiļliteratūras grāmatas vai caurmērā 46 grāmatas ik gadu. Tas nozīmē 31 grāmatu uz 100 000 latviešiem trimdā, ja lēš, ka trimdā (pēc E. Dunsdorfa «Trešās Latvijas» 48. lpp.) ir 156 500 latviešu, un tikai 13 daiļliteratūras grāmatas uz 100 000 latviešiem neatkarīgajā Latvijā, jo tur 1935. g. bija 1 472 612 latviešu. Tātad trimdā viena gada laikā caurmērā iznākušas turpat divarpus reizes vairāk grāmatu literatūrā (oriģinālizdevumi un atkārtoti izdevumi), nekā tas bija Latvijā.

Par LPSR grāmatniecību ziņas atrodamas gadskārtējā izdevumā «Latvijas PSR preses hronika». Tur (8. tabulā) sniegtas ziņas par latviešu daiļliteratūru latviešu valodā. Sastatot attiecīgās ziņas, iegūstam šādu ainu par grāmatām latviešu daiļliteratūrā:

Gads	Trimdā	LPSR
1979	37	151
1980	32	208
1981	49	219
1982	35	211
1983	38	198
1984	34	185
Kopā	225	1172

Tātad trimdā šīnī laika posmā caurmērā 1 gada laikā iznākušas 38 daiļliteratūras grāmatas, bet LPSR 195 grāmatas. Pārlēšot atkal uz 100 000 latviešu lasītājiem, redzam, ka trimdā 1979.—1984. g. caurmērā 1 gada laikā iznāca 24, bet LPSR — 15 grāmatas. (Pēc «Latvijas PSR Mazās enciklopēdijas» I sēj. 639. lpp. LPSR bija 1 297 900 latviešu.) Tātad trimdas autoru devums latviešu daiļliteratūrā ir drusku vairāk nekā pusotras reizes lielāks par LPSR autoru veikumu šīnī nozarē.

Tomēr jāatgādina, ka citās kultūras nozarēs trimdas grāmatniecības salīdzinājums ar Latvijas, resp., LPSR grāmatniecību nebūs tik labvēlīgs trimdas grāmatniecībai, jo trimdā izdevumu skaits eksaktajās un praktiskajās zinātnēs kopš 1949. g. ir pavisam niecīgs, kamēr neatkarīgajā Latvijā un it sevišķi LPSR šīs grāmatniecības nozares ir daudz vairāk pārstāvētas.

Par pašreizējo trimdas grāmatniecības stāvokli un tās nākotni grūti spriest, jo izdoto grāmatu un to lappušu skaits tikai daļēji rāda īsto grāmatniecības stāvokli. To varētu redzēt daudz skaidrāk, ja vairāk nekā tagad būtu zināmi grāmatu metieni. Cik zināms, metieni pēdējos gados strauji samazinājušies, kas liecinātu par to, ka trimdas grāmatniecībā nākotnē, kad jau tā samērā nelielais grāmatu pircēju skaits saruks vēl vairāk, gaidāmas lielas pārmaiņas. Jāatgādina, ka ziņas par 1986., 1987. un 1988. g. izdevumiem ir visai nepilnīgas un vēl neliecina par trimdas grāmatniecības lejupeju.

Literatūra: Benjamiņš Jēgers, Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija 1940—1960 (1968—1972), 1961—1970 (1972) un 1971—1980 (1988); Liliija Dunsdorfa «Skats latviešu trimdas grāmatniecībā» (Arhīvs I, 1960), «Latviešu trimdas grāmatniecība 1960—1969» (Arhīvs X, 1970), «Latviešu trimdas grāmatniecība 1970—1979» (Arhīvs XX, 1980); Leons Rumaks «Mūsu trimdas grāmatniecības problēmas» (Arhīvs VI, 1966); Leona Rumaka grāmatniecības pārskati par trimdā izdotajām grāmatām un brošūrām (sākot ar 1965. g. ?); Latvijas kultūras statistika 1918—1937 (1938); Latvijas PSR preses hronika (gadskārtējs izdevums).

1. tabula

Izdoto titulu un to (1 eks.) lpp. skaits

Gads	Titulu skaits	Lpp. skaits
1940	2	53
1941	4	209
1942	7	430
1943	9	649
1944	15	1567
1945	74	5530
1946	442	42738
1947	399	42966
1948	332	42805
1949	210	30342
1950	123	20388
1951	120	22351
1952	112	23678
1953	124	23571
1954	137	29150
1955	140	33289
1956	108	27876
1957	103	20972
1958	126	26822
1959	109	25613
1960	130	27581
1961	119	24010
1962	117	22298

1963	127	26516
1964	132	30128
1965	145	29329
1966	120	24289
1967	113	23758
1968	155	28683
1969	125	22374
1970	136	21862
1971	118	19475
1972	129	22243
1973	130	29676
1974	130	24042
1975	121	22014
1976	146	23854
1977	108	20597
1978	112	19087
1979	106	20510
1980	101	19584
1981	114	17485
1982	104	18973
1983	88	17675
1984	105	17120
1985	119	18974
1986	108	21530
1987	88	21372
1988	66	13607

1940.—1988. kopā 6108 tituli ar 1 069 645 lpp.

2. tabula

Izdoto titulu un to (1 eks.) lpp. skaits pēc satura

Nozare	Titulu skaits	Lpp. skaits
1. Vispārēji raksti (0) (te arī bibliogr., bibl. katalogi, enciklopēdijas, izd. par vispārēja rakstura org-jām, presi un gr.)	117	16683
2. Filoz. un psihol. (1)	52	8190
3. Rel. un teol. (2)	527	62406
4. Soc. zin. un statistika (30—31)	25	2029
5. Polit. zin. (te arī izd. par latv. citās zemēs, deportācijām, polit. part., komūn., kā arī par tautsaimn.)	152	17909
6. Likumzin. (34, 351—354, 36) (te arī izd. par bij. kara-	136	14040

vīru org-jām, piem., par DV un jaunatnes org-jām)				
8. Izgl. (37)			110	9354
9. Tirdzn. (38)			9	494
10. Etnogr. un folkl. (39) (te arī izd. par tautastēpiem un to raksti)			212	43671
11. Valodn. (4) (te arī ābece, lasāmgr. u. c. izd. latv. val. apgūšanai)			427	85894
12. Mat. (51)			41	6592
13. Dab. zin. (52—59)			77	7154
14. Med. (81)			51	5379
15. Rūpn. (62, 66—69) (te arī izd. par el., radio, automobiļiem utt.)			90	11716
16. Lauksaimn. (63) (te arī izd. par mežk., dārzk., lopk., piensaimn. utt.)			98	10750
17. Mājsaimn. (64) (te arī pavārgr.)			39	11402
19. Māksla (te arī izd. par numismātiku, daiļamatn., fotogrāfiju, filmām, mūz., dz. sv., teātri u. c.)			183	20117
20. Rotājas un sports (790, 793—799)			41	4228
21. Lit. (8)			2617	522136
22. Ģeogr. un ceļojumu apraksti (91)			127	19133
23. Vēst. un biogr. (92—99) (te visas biogr., autobiogr. un atmiņas, lai kāda būtu autora nodarbošanās)			977	190368
Kopā			6108	1 069 645

3. tabula

Izdoto lit. titulu un to (1 eks.) lpp. skaits

Origināldarbi Pirmizdevumi		Atkārtoti izd.		Tulkojumi		Kopā	
Tituli	Lpp.	Tituli	Lpp.	Tituli	Lpp.	Tituli	Lpp.
17	3143	2	2267	—	—	19	3519
33	6254	14	23461	1	15	48	8536
41	11996	47	6723	1	10	89	35467
56	7862	20	12136	2	107	78	14692
459	44475	124	6694	30	3 049	613	59660
121	8566	68	3049	12	1 641	201	16901
11	1757	2	1641	3	1010	16	3189

372	58 871	210	33 673	60	6 403	642	18 956
397	113 278	257	80 929	257	87 019	911	281 216
<hr/>							
Kopā							
1507	256 202	744	166 680	366	99 284	2 617	522 136

4. tabula

Izdoto dzeju, lugu, stāstu un romānu pirmizd. un to (1 eks.) lpp. skaits

Gads	Dzeja		Lugas		Stāsti		Romāni	
	Titulu skaits	Lpp. skaits	Titulu skaits	Lpp. skaits	Titulu skaits	Lpp. skaits	Titulu skaits	Lpp. skaits
1940	1	38	—	—	—	—	—	—
1941	2	188	—	—	—	—	—	—
1942	1	29	—	—	—	—	—	—
1943	—	—	—	—	—	—	—	—
1944	—	—	—	—	—	—	—	—
1945	3	166	1	101	8	385	—	—
1946	19	1817	6	433	37	3352	6	1683
1947	24	1753	4	227	22	2682	7	1858
1948	4	174	3	228	23	2982	13	2940
1949	12	829	5	131	10	1297	5	1024
1950	9	988	2	78	5	972	3	631
1951	3	320	1	61	10	1568	11	3020
1952	3	325	2	53	5	1135	12	3489
1953	9	763	1	126	7	754	6	1701
1954	8	448	5	145	5	1064	12	3830
1955	5	468	3	75	11	1457	11	4023
1956	5	634	3	71	5	914	14	4476
1957	4	831	1	14	4	723	8	2360
1958	5	597	5	177	5	975	9	2970
1959	9	888	—	—	4	947	12	3267
1960	8	839	4	103	4	972	12	3872
1961	8	887	—	—	9	1175	12	3507
1962	12	1178	2	106	12	2599	10	2931
1963	13	1504	3	227	9	1758	19	4958
1964	10	1039	2	89	9	1431	15	4272
1965	11	1142	3	237	12	1988	13	4258
1966	9	902	1	28	15	2429	11	3487
1967	12	1277	1	39	12	2849	9	2388
1968	20	1114	4	290	12	2102	9	2367
1969	9	680	9	420	3	527	11	2678
1970	13	953	2	141	11	1836	14	3944
1971	16	1492	3	232	5	828	7	1752
1972	17	1796	4	256	3	583	5	1524
1973	10	1010	2	63	9	1684	9	2843
1974	18	1731	5	1108	9	1750	7	1831
1975	14	1267	4	164	9	1267	7	4027
1976	21	1925	3	145	5	1126	9	2955
1977	9	951	6	903	5	1033	4	1168
1978	12	1680	2	157	6	1178	10	2909
1979	7	622	1	99	6	711	6	1805
1980	9	1244	2	257	3	482	7	1865
1981	15	1868	3	144	9	1306	11	2588
1982	9	1036	3	408	5	990	7	1808
1983	9	1408	3	130	6	782	8	1614
1984	12	1606	4	440	4	644	6	1280
1985	9	1012	1	44	7	988	3	528
1986	5	487	1	235	5	1036	7	1964
1987	11	1430	2	184	4	956	9	2286
1988	5	544	—	—	3	624	11	2597
1940— 1988 Kopā	459	45880	121	8569	372	58871	397	113278

Trimdas literatūras paaudzes

Paaudžu teorijām literatūrā ieteicams pieiet ar skepsi. Arī šai. Ja tomēr uzdrošinos šādu teoriju risināt, tad tāpēc, ka konkrētajā gadījumā, manuprāt, tai ir samērā labs pamatojums. Man liekas, ka trimdas literāro mantojumu var vismaz daļēji izskaidrot un izvērtēt, iepazīstoties ar rakstnieku paaudzēm, kas trimdā darbojušās, — katra ar saviem īpatnējiem priekšnoteikumiem un katra savos īpatnējos apstākļos.

Sis mēģinājums trimdas literārās paaudzes aprakstīt uzskatāms tieši par to — mēģinājumu. Es pats ceru pie tā atgriezties drusku vēlāk, kad būšu apguvis visus vajadzīgos datus, lai varētu nonākt pie precizākiem secinājumiem. Diemžēl patlabanējie apstākļi man neļauj sniegt vairāk kā tikai īsu ieskicējumu un problēmas nostādni. Jāpiebilst, ka mani šeit primāri interesē īpatnējās trimdas rakstnieku attiecības iepretī dzimtenei un trimdai. Tāpēc savos izklāstījumos neminēšu tematiku, kas ir ārpus šo attiecību tiešā loka.

Trimdas pirmo, vecāko literāro paaudzi sastāda tie, kas visumā dzimuši pirms 1920. gada un kas jau kā atzīti rakstnieki atstāja Latviju 1944. un 1945. gadā. Starp šiem minami tādi ievērojami vecmeistari kā Pēteris Ermanis, Jānis Jaunsudrabiņš un Kārlis Skalbe. Starp tiem, kas atzišanu ieguva neatkarīgās Latvijas beidzamajos gados un okupācijas laikā līdz izbraukšanai, piemēra pēc varam minēt Andreju un Anšlavu Eglīšus, Jāni Klīdzēju, Zinaīdu Lazdu, Veroniku Strēlerti, Veltu Tomu, Zentu Mauriņu un Mārtiņu Zivertu.

Šiem rakstniekiem dzimtenes atstāšana nebija viegla. Dzimtene viņiem nebija tikai mājas. Dzimtene bija arī viņu literārās darbības pamats un vide. Tai pašā laikā viņi labi apzinājās, ko palikšana dzimtenē nozīmētu vi-

ņiem kā rakstniekiem. Ar staļinisma teroru un komunisma sistēmu viņi bija paguvuši iepazīties 1940./41. gadā. Daudzi viņu kolēģas bija šai laikā represēti, izsūtīti un gājuši bojā. Nebija šaubu, ka tāds pats liktenis gaidītu arī viņus, komunistu režimam kara triumfā atgriežoties Latvijā. Individuālie un specifiskie izšķiršanās motīvi — ciktāl par izšķiršanos varam runāt — dzimtenes atstāšanas brīdī varēja būt dažādi: tos nereti diktēja acumirkļa apstākļi, kā to savā mierīgajā un viegli ironiskajā veidā stāsta Jānis Jaunsudrabiņš savai sievai. Bet kā trimdinieku lielākā daļa, arī rakstnieki nezin vai domāja par ilgstošu trimdu, jo neticēja iespējai, ka ļaunā vara Latvijā varētu, ka tai Rietumu sabiedrotie ļautu ilgi pastāvēt. Tā bija vairāk izšķiršanās doties bēgļu gaitās, kas nozīmēja normālo dzīves ritmu pārtraukšanu, savas dzimtās zemes atstāšanu kara briesmās, došanās nezināmā nākotnē uz svešu zemi, nekā pastāvīgā trimdā, kas beigās nozīmēja palikšanu svešumā tālu no savas literārās aktivitātes avotiem. Tomēr viņu latviskā pārliecība bija tāda, ka tā palīdzēja arī izdzīvot ieilgstošo trimdu.

Tai pašā laikā rakstniekiem līdzī devās liels skaits viņu lasītāju. Latviešu skaitu, kas tai laikā nonāca Rietumos, vērtē uz apmēram 200 000, kaut arī pēckara gados bija palikuši vairs tikai kādi 120 000. Te bija samērā spēcīgs pamats vēlākai literārai aktivitātei trimdā, un tāpēc vecākajai rakstnieku paaudzei trimda nekļuva par eksistenciālu problēmu vismaz šai vienā ziņā. Viņiem bija savi lasītāji, ar kuriem viņi varēja dalīties savstarpējos piedzīvojumos, pārdzīvojumos, sāpēs un cerībās: «Kad es jūms savas sūdzu, jūs dzirdat savējās,» — lietojot trimdinieka Raiņa vārdus. No otras puses, pārtrūkstot normāliem sakariem ar dzīvu tautas organismu (kas gan arī Latvijā, vismaz pirmajā režīma dekādē, tāds nebija), apstājās arī normālie literārās saņemšanas procesi, iestājās sava veida sastingums publikas un līdz ar to rakstnieku gaumē un stilā. Eksperimentēšana nebija visā visumā šīs rakstnieku paaudzes stiprā puse, un publika to arī negaidīja, taisni otrādi.

Pats pirmais trimdas laiks iezīmējās ar savstarpējo stāstu stāstīšanu, savu sāpju sūdzēšanu, cerību izteikšanu un latviskās stājas apliecināšanu. Bēgļu gaitas, tajās piedzīvotās briesmas, iznīcība, varonība, glābuvība, tikšanās ar cittautiešiem gādāja par vielu daudziem darbiem. Tāpat vielu deva latviešu karavīru cīņas gaitas un likteņi.

Vācijas pēckara bēgļu nometnes, to saspīstā dzīve un tās izsauktās sadzīves problēmas arī derēja par pamatu dažam labam literāram darbam. Ja bēgļu un kara gaitu notikumi lielākoties ir nopietna rakstura, nometņu laiki un satikšanās ar nereti neizprotamajiem un citādajiem svešautiešiem un viņu īpatnībām jau iezīmējas ar krietnu devu humora un satīras. Rakstnieki arī ne mazā mērā bija tie, kas palīdzēja radīt visai spēcīgo trimdas mītu par latviešu tautai nodarīto pārestību, par Latvijas un latviešu tautas taisno lietu, par izturēšanu, par nelokāmo stāju svešumā, par Latvijas neatkarības atjaunošanu, par atgriešanos dzimtenē, kad atkal ausis brīvības rīts. Kā Andrejs Urbe runā par pirmo trimdas laiku: «Tai posmā bēglis vada dienas kolektīva noreibuma varā, noreibumā, ko izraisījuši zaudējumi, naids un žēlas — skaista glorijs ap dzimteni pametušā galvu» (LaRAs Lapa, 40). Daudziem vecākās paaudzes rakstniekiem — un līdz ar to viņu lasītājiem — šis agrais posms nekad īsti nebeidzās, par ko liecina vēl samērā ilga nodarbošanās ar trimdas sākuma posma tēmām, ar savstarpēju dzīves apstākļu atspoguļošanu un savas stājas apliecināšanu. Zinaīdas Lazdas dzelols «Latvija» šķiet ļoti labi atainojam trimdas sākuma laika mentalitāti un izjūtas:

Uz tevi, Latvija, iet visas mūsu domas,
Par tevi lūpas lūgsnu vārdus liek,
Kad vakarā un tumsā jāiemieg.

Uz tevi, Latvija, iet visas mūsu domas,
Par tevi rīta ausmā sapnis nāk,
Ar tevi vien tik bēglis dzīvot māk.

Zināmu lūzumu šai pirmā posma tematikā nozīmēja došanās tālākā trimdā vai, kā daži domā, emigrācijā. Vācijas nometnēs dzīvojušiem pirmās iespējas pavērsās uz Angliju jau 1947. gadā. Gaddesmita beigās arī Amerikas Savienotās Valstis, Austrālija un Kanāda sāka uzņemt Eiropas pēckara bēgļus. Vai nu apzināti, vai ne, došanās tālāk nozīmēja iekārtošanos uz ilgāku trimdu, kaut arī trimdas mīts par šādu iespēju daudz nerunāja, uz to nesagatavoja. Motīvs par drīzu atgriešanos dzimtenē, kas dominēja tik daudzās svētku runās pirmajos trimdas gados, bija kļuvis nereāls, izceļojot no Eiropas, taču vēl piecdesmitajos gados aptaujas liecināja, ka lielākā latviešu trimdinieku daļa domā par atgriešanos, apstākļiem attiecīgi mainoties. Tiem, kas dzīvoja Zviedrijā, šāda ārēja lūzuma nebija, bet

arī viņiem, laikam paejot, kļuva skaidrs, ka vai nu jāiekārtojas Zviedrijā uz puslīdz pastāvīgu dzīvi, vai arī jādodas tālāk.

Iekārtošanās uz ilgāku trimdu nozīmēja ļoti reālas pārmaiņas trimdinieka personīgajā un sabiedriskajā dzīvē. Lielākai tiesai šīs pārmaiņas nozīmēja atgriešanos darbā, savas dzīves materiālu iekārtošanu, kādas svešvalodas mācīšanos. Tiem, kas dzimuši pirms apmēram 1920. gada, šīs pārmaiņas bija visgrūtākās. Neviena zeme neuzņēma bēgļus, lai viņiem sagādātu vieglu dzīvi un iespēju ne-traucēti veidot savu īpatnējo kultūru. Vācijas nometnes šai ziņā bija nozīmējušas atelpu, kas ļāva bezdarbā nīkstošam, bet kaut cik apgādātam latviešu trimdiniekam atīstīt aktīvu kulturālo dzīvi savā latviskā vidē, tā sauktajās «mazajās Latvijās». Tālākā trimda šo dzīvi pārtrauca. Latvieši neapmetās vienuviet. Kaut arī dažādās vietās izveidojās lielāki latviešu centri, visā visumā latviešu starpā bija liela izkliede. Pirmās darba vietas tikai ļoti retam latvietim kaut cik atbilda viņa agrākajam stāvoklim Latvijā. Lielākā tiesa sākumā strādāja grūtu melnu darbu un tikai pamazām atrada kaut cik piemērotāku nodarbošanos. Nereti darba vietas iespējas noteica vietējās, lielākotiesu angļu, valodas zināšanas, ko trimdas vecākās paaudzes ļaudīm nācās samērā grūti apgūt. Bija jāsāk tikpat kā no nekā — svešā zemē, svešos ļaudīs. Daudzi nekad isti neiedzīvojās jaunajā vidē un cilvēkos. Viņu īsto dzīvi veidoja trimdas latviešu sabiedrība un tās norises.

Vecākajai rakstnieku paaudzei bija tas pats liktenis, kas lielākajai tiesai viņu lasītāju. Par profesionālu nodošanos rakstniecībai nevarēja domāt. Liekas, tikai vienīgi Anšlavam Eglītim izdevies sagādāt dzīvei iztiku ar saviem literārajiem un žurnālistiskajiem darbiem. Potenciālā lasītāju bāze bija par mazu, lai varētu samaksāt rakstniecību. It sevišķi trimdai izklistot un izretinoties, rakstniecība daudziem kļuva par brīvlaika nodarbību, kas drīzāk prasīja piemaksas nekā blakus ienākumus. Tomēr savs uzticīgu lasītāju pulks šīs paaudzes rakstniekiem palika, un ar to viņi arī dalījās tālāk kopīgajos pārdzīvojumos un kopīgajā dzīves uztverē. Romānos un stāstos dominēja tradicionālie sižeti: reālistiskais, psiholoģiskais, tiešais stāstīšanas stils nemainījās. Latviešu dzīves un sadzīves problēmas, lielle pārdzīvojumi un atmiņas par dzīvi Latvijā bija uzmanības centrā. Sveštautieši, ja tie parādījās, nebija tverti ar sevišķu dziļumu, bet galvenokārt no ārpusnieka perspektī-

vas un ar stereotipiskām iezīmēm. Dzīve mitnes zemēs labākajā gadījumā veidoja kulisi notikumiem latviešu sabiedrībā.

Jāpiemin, ka vairāki šīs paaudzes cilvēki, piemēram, Artūrs Baumanis, Voldemārs Kārklīšs, Margarita Kovaljevska un Gunārs Janovskis, tikai trimdas laikā sākuši nodarboties ar rakstniecību. Visā visumā un vismaz, cik tas attiecas uz specifisku trimdas problēmu risināšanu, šie rakstnieki šķiet iekļaujamies savas paaudzes specifikā.

Arī nākošajai trimdas paaudzei došanās tālākā trimdā nozīmēja lūzumu. Taču šis lūzums lielākai tiesai bija citādas dabas nekā vecākajai paaudzei. Viņi varēja iemācīties un lielākoties iemācījās mitnes zemes valodu. Viņi arī varēja papildināties zināšanās vai izstudēt un tā iegūt labāku nodarbošanos. Līdz ar to viņiem pavērās ceļš uz vietējās zemes sabiedrību. Latviešu sabiedrība viņiem nenozīmēja tādu pat — daudziem vienīgo — atbalsta mehānismu, kāds tas bija vecākās paaudzes ļaudim. Daļa apprecējās ar cittautiešiem. Jāpiemin, ka šīs paaudzes starpā bija Latviešu leģiona 15. divīzijas karavīri, kas trimdas sabiedrībai nozīmēja jaunu vīriešu pārpalikumu, kamēr citās zemēs tai pašā laikā karš vīriešu rindas bija padarījis retākas.

Šī starp 1920. un 1940. gadu dzimusi paaudze ir pirmā un līdz šim vienīgā paaudze, kas dzimusi neatkarīgajā Latvijā. Vairākos veidos tā ir pati traģiskākā paaudze, jo viņas dzīvi karš un trimdas apstākļi izpostīja visbriesmīgāk. Daudziem vīriešiem, kas bija dzimuši pirms 1928. gada, bija jākalpo vācu militārajās vienībās. Ar to uz ilgāku laiku pārtrūka viņu mācības vai studijas un iespēja izveidot kaut cik normālas dzīves. Šīs paaudzes pirmajai pusei tomēr arī vienīgajai bija iespēja iet skolā un izaugt pašiem savā valstī. Starp šīs paaudzes daļas rakstniekiem piemēra pēc minēsim Gunāru Irbi, Astrīdi Ivasku, Ainu Kraujieti, Valdi Krāslavieti, Rihardu Rīdziņiku, Aivaru Ruņģi, Gunāru Saliņu, Dzintaru Sodumu, Ilzi Šķipsnu, Linardu Taunu un Gunti Zariņu. Otrā šīs paaudzes puse tikai daļēji ieguva izglītību un izauga Latvijā, bet tās vīriešiem arī nebija jākalpo karadienestā un tai Vācijas bēgļu nometnēs izdevās turpināt vai arī, vismaz trīsdesmito gadu sākumā dzimušajiem, nobeigt savu izglītību pilnā laika latviešu skolās un sasniegt pilngadību latviešu sabiedrības vidē. Šo starpā pieminēsim Baibu Bičoli, Valdu Dreimani, Lalitu Muižnieci, Olafu Stumbru

un Valdi Zepu (Turbadu). Sī ir tātad dalīta paaudze, bet visā visumā šīs paaudzes divas puses liekas tuvākas viena otrai nekā vecākajai paaudzei trimdā.

Interesanti vērot, cik lielā mērā iespēja iegūt un nobeigt latvisko izglītību šķiet ietekmējusi šīs paaudzes rakstniekus. Starp tiem, kas trimdā sevi pierādījuši, lielākā tiesa ir dzimuši šī gadsimta divdesmitajos un agrajos trīsdesmitajos gados. Trīsdesmito gadu otra puse un lielākā tiesa nākošās dekādes ir patukšas. Būtu interesanti paanalizēt tiešos faktoros, kas vienam vai otram šai laikā dzimušajam deva iespēju izveidoties par rakstniekiem. 1943. gadā dzimušās Margitas Gūtmanes stāsts šai ziņā ir varbūt netipisks; lielākā tiesa viņas laikabiedru ar lielākām vai mazākām atstarpēm, liekas, nāk no latviešu rakstnieku vai inteliģences ģimenēm (Lalita Muižniece, Baiba Kaugara, Pāvils Johansons, Juris Kronbergs). Katrā ziņā latviskā izglītība šai laikā, vismaz tālākās izceļošanas zemēs, tika vairāk vai mazāk pārtraukta vai varēja tikai daļēji atvītot pilna laika dzīvi latviešu sabiedrībā. Arī vecāki, aizņēmti ar savas dzīves bāzes izveidošanu, nevarēja veltīt pilnu laiku latviskajai audzināšanai ģimenē. Pirmās vasaras vidusskolas un vasaras kursi jauniešiem ASV sāka darboties tikai sešdesmito gadu vidū.

Vismaz no rakstnieka viedokļa svarīgi arī, ka vecākajai divdesmito un trīsdesmito gadu paaudzes daļai bija iespēja Latvijā gūt savus pirmos jaunības piedzīvojumus. Viņu atmiņai par Latviju bija tātad spēcīgāki pamati nekā paaudzes otrai pusei, kas no Latvijas izbrauca pirmspubertātes gados. Pirmā šīs paaudzes literārā aktivitāte tomēr varēja sākties tikai trimdā. Tas nozīmē, ka viņiem nebija savas publikas, ar ko tie varētu rēķināties. Sai publikai — arī pašu paaudzes vidū — bija jārodas, bet, latviešiem izklīstot tālākā trimdā un domājot par savas dzīves nostabilizēšanu, jaunas literāras publikas rašanās bija problemātiska pati par sevi. Jāpiemin arī, ka ilgu laiku tikai pa retam viņu darbi parādījās trimdas latviešu skolu programmās un mācību grāmatās, kas lielā mērā turējās pie neatkarības laika literārā kanona.

Jaunas literārās publikas rašanos, it sevišķi vecākās paaudzes starpā, kavēja arī apstākļi, ka jaunajiem rakstniekiem bija bijusi iespēja tieši iepazīties ar jaunākajiem Rietumu literatūras paraugiem, kas arī ietekmēja viņu literāros darbus, nereti jo drastiskā veidā. Lai pieminam tikai traci, kas izcēlās ap 1950. gadā iznākušo dzejoļu krājumu

«Trīs autori», kurā debitēja Ojārs Jēgens, Velta Sņikere un Dzintars Sodums. It sevišķi pēdējais («Ko tu vem, / Rekviem») izraisīja protestus. Arī Gunta Zariņa eksistenciālisma skolā gājusi proza ar saviem drastiskajiem izteiksmes līdzekļiem un sabiezināto tēlojumu izsauca neizpratni un kritiku.

Nepalīdzēja arī fakts, ka šīs paaudzes rakstnieki trimdas situāciju izprata un sāka tēlot daudz savādākā veidā nekā viņu priekšteči. Viņiem trimda bija jau kļuvusi par ilgstošu stāvokli, ko nevarēja pārvarēt ar savstarpēju stāstu stāstīšanu un žēlošanos, bet gan ar jaunu, universālāku izteiksmes formu atrašanu. Viņi arī bija tie, kas lauza trimdas literāro kanonu un sāka kritizēt vai pārvērtēt vērtības, kas bija trimdas mīta negrozāma sastāvdaļa. Konflikti ar vecāko paaudzi, kam trimdas mīts bija neatņemama viņu dzīves un pārliecības daļa, bija neizbēgami. Līdz ar to, protams, problemātiska kļuva iespēja šīs paaudzes autoriem atrast sev atbalsta punktus publikā.

So var dažādos veidos uzskatīt par īsto trimdas paaudzi, kam trimda nozīmēja ne tikai atrašanos svešumā, bet jau garīgu sprieguma stāvokli starp latvietību no vienas un vietējo mītnes zemi no otras puses. Viņu darbs savā profesijā nozīmēja ikdienas dzīvi cittautiešu vidē, arī neatliekamas koleģiālas attiecības un draudzības: tai pašā laikā viņu latvietība prasīja nedēļas nogaļu nodošanos latviešu lietām. Viņi daudzējādā ziņā veda duālas dzīves starp šķietamu ikdienas normalitāti un dzīvi latviešu sabiedrībā, starp pielaiķošanos no vienas un atšķiršanos no otras puses. Šis eksistences duālisms varbūt vislabāk izteikts Ilzes Šķipsnas darbos, it sevišķi romānā «Aiz septiņā tilta» (1965).

Rakstnieku vidējā paaudze bija arī tā, kas pirmā trimdā meklēja kontaktus ar saviem vienaudžiem Latvijā. Desmit, piecpadsmit gadus pēc Latvijas atstāšanas, lielākai tiesai vēl samērā jaunos gados, kontakti ar savas paaudzes cilvēkiem dzimtenē, par cik tie kādreiz jau bija izveidojušies, bija pārtrūkuši. Ja vecākā paaudze Latvijā atstāja draugus vai arī ienaidniekus, šai paaudzei bija maz personīgu paziņu, ar kuriem tā būtu varējusi satīties kaut vai garā. Apmēram tai pašā laikā, kad vidējā paaudze sāka ienākt trimdas literatūrā, piedesmito gadu sākumā ASV caur žurnālu «Raksti», otrā pusē un vēlāk caur «Jauno Gaitu», Latvijā parādījās pirmās pēcstaļina ēras atkušņa pazīmes. Nepazīstamie jaunie autori, kas šai laikā sāka publicēties, —

Apoptānēi ar lat aut

Ojārs Vācietis, Vizma Belševica, Ārija Elksne, Imants Auziņš, Māris Čaklais un citi — likās vērti, lai ar viņiem iepazītos un iepazīstinātu citus. Kā pirmo savā 9. numurā 1957. gadā «Jaunā Gaita» tāpēc pārpublicēja Ojāra Vācieša dzejoli «Pēc ilgas šķiršanās», pavadvārdos sakot: «Par visu vairāk — kaut mēs nekļūtu sveši viens otram, kaut ilga šķiršanās mūs nesadalītu «mūsos un viņos», kaut mākslīga šķirtne, kas mūsu domu un jūtu straumes šķirusi jau daudzus gadus, neizšķirtu mūs pavisam.»

Nākošajos gados iepazīšanās ar toreiz jaunās paaudzes dzīvi Latvijā un kontaktu meklēšana kļuva intensīvāka un beidzot sešdesmito gadu sākumā noveda pie pirmajiem apmeklējumiem Latvijā. Arī šai ziņā izcēlās konflikti trimdas politiskās vadības un rakstnieku starpā. Politiskā vadība visumā turējās pie ļoti izteiktas kontaktu noraidīšanas, uzskatot tos par nevajadzīgiem un pat kaitīgiem. 1959. gadā, piemēram, Amerikas Latviešu apvienība atzina, ka «Jaunās Gaitas» saturs neatbilstot «latviešu kopējiem mērķiem un morālei», galvenokārt tādēļ, ka tajā parādījās raksti, kas atspoguļoja tālaika dzīvi Latvijā, un literāri eksperimenti, kā demitoloģizējošais ceļojums latviešu vēsturiskajā un modernajā folklorā — Jāņa Turbada (Valda Zepa) «Kēves dēls Kurbads». Vēl septiņdesmito gadu sākumā — ne mazums tādēļ, ka Latviešu preses biedrības toreizējā valde liedza lielākos rakstnieku sarīkojumos iespēju piedalīties dažam labam trimdas rakstniekam, kas bija apciemojis Latviju, — nodibinājās Latviešu rakstnieku apvienība, kuras sākuma kodolu veidoja rakstnieku vidējā paaudze.

Pie pašas jaunākās trimdas rakstnieku paaudzes pēc šī vērtējuma būtu jāpieskaita tie, kas dzimuši starp apmēram 1940. un 1960. gadu. Tie, protams, ir Latviju atstājuši kā pavisam mazi bērni vai arī jau dzimuši trimdā, tātad patī pirmā trimdas paaudze, kam nebija nekāda atmiņu kontakta ar dzīvo Latviju, kam arī nebija iespēju sākt izglītību latviešu skolās Vācijas nometnēs un kam bija jāsāk mācīties samērā peticīgos apstākļos tālākajā trimdā. Tāpēc varbūt nav pārsteigums, ka te lielākā tiesa jauno nāk vai nu no sevišķi latviskām ģimenēm, kas veltīja labu tiesu enerģijas, laika un līdzekļu savu bērnu latviskajai audzināšanai, vai arī no vietām, kur latviskā izglītība bija saglabājusies vai arī jau nostabilizējusies, piemēram, Vācijas (Minsteres ģimnāzija) vai arī Zviedrijas. Bez jau agrāk minētajiem te varam tālāk pieskaitīt Zintu Aistaru,

Mārtiņu Grantu, Sarmu Muižnieci, Baņutu Rubesu, Sniedzī Ruņģi (sākumā publicējās kā Dīna Rauna) un vairākus citus.

Ir, protams, jautājums, vai kāds, dzimis un uzaudzis svešā zemē, var būt īsts trimdinieks. Manuprāt — jā, ja trimdas jēdzienu kā fizisku atšķirtību un prombūtni no savas dzimtās zemes aizstāj ar garīgu vai pat metafizisku savu vecāku trimdas pieņemšanu par sevis paša eksila stāvokli, dzimtās zemes jēdziena atvietošanu ar tēvu zemes jēdzienu. Ja šāda paaudze vispār pastāv, par to jāpateicas šīs paaudzes vecāku spēkam, pārliecībai un grūtajam darbam, gādājot par savu bērnu nacionālo audzināšanu un vidi — par spīti jaunās mājas zemes pievilcībai.

Sai jaunajai trimdas rakstnieku paaudzei visādā ziņā ir pats grūtākais darbs, jo tā ir vēl tālāk nekā viņu vecāki no saviem vecvecākiem, kas vēl arvien ir trimdas īstie pārliecības un literārās tradīcijas nesēji. Viņiem ceļš uz latviešu valodu un tās izteiksmes līdzekļiem grūti ejams. Ne ģimene, ne latviešu nedēļas nogales skola, ne arī vasaras skolas, nedz kursi nevar aizstāt ikdienas kontaktu ar dzīvu latviešu sabiedrību un tautu. Lai apgūtu valodas līdzekļus, kas nepieciešami radošajam darbam, vajadzīga liela nodrošināšana un aktīvs valodas apgūšanas darbs, jeb kā Juris Kronbergs saka: «valoda: / kādreiz tu nāci pie manis / bet apstājies pusceļā // tagad es nāku pie tevis.» Bet, ja arī ir valoda, šī paaudze nekad nebija bijusi daļa no savu vecāku un vecvecāku dzimtenes. Viņiem trimdu neatvieglināja pat tāla atmiņa par to vietu, no kuras viņi nākuši. Latvija, tā kā viņi paši nebija Latvijā bijuši, sastāvēja no vecāku atmiņām, nostāstiem, visai neskaidrām fotogrāfiju reprodukcijām ģeogrāfijas grāmatās un tikai pēdējā laikā — ciemiņiem no Latvijas vai tagadnes ainām fotogrāfijās, filmās vai videolentēs.

Ne retais no šīs paaudzes rakstniekiem raksta arī citā valodā; reizēm pat rakstīšana citā valodā noved pie rakstīšanas latviski. Dažs labs nodevies radošam darbam vietējos rakstnieku pulciņos vai arī publicējas t. s. mazajos žurnālos, kas Amerikā samērā izplatīti. Turēšanos pie radoša darba latviski padara vēl grūtāku nekā viņu vecākiem savas lasītāju saimes trūkums. Skaitliski aktīvo jauno latviešu nav visai daudz. Bez tam jauno trimdas rakstnieku un dzejnieku izteiksmes spējas ir tālu priekšā viņu vienaudžu latviešu valodas izpratnes spējām. Vistālāk tiek tie, kas savu radošo «es» izsaka uzvedamās for-

mās, kādas ir, piemēram, Baņūtas Rubesas lugas un mūzikas spēles. Citi atkal izsaka sevi caur Amerikā pierastām izteiksmes formām mūzikas pavadījumā. Publicējušies šie jaunie rakstnieki samērā maz; tikai retais izceļas ar izturētu radošu aktivitāti.

Paliek jautājums par pašu jaunāko paaudzi, par tiem, kas pasaulē nākuši sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados, tātad laikā, kad trimda samērā labi gādāja par latviskās izglītības un vides iespējām, kad sāka arī attīstīties samērā labi kontakti ar Latviju un tās kultūru, kaut arī — līdz pat astoņdesmito gadu beigām — diezgan ierobežotos un drošības iestāžu kontrolētos apstākļos. Tie tagad it kā būtu gatavi sevi parādīt, bet rezultāti, šķiet, pagaidām izpaliek.

Varbūt trimda ir izrakstījusies. Varbūt trīs paaudzes ir lielākais, ko no kādas svešumā dzīvojošas tautas daļiņas var sagaidīt. Varbūt pašas jaunākās paaudzes trūkumu var izskaidrot ar vispārējo rakstniecības stāvokli Rietumu pasaulē masu komunikācijas līdzekļu ielenkumā. Šie sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados dzimušie nebūt nav nelatviski, kaut arī viņu nav daudz, bet viņu latviskums, tā vismaz šķiet patlaban, ir vairāk praktiskas nekā poētiskas dabas. Nevar zināt, kas vēl var notikt, dzīviem un vispusīgiem sakariem ar Latviju paplašinoties un nostiprinoties. Jau tagad neliels pulciņš Latvijā veic labu darbu. Varbūt viņu laiks nav rakstnieku un dzejnieku, bet politiķu un menedžeru laiks.

Nobeigumā tikai pāris vārdu par šo paaudžu uzņemšanu Latvijā. Patlaban vērojama liela interese par tiem jau agrāk pazīstamajiem rakstniekiem, kas Latviju atstāja kara laikā, tas ir, par vecākās paaudzes rakstniekiem. Viņu atpakaļienākšana Latvijas kulturālajā apziņā ir pašsaprotama lieta un iekļaujas vispārējā neatkarības laika kultūrs rehabilitācijas procesā. Šis noteikti ir pozitīvs solis pakāpeniskā trimdas kultūras integrācijā. Taču, tāpat kā trimdā pašā, jau problemātiskāka kļūst tieši trimdas vidējās un jaunākās paaudzes integrācija. Visā visumā par tiem maz zināms, jo samērā maz rakstīts un pētīts. Viņu pašu literārais darbs apmēru ziņā nav visai liels, jo veikts kā blakus nodarbošanās vaļas brīžos. Tā kā nereti viņu darbi īsti neiekļaujas ierastajās kanona robežās, tiem varbūt arī grūtāk piekļūt. Bet, kamēr šo paaudžu izpratne varētu būt apgrūtināta, daudzējādā ziņā tās varētu būt pašas interesantākās, jo sevī lielā mērā nes atbildes uz

trimdas dziļākās problemātikas jautājumiem. Varbūt viņi nekad īsti nevarēs kļūt Latvijas literārās apziņas plūsmas organiska sastāvdaļa — par spīti visiem kontakta meklējumiem, viņu atstatums no Latvijas un Latvijas atstatums no viņiem varētu izrādīties pārāk liels. Bet viņiem noteikti pienākas vieta — un ievērība —, latviešu tautas lielo divdesmitā gadsimta traģēdijas un varonības vēsturi rakstot.

Pastāsti par Elles ķēķi

«Pastāsti man par Elles ķēķi,» tu saki, ar roku gaiņādama prom cigaretes dūmus, lai tie neceltos man sejā. Tavā kustībā nav vairs ne izaicinājuma, ne neveiklības, tu esi jau pati savā atbildībā iegājusi.

Es aizlieku rokas aiz pakauša un atlaižos atzveltnī. Skats atdurās griestos. Tie ir gludi un balti, taisnām malām, kas četros stūros sasien drošību pāri mūsu galvām.

«Tādas cietas, taustāmas drošības toreiz gan nebija,» man ienāk prātā.

«Ko tu gribi zināt?» prasu. Tāpat vien, lai vilcinātos.

*

Vai tev kāro dzirdēt romantisku elēģiju? Vai lai, tēju dzerot, tev stāstu par dzejas prinčiem un princesēm? Vai varbūt dikensiski par nabadzību, netīrām kāpņu telpām, piedrazotām ielām, par bezpajumtniekiem, dzērājiem, nēģeru bērniem, melnīšiem? Sai siltajā istabā ar puķēm uz galda caur tavas cigaretes dūmiem viss izklausīsies vienādi jauki, tā — no tālienes, no citurienes — apskaužams un apbrīnojams, pagātnes dūmakas aizplīvurots, dzejas apstarots.

«Es gribu zināt, kā jūs tur Elles ķēķī dzīvojāt, dzīrojāt, dzejojāt!»

Vai bērnišķība tavā balsī ir īsta vai tēlota? — es minu. Un man jādomā par to, kā kādreiz bērībā skaudu visus Pirmā pasaules kara izdzīvotājus, klausoties tēva stāstos. Tie tik bij laiki! Pilni notikumu! Un no bērības atskrien bērības balsis:

Ko mēs bērni darīsim?
Mēmo putru vārīsim!

Ak, cik labi bija toreiz! Ne kādam tas bija jāstāsta, ne jāskaidro. Ne jau mēmo putru tur, tai Ņujorkas ķēķī, kukņā jeb virtuvē, virām vai vārijām. Nekādu klusumu arī tur neievērojām, uz pirkstgaliem nestaigājām. Hudzonas melnajiem ūdeņiem zosāda uzmetās, kad naktīs braucām garām, pilnā kaklā dziedādami. Un dzejas rītos, vakaros, pēcpusdienās un naktīs Ņujorkas un Ņūdžersijas namu sienās krājās dzejnieku balsis, vārdi un ritmi. Bet citi, iztraucētie, rājās un kušināja: «Tā nevar! Kas nu tā par dzeju!»

«Pastāsti, pastāsti! Uzraksti!» tev apnīk mana klusēšana.

Man gribas teikt: «Ko tur vēl stāstīt! Lasi pati to, kas jau sen tajās Elles ķēķa dienās un naktīs uzrakstīts!» Bet nesaku. Tu, šīsdienas bērns, gribi zināt ātri un īsi — steidzīgi vienā plaukstā ieliktu. Domīgi sāku cilāt un šķirstīt grāmatas un vecus žurnālus, šur tur pa rindkopai lasot tev priekšā.

«... Ādamsona intelektuālais romantisms ir visai tuvs dzejniekiem, kas ieradās Ņujorkā, norūdījušies bēglu gaitās, atraisījušies no laba un ļauna, bet ar neskaidrām, smeldzīgām atmiņām par Latvijas laukiem, pļavām, dārziem, ganāmpulkiem un Jāņunaktīm...» raksta Veronika Strēlerte 1970. gada «Ceļa Zīmēs». Un tālāk: «Kā kāda īpaša ordeņa brāļi un māsas viņi saprotas pusvārdiem, viens otru apdzejo un vienojas kopējās sērās par patrona — Linarda Tauna pāragro aiziešanu.»

«Protams istā Elles ķēķa sirds un dvēsele bija Linards Tauns un Gunārs Salinš.» saku. «Ap viņiem kā ap magnētu turējās Jānis Krēsliņš, Baiba Bičole, Aina Kraujiete, Rīta Gāle, Teodors Zeltiņš, Nikolajs Kalniņš, gleznotāji Sigurds Vidzirkste un Frīdrihs Milts, un vēl citi mākslas kalpi un kalpones. Un kur nu vēl tie, kas garīgi jutās šai grupai piederīgi, bet dzīvoja citur, kas tikai paretam varēja ar viņiem satīties vai sazināties vēstulēm vai dzejoļiem periodikā. Viņu dzīvesvietas bija citās pilsētās, valstīs vai pat kontinentos. Piemēram, varētu saukt Valdu Dreimani Bostonā, Ilzi Šķipsnu Teksasā, Robertu Mūku, kas bieži mainīja dzīvesvietu, bet ik pa laikam uzradās Ņujorkā, Gunti Zariņu Anglijā, kas pēc ciemošanās Ņujorkā taisījās veidot Elles ķēķa «atzarojumu» Londonā, un citus.»

Senos, labos laikos, kā pasakās saka, kad laikrakstam «Laiks» ik mēnesi līdzī nāca pielikums «Laika Mēneš-

raksts», tur sakrājās daudz vērtīgu liecību par māksliniekiem un rakstniekiem 60. gados. Tā Gunārs Saliņš kādā 1963. gada numurā, par Linardu Taunu rakstot, attēlo šo vietu šādi:

«Elles ķēķis (*Hell's Kitchen*) ir Manhatanas ostmalas rajons ap 40-tajām ielām, tikai dažus kvartālus no Taimskvēra un tomēr pasaule par sevi — ar ostmalas lopkautuvju smakām, ar veciem sešstāvu namiem, kuru kāpņu telpas ož pēc nabagu ļaužu dzīvokļiem, ar nēģeru un puerorikāņu pusaudžiem uz ielu stūriem, ar saules brāļiem, ar Pestīšanas armijas un «*Jesus saves*» iestādījumiem.»

Bet par sarunu ar Linardu Taunu Valdemāra Kārkliņa raksts 1961. gada «Laika Mēnešraksta» numurā:

«Šepat dzīvoju jau vairāk gadu,» stāsta Tauns. «Gaisa jau te nav... Gan tuvu centrs, tikai trīs bloki līdz Taimskvēram, tomēr nomales sajūta. Tepat ostas rajons, slavens ar savu īpatno gaisotni. Tagad, man par lielām sirds-sāpēm, daudz veco namu plēš nost — aizvieto veikaliskām jaunceltnēm. Esmu savu rajonu iemīlējis un no tā bēgt netaisos. [.] Es dzīvoju 41. ielā,» stāsta tālāk Tauns. «Ir mazs dzīvoklītis piektā stāvā, istaba un virtuve. Reizēm tur notikušas grandiozas dzīres. Kad tik mazās telpās sanāk 15—18 cilvēku, ir šauri, bet sirsniģi. Sēd viens otram klēpī... Biežāk gan satiekamies un pasēdam kādā apkaimes tavernā.»

Kaut arī Tauns saka, ka ir iemīlējis savu rajonu un šo lielpilsētu, šī mīlestība ir šķelta, kā šķelts ir Linards Tauns pats. Par to šeit ne viena vien dzejas rinda, es šķirstu viņa pirmo dzejas krājumu «Mūžīgais mākonis»:

Laucinieks būdams, es, iebraucis pilsētā,
mīlēju šīs gaismas,
Kaut arī zīmēs, valodās, skaņās ir
ieslēptas baismas.
.....Manas debesis, kas bija vienas,
pārdalot
divās daļās.

Sai lielajā pilsētā, ko Tauns bija iemīlējis, viņa dvēsele, kā viņš pats raksta, «ilgā badā sirgst».

Dzejnieks Gunārs Irbe atceras tikšanos ar Taunu 60. gadu sākumā un rauga izprast šo Tauna mīlestību:

«Ņujorka ir liels sārts, samests no iecelotāju mantu kastēm, sabrukušām cerībām un ilgām, kuras neved mājup. [.] Tie, kas šeit izkāpa, bija nosodīti sākt jaunu dzīvi bez

atkāpšanās. Vai Linards Tauns mīlēja Manhatanu, Ņujorkas sirdi?

Ar mīlestību ir savādi. Ir cilvēki, kas nevar aizmirst Rīgu. Viņi sakās mīlam Rīgu. Citiem tā ir Liepāja, Ventspils, Cēsis. ... Ar mīlestību ir savādi — jā. Mēs varbūt nemīlam ne Rīgu, ne Stokholmu, ne arī Manhatanu, bet mīlam savu sapņu pilsētu, to vietu, kas kļuvusi par mūsu dzīves nošu līnijām, uz kurām rakstām savas vienīgās dzīvības stāstu ...»

«Un vai nav tā,» tagad es prasu tev, «ka pilsēta ir tikai akmens, dzelzsbetons un stikls, bet dzīvību tai spēj dot tikai cilvēki? Ja Gunāram Saliņam ir vajadzējis Ņujorku pārvērst par latvisku vietu, kā to redzam vairākos viņa dzejoļos, tad man tur iebraucot jau pirmajā reizē tā atvērās latviska. Tur mani sagaidīja latviešu dzejnieki — gan tikko ar dzejas pantiem iepazīti, gan seni draugi. Latviskais man tur likās tik spilgts un izteikts, ka pat agrāk nepazītie likās kā no pašu pagasta, ar to pašu šķelto dzīvi un «dalītām debesīm», kas man.»

Kopīgo latviskuma sajūtu visaugstākajā pakāpē pacēla tieši šādas tikšanās Ņujorkas debesskrāpju ēnā. Saliņa dzejā tas izpaudās visspilgtāk. Gaidot dzejnieku Dzintaru Sodumu no Zviedrijas, viņš rakstīja dzejoli «Apmežosim Ņujorku», kas krājumā «Melnā saule». Turpat ir arī «Sētsvidus idille Ņujorkā» ar apakšvirsrakstu «Dzintaram Sodumam Ņujorkā iebraucot».

Kā Saliņa, tā citu, toreiz saukto jauno, dzejnieku pirmajos dzejoļu krājumos daudz pantu, kas veltīti citiem rakstniekiem, dzejniekiem vai māksliniekiem, viņus uzrunā vai ar viņiem sarunājas. Tā nav maniere, bet nepieciešamība būt saskarsmē un vienam otru apzināties. Dzejoli «Atjaunošanās», kas veltīts Teodoram Zeltiņam, Saliņš saka:

Mēs nākam atjaunot ticību, ka neesam vēl miruši.

Un citā dzejolī:

Mīlam viens otru un vairāk neko.

Tikai noburtība var paglābt mūs no nāves.

Vēsturnieks un dzejnieks Jānis Krēsliņš ar mazu smīniņu un attālināšanos apdzied Elles ķēķa notikumus un vidi. Un Saliņš par viņu (vai kādu citu) savā dzejolī «Viņš un mēs» tā kā sūdzas:

Un, kamēr mēs cikstamies
ar melno,
viņš par visu to
nedod ne velna —
paņem sāpes pār plecu
un aiziet.

— — — —

un nebēdā par mūsu bēdu.

Vai nu tā tiešām ir, ka Krēsliņu neskar ne paša, ne citu bēdas, par to jāšaubās, palasot viņa dzejoļu krājumu «Tomēr, es atceros». Bet ir tiesa — Krēsliņš nedzīvo pagātnē, kaut arī, kā jau to krājuma nosaukums liecina, to nevar aizmirst. Viņš — līdzīgi Taunam — pieņem Ņujorku visā tās daudzkrāsainībā, un, kaut arī viņam bieži tajā pavīd dzimtenes ainavas, viņš to netaisās «apmežot» kā Saliņš.

Elles ķēķa vides un dzīves attēlu mazāk ir Kraujietes, Gāles un Bičoles pirmajos dzejoļu krājumos. Viņu dzeja ir pa lielākai daļai iekšējo notikumu atspulgi un Ņujorkas skaļumam un pārmērībām daudz nepieskaras.

«Un cik ilgi bija Elles ķēķis? Kā ir tagad?»

Tas atkarīgs no tā, ko sauc par «Elles ķēķi». Vietu, laiku, cilvēkus, dzeju? Varbūt tas vēl vienmēr turpinās. Citāds, bet tomēr ar tām pašām 50. gados iedēstītām saknēm, Tauna apdzejotās Ņujorkas gaismās un baismās. Varbūt atbilde ir Saliņa pagājušā gadā rakstītajā dzejolī Latvijas dzejniekam Klāvam Elsbergam, saņemot viņa nāves ziņu un sasaistot Rīgu un Ņujorku nevis tā kā agrāk ar pagātnes un tagadnes plaisu pa vidu, bet paceļot abas vietas tagadnes laika dimensijā:

... Tu guli
ar kājām Dubultos
ar kamiešiem Ņujorkas dokos
ar pārsistu pieri Taimskvērā
pakausi pret Brīvības statuju

caur Tavām saplīsušajām acenēm šai nakti
skatās uz Rīgu
Elles ķēķis.

Un, ja nu mēs sākam nojaust, ka Daugavas migla un Elles ķēķa garaiņi var saplūst kopā, jautājumam «cik ilgi?» vairs nav vietas.

Kalamazū¹ fenomens

Latviešu rakstnieki, kas kopš Otrā pasaules kara beigām atrodas politiskā emigrācijā² Rietumos, iedalāmi trīs lielās grupās³ — ne pēc literāriem novirzieniem vai skolām, bet pēc paaudzēm: 1) pirmā jeb vecākā paaudze, kas 1944./45. gadā atstāja Latviju, būdami jau vairāk vai mazāk pazīstami un publicēti autori; 2) otrā jeb vidējā paaudze, kas vismaz vidējo izglītību bija ieguvusi vai nu vēl Latvijā, vai arī ieguva to Vācijā pārvietoto personu (DP)⁴ nometņu latviešu skolās un kas literārus darbus sāka publicēt, tikai nonākuši Vācijā, Zviedrijā vai tālākās izceļošanas zemēs. Juris Silenieks⁵ šo paaudzi nodēvējis par «sliekšņa paaudzi»⁶. Šādam nosaukumam pievienojies arī Imants Auziņš, lietojams to pirmajā atklātajā emigrācijas autoru sarīkojumā Rīgā 1988. gada jūnijā, iepazīstinot klausītājus ar diviem šīs paaudzes autoriem — Valdi Krāslavieti un Aivaru Ruņģi⁷; 3) trešā jeb jaunākā paaudze, pie kuras piederīgie autori vai nu aizvesti no Latvijas zīdaiņu, mazbērnu vecumā, vai arī jau dzimuši ārpus Latvijas. Dzejniece Astrīde Ivaska šo paaudzi savukārt dēvē par imigrantu pirmo paaudzi⁸. Pārpratumu novēršanai jāaizrāda, ka šodien pie šīs grupas piederšie autori, protams, nebūt vairs visi nav gados jauni, bet reizēm tuvojas jau pusmūžam.

Šī trešā paaudze ir pavisam īpata parādība, pat vērtējot pasaules mērogā. Pie tās piederīgie autori nav auguši, nav skolojušies, nav dzīvojuši savas tautas vidē. Izglītības un apkārtējās vides ziņā tie varētu pilnīgi piederēt pie jebkuras citas tautas kultūras loka — un varētu gaidīt, ka tie savus darbus rakstītu, piem., vāciski, zviedriski, angļiski, franciski, spāniski. Bez šaubām, tādi latviešu cilmes autori arī ir, kas raksta tikai šais citu tautu valodās (piem., dramatiķis Jānis Balodis Austrālijā, literatūrzinātnieks Svens

Birkerts ASV u. c.). Šai apcerei svarīgi ir tie šīs trešās grupas dzejnieki (mazāk iespējams runāt par prozistiem), kas vēl arvien raksta latviski un kam līdzās «radišanas mokām» veidojas vēl citas īpašas problēmas.

Emigrācijas sliekšņa paaudzē ierindojamais «Jaunās Gaitas»⁹ redaktors Laimonis Zandbergs 1957. gadā, iztīrādams savas jeb toreizējās jaunās paaudzes situāciju, kādā rakstā minējis: «Mūsu jaunatne zina savu ceļu, bet problēma ir bērni — bērni, kas Daugavu redzējuši tikai bilžu grāmatās un vaicā: «Vai Rīgā arī bija Brodvejs? Vai Latvijā arī bija komiki?» [...] Ticība mums sola brīvu Latviju, bet radīsim to [vispirms] sevī, savos bērnos, jo ārpus mums brīvas Latvijas nav.» Paturot prātā šos Laimoņa Zandberga vārdus, var teikt, ka trešās paaudzes autori atspoguļo to, cik un kā viņu vecākiem un vecvecākiem izdevies viņos izveidot priekšstatu par latviešu tautu un Latviju, izveidot tā, lai viņus vēl arvien drikstētu piediedrot latviešu kultūrai.

Valters Nollendorfs¹⁰ 1989. gada jūnijā Stokholmā Latvijas un Rietumu latviešu kopīgajā saietā izteicis domu, ka šī esot īstenā trimdnieku paaudze, jo tanī valodai vienai pašai bez teritorijas un bez atmiņu substrāta jāuztur dzīvs piederības pārdzīvojums pie tautas.

Valoda, katra rakstnieka vienīgais instruments, šiem autoriem reizē ir arī sava veida šķērslis, jo ikdienā tā nekur neiederas un tās pilnīga apgūšana, padziļināšana saistās ar īpašu piepūli. Tāpat, svešumā citu tautu vidū dzīvojot, viegli izveidojas savas tautas kultūras sadrumstaloša pazišana, jo ir grūti izveidot organisku tuvību ar to. Bieži trūkst domubiedru, citu rakstītāju, aizsniedzamas klātienēs. Ja Leons Briedis kādā vietā rakstījis par savas paaudzes sazināšanās iespējām: «Mēs vienmēr varējām atnākt un — arvien bijām laikā,» — tad pasaulē, kur mazā latviešu saujiņa izkaisīta pa visiem zemeslodes kontinentiem, šī «atnākšanas» iespēja ir gandrīz līdzīga nullei. Tāpēc trešās grupas rakstnieki, dzejnieki dzīvo sava veida izolācijas atmosfērā.

Nopietna problēma šai paaudzei ir arī arvien akūtāks lasītāju trūkums. Emigrācijas jaunās paaudzes pārsvarā veido latviski neizglītotu sabiedrību¹¹, kas nespēj vairs izsekot latviešu valodā tapušiem literāriem darbiem un kas nepazīst latviešu kultūras vērtības. Gados vecie lasītāji turpretī sakās neizprotam to, ko jaunie raksta, un nostājas pret to vienaldzīgi vai pat naidīgi. Pasaules kultūrā

pavisam reti ir gadījumi, kad rakstnieks savā dzīves laikā rakstījis, kā piem., amerikāņu dzejniece Emīlija Dīkinsone (*Emily Dickinson*), tikai savam priekam. Parasti rakstnieks tiecas pēc kontakta ar lasītāju, gaida savam darbam atbalsi — pozitīvu vai pat negatīvu, bet — ne vienaldzīgu. Ja tā ir ar jebkuru rakstnieku, tad emigrācijas trešajai paaudzei šī lasītāju atsaukšanās uz viņas darbiem ir gandrīz vai izšķirīga visam tālākajam darbam.

Kas ir šie emigrācijas trešās paaudzes autori? Kur tie atrodami? Ko tie raksta?

Iedalot ģeogrāfiski, šos trešās paaudzes rakstniekus, dzejniekus sastopam gan Eiropā (tie pašreiz Latvijā vislabāk pazīstami), gan Austrālijā (tur ir tikai daži), gan Amerikas kontinentā (tur to visvairāk). Grupējot sīkāk, duras acīs, ka īpaši liela trešās paaudzes autoru koncentrācija izveidojusies ASV pavalsts Mičiganas pilsētā Kalamazū: Baiba Kaugara, Ilze Skrupškele-Kleinberga, Hēra Zaļinska, Sniedze Ruņģe, Zinta Aistara, Anita Dzirne, Sarma Muižniece, Māra Galēna.

Kalamazū ir pilsēta, ar kuru visai izteikti saistās t. s. sākotnējo jaungaitnieku kustība¹². Gandrīz visas minētās dzejnieces literāro karjeru sākušas, publicēdamās vienā vai vairākos sākotnējo jaungaitnieku izveidotajos izdevumos: «Jaunajā Gaitā», «Mēs», «Mazputniņā»¹³. Piecām no viņām ir izdotas dzejoļu grāmatas: Kaugarai (dz. 1943. g. Latvijā) — «Aizcirstas durvis» (1970); Skrupškelei-Kleinbergai (dz. 1945. g. Vācijā) — «Udeņi sakustas» (1977; latv. un angļu teksts); Ruņģei (dz. 1951. g. Vācijā) — «Pusnakts negatīvi» (1971), «Ķekars» (1985; latv. un angļu teksts), dzejlapa «Klauna āda» (1974); Aistarai (dz. 1957. g. ASV) — «Māla kausā» (1983); Muižniecei (dz. 1960. g. ASV) — «Izgērbies» (1980), dzejlapa «Sal-daisēdiens» (1979).

Cetras šīs dzejnieces nāk no literātu ģimenēm. Baiba Kaugara ir dzejnieka Artura Kaugara meita, Sniedze Ruņģe (publicējusies arī ar pseidonimu Dina Rauna) — rakstnieka Aivara Ruņģa meita, Zinta Aistara — rakstnieka Ernesta Aistara mazmeita, Sarma Muižniece — dzejnieces Lalitas Muižnieces meita, rakstnieku Jūlija Lāča un Rūtas Skujiņas mazmeita.

Tā kā šī rakstā nav iespējams lasītājus iepazīstināt ar visu trešo emigrācijas rakstnieku paaudzi, tad sīkāk pie-

vērsīšos nule minētajām četrām dzejniecēm, kam visvairāk šo tīri tehnisko kopīgo pazīmju, t. i., kas: 1) visas augušas un skolojušas Kalamazū; 2) nāk no literātu ģimenēm; 3) sākušas publicēšanos sākotnējo jaungaitnieku pasākumos; 4) katra ir ar vismaz vienu dzejoļu krājumu. Tāpēc arī esmu tam piešķirusi virsrakstā minēto apzīmējumu: Kalamazū fenomēns.

Parasti, pievērsdamies literātu darbu iztirzāšanai, nekad neaizmirstam meklēt, vai autors skāris vispārcilvēciskus tematus. Ko ar to domājam? Vai visi temati nav vairāk vai mazāk vispārcilvēciski? Izšķirējs, manuprāt, ir ne darba temats, bet darba mākslinieciskā kvalitāte un temata pirmreizīgais skatījums. Tie abi rodas, autora darbiem bāzējoties savas tautas kultūrā un ar sava talanta spējām piešķirot tiem pārlaicīgu skatījumu.

Rūnājot par emigrācijas trešās paaudzes dzeju, tāpēc svarīgi konstatēt, vai tā vēl arvien atspoguļo latvisko pasaules uztveri, ar kādu meistarību lietota latviešu valoda un kādas tomēr ir šīs dzejas attiecības pret savu laiku un ikdienas apkārtni. Citādi vēl to varētu izteikt tā, kā darījusi viņu laikabiedre Latvijā Anna Rancāne: «Cik lielā mērā [ši] dzeja ir mūsu laika garīgās dzīves atspulgs? Vai [ši] dzeja tiek galā ar tai uzlikto pienākumu — būt sava laika garīgās enerģijas atspoguļotājai?»¹⁴

Protams, tas nenozīmē, ka dzejniecēm būtu visām jāpievērš pie kāda noteikta dzejas novirziena. Mūsu dienās dzejā mēdz dominēt ļoti liela dažādība. Vācu literatūras apcerētājs Folkers Hāge (*Volker Hage*) konstatējis: «[Literatūrā] vairs neeksistē nekāds valdošs virziens, nav pat vairs cīņu par kādu virzienu; viss kļuvis iespējams.»¹⁵

Pagaidām katrai dzejniecei ir pa vienam lielākam krājumam. Tāpēc nebūtu iespējams sniegt galīgu izvērtējumu par viņu potenci — talantu un gribu strādāt. No otras puses, nav arī iespējams iztirzāt katru krājumu pilnīgi, jo, atskaitot Aistaru, kuras grāmata visai kompakti runā par vienu tēmu — mīlestību, pārējām trim tematam aina ir ar lielāku dažādību. Visu četru grāmatu saturs, kopā ņemts, daļēji tomēr spētu atbildēt uz iepriekšminētajiem jautājumiem — par dzejnieču latviskās pasaules pārdzīvojamību pasaules plašumos un par latviešu valodas dzīvošanu viņu darbos.

Leons Briedis ir rakstījis: «Austrumeiropas moderno dzeju no Rietumeiropas modernistiem šķir tas, ka Austrumeiropas dzejnieki gandrīz visi nāk no laukiem un vi-

sos viņos ir vēlēšanās veidot dabisku, organisku pasaules modeli. Pēc tam viņi ir refinējušies, apguvuši kultūru, filozofiju, bet šis pamats ir palicis. [...] Šī kolīzija starp organiskās pasaules nepieciešamību un visiem tiem spēkiem, kuri organiku ārdā, noved pie īpašas liriskas piesātinātības, sprieguma, kas tādā veidā, šķiet, nepieņem ne franču, ne angļu, ne amerikāņu dzejai.»¹⁶

Arī latviešu garīgais substrāts ilgušus gadsimtus veidojies lauku dzīves atmosfērā. Pat valsts neatkarības gados bija pavisam maz tādu latviešu, kam nebūtu vairs nekādu saišu ar laukiem. Arī mūsu daudzdzīvotājs pilsētas dzejnieks Aleksandrs Čaks vairāk draudzējās ar lielpilsētas Rīgas nomalēm nekā ar pašu pilsētu. Brieža minētā refinēšanās jeb lielpilsētas gaisotnes apgūšana latviešiem rodas tikai pamazām.

Pasaulē nokļuvušie, zemnieciskajā mentalitātē augušie latvieši reti vairs noiet laukos. Viņi kļuva par lielpilsētā iedzīvotājiem bez saitēm ar laukiem. Līdz ar to viņu bērni veidojās par pirmajiem īstajiem latviešu pilsētniekiem. Tomēr par raksturīgu pilsētas dzeju arī emigrācijā varētu runāt tikai t. s. trešās paaudzes jaunākajā galā, jo pat šīs paaudzes vecākā daļa vēl gluži intuitīvi izjūt savas zemnieciskās saknes. Sniedze Ruņģe nelielā prozas darbā «Zemnieka meita Bābeles gūstā» raksturīgi saka: «Lielajā Dalīšanas Dienā izvēlējamies būt kopēji, kalpojot zemes melnajām miesām, rast sev dienīško maizi. Iemesti nomadu seglos, aulekšos, mēs tagad sērojam pēc zemes. Mūsu sēras ir apjukušas. Mūsu sēras ir kļuvušas par mantu. Un es, jūsu bērns, vēlos ceļot ar vieglu mugursomu, ar paunu, ar paunu kā žīds, pilnu tādiem tārpiņiem, kas auž un laiž dziesmu kā melnu zīdu.»¹⁷ Manuprāt, patiešām rodas, kā aizrādījis Leons Briedis, īpašs spriegums, mēģinot apvienot garīgo mantojumu ar pasaules piedāvājumu.

Šī trešā paaudze it kā atrodas uz tilta: vienā pusē viss tautas kultūras devums un šīs tautas nākotnes problēma, otrā — cita, jauna, vēl īsti neizpētīta pasaule. Uz tilta stāvētājam grūti izšķirties, kurp doties. Sarma Muižniece raksta:

Stāvu jau uz tilta.
Vairs tikai gaidu vēju,
lai noteiktu virzienu.
Jeb —
vai kāds mani nostums?

(«Balāde par indīgiem dubļiem», 47. lpp.)

Baibai Kaugarai līdzīga doma:

mēs pacēlām kritušu zvaigzni

— — — — —
stāvēdami uz tilta starp divi pilsētām

kādi

kas pārkāpa robežas

izbrīnā stāja:

ko mēs tur darām?

— zvaigzni turam —

un viņi iesmējās

grozīja galvas nepaceldami

un iegāja tiltam dimdot otrā pilsētā iekšā.

(«mēs pacēlām kritušu zvaigzni», 55. lpp.)

Problēmu drūzma, kas apstāj uz tilta stāvētājas, ir visai raiba un skar gan individuālās dzīves, gan visas tautas, pat visas cilvēces dzīvi. Laikabiedru vidū vērojami arvien raksturīgāki atkritēju bari, kas pielāgojas apkārtnei, atmet savu tautu, paliek ceļa malā. Kaugara raksta:

nekā mēs neņemam līdzī

ceļamies

ejam

atstājot pētniekiem visu

ik reizes

kāds paliek sēžam

(«klaidoņu cilts», 19. lpp.)

Muižniecei ir dzejolis «Tepat pilsētā uz trotuāra» (38. lpp.):

Baltiešu terorists

tievais

garais

mēmais

ceļā no šizofrēnijas

dega

karogā ietīnies.

Liesmoja īsu laiciņu

vēl īsāku laiku presē.

Kāds esot manijis

no groteskās «avārijas»

aizbēgot

tievu, garu amerikāni

džīnsās

ar benzīna kannu rokā

nokvēpušu seju.

Pelnos tik palika

Nameja gredzens,

ap ko policistiem

apvilkt ar kritu.

Tātad kāds, kas nav spējis izturēt šizofrēnisko, dalīto dzīvi, nav spējis sevī sintezēt latvisko pārliecību ar ap-

kārtnes prasībām vai piedāvājumiem, ir sadedzinājis visus tiltus aiz sevis, pārtautojies.

Pārtautošanās ceļš ir vieglākais. To izvēlas daudzi. Palielot pie savas tautas, ja dzīvo svešumā, jācīnās ar veselu gūzmu problēmu, ko nepazīst tie, kuri dzīvo tēvzemē, pat ja dzimtā zeme pārpildīta svešiniekiem. Minēsim kaut vai pašu galveno un lielāko: valoda! Sniedze Ruņģe saka:

— Mēs piederam pie mazas cilts.

Mūsu cilti aprij pasaules nejaušības un varas neapmierinātais
izsalkums. Un katru gadu no manas apziņas pazūd
kāds vārds un jēdziens šai latvju mēlē.

(«Brāli!», 98. lpp.)

Taču valoda ir galvenais patvērumš svešuma «jūrā», galvenā saite ar tautu, tēvzemi, galvenais izzīņas avots par tām, galvenais izteikšanās līdzeklis dzejniekam. Tai pašā laikā tai vistiešāk draud iznīkšana, dzīvojot svešu tautu vidū.

Trešās paaudzes problēmas paspilgtina tas, ka emigrantu sabiedrība kā katra sevī noslēgta cilvēku grupa ir visai konservatīva, kategoriska savos uzskatos un bieži raugās uz savām jaunajām audzēm ar aizdomām un neuzticību. Tā viegli varētu rasties neizlabojami pārpratumi, ja šīs jaunās audzes emigrācijas sabiedrību pieņemtu par visas tautas aizstājēju. Tad tās viegli varētu pilnīgi novērsties no savu senču tautas. Pagaidām šāds process, kā iepriekš demonstrēts, notiek tikai daļēji. Sai rakstā iztirzātās jaunās latvietes gan visai asi kritizējušas savu latvisko, t. i., emigrācijas, sabiedrību, bet nav ne no tās, ne no tautas novērsušās. Šī kritika tomēr dažbrīd radījusi nepatīkamu spriegumu kritizētāju un kritizēto starpā.

Ruņģe runā par «Trimdas teātri» (86. lpp.):

Koka lelles.

Skaidu smaidi.

Dejo —

irst —

valģi trūkst

mēs esam

mēs neesam

kurā rokā apslēpts — es?

— — — — —

biļetes, lūdzu, vienvirziens uz vakardienu.

Dzejniecei izdevies uztvert emigrantu dzīves lielo dilemmu — pagātne nepārvarama cenšas dzīvot līdzī ta-

gagnē, un cilvēks līdz ar to zaudē identitātes sajūtu, nokļūst sava veida nekuriēnē.

Kaugara «trimdas ciklā» (35. lpp.) vārdos skopo dzejoli beidz ar rezignācijas noskaņu, izteikdama līdzīgu domu:

un būs:

kāja

gāja;

gāja

stāja

— mājas?

.....

— māja...

Vai tie, kas reiz bija spiesti šķirties no mājām, būs sev svešumā atraduši citas mājas? Vai vispār iespējams svešās zemēs, svešos ļaudīs rast mājas, nemaksājot par to augstu sevis zaudēšanas cenu? Atbildi, varētu likties, dzejniece nesniedz. Jeb vai daudzpunktes, kurās ietverts mājas vārds, varētu būt atbilde?

Muižniece ironizē:

Ir nodibināta jauna kolonija.

To sauc par Latviju.

Tur apgalvo,

ka šo vārdu varot droši lietot,
jo citas Latvijas vairs nav.

Tas bija vakar.

Sodien jau ir divdesmit koloniju.

Visas sauc par Latvijām.

(«Balāde par indīgiem dubļiem», 45. lpp.)

Pat Aistarai, kas savā dzejā nemēdz pieskarties tautas problēmām, publicēts dzejolis, ko varētu uzskatīt par emigrācijas sabiedrības kritiku:

Temperamentīgs teorētiķis un

gardegunis ar gardibeni galvā

šķērsām skicē un švikā un strīdas,

kā gardāk vārāmi putraimi.¹⁸

(«Pret galda malu», 52. lpp.)

Aistas dzejā laikmets un apkārtne pavīd tikai kā pavirši garām skrejošas ēnas. Viņas dzejā visumā dominē mažora gammas. Viņa atzīstas:

Man trūkst sāpju —

tāds ir mans grēks: prieks

un man ir jāatvainojas,

nemitīgi jāatvainojas,
ka man nesāp,
ka man nesāp tā, ka no manām acīm
rit asiņu asaras
un mana sirds nav pāršķelta pušu.
Mans nepiedodamais, neatņemamais grēks:
mans bērnišķīgais, brīnumainais, nevainīgais prieks
(«Man trūkst sāpju», 57. lpp.)

Tomēr arī viņa žēlojas, gan vairāk vispārinot:

Pūlis brēc
un sabrēc visus manus gaišos logus
nesaskaņotām notīm.

(64. lpp.)

Sarma Muižniece savu laikmetu, savu pasauli labprāt zīmē, piestādama pie vietām un cilvēkiem, ko sastapusi ceļojumos vai ko vērojusi savā apkārtnē, zīmē ikdienas siko notikumu fonā. Paraugam varētu minēt dzejoļus «Orģija veļas mašīnā» (16. lpp.), «Manas krūtis dodas pasaulē — modeļa pārdomas» (20. lpp.), «Virietis beļģu krozdziņā» (22. lpp.). Kopā veidojas raiba modernās pasaules ainava, ko dzejniece netiecas ne kritizēt, ne slavināt, bet ko viņa rakstījusi manierē, kurai starptautiskās literatūras vērtētāji piešķirušī vārdu «jaunā subjektivitāte», kad dzejnieki bieži runā par sevi un savu apkārtni ļoti tieši un neaizsegti, pat it kā ikdienas tonī.

Baiba Kaugara tiecas savu dzīvi, savu laiku skatīt mūžības aspektā, apzinādamās, ka ikvienas dzīvas radības laiks virs zemes ir ierobežots, bet ka tas iesaistīts mūžīgā dzīvības un nāves ritmā. Tāpēc varbūt nav vērts cīlāt kāda atsevišķa laikmeta vai apkārtnes iezīmes:

nu izdzīvotais laiks
kā smilšu graudu riekšavas
man pāri bārstās
es stāvu šai tuksnesī
kur mūžības briest
un nakts un dienas
caur pirkstiem sijāju —
no nejauši uztvertiem mirkliem
jūsu aizmirsti sapņi
mani apņem

○

pie nākošā apvērsuma
būšu jau laiks un smilts

(«kapličas iebrauktuvē», 10. lpp.)

Visvairāk un vistiešāk ar savu apkārtni un ar sava laikmeta sociālajām, pat politiskajām problēmām tiesā gājusi Sniedze Ruņģe. Svens Birkerts, runādams par amerikāņu dzeju, saka: «Mēs varam diskutēt par politiskiem jautājumiem — un mēs to darām varbūt tā kā vēl nekad agrāk —, bet mūsu dzeja nevar iemiesot politisku aizredzi. Jo tādai aizredzei jārodas no tieša, dziļa pārdzīvojuma, ka mūsu liktenis ir saistīts ar citu cilvēku likteņiem. Šī atziņa, nevis ideoloģija ir pamatā dzīvai politiskai dzejai. Tādu mums spēj sniegt mūsu Austrumeiropas brāļi.»¹⁹ Ruņģes dzejoļos atplaiksnās saites ar Amerikas indiāņu, šo vajāto, likteņiem. Minami dzejoļi «Jaunmeksikas zilajās debesīs» (79. lpp.), «Indiāņu motīvi» (89./90. lpp.), «Ievainotā» (106. lpp.). Sai pēdējā dzejolī viņa saka: «Es gulstos un ceļos indiāņu zemē, un viņu gari ir mani pavadījuši. Aizvien mazliet aiz muguras. Viņi pielavās manai dvēselei. Es zinu. Klusībā. It kā mēs mītu to pašu meža taku.» Te saskaras divu postā dzītu tautu dvēseles.

Sibīrijas baismu ceļus izstaigājušos dzejniece piemin darbā «Ievai, esot meitās, sapnī parādās vēl nedzimusi mazmeita kādā Sibīrijas tundrā» (15. lpp.). Valters Nollendorfs šo dzejoli komentējis tā: «[Viņa], manuprāt, paveikusi to, ko neviens latviešu autors nav iespējis izdarīt: piešķirt dzejas veidolu neskaitāmu latviešu Sibīrijas gaitām Staļina soda nometnēs. Viņa pati tur nekad nav bijusi, un varbūt tieši tāpēc viņa spējusi pacelties pāri ierobežota laika individuālu fizisku moku notēlošanai, nonākot līdz apokaliptiskai vīzijai, kas spēj skart mūs visus.»²⁰

Dzejnieces sirds bažijas par dzīvojamā laikmeta neprātu:

Sirds kļūst tumsā nemierīga,
zvaigžņu režģos zīmē zemes trīces, badu un posta dienas,
bezgaismas saullēktus.
Zemes lodes krustcelēs sastopas bēglu bari,
tos aprij pasaules nejaušības un varas tēraudā
tērtā kaisliba.

(«Brālīt», 98. lpp.)

Viņu māc cilvēces modernā lietuvēna — atomlaikmeta — drauds (dzejolis «Vienreiz, otrreiz, šoreiz vēlreiz un pavisam», 100. lpp.). Viņai liekas, ka vienīgi tad, ja cilvēki atteiktos no visa bijušā un sāktu dzīvot no jauna ar «tīru lapu», spētu zust posts, kas raksturo šo laikmetu:

Es vēlētos, lai man piederētu lampa,
ko komandanta sieva Aušvicā
bija pagatavojusi no cilvēka ādas.

Es gribētu
to izdzēst,
tā lai būtu beidzot tumsa.

(«Melnais vinīls», 130. lpp.)

Kādas šo problēmu fonā veidojas trešās paaudzes dzejnieču attiecības ar tēvzemi? Tas varbūt pats svarīgākais jautājums, iztirzājot krājumus. Parādoties (1965. g.) pirmajai Latvijas latviešu un emigrācijas latviešu kopīgajai miniantoloģijai «Tur un te»²¹, Vilis Lausks²² tās ievadā rakstīja: «Rīga Latvijas autoru darbos ir mīlestības objekts. Mīlestība, ko viņi pauž, ja aizmirstam uz brīdi politiku, vai par spīti politikai, ir tā pati, ko mēs varētu paust tikpat tieši, ja nebūtu svešumā un Rīga mums nebūtu vairs tikai pagātnes realitāte un dažkārt — nākotnes cerība. Mūsu Rīgai pagaidām tagadnes tiešamības nav. . . svešumā radītajiem dzejoļiem . . . nedominē *g e o g r ā f i s k a d i s t a n c e*, kā tas ir Latvijas autoru dzejā, ja tie uz Rīgu skatās no tāluma. Tanis dominē *l a i k a d i s t a n c e*.»

Kaut šie vārdi rakstīti, attiecinot tos uz otru jeb sliekšņa paaudzi, tie tikpat patiesi varētu būt tagad, divdesmit gadus vēlāk, runājot par trešo paaudzi, jo Rīga, Latvija tai līdz šim nav bijusi pat ne pagātnes realitāte. Tā ir bijusi tikai nākotnes cerība bez tagadnes tiešamības. Vienīgi pēdējos gados radusies iespēja šo savu tēvu zemi iepazīt un pārdzīvot kā īstenību.

Šī jaunā saskarsme rada veselu pārdzīvojumu lavīnu, kā lasām Ruņģes dzejolī «Atklāsme, staigājot tēvu zemē», kas rakstīts 1977. gadā pēc pirmā apciemojuma Latvijā:

Starp muguras lāpstiņām
starp divu pazaudētu spārnu saknēm
man ir vieta
kas nepieder nevienam
kur atkāpjos kā zemē
kurai nav likumu
kuras robežu nevar pārkāpt
neviens nav tās vilcis
šeit iemaldās tie ļaudis
kam uzdots «Aizej tur
nezin kur»
bet vai šeit nav putnu aizsaule
aiz muguras gaiss ir tik pilns dziesmu
ka tur sacēlas vējš
un mazgā manu muguru līdz tā top caurspīdīga
un kā prizma lauž
gaismu svētās dūsmās

vienaldzībā
un milā.

(6. lpp.)

Sī saskarsme var radīt pat gluži negaidītus konfliktus. Muižniece dzejolī «Latvijas ekspedīcija» veidojusi visai pregnantu divsarunu. Latvija saka dzejniecei:

Tu nevari!
Tu esi sveša!
Es neēdu un nedzeru
Ar svešiem cilvēkiem.

Dzejniece atbildot izkļiedz svešumā auguša latviešu bērna dilemmu:

Vai tu tiešām nesaproti, Latvija?
Arī man nepatīk
ar svešiem cilvēkiem ēst un dzert.

(44. lpp.)

Trūkstot pastāvīgai un ilgstošai pavisam reālai saskarei ar Latviju, tās pārdzīvojums tomēr aizvien bijis tuvumā, izpaudies vairāk vai mazāk simboliskā tautas kop-pārdzīvojuma izteikšanās, folkloras avotu pasmeļšanās, savas latviešu valodas kopšanās. Iztirzājot Kaugaras dzejoļa «šai zemē» fragmentu:

es ticu
ka audi atdalīsies no audiem
kauli no kauliem
šūnas no šūnām
ka atiršu nesaistītās sastāvdaļās
mūžīgā neapzinīgā dzīvošu vielā un gaismā
līdz visu sauļu un pasaulu izdegšanai, —

(13. lpp.)

Astrīde Ivaska rakstījusi²³: «Šī ir mūžīgā dzīvības spēka kosmiska vīzija, bet arī ļoti latviska vīzija tautasdziesmu garā, kas uzsver visu lietu sakarības.» Visnoteiktāk un vistiešāk saites ar savām saknēm Kaugara apliecinājusi minētā dzejoļa turpinājumā:

es ceru
velos ieiet
ienirt Daugavas ūdeņos
pietekas attekāt avotus izpētīt
uznirt akās:
no visiem ūdeņiem
raudzīties sevī dzīvā
pret sauli

— — — — —

tādēļ rociēt mani šai zemē
neskumstiet
tā nav sveša: tā
aizjūk bez robežu līdz Vaidavai²⁴
es aizplūdišu apakšzemes ceļos
un rudenīgus saņemšu jūs veļos.

Tieši veļu naktī savas saites ar seno audžu gājumu apliecina, pārdzīvo Sniedze Ruņģe. Dzejoli, kas rakstīts kādā 18. novembrī, viņa saka:

šonakt
jūsu mielasts esmu es,
jūsu dienišķā maize, aizsaules bauda.

— — — — —
šonakt esmu abra,
kurā manas cilts sievas
mīca maizi, ko barot jaunu saimi.

(«Pēdējā veļu gaidītāja», 8.—10. lpp.)

Kā Kaugara, tā Ruņģe pārvar, pārkāpj nāves noslēpuma baismu, apliecinādamas dzīvības nebeidzamo turpināšanos paaudžu ritumā. Kā aizrādīts, Ivaska to vērtējusi kā ļoti latvisku pasaules uzskatu.

Sena sūfu legēnda vēstī: «Kāda kuģa pasažieri jautāja dervīšam, kas arī devās ceļojumā, lai viņš tiem izdalītu pa padomam, bet viņš visiem teica vienu un to pašu: «Mēģiniet domāt par nāvi, līdz jūs zināt, kas nāve ir.» Ceļā sacēlās milzīga vētra. Visi ļaudis bija izmisuši, šausmās kļiedza un bezprātīgā apjukumā skraidīja pa kuģa klāju, ilgodamies glābiņa. Vienīgi dervīšs sēdēja mierīgs. Vētrai norimstot, ļaudis viņam jautāja: «Vai tu atjēdzi, ka šīs drausmīgās vētras laikā starp mums un nāvi bija tikai plānas kuģa plankas?» — «Ai, jā, protams,» atbildēja dervīšs, «jūrā arvien tā ir. Bet es arī zinu, ka, atrodoties uz sauszemes, bieži vien starp mums un nāvi nav pat tā.» Kā cilvēks spēj pieņemt nāvi, šo dzīvības uzticīgāko pavadoni, — tas raksturo cilvēka gara dziļumu un lielumu, raksturo viņa piederību pie noteiktas kultūras.

Isteni ikviena piedzimšana sevī ietver bojāejas dīgļi. Kaugara raksta:

aiz manis dun
visu bērū gājienu
iesākums.

(9. lpp.)

Ruņģe dzejoli «Radišana» apliecina: «Kopā viņi dzemdināja. Visu cilvēci. Kopā viņi ved mūs ceļojumā pa Piena

Ceļu, pa šo kausētās gaismas ceļu, liegi lejup pa straumi.» Vienīgi tad, ja spējam samierināties ar to, ka nāve un dzīvība iet līdzās, spējam baudīt dzīvības skaistumu. Vienīgi tad, ja apzināmies, ka ar vienu atsevišķu dzīvi nekas nav ne sācies, ne arī beigsies, ka katra atsevišķa dzīve ir kāda liela gājiena daļa, mūs nepārmāc izmisums par pašu mūža īso laika sprīdi.

Dzīvības un nāves tēmai pieskārušās arī Aistara un Muižniece. Aistara aizrāvusies ar radišanas ekstāzi, kurā viņa nāvei neprot atrast vietas:

Nekas tā nesatrauc,
nesajauc asinis
kā radišanas spēks.
Nemt zizli rokā
un izsaukt pēc gribas
mākoņus,
vētras,
zvaigžņu karus
un sēnes.
Vicini zizli,
sauci saukdams,
neatsauksi pats savu nāvi.

(22. lpp.)

Muižniecei nāves priekšā nav kosmiska notikuma vai paaudžu secības pārdzīvojuma. Viņa pievēršas nāvei jaunības prieka gaisotnē gandrīz kā lāga draudzenei, kā rotaļai:

Kā varētu mirt.
Jā, nebūtu tik slikti pirtī,
kaut nogurusi,
dedzīgā karstumā
sviedros
guļus
ar sārtu seju
un krūtīm.
Kā tevi mīlējušai.

(101. lpp.)

Kā esmu jau minējusi, valodas jautājums svešumā rakstītājā, no tautas vides atrautajā dzejā kļūst par kardinālu problēmu, jo valodai jāklūst un tā kļūst par tēvzemes aizstājēju un vienīgo īstāko tautas vēstures avotu, it sevišķi, ja pievienojamies uzskatam, ka ikviena valoda veidodamās iekļāvusi sevī savas tautas vēsturi, t. i., atspoguļo to. Literatūrkritiķis Svens Birkerts savukārt domā, ka «mēs nekur citur tā netuvojamies valodai un paši sev kā dzejā»²⁵.

Valodas elementam — vārdam dzejā ir dubultvērtība.

No vienas puses, tas ir kāda jēdziena simbols, t. i., tam ir sava noteikta nozīme. No otras puses, ja runājam par dzeju, svarīga ir arī vārda tonalitāte jeb muzikālā kvalitāte un ritmika. Jāpievienojas Janīnai Kursītei, kas rakstījusi: «Dzeja kā pastāvīgs (un patstāvīgs — V. R.) literatūras veids pastāv un lasītāju interesē nevis tāpēc, ka idejiski tematiskā ziņā tā jūtami atšķirtos no citiem veidiem, bet gan tāpēc, ka dzeja to pašu pasaka citādi — ar saviem izteiksmes līdzekļiem. Tātad — svarīga ir ne tikai dzejas idejiski tematiskā, bet vienlīdz arī formālā puse. Forma ir dzejas valodas sastāvdaļa, un tās pamatelementi metrs un ritums līdz ar to ir semantiski ekspresīvi. Tāpat kā līdzās vārdiskajai pastāv arī žestu un mimikas valoda, tāpat līdzās vārdiskajam slānim poētisko informāciju sniedz arī dzejas forma.»²⁶ Variējot šo konstatējumu, varētu teikt: nevar veidot žestu valodu, ja nav roku, nevar veidot dzeju, ja nav valodas izpratnes un tās skanējuma prasmes.

Ja valoda ne tikai reportē, bet ja tā arī skan, apmierinot lasītāja estētiskās baudas prasības, tad tā ir visistākā liecība, ka dzejnieks ar šo valodu prot darboties kā ar mākslas ieroci.

Viskoncentrētākā valoda ir Baibai Kaugarai. Viņa prot ar nedaudz vārdiem panākt maksimālu efektu, kā, piem., jau minētajā 35. lappuses dzejolī, variējot un dažādi sastatot tikai nedaudz savā starpā ar atskaņām saistītu vārdu — stāja, kāja, māja, gāja. Citur lietotas spēles ar homonīmiem, piem., «dziļi sabijusi / sabijos» (47. lpp.), vai asprātīgi lietotais, grāmatas virsrakstā un pēdējā dzejolī iebūvētais vārds «aizcirstas durvis», ko varam saprast divās gluži pretējās nozīmēs — gan kā tikko iecirstas, tikko veidot sāktas, gan kā spēji slēgtas durvis. Atkarā no šīs izpratnes, pat atkarā no katra lasītāja paša izraudzītā šī vārda skaidrojuma var mainīties kā krājuma, tā atsevišķā dzejoļa pamatdomas uztvere: vai dzejniece ver durvis uz lietām un parādībām, jeb vai viņai zudusi atslēga uz tām.

Ja Svens Birkerts argumentē, ka mūsdienu svētība un lāsts — visur klāt esošās «*media*» jeb avīzes, radio, televīzija, kārodamas cik iespējams ātri un īsi reportēt pasaules notikumus, nonivelējot valodu²⁷, tad latviešiem ārpus Latvijas izveidojas citāda situācija. Te uz viņiem «*media*» ietekme ikdienā neattiecas, t. i., neattiecas «pa latviski». Līdz ar to latviešu valoda svešumā iegūst gandrīz vai dze-

jiskāku skanējumu. Līdzās t. s. virtuves valodai, ar ko iztieks latviešu ģimenes ikdienas gaitās, par galveno valodas avotu izveidojas daļliteratūra ar savu jau mākslinieciskiem nolūkiem selekcionēto valodu.

Taču arī ja dzejnieks pievēršas, kā iepriekš aizrādīts, tam, ko dēvē par ikdienas valodu, ja to dara ar prasmī, tad panākams īpašs efekts. Paraugam varētu minēt žargona lietošanu dzejā. To veiksmīgi savā dzejā iesaistījis Muižniece. Sastopam vārdus — kā «nospert» (glāzi), «nāvīgi» (labs), «dragā», «futene» u. tml. Viņas rindas līdz ar to iegūst īpašu vieglumu un latviešu dzejā ne pārāk bieži vērojamo humora noskaņu. Žargona vienīgā nelaime ir tā, ka tam ir nozīmē ierobežota izpratne, saistīta ar laiku un pat vietu. Pēc pārdesmit gadiem vai nonākot citā apkārtnē, lasītājiem tagad lietotie žargona vārdi var būt kļuvuši nesaprotami.

Prasmīga rotaļa ar valodu, pievienojot priedēkli «ie» dažādiem vārdiem dažādās variācijās, Muižniecei parādās dzejoli «Kāpēc ienaidnieks projām neiet» (41. lpp.). Šī rotaļāšanās ar valodas formu, ar priedēkli iegūst īpašu simboliku arī no satura viedokļa.

Visai spilgtas redzes gleznas reizēm padodas Zintai Aistarai. Paraugam varētu minēt pirmo un pēdējo dzejoli grāmatā:

Rīts

kā degoša vāle
izsit liesmojošus caurumus
nakts zili melnajā audeklā.

(3. lpp.)

Nakts

kā sadedzināta āda
nolobās no debesīm
un atklāj
jēlu un sarkanu
degošu

ritu.

(100. lpp.)

Redzes un skaņu gleznām piekaisīta Sniedzes Ruņģes dzeja. Piem., krājumā «Ķekars» apmēram 130 reižu apzīmētāja pozīcijā lietotas dažādas krāsas. Visai bieži skan aliterācijas, rodamas divskaņu vārdiem bagātas rindas, piem.: «skanošas, sprāgstošas sēklenīcas», «meklējiet manos audos», «mazgā manu muguru», «kad gausi aizgriezās zvaigžņu rati un pēdējais putns kliegdams iekrīt ap-

vārsnī». Ir oriģinālas metaforas un alegorijas, piem.: «Krēsla — gaismas mārša, tumsas pameita vēsa», «Pēcpusdiena nogatavojusies kritīs no dienas zara», «Vai mani kauli jau sākuši / garo uzniršanas ceļu» — t. i., tuvojas vecums.

Ši ir agrāk vēl nekad nebijusi, pasaules lielceļos tapusi latviešu dzeja. Tās rašanās laikā dzejniecēm saites ar tēvzemi pa lielākai daļai bijušas kā simbolisks sapnis, kā zirnekļa trauslais audums. Muižniecei ir dzejolis ar zīmīgu virsrakstu «Latvijas ekspedīcija». Ekspedīcijas mēdz rīkot uz nepazīstamām, atklājamām vietām. Refleksijās par Benitas Veisbergas²⁸ romānu «Es, tavš maigais jērs» Ruņģe 1969. gadā rakstīja: «Tā kā man dzimtene nav Latvija, bet teorētiski varētu būt, tad es tomēr varu izjust un saskatīt šīs ilgas pēc dzimtenes — vietas, kur atpūsties no skaļās, skrejošās pasaules, vietas, kam pieķerties modernās dzīves drūzmā. Veisbergai dzimtene — pagātne, kur paslēpties, varbūt dažam latviešu jauniešim — nākotne, kura solās būt skaistāka, tīrāka par tagadni. Abi ir sapņi, abi sāp.»

Tāpēc šī dzeja atšķiras no tās pašas paaudzes dzejas Latvijā. Tai pašā laikā tā atšķiras arī no saviem laikabiedriem savā apkārtnē, jo no tās viņu atšķir «latviskais akcents», ja viņa reizēm publicē savus darbus kādā citā valodā. Šīs paaudzes dzeja ir viņas dzīvotā laikmeta dokumentācija un tāda palīks uz visiem laikiem. Ja šo dzeju un tās radītājas salīdzina ar dzejnieku situāciju pasaulē, tad duras acīs dzejnieču izturība un spēja, griba pārdzīvot par spīti grūtībām. Svens Birkerts, iedziļinādamies amerikāņu dzejnieka Roberta Lovela (*Robert Lowell*) paaudzes likteņos, atzīmējis: «Viņi nokļuva pie savas mākslas, maksājot ar personīgu postu un sevis iznīcināšanu. (T. i., gara slimībām, alkoholismu, pašnāvību — V. R.) Un daudz kas viņu mākslā arī grozījies ap šo maksu.»²⁹ Paša Lovela vārdiem runājot — vēstulē Džonam Berimēnam (*John Berryman*) 1959. gadā: «Liekas, ka pasaulē, kurā mūsu paaudzei bijis jādzīvo, kaut kas ir bijis divaini izjodzīts un pretīgs.» Latviešu emigrantu pasaulē dzejnieku paaudzes pierādījušas daudz lielāku izturību un nesadrumstalotību nekā Lovels un viņa laikabiedri. Vismaz to var teikt par pirmo un trešo paaudzi. Gara slimības, alkoholisms, labprātīga aiziešana no dzīves tomēr skārušas latviešu sliekšņa paaudzi (Guntis Zariņš, Dzintars Freimanis, Jānis Klāvsons, Zeltīte Avotiņa, Ervīns Grīns,

Andrejs Pablo Mierkalns). Trešā paaudze, kā rāda Kalamazū fenomens, ir izturīga un pierādījusi spēju dzīvot.

Dzeja nav jāiepazīst recenzijās vai apcerēs par dzeju. Dzeja jāiepazīst, to lasot un pārdzīvojot. Recenzents mēdz dzeju it kā secēt, kaut gan nedz autors to ar matemātisku precizitāti secējamu veidojis, nedz arī šāda sekcija spēj pilnīgi restaurēt dzejoļu iedarbes spēku, kas pēdējā konsekvencē arvien paliek prātam netverams lielums. Dzeja vērs mūsu uzmanību uz dažādiem notikumiem mūsu apkārtņē un mūsu dvēselēs. Mēs tos gan zinām, bet neapzināties. Dzejnieks mums tos, savas mākslas prizmā lauztus, pasniedz apskatei un pārdzīvošanai.

Lasītājs Latvijā 45 garus gadus nav ne īsti apzinājis, ne pazinis svešumā augušu jaunu latviešu domu un pārdzīvojumu pasauli. Ja tagad lasītāji jāiepazīstina ar 20 gadus vecu trešās paaudzes grāmatu (Kaugara), tad tā ir liecība par mūsu kultūrā izveidojušos absurditāti, kura prasīt prasās pēc labošanas.

Intriģē jautājums, kāds būtu bijis šo dzejnieču varējums, ja viņām būtu piederējusi tik nepieciešamā lasītāju atsaucība un normālas publicēšanās iespējas savas tautas vidū. Tāpat interesants ir jautājums, vai šīm autorēm varētu rasties lasītāju atsaucība un normālas publicēšanās iespējas Latvijā nākotnē. Vai Latvija viņām sniegs roku, aicinās piebiedroties, uzņems viņas savā vidū, izprotot, ka pasaulē aizgājušiem nebūt nepatīk «ar svešiem cilvēkiem ēst un dzert» (Muižniece), ka «kaut kur tālumā vai arī dziļumā — kā serdē, kā aiz koka raupjās mizas dreb kaut kas neaizskarams» (Aistara), ka «mēs laužam vienas abras maizi» (Kaugara), ka «miļo Māt, es nāku .. es lūdzu Tev ieraugu un maizi kā lapu no Dieva pirmās grāmatas» (Ruņģe).

VERES

1. Kalamazū (*Kalamazoo*) — iedzīvotāju skaita ziņā apm. Liepājas lieluma pilsēta Dienvidrietummičiganā, ASV, kur šī g. 50-jos gados bija ieceļojis un apmeties uz dzīvi apm. tūkstotis latviešu, II pasaules kara rezultātā radušos politisko emigrantu.
2. Bēglis — cilvēks, kas uz laiku pamet savu zemi, parasti — vairoties no kara darbības; trimdinieks — valsts varas ar izraidīšanu no dzimtenes sodīts cilvēks, kas drīkst atgriezties tēvzemē, ja valsts vara to apžēlo, t. i. atceļ sodu: piem., uz Sibīriju vai citām PSRS vietām ar varu aizvestie Latvijas pilsoņi;

emigrants — cilvēks, kas pametis savu tēvzemi un tanī neatgriezās, līdz nav mainījušies apstākļi, kuru dēļ viņš to atstājis; šie iemesli var būt:

- a) saimnieciski,
- b) reliģiski,
- c) politiski.

Pēc Otrā pasaules kara Rietumos nokļuvušie latvieši sākumā bija bēgļi, bet tagad klasificējami kā politiskie emigranti.

3. Par šīm trim grupām sīkāk sk. «ZA Vēstis» 1990, 3., 4. num. rakstā «Sākotnējie jaungaitnieki».
4. Pārvietotās personas jeb «*Displaced Persons*» — nosaukums, ko pēc II pasaules kara beigām piešķīra personām, kas neatgriezās tēvzemē un ko aprūpēja īpašās nometnēs Vācijā starptautiskas organizācijas UNRRA un IRO.
5. Juris Silenieks — literatūrzinātnieks, romāņu valodu profesors «*Carnegie-Mellon*» univ. Pitsburgā, Pensilvānijā, ASV.
6. Sk. Jura Silenieka rakstu žurnālā «*World Literature Today*» 1981. g. 4. num., 707. lpp.
7. Sk. Viestura Vecgrāvja rakstu «Literatūras mēraukla — cilvēka elpa» «Lit. un Mākslas» 1988. g. 24. jūn. numurā.
8. Sk. dzejnieces Astrīdes Ivaskas rakstu «*Is the Voice in Me a Maimed Whisper? Young Latvian Exile Poets of the Seventies*», kas publicēts «*Journal of Baltic Studies*» Vol. V, № 1, 1974.
9. «Jaunā Gaita» — literāri sabiedriska žurnāls, iznāk kopš 1955. g.
10. Valters Nollendorfs — literatūrzinātnieks, vācu valodas profesors Viskonsinas universitātē, ASV.
11. Sk. Aivars Ruņģis «Iet latvieši caur gadu simteņiem» (1982) 267. lpp.: «Domājot tieši par latviešiem svešumā un par bērnu un pieaugušo nosebotās latviskās izglītības sekām, redzam, ka gandrīz katra problēma trimdas latviešu sabiedrībā ir grūti risināma, vai arī tās risināšana kļuvusi gandrīz neiespējama tāpēc, ka vairs neveidojam latviski izglītotu sabiedrību.»
12. «ZA Vēstis», *op. cit.*
13. Jaunatnes žurnāls «Mēs» iznāca 1961.—1969. g.; bērnu žurnāls «Mazputniņš» iznāk kopš 1959. g.
14. Sk.: Anna Rancāne «Uz gaišo spēku»: «Kritikas gadagrāmata», 16. laidniens, 214. lpp.
15. Sk. «*Die Zeit*» 1989. g. 15. dec. — Volker Hage «*Versprengte Tataren*».
16. Sk.: «Padomju Jaunatne» 1981. g. 13. sept.
17. S. Ruņģes darbs «Zemnieka meita Bābeles gūstā» nolasīts rakstnieku cēlienā 1973. g. vasarā Garezerā un pēc tam ortodokso vērtētāju bargi kritizēts, insinūējot zaimošanu.
18. Par putrainiem: Amerikā tos mēdz pārtikā lietot iecerotāji no Austrumeiropas, kāpēc tie pērkami tikai speciālos veikalos, kas tirgo šo grupu iecienītus produktus. Līdz ar to putrainu putras vārīšana, tāpat kā latviskas rupjmaizes cepšana, jau iegūst simbolisku pieskaņu, ja par to runā sabiedrībā.
19. Svens Birkerts — latviešu cilmes amerikāņu literatūrzinātnieks. Citāts aizgūts no viņa grāmatas «*The Electric Life*» (1989) nodaļas «*Poetry and Politics*» 84. lpp.
20. «*Ethnic Literatures Since 1776: The Many Voices of America*» Vol. 9: 1. d., 324 lpp. 1978. g. «Texas Tech» universitātes izdevums, kur 289.—308. lpp. ievietots Valtera Nollendorfa raksts par latviešu literatūru ASV periodā pēc II pasaules kara: «*Who Will*

Ever Hear What I Suffered and Dreamed: Postwar Latvian Literature in the United States.

21. «Tur un te» — studiju grupas referātu krājuma «Kaut šķirti, tomēr nešķirami» pielikums; citāts — izdevuma 49./50. lpp.
22. Vilis Lausks — triju emigrācijas autoru kopīgi lietots pseidonīms.
23. «*Journal of Baltic Studies*», Astrīde Ivaska — *op. cit.* 29. lpp.
24. Dzejniece Baiba Kaugara dzimusi Vaidavas ezera apkārtnē.
25. Sv. Birkerts *op. cit.*, nod. «*Hamann's Bone: A Note on the Language of Poetry*», 27. lpp.
26. Janina Kursīte «Latviešu dzejas versifikācija 20. gadsimta sākumā», 6. lpp.
27. Sv. Birkerts *op. cit.*, nod. «*The Rage of Caliban*» 74./75. lpp.
28. Benita Veisberga — latviešu proziste ASV; public. grāmatas: «Es, tavs maigais jērs», «Orindas pēzīmes», «Brinumaini».
29. Sv. Birkerts *op. cit.*, nod. «*Robert Lowell I*», 172. lpp.

Degošām pēdām

Diez vai, 1945. gada maija dienās atstājot Kurzemi, Veronika Strēlerte domāja, ka atgriešanās ceļš būs tik ilgs un grūts.

Pirmkārt jau tik ilgs. Arī es visu savu bērnību — vēl līdz piecdesmito gadu vidum esmu klausījies: drīz angļi nāks... Angļiem bija savi darbiņi, un viss palika pa vecam. Latvijai atstājušajiem, Zviedrijā nokļuvušajiem nācās stāties maizes darbā, nācās pieciest konservatīvo zviedru visai augstprātīgo attieksmi pret «šaubīgajiem» cittautiešiem.

Bet divējā ziņā Strēlerte bija labākā stāvoklī par tiem saviem kolēģiem un laikabiedriem, kas bija palikuši Latvijā. Pirmkārt, viņas fiziskā eksistence nebija apdraudēta; otrkārt, viņas garīgā esamība netika samocīta — ne rāmjos, ne spīlēs. Viņas dvēselei bija elementāra iespējamība palikt brīvai. Vai vēl uzsvērt, cik tas svarīgi dzejniekam?

Kad vēl 1981. gadā, ar dzejnieci tiekoties Stokholmā, es ierunājos par iespējamiem jaunu jauno dzejoļu publicējumiem Latvijā, dzejniece atbildēja — maigi izsakoties — skeptiski.

Ir dažādi atgriešanās ceļi dzimtenē. Ir tāds ceļš, kādu gāja otra liela latviešu dzejniece — Velta Toma. Viņai, tāpat kā Olafam Stumbram, Valdim Kņāslavietim, vēl citiem, pietika drosmes, lai dotos smago ceļu cauri indīgu skatienu, repliku un naidīgas attieksmes prožektoriem, un nedrīkst par zemu novērtēt viņu uzdrīkstēšanos.

Bet tikpat vērā ņemama ir arī otra pozīcija — Viestura Vecgrāvja vārdiem runājot, «noliedzoša attieksme pret Latvijas okupāciju un inkorporāciju PSRS sastāvā, pret Latvijas kultūras dzīves staļinizēšanu, pret «kazarmu sociālismu» un vēlākajiem stagnācijas gadiem».

Lepna atturība, cēla prasme gaidīt — šo ceļu izvēlējās Veronika Strēlerte.

Intervijā «Literatūrā un Mākslā» viņa saka: «Sākumā tas mani ietekmēja ļoti (proti, atšķirtība no Dzimtenes). Es katru dienu domāju par Latviju. Domāju par cilvēkiem, kā viņiem tur klājas. Bet gadi ar saviem notikumiem trimdā ir mani attālinājuši no Dzimtenes. Un tikai tagad, kad te notiek lielas pārmaiņas, es pilnā mērā tuvojos savai dzimtai zemei.»

Nu pienācis arī Veronikas Strēlertes laiks — abpus alkts, gaidīts, sagaidīts. Baltijas laiks. Baltijas ceļš. Un līdz ar dzejnieci varam ar sāpēm domāt par tiem, kas nevarēja nostāties šai 23. augusta ķēdē vienkārši tāpēc, ka viņu vairs nav.

Latvijas lasītājs Veroniku Strēlerti galvenokārt pazīst no divām pirmskara grāmatām «Vienkārši vārdi» (1937) un «Lietus lāse» (1940), trimdas lasītāji — no grāmatām «Mēness upe» (1945), «Gaismas tuksneši» (1951), «Zēlas-tības gadi» (1961) un «Pusvārdiem» (1982).

Kas tad saista Strēlertē visupirms? Brīvā, neatkarīgā dzejnieces stāja, cilvēka pozīcija. Tā jo reljefāk parādās, gadiem ejot.

Dzejnieces abas pirmās grāmatas pilnas skaistu, kultūrālu emociju, kas tomēr pašas liktens vēl mazapmaksāti. Tieši zaudējums un atšķirtība, trimda un nepieciešamība izdzīvot — rada to Strēlerti, ko pagaidām gan pazīstam vēl visai maz, bet kas ir viņas augstākais sniegums.

Apliecinājums

Atnāk un aiziet varas —
Plēsīgu ērgļu bars.
Neviens tam nepieskaras,
Ko svētu glabā tavš gars.
Vārdi izskan, lai zustu,
Tā zvērestu uzklausā Dievs,
Ar savas dzīves krustu
Kas klusēdams parakstījies.

Arī tādiem dzejniekiem kā Osipam Mandelštāmam vai Elzai Stērstei tieši ciešanas (un tās viņiem dzīves otrajā pusē iznāca izbaudīt daudz) pavēra jaunus apvāršņus viņu dzejai.

Lieluma elpa, visa notiekošā nozīmība, pieskaršanās nepārejošajam — tas ir Strēlertes pasaulsjūtā, ne izteik-

smē. Piedališanās, klātbūtne un — reizē arī nošķirtība, bet — tomēr pārdzēšana, putna skats, vispārinājums.

Šai sakarībā gribas atcerēties kādu Zviedrijas 1981. gada epizodi.

Ir cilvēki, kuriem nekas nav jāsaka, kuriem nav jārunā — pietiek ar to, ka viņi ir klāt, un — notikums iegūst papildu nozīmību. Jaunu dimensiju. Tā bija ar dzejnieces Veronikas Strēlertes parādīšanos Heselbijas pilī Baltijas institūta sestās konferences laikā.

Tagad, kad atceros īso ciemu priekšpusdienu Veronikas Strēlertes un Andreja Johansona mājā, tādā kā Mežaparka rajonā, ja Mežaparks būtu sakopts, prātā nāk tā precizitāte, gaišā savāktība, kāda bija pirmoreiz sastaptās dzejnieces runā — valodās par visu ko: par šo Latvijai tik līdzīgo un tomēr atšķirīgo dabu, kur viss sazaļo un uzzied pāris nedēļu vēlāk, par ziemeļnieku raksturu un zviedru izturēšanos pret baltiešiem tūlīt pēc kara un tagad, par kopīgiem paziņām un cilvēkiem, no kurienes tās atceļojušas, par Kronbergu, kas tikko kā aizsteidzies prom, par Paulu Dambi, kura darbu dzejniece vērtē augstu... Laika nav daudz, nekā steigā noskaidrojama nav, un saruna no viena priekšmeta pārsviežas uz otru. Bet tā rit brīvi un aši; liekas, runā arī grāmatu siltais un gudrais klusums. Viss — laikā, vietā, vienkārši, ietilpīgi.

Sī sajūta mani pārņēma arī vakarā «Kristbergas» viesnīcā, uz labu laimi atverot tikko dāvināto dzejnieces grāmatu «Zēlastības gadi» (1961). Uzšķīru dzejoli «Saulē»:

Sodien negribu nirt es
Krēslainos dziļumos,
Labāk aiz tumšzaļas mirtes
Saulgozi apgulšos.

Klints ir kā miesa silta.
Laimīgs, kas saulē dus!
Nedrošiem skārieniem putas
Noskūpstā pirkstgalus.

Odens ir tuvu pavisam,
Saulē tur mani ciet.
Varēšu drīz pāri visam
Degošām pēdām skriet.

Viss dzejolis. Apbrīnojama skaidrība, bet ne zināmu domu dzejolis. Krēslainu dziļumu atvairījums, gaisma, saules klātbūtne — un «klints» — «kā miesa silta». Un drīzā

iespējamība — neizbēgamā varēšana — «pāri visam» — «degošām pēdām skriet».

Dzejolis it kā pieskaras kaut kam lielam, klusi iekšēji kvēlošam, bet paliek distancē. Atturīgā, tautasdziesmas cienīgā distancē pret savu izjūtu.

Pārējo krājumu lasīju, jau mājās pārbraucis. Eremitiskā vēlme «Tūkstoš atklāsmēs izdzīvoju dzīvi, To netraucēdams», izrādās nav piepildāma, jo tā objektīvi sveša dzejnieces godīgajai, precizajai redzēšanai.

Dabīgas izjūtas dzeja. Organiska savā gaismā un arī drūmumā, tik atšķirīga no tām dāmiski dēmoniskajām ākstībām, ko reizēm nākas klausīties pavisam jaunu dzejnieču šausminājumos.

Cilvēks ar lielu vientulības kapacitāti sevī, cilvēks, kas zina, ko iesākt ar vientulību.

Liela vientulības norma... Jā, arī tā dod to iekšējo brīvības izjūtu, ko ar brīvības iespējamību vien nesajaukt. To lielo, iekšējo, katra acij nenotveramo, slēpto, bieži vien i slepeno izjūtu: «Ai, svešie dārzi, kā es mīlu jūs.»

Dzīvības pulsējums starp pazemību (Vēl tava dzīvība deg Skaidrā un vientuļā priekā) un izsliekšanos:

Brīvība

Brīvību nedos konstitūcija,

To neatņems važas.

Kad visas izvēles slēgtas,

Atliek vēl dažas:

Ciest

Vai izbeigt ciest.

Lasot Strēlerti, nekad nav sajūta, ka notiek kas ikdienišķs. Ja pāridarījums, tad ne tikai indivīdam — pāridarījums cilvēkam kā tādām. Visiem cilvēkiem un uz visiem laikiem. Un kaut Strēlerte nereti operē ar bībeliskiem piesaucieniem, bībelisku izteiksmes veidu, viņas dzejā es jūtu pavisam latvisku dzīvesizjūtu, panteistisku viedumu. Viņas apvaldītā emocija diez vai ir vien intelekta kontrole, liekas, tas ir kaut kas vairāk — šis aizturētais monumentālisms ir tautasdziesmu monumentālisms.

Dzeja, kuras nevajag daudz. Esence, zilie graudiņi — garšu dod, iekrāso uztveršanu, garīgo satvaru, līdzpārdzīvojumu. Runā pusvārdi — mūžību ar dzīvības diegiem zaļajiem zāles stiebriem sasaistīti. Lasu, un gribas pie katras rindas apstāties, kā putniņam pēc nodzeršanās ūdens malā galvu pret debesi pacelt.

Ir dzejnieki, kuri prot radīt atmosfēru. Ir dzejnieki, kuri prot gleznot. Ir dzeja ar sirds gudrību. Un — ir ļoti maz dzejnieku, kuriem ir vārda izjūta, ik vārda, katra vārda vietas sajūta — tā un vienīgi tā...

Vārds citā vietā — un cits dzejolis, cits dzejnieks. Un arī pauze — neizrunātais — tikpat nozīmīgs, ja — reizēm — vēl ne nozīmīgāks par pateikto. Veronikai Strēlertei ir nemaldīga vārda izjūta. Zinu — klasiskāka šūpojiena cienītājiem ir arī citi viedokļi par Veronikas Strēlertes brīvo pantu, kas lielā mērā dominē krājumā «Pusvārdiem», bet man tas liekas spriegs, mērķtiecīgs un skanīgs. Jā, tieši skanīgs — jo skanīga jau ir ne tikai leijerkaste, bet arī jūrasvilnis vai arī leduskristāls.

Ja par daudziem cilvēkiem varam spriest, kas viņš ir — trimdinieks, emigrants vai vēl kas cits, tad par Strēlerti varam teikt precīzi — viņa ir trimdiniece. Pilnīgi skaidrs, ka viņas ceļš būtu vedis turpat, kur Stērstei, Medenim, Cedriņam.

1945. gada augustā dzejolī «Mierinājums» viņa runā vīriešu dzimtē:

Klīnij pieglaudies jūti,
Man pieder, lai kur esmu šķirts,
Lai kurp, Dievs, tu mani sūti,
Manas tautas asins un sirds.

Pieder. Par to pārliecinājās dzejniece 1989. gada rudenī, par to pārliecinājāties mēs, viņas dzeju patlaban vēl lasot periodikā, rītu jau grāmatās.

1989

Mūks un

Viņš patiešām ir Mūks, un viņš patiešām ir Avens. Nepieciešamība un galēja garīgā koncentrācija, un tomēr — Avens dzīves plāvā. Latgales sētā zosis ieraudzījušam, tās viņam gāgina pa starpu gudrajiem jautājumiem visintelektuālākajā auditorijā.

Viņš ir gudrs, bet man nav no viņa bail. Sešdesmitajos gados Latvijā daudz tika runāts par intelektuālo un intelektuālismu, par saprotamo un nesaprotamo dzeju. Domāju, ka vairāk ļauna nodarīja nevis sešdesmito nesapratne, bet septiņdesmito tendence saprātoto mežģīt un konstruēt, kas beigu beigās vēl jāuzdod par dzeju.

Mūks ir beidzis trīs augstskolas, bet tas viņu nav darījis laimīgāku. Nelaimīgāku arī ne. Tas ir atvēris viņa brūci jo plašāk, un šis brūces vārds ir — Pasaule.

Mūks ir no latviešu kultūrā traģiskākās paaudzes — no Arvīda Skalbes un Bruno Saulīša, no Ārijas Elksnes un Olgas Lisovskas paaudzes, bet visupirms tomēr — no izkauto un nomocīto Latvijas vīriešu — Viļa Cedriņa un Jāņa Medeņa — paaudzes.

Bet latviešu XX gadsimta vēl uz pusēm skaldītā kultūra ir daudz bagātāka, nekā varētu likties pēc šīs manas vaidudziesmas.

Piecdesmitie gadi Latvijā... Piecdesmitie gadi trimdā...

Čaka nav, Ādamsons miris, Grēviņš Kazahijā, Stērste, Medenis Sibīrijā, Sudrabkalns dreb citā rijā. Turpinās Lazda, Strēlerte, Toma, Eglītis. Bet arī poētika prasa krasu atjaunotni.

Nāk Dzintars Sodums. Nāk latviešu Uliss.

Nāk Elles ķēķis — viena no unikālākajām bohēmām latviešu kultūrā, kuras pastarītis ir Mūks.

Mūka pirmā interese, protams, ir Dievs. Un ne vien tāpēc, ka viņš nāk no Latgales, no katoļiem, mācījies Aglo-

nas ģimnāzijā, gandrīz vai par katoļu priesteri savulaik kļuvis, arī ne tāpēc, ka reliģiju vēsturi divās augstskolās studējis, ne tāpēc, ka viņa trīs grāmatas veltītas reliģiskiem aspektiem cilvēkā, nē — viņu interesē tas satvars, kas mūs satur, kas uztur cilvēku par cilvēku, neskatoties uz visu, tas ir — skatoties uz visu. Viņu interesē, līdz galējai pakāpei interesē tā Dieva atspere, kas ielikta mūsu būtības pamatos.

Mūks un Latvija.

Akadēmisko izglītību ieguvis Beļģijā, pēcāk Amerikā, pārsteidzošu latviešu valodu — funkcionālu un drastisku, skaidras enerģijas nesēju un smaržīgu reizē.

«Kas tā par mūziku?» jautāja viņš Igaunijas pierobežā. Ceļa dārds, vienkārši mašīnu duna no Latvijas puses. Un mēs bijām liecinieki, kā dzīvā Latvija šoruden rakstīja Mūkā savas zīmes.

Mūks un šoks. Mūka šoks ir — pasaules pretrunu nosacīts. Mūka absurds ir pasaules absurds. Viņš tikai fiksē. Viņš kā Paruirs Sevaks ir — Dieva sekretārs. Skaņu karsto nozīmju fiksētājs.

Mūks un brīnums.

Brīnums viņa dzejā ir izejas stadija. Nekas mazāk par brīnumu. Pirmsākums, debesu pleķītis, uz kura satiekamies.

Mūks un reliģija.

Tas reizē ir ļoti vienkārši un reizē arī sarežģīti. Vienkārši tāpēc, ka Dievadziņa viņā ir dabiska. Sarežģīti tāpēc, ka viņš tur ir iekšā. Savlaik «Jaunajā Gaitā» Mūks: «Par mani reliģiskāks dzejnieks ir vienīgi Imants Ziedonis Latvijā. Tāpēc reliģiskāks, ka talantīgāks.» Par talantīgumu lai mūžība izšķir, pārējais droši vien ir precīzi. Ziedonis noteikti ir ortodoksālāks. Varētu būt tēmas — Mūks un katolicisms. Mūks un luterānisms. Mūks un budisms.

Mūks un trimda. Mūks un emigrācija.

Vai viņš ir trimdinieks vai emigrants? Trimdinieks. Diez vai šodien būtu ar to bagāzu, kas viņam ir, ja būtu palicis Latvijā. Bet trimda viņam reizē ir arī kaut kas pavisam neorganisks. Viņš nevar būt emigrants. Viņš nevar būt trimdinieks. Vai krusta nesējs ir trimdinieks vai emigrants?

Roberts Mūks ir aplis.

— Vai tu zini, ko nozīmē aplis, vai tu zini, ko nozīmē čūska, — man prasīja Roberts, kad pie Vecās Ģertrūdes baznīcas sienā es viņam rādīju svēto Juri, Rīgas patronu, pūķa kāvēju. Es viņam atbildēju, ka čūska ir gudrības, viltības etc. simbols. Mūks nodzīsa — nē, tas ir tas, ko

pārtrauca kristiānisms, proti — ar saviem progresiem, ar savu cilvēces mūžīgā cikla nojaukumu. Viņam tuva planētu, zvēru — lidojošo un rāpojošo, dievu un arī zāles cēlā riņķošana.

Mūks un gadalaiki.

Gadalaiki ir zīme. Bet viņi nesignalizē vien sensibli par dzejnieka izjūtām. Gadalaiki ir mūžības atgādinājumi, varbūt pat pierādījumi?

Kāpēc tas tā ir?

Viss tāpēc, ka Mūks ir cilvēks.

Dzejnieks.

Bet kaut kas vēl? Kas? Tas mums katram jāieklausās, pašam jāatšifrē.

Mūks un stilizācija.

Mūks stilizē bez pārtraukuma. Bet tie nav šāvieni plāvā — viņš stilizē, savas izjūtas sajūdzot ar pasaules kontekstu. Nevis kaut kur tai plāvā un tai virzienā.

Mūks un mīlestība.

Pavisam kosmiska un reizē arī tverami tieša. Miesu un dvēseļu, zemes un ūdeņu, mikrokosmosa un makrokosmosa saplūsme: «Mūsu soļi ir piesieti zvaigžņu un zvēru aklajai gaitai.» Bet, jo tālāk dzīvo, jo vairāk redzi, ka mīlestības formula ir gan neapgūstama, bet arī vienreizēji vienkārša:

Pūpoliši pamodās

Lieldienu rītā

Un brinījās, ka nav sniega,

Un Elza teica:

«Tas nekas,

Es jūs savēršu uz diega

Kā sniega pūkas

Un pati iešu dusēt

Ar Mūku.»

Mūks un latvieši. Mūks un amerikāņi.

Ja Mūks tiek dēvēts par latviešu izcelsmes amerikāni, tad mēs būtu dēvējami par latviešu izcelsmes padomjiem. Tātad — latviešu izcelsmes padomji 1989. gada 13. oktobrī organizēja latviešu izcelsmes amerikāņa Roberta Mūka dzejas vakaru libiešu un vācu izcelsmes latviešu un krievu pilsētā.

Bet mēs bijām liecinieki unikālam notikumam — viena no redzamākā latviešu divdesmitā gadsimta dzejnieka Roberta Mūka pirmajam dzejas vakaram Rīgā, Rakstnieku savienībā, Benjamiņu namā, kas ilgu gadus ir bijis viens no latviešu kultūras bastioniem.

Mūks un dabas parādības.

Mūka ierašanās Liepājā tika apzīmogota ar pavisam skaistu dabas parādību. Kad starp divām krusās šurmēm pa Kūrmājas prospektu izgājām jūras krastā, kā liks gurķis no jūras izlida varavīksnes viens gals. Otro galu savā gūstā turēja mākoņi virs zvejnieku kolhoza. Varavīksne apsveica Mūku.

Mūks un nāve.

Tas ir tikpat kā Mūks un dzīvība. Galvenais jautājums. Dieva jautājums. Viss ir viens liels pulkstenis pie Dieva vestes. Tikšķ, paldies Dievam — tikšķ.

Karogs, 1990, № 1

Mūki, mākslinieki un krokodili

Roberts Mūks. Krokodils un es. Dzejoļi. «Ceļnieks». 1984. Ojāra Jegena vāks. 107 lpp.

Šī grāmata manī izraisīja tādas pārdomas, kas likās kaut cik atbilstoši iztīrājamas vienīgi apcerē, nevis parastā recenzijā. Nolēmu rakstīt apceri.

Kādēļ autors, tā sakot, pārgērbies par mūku? Viņa īstais uzvārds ir Avens — ar šo uzvārdu viņš laidis klajā akadēmiskus sacerējumus, bet vārsmas paraksta ar savā ziņā svešādu segvārdu. Cik zinu — Avens, alias Mūks (pretstatā kādam plaši pazīstamam austrāliešu rakstniekam) nekad nav bijis «īsts mūks». Ja uzvārds licies dzejošanai nepietiekami iespaidīgs, tad kādēļ Avens nevarēja kļūt, teiksim, par Ērgli, Briedi, Alni vai Vilku? — Tiesa, arī Avena vārsnās (nevis tikai viņa akadēmiskajos sacerējumos) paužas viņa personībai allaž raksturīgā interese par reliģiju un teoloģiskiem viedokļiem; dažā ziņā viņam tiešām piemīt kaut kas mazliet tā kā no Savonarolas, dažā citā aspektā — no Asīzes Franciska, kā arī no dažādiem ķeceriem un reliģijas ekscentriķiem. (Mana erudīcija šādās lietās nevar mēroties ar viņa zināšanām, bet ir jau gadījies šo to lasīt.) Avens jeb Mūks nepārprotami ir visai kompleksa personība un lielā mērā var likt domāt par intelektuāli rosīgu sludinātāju, kas raugās pāri dzīves ordinārajiem priekiem un vulgārām ambīcijām, ilgodamies «pēc kaut kā cēla, nezināma». Apmēram tādā virzienā norāda dzejolis «Miers»:

Kalnu kailumam lai dvēsele padodas,
Tērauda ūdeņiem lai aizplūst līdzī,
Lai naktīs savienojas ar tumsu un vējiem,
Ar suņu un šakāļu rejām,
Ar tuksneša mēmumu un brēcieniem bez atbalss.

Lai dvēsele ir tik viena kā kalns bez ielejām,
Kā maska uz neesošas sejas.
Kā maska, kas atgādina tikai pati sevi

Un citas maskas, un citus kalnus,
Lai dvēselei ir miers.

(6. lpp.)

Roberts Mūks kādā intervijā (sk. «Jaunās Gaitas» 152. un 153. n-ru) uzsvēris mūkam un māksliniekam nepieciešamo distanci pret dzīvi. Šādas iezīmes tomēr it kā tikai daļēji izskaidro minētā segvārda izvēli, ja autora psihē manāma laba tiesa pasaulīgu interešu un jutekliskas (sensuālas) uztveres. «Krokodils un es» liecina, ka Roberts Mūks ir arī juteklisks pasaules cilvēks. Šo aspektu parāda kaut vai šādas rindas:

Tavā gaitā un acīs šodien ir saules karstuma īpašības.
Tu nāc un ej it kā savu staru apsēsta,
Laiska un liktenīga.
Iekarodama ar padošanos pati savai svelmei.
Tu skaties un neredzi, un tavš tuvums vieš aklumu
Arī manos soļos.
Arī man tagad ir kārtā padoties
Tavai mēnessērdzībai,
Tavām jūlija sulām.

(«Karstā jūlija dienā», 12. lpp.)

Gan pasaules cilvēks, gan teologs manāms dzejolī «Īssavienojums» (11. lpp.).

Ir jau bijuši «nerātni» ticības ļaudis, vairākus Renesanses kardinālus un pat pāvestus ieskaīlot. Šī tipa varianti jo raksturīgi parādās Bokačo «Dekameronā» un Voltēra «Kandidā». Galu galā var pieņemt, ka reālistiskā skatījumā atšķirība starp «mūku» un «pasaules cilvēku» nav nemaz tik liela un ka izvēlētais segvārds atbilst šādam skatījumam.

Man tomēr ir aizdomas, ka «Mūks» saistās ar intuitīvi ieskatītu, bet varbūt drusku mīglaini apzinātu mūsdienu «nopietnā» rakstnieka sabiedrisko situāciju. (Laikam būtiski tas pats sakāms par mūsdienu «nopietno» gleznotāju, skulptoru, komponistu.) Tie autori, kas neražo mākslinieciskā ziņā mazvērtīgu vai nevērtīgu, galvenokārt komerciāliem apsvērumiem pieskaņotu lasāmvielu, bet lūko veidot nozīmīgus literārās mākslas darbus, mūsdienās patiesībā ir zināmā mērā pārņēmuši viduslaiku garīdznieka sabiedrisko lomu, kas lieliski izgaismota kādā grāmatā par «viduslaiku norietu». Citēšu dažus teikumus no šī sacerējuma angļiskā tulkojuma (J. Huizinga. «The Waning of the Middle Ages», Penguin, 1965):

«Of all the contradictions, which religious life of the

period presents, perhaps the most insoluble is that of an avowed contempt of the clergy, a contempt seen as an undercurrent throughout the Middle Ages, side by side with the very great respect shown for the sanctity of the sacerdotal office. The soul of the masses, not yet completely christianized, had never altogether forgotten the aversion felt by the savage for the man who may not fight and must remain chaste. The feudal pride of the knight, the champion of courage and of love, was at one, in this, with the primitive instinct of the people. The wordliness of the higher ranks of the clergy and the deterioration of the lower grades did the rest. Hence it was that nobles, burghers and villains had for a long time past been feeding their hatred with spiteful jests at the expense of the incontinent monk and the guzzling priest. Hatred is the right word to use in this context, for hatred it was, latent, but general and persistent. The people never wearied of hearing the vices of the clergy arraigned. A preacher who inveighed against the ecclesiastical state was sure or being applauded. As soon as a homilist broaches this subject, says Bernardino of Siena, his hearers forget all the rest; there is no more effective means of reviving attention when the congregation is dropping off to sleep or to make a sufferer attentive and cheerful.

Contempt and gibes are levelled especially at the mendicant orders. The types of unworthy priests in the «Cent Nouvelles» like the starving chaplain who reads mass for three doits, or the confessor pledged to absolve the family of everything every year, in return for his board and lodging, are all of them mendicant friars. In a series of New Year's wishes Milinet rhymes thus:

Prions Dieu que les Jacobins
Puissent manger les Augustins,
Et les Carmes soient pendus
Des cordes des Frères Menus.»¹

Sāda ambivalenta nostāja atspoguļojas Ojāra Jēgena satīriskajā dzejolī «Svētais»:

Kāds vīrs reiz kļuva svēts un slavens,
Jo laikiem tiem viņš taisījās,
Kad miltus neviens nesijās,
Bet visur valdīs mūžīgs gavēns.

¹ J. Huizinga. Viduslaiku noriets, Penguin, 1965:

«No visām šī perioda reliģiskās dzīves pretrunām, šķiet, visneat-

— Ikviens kļūs balts kā Dieva avens,
Un visi kā reiz Mesijas
Uz ēzeļmātēm ielās jās.

Un ļaudis klausījās labprāt
Ar sejām nopietnām un svētām.
Par baudām grēcīgām un lētām,
Bet, kad viņš sauca līdzī jāt,

Tad nenāca neviens tam klāt.
To vadīja uz citām sētām
Tik bērni mutēm nosmulētām.

(«Tris autori», Daugava, 1950, 84. lpp.)

«Nopietnais rakstnieks», lūk, ir ievirzīts «augstākās lietās», vismaz mākslinieciskā aspektā, un parasti nespēj pārtikt no mākslinieciski rigorozas rakstīšanas, tādēļ palaiķam vai nu mēģina pelnīties ar citām nodarbībām, vai arī raksta pārāk daudz un reizēm drusku pavirši vai puslīdz «bestsellerīgi». Dažā ziņā viņš ir itin parasts cilvēks, un mūsdienu sabiedrībā viņam (te jāatceras kaut vai Dilans Tomass) nereti piemīt laba tiesa «izlaidīga mūka un rijīga priesterā». Sabiedrību viņš patiesībā kaitina gan ar

risināmākā ir kļauja garīdzniecības nicināšana. Nicinājums plūst cauri viduslaikiem kā dziļa straume blakus milzīgajai cieņai, kas tiek izrādīta pret baznīcas ceremoniju svētumu. Masu dvēsele, vēl nebūdamā pilnībā pievērsta kristietībai, joprojām nebija aizmirsusi mežoniem piemītošo pretīgumu pret cilvēku, kurš nedrīkst cīnīties un kuram jāpaliek šķīstam. Bruņinieka, drosmes un mīlas karotāja, feodālais gods bija savā ziņā tuvs tautas primitīvajam instinktām. Garīdzniecības augšējo slāņu pasaulīgums un zemāko slāņu deģenerēšanās veica pārējo. Tātad augstmaņi, pilsētnieki un zemnieki jau labi sen mēdza uzkurināt savu naidu pret nesavaldīgu mūku un rijīgu priesteri, tos nicīgi izsmiedami. Naidis šajā kontekstā ir piemērotākais vārds, jo tas patiesi bija naidis, slēpts, bet vispārējs un ilgstošs. Ļaudim nekad neapņika klausīties notikumus, kas apsūdzēja garīdzniecību. Sludinātājs, kas ķengāja baznīcas greznību, varēja būt drošs par aplausiem. Tiklīdz sprediķotājs sāk runāt par šo tematu, saka Bernardino no Sienas, viņa klausītāji aizmirst visu pārējo, nav efektīgāka uzmanības piesaistīšanas līdzekļa, lai pamodinātu snaudošo draudzi vai lai iepriecinātu cietēji. Ipašs pretīgums un izsmieklis tiek vērsti pret mūkiem ubagotājiem. Necienīgo priesteru tipi grāmatā «Cent Nouvelles», kā, piemēram, nabaga mirstošais kapelāns, kurš lasa mesu trim neievērojamām personām, vai biktstēvs, kurš par dzīvokli un uzturu solījies kādai ģimenei katru gadu atlaist visus grēkus, — tie visi ir mūki ubagotāji.

Jaunā gada vēlējumiem *Molinet* velta šādas rindas:

Lūgšim Dievu, lai jakobīti
Varētu apēst auguģīniešus
Un lai karmelīti tiktu pakārti
Ar brāļu minorītu virvēm.»

savām relatīvi cildenajām, gan ar necilajām īpašībām. Laužu vairumam, skaidri un gaiši sakot, ir vairāk vai mazāk iezīmīga sliekšme uz mietpilsonisku dzīvesveidu, kā arī uz konformismu. Istu mietpilsoņu (*«the Philistines»*) uztverē nopietna vērtība ir mantai, varai, prestižam, miesīgām baudām un dažādām ērtībām; tās intereses un rosmes, kas ved citādos virzienos, protams, var būt tikai nivas, muļķīgas, trakas... No konformistu viedokļa visiem jājūt, jādomā, jārikojas un jāizskatās apmēram vienādi; savādnieki, kas izvairās no Prokrusta gultas, ir šādā vai tādā veidā nevēlami, un tos ne tikvien nonievā, bet visai bieži arī vajā. Dažs mākslinieks kļūst — reizēm pat bez sevišķas cenšanās — plaši pazīstams un iegūst zināmu prestižu; tie ordinārie pilsoņi, kas varbūt daudz vairāk alkst pēc izdevības (*«the media limelight»* etc.), šai sakarā nespēj pretoties skaudībai. Bez tam — mietpilsoņiem ir aizdomas, ka indivīdi ar stiprākām estētiskām un intelektuālām ievirzēm sevi uzskata par «labākiem cilvēkiem» un vedina normālus jauniešus uz «klīrīga» mākoņstūmēja dzīvesveidu, kas neatbilst populāriem priekšstatiem par vīrišķīgu stāju. (Kāds anglosakšu cilmes tēvs jau šī gadsimta sākumā teicis savam ne gluži pilngadīgajam dēlam: *«Fight, f... and make lots of money!»*¹ Tas varbūt ir ekstrēms gadījums, bet daudz no tā jau parasti netrūkst... Apmēram šādu faktoru ietekmē rodas gan dedzīga interese par *«Dallas»*, *«Dinasty»* un tamlīdzīgām televīzijas sērijām, gan arī latents naidis pret intelektuāļiem un mākslu darboņiem. Rakstu mākslas censoņi — līdzīgi viduslaiku garīdzniekiem — savā ziņā ir atšķirtie, ārpusnieki, kas būtībā pirmatnīgākiem ļaudīm nereti krit uz nerviem. Te tiešām ir kaut kas no «mūka situācijas»...

Attālo līdzību ar viduslaiku garīdznieku Roberta Avena personībā nozīmīgi pastiprina tas, ka viņa iztēle lielā mērā piesātināta ar tradicionāli reliģiskiem priekšstatiem. Te laikam paužas katoliskās Latgales ietekme bērnībā un vēlākā saskare ar kristīgo teoloģiju un reliģijas vēsturi. Itin raksturīgs šai ziņā ir viņa agrīnais dzejolis «Dievmātes debesīs uzņemšanas dienā» (aplūkojamā krājuma 21. lpp.), kur autora domas šķiet vēl gandrīz priesterīgi ortodoksas, lai gan ne bez iztēles rotaļīguma piedevas.

Attieksmē pret Mūka dzeju man gribētos runāt par «religiozo sensibilitāti». Ar «religīso sensibilitāti» un «hu-

¹ «Cīnies, p... un tiec pie mantas!»

mānīstisko sensibilitāti» laikam gan ir apmēram tāpat kā ar introversiju un ekstraversiju vai Šeldona andomorfiem, mesomorfiem un ektomorfiem: tikai samērā nedaudzī indivīdi ļoti atgādina kādu no šiem tipiemi; ļaužu vairumā saskatāmas vairāk izlīdzsvarotas vai nenoteiktākas iezīmju kombinācijas. Roberta Mūka vārsmas šķiet liecinām par reliģiozas sensibilitātes pārsvaru, bet autoram piemīt arī laba tiesa humānistiskas nostājas pret dzīvi. Ne velti Mūks spēj ar gandrīz Gētem un Šilleram līdzīgu entuziasmu iejusties arī antīkajā pasaulē, kas humānistiskajai sensibilitātei ir krietni vien tuvāka nekā kristīgā uzskatu un izjūtu sistēma. Šai ziņā ļoti «atklājošas» ir kaut vai šādas rindas:

Kad tas kungs Jehova sacīja: «Lai top gaisma,» —
Viņš neparedzēja,
Ka visu Dievu Dievs Zevs,
Sašutis par tik mīklainu proklamāciju,
Ievedīs precīzāku gaismas definīciju.
Un Zevs sacīja: «Lai top Hellāda!»
Stūrītis zemes, gaismas vikšķis, dzimis no laulības
Starp Dieviem un cilvēkiem,
Šai zemē
Adams ar Ievu palika kaili
Arī pēc grēkā krišanas, tādējādi
Kļūstot par Dieviem, jo
Šai gaismā
Tas, kas ir plīks, ir nemaldīgi, majestātiski
Plīks. No šejienes
Var ienākt debesu valstībā
Ar siloģismu.

(«Hellādas gaisma», 86. lpp.)

Protams, autora izteiksme šeit ir rotaļīgi stilizēta, jo viņš taču zina, ka ne jau visi hellēņu plīkie bija tik harmoniski kā tie, kas atgādināja tēlnieku ideāltipus... Bez tam — tumsonības netrūka pat Hellādā, lai gan sengrieķi bija relatīvi «gaiši cilvēki». Tomēr var manīt, ka Mūkam vismaz šad tad patikuši tie sengrieķu civilizācijas elementi, kas mēdz iepriecināt ļaudis ar pārsvarā humānistisku uztveri.

Var jau būt, ka šī humānistiskā piedeva autoram ne tik vien palīdzējusi jaunībā aizmukt no katoļu priesteru semināra, bet arī mudinājusi kritiski izvērtēt ticības lietas. Vēlākos gados viņš ir it manāmi attālinājies no katoļu teoloģijas un pietuvojies citiem reliģijas novadiem, īpaši Tibetas budismam, dziļdomīgi iztulkotam politeismam, Svēdenborga mācībām etc. Nav šaubu, ka viņa domas par

relīģiju ir patstāvīgas un dažā ziņā jau atrodas ārpus kristīgās ticības robežām. Šķiet, ka Robertam Mūkam tagad piestāvētu drīzāk budistu mūka nekā franciskāņa vai dominikāņa ietērps... Šis pārvērtības ietekmējušas viņa vēlāko gadu dzejoļus, piem.:

Kāds gudrais teica:

«Cilvēka misija ir apkopt suņus.»

Kaili zari šūpojas vējā, šis nemiers ir jāapaugļo
Ar suņu mēlēm, ar viņu siltajām acīm, ar Mocarta
Sievas atplestām kājām. Rudens

Ir pēc iespējas jānošauj. Tad es došos uz Tibetu

Atjaunot klosterus un barot bites no rokas,

Sis

Ir suņu Apgaismības Laiks.

Sakstagala stacijā stāv Jānis Klīdzējs — arī ceļā

Uz Tibetu. Svētais Gars arī ceļā uz Tibetu. «Mums

Pa ceļam,» saka šis ēras pēdējā mauka, «šite viss

Par daudz dezinficēts, ieskaitot mēslus.»

Kaili zari šūpojas vējā, Jānis pūš stabuli

Kailā vējā, tik un tā nekas nekustas, palikušas

Tikai stacijas bez vilcieniem, gaidītāji bez negaidītājiem.

Tīrs, transcendentāls laiks — laiks

Ar mūžam izkārtu mēli.

Viņš

Nav nekas cits kā Buda, tā nu tas ir, kamēr

Ir tas, kas ir, kā nav, par to var runāt.

(«Cits rudens, cits suns», 104. lpp.)

Apgaismotais dominikānis, budisma konverts? Vismaz pētošā, klaiņojošā iztēlē? Tomēr te skaidri manāms arī cilvēks, kas nedzīvo ne katoļu, ne budistu klosterī, — skeptisks prātotājs ar humanistiskām tieksmēm. Reliģiskā doma ir pārsvarā, bet joprojām netuvojas fanātismam. Dikcija un tās izkārtojums rindās lasītāju, starp citu, paķircina (piemēram, no Mocarta pēkšņi nokļūstot nevis pie mūzikas, bet gan pie Mocarta ģimenes dzīves intīmām ainām un līdz ar to neļaujot lasītājam palikt pie vienpusīgi cildeniem priekšstatiem). Šķiet, ka arī šai lasītāja ķircināšanai ir būtiski nopietna funkcija: autors cenšas nesaudzīgi atklāt situācijas patiesās iezīmes, nevis tās izskaistināt, dezinficēt, apsegt v. tml.

Robertu Mūku fascinē ne tikvien budisms, bet arī krokodils kā ārpuscilvēciskās dzīvības ļoti iespaidīgs pārstāvis. Suns, šis cilvēka vajadzībām un izjūtām piemērotais vilks, ir daudz «cilvēciskāks» par krokodilu. Pat nepārveidotie vilki, kas ir samērā inteligenti bara dzīvnieki, mednieki, — drusciņ atgādina pirmatnīgo cilvēku sabiedrības; lauvas arī ir apķērīgi mednieki un pie tam «humoristi»; mājas

kaķis uzvedas kā pašapzinīgs grands vai kā trūcīgs, izsalcis idalgo (V. Strēlertes vārdiem runājot, kaķis ir «aristokrātisks dzīvnieks»). Mūks deklarē: «Ir pēdējais laiks de-humanizēt šo pasauli. Mēs neesam lietu centrā» («Jaunā Gaita», 152. nr.). Līdz ar to varbūt gluži dabiski, ka viņš pievērsies dzīvniekam, kas neizraisa nekādas «cilvēciskas» asociācijas. Krokodils ir arhaisks, drausmīgs, bez jokiem, bez šarma. Sunim ir «dvēsele»: ne velti mūsdienu psihologi suņus izmanto eksperimentāliem pētījumiem, kas neattiecas vienīgi uz suņiem. Pat žurkas — tās arī bieži māmāmas psiholoģijas mācības grāmatu lappusēs un daudziem pirmā gada studentiem apslāpē interesi par šo priekšmetu — attālā, ļoti rudimentārā veidā līdzinās cilvēkiem. Jāšaubās, vai krokodilus jebkādos apstākļos varētu sekmīgi izmantot pētījumiem, kas saistās ar cilvēka psiholoģiju. Protams, kaut kāda psihe šai reptiļu sugai ir, bet tā nerada priekšstatu, kas vismaz drusku līdzinātos cilvēces dvēseliskajām norisēm. Tādēļ — «bez dvēseles»:

Es esmu ibiss uz krokodila muguras,
 Un mūs vieno mīla tik liela kā Nīla.
 Man liktos — nav iespējams mīlēt savu mīļāko,
 Ja nemīlē krokodilus.
 Šo pārpalikušo dievu ādā vēl nav nodzisisi
 Blāzma no paradīzes.
 Viņu iekšās vēl liesmo
 Vissenākā uguns — zemes vidus
 Uguns (Prometejs nozaga tikai gaismu).
 Viņu acīs nav dvēseles — tikai apkārtnes meži un debesis,
 Un es — ibiss bez dvēseles.
 Krokodils un es — mēs esam laimīgi
 Bez dvēseles.

(«Krokodils un es», 97. lpp.)

Autors te lūko dziļi un emocionāli iejusties radījumos ar pilnīgi ārpuscilvēcisku iedabu, iztēlē sevi dehumanizēdams. Pasaule ir «atcilvēciskota» un iegūst pašvērtību — tā ir sakrāla. Krokodils seno ēģiptiešu reliģijā saistās ar dievību. Roberts Mūks šo cilvēka iedabai gaužām svešā reptiļa seno reliģisko prestižu izmanto, lūkodams radīt īstenību pavisam neparastā perspektīvā. Sekmes šai ziņā laikam gan nav sevišķi iespaidīgas: lasītājs joprojām samana ne tikvien krokodilu, ibisu, mežus, ūdeņus, debesu zilgmi, bet itin skaidri arī dzejnieka teoloģisko un ikdienišķo «es»: cilvēciskās dzīves priekšstati piesātina arī šādu iztēles situāciju. Autors joprojām nav «bez dvēseles» un patiesībā nespēj kaut cik līdzināties ibisam vai krokodi-

lam. Citos dzejoļos krokodili rādās antropomorfizētā veidā. Jāšaubās, vai mūsdienu lasītāju vairums spēs ar interesi un simpātijām iejusties pat šādos krokodilu raksturojumos. Man ir zināmas simpātijas pret vilkiem, koijotiem, ziloniem, jaguāriem, leopardiem, lapsām, Austrālijas nepiejaucētajiem dingo suņiem, arī pret mērkaķiem un pērtiķiem (kas savā ziņā ir kā cilvēka karikatūras); bet par čūskām, haizivīm, degunradžiem, hipopotamiem vai krokodiliem gan «sīrsnīgi pateicos»! Netrūkst ļaužu, kas «nesaprot» un ienīst pat suņus vai kaķus, par bīstamiem vai kaut kādā veidā kaitīgiem zvēriem nemaz nerunājot. Dzejnieka skatījumam un izteiksmei nepieciešama ļoti izcila kvalitāte, lai parastos responsus šai ziņā spētu ievirzīt neparastākā gultnē (nāk prātā slavenais Bleika dzejolis par tīgeri un Rilkes sonets par panteru zooloģiskā dārza krātiņā). Mūka vārsmas par krokodiliem nav gluži tik lieliskas (relatīvi vissekmīgākais ir dzejolis «Dziesma par pasaules pestīšanu»), tādēļ viņam šai aspektā tikai pa daļai veicies ar īstenības «atcilvēkošanu» un nepiejaucēto dzīvnieku «iesvētīšanu».

Krokodils ir tas, kas paliek, kad kristīgā monoteisma «cilvēkveidīgais» Dievs zaudē savu agrāko ietekmi:

Pēc zināma klusuma brīža Tas Kungs mirdams teica:
 «Es tagad izlaidīšu savu garu,
 Un, lai piedotu šai pasaulei lielāku svaru,
 Paliec manā vietā,
 Un nerunāsim vairs par šo lietu.»
 Krokodils tikai pamāja ar asti,
 Domādams, ka visa šī avantūra
 Bija diezgan neparasta.

(«Dziesma par pasaules pestīšanu», citāts no 82. lpp.)

Roberta Mūka priekšstats par Dievu ir «*deus absconditus*», t. i., nezināmais un neizpētāmais; personificēta Augstākā Būtne Mūka uztverē asociējas ar elkiem. Cilvēce var lūkot samānīt nezināmo Dievu neskaitāmos simbolos, bet jāatceras, ka tie ir simboli. Krokodils Mūka skatījumā ir viens no galvenajiem simboliem. Pat savā antropomorfizētajā versijā Mūka krokodils (kas spēj vajadzības gadījumā cilvēciski sarunāties un drusku padomāt par reinkarnāciju) būtībā ir tikai arhaisku dabasspēku pārstāvis; bet «*deus absconditus*» taču laikam var slēpties arī šādā arhaiskā būtņē.

Dzeju Mūks uzskata par «augstāko mākslas formu». Šis viedoklis šķiet liecināms arī par to, kas Mūkam ir īpaši

svarīgs dzejā: vārsmotāji ar šai ziņā citādu ievirzi varbūt apgalvotu, ka vismaz mūzikai ir tikpat augsts — vai vēl augstāks — potenciāls un ka arī glezniecībā ir ļoti iespaidīgas virsotnes. Dzejā vārdi spēj organizēt, bet nespēj definēt, «izsmelt» daudzveidīgu dvēseliskās situācijas pārdzīvojumu: vārdi spēj izpaust arī prātojumus un mudinājumus, kas dažkārt — bet ne jau katrā gadījumā — harmoniski iekļaujas šai pārdzīvojumā. Mūzikā dvēseliskas situācijas pārdzīvojumu organizē ar skaņām, glezniecībā — ar krāsām un veidiem. Vārdi ir nepieciešami tikai prātojumam un precīzu mudinājumu izpausmei; liksmi, sēras, izmisumu, sensualitāti etc. var izpaust arī ar skaņu vai krāsu un veidu palīdzību (bez tam vēl ir dejas kustības un citi «*body language*» paveidi). Tie, kam ir sliekšme arī mākslā lielu nozīmi piešķirt mudinājumiem un prātojumiem, orientējas uz tiešākajiem, derīgākajiem izteiksmes līdzekļiem, kas šai ziņā ir vārdi. Tā kā vienīgi dzejā ir vārdi kā būtiskie izpausmes līdzekļi, tad gluži dabiski, ka vārdu mākslu (atšķirībā no skaņu mākslas, krāsu un veidu mākslas un kustību mākslas) reizēm apzīmē par «augstāko mākslas formu», «smalkāko no mākslām» vai tml. Mūzikā šādi ļaudis droši vien vairāk izbauda dziesmu (piemēram, opera) nekā instrumentālos skaņdarbus (kaut vai simfonijas), jo dziesmā taču ir vārdi un līdz ar vārdiem — domas, idejiska nostāja; glezniecībā viņi palaikam meklē stāstošo vai didaktisko aspektu, tātad atkal kaut ko prātojuma vai mudinājuma virzienā. Ļoti iespējams, ka Roberta Mūka uztvere ir pietiekami vispusīga un subtīla, lai viņu nevarētu pamatotī uzskatīt par vienu no daudzajiem «ideju medniekiem» un «labas pamācīšanas» cienītājiem (un esmu gatavs ticēt, ka viņš labprāt klausās, teiksim, Mocarta simfonijas), bet skaidrs, ka raksturā viņš tomēr ir galvenokārt domātājs ar reliģiskām un filozofiskām ievirzēm. Šī ārpusmāksliniecisko ieviržu predominance ir manāma arī Mūka vārsmās. Viņa agrīnajos dzejoļos reizēm pavīd kaut kas no Tauna izteiksmes īpatnībām, lai gan Mūks nav viens no tiem, kas «mērkaķoņas pakal» citu autoru stilam. Šķiet, ka Tauns viņam bijis ne tikvien labs paziņa, bet arī gara radnieks dažu dzejošanas paņēmieni ziņā. Pavisam skaidrs, ka jau Mūka vārsmošanas sākuma gados viņa dzejoļi dažā ziņā tomēr it nozīmīgi atšķirušies no tā, kas raksturīgs Taunam. Domāju, ka šī līdzīgo un atšķirīgo īpašību kombinācija var palīdzēt ieskatīt Mūka dzejošanas galvenās

ievirzes un parādīt minētās ārpusmāksliniecisko interešu predominances ietekmi. Tādēļ salīdzināšu Mūku ar viņam dažā ziņā radniecisko Taunu un norādīšu uz atšķirībām.

Ja pietiekami vērīgs lasītājs iedziļināsies Tauna dzejas krājumos, viņš droši vien manīs, ka Tauns domā un jūt primāri kā dzejnieks, nevis, teiksim, kā filozofs, patriots, teologs, revolucionārs vai milnieks... Dzejas veidošana viņa dzīvē ir galvenais pasākums. Dzīvē redzētais un izjustais viņam gaužām bieži ir vismaz potenciāla viela dzejošanai. Pašizpaušme allaž virzās nevis uz vāji kontrolētiem jūtu izvirdumiem, aukstu, lietišķīgu prātošanu vai kaut ko līdzīgu mītiņa runai, bet gan uz dzejas pārdzīvojuma organizēšanu. Taunam ir arī idejas (lai gan viņš nav sevišķi intelektuāls), bet dzejā viņš pauž vienīgi tās domas, kas šķiet saskaņojamas ar viņa intuitīvajām mākslinieciskajām iecerēm. Izteiksme ir rūpīgi, neatlaidīgi darināta, nevis pusnopietni improvizēta, lai gan autors šur tur imitē paviršu tērzēšanu. Ja Tauns ir bijis «salaulāts ar pilsētu», tad lielā mērā tādēļ, ka ar pilsētas līdzdalību cerēja radīt savus «poētiskos bērnus». Tauna māksla nav tukša virtuozitāte, vienpusīgi rotalīgs formālisms, jo dzīves plašums un daudzveidība, «*the human condition*», ir tepat tuvumā; bet viņa vārsms ir vienpusība tai ziņā, ka autora skatījums ir neparasti ekskluzīvi dzejisks (varbūt drīzāk būtu jālieto jaunvārds «dzejniecisks»). Mūka dzejoļos šī paveida vienpusības nav, jo viņš dzīvi tikai reizēm vēro kā dzejnieks un visumā koncentrējas uz ārpusdzejiskiem pasākumiem. Līdz ar to dabiski, ka arī dzejdarbos vairāk manāms tradicionālists, dumpinieks, vēss prātotājs, impulsīvs jūsmotājs, milnieks, askēts, skeptiķis, ticētājs... Pie tam šīs iezīmes nav mērķtiecīgi koncentrētas uz dzejošanu — tās it kā nejauši parādās dzejoļu tematos un nav sevišķi rigorozi pakļautas dzejiska pārdzīvojuma veidošanai. Izteiksme reizēm šķiet pārdoši, mazliet valīgi improvizēta un šādos gadījumos atgādina drīzāk skici nekā rūpīgi izstrādātu zīmējumu vai gleznu. Salīdzinot ar Tauna produkciju, Mūka vārsms ir drusku amatieriskas, lai gan ne šī apzīmējuma sliktākajā nozīmē (Mūkam nav ne mazākās līdzības ar «predestinētiem diletantiem»). Mūks ir talantīgs, bet ne sevišķi «dzejniecisks» autors. Ārpusdzejiskās intereses bieži sniedz neparastu vielu un neļauj vārsēm kļūt pārāk gaisīgi poētiskām, bet šad tad arī ievirza pamācībās vai prātojumos, kas neved uz sekmiņai veidotu dzejisko pārdzīvojumu.

Var norādīt uz atšķirībām arī estētiskā kopiespaida ziņā, bet tam ir sakars ar sensitivitātes paveidiem, nevis ar «dzejniecisku» vai «filozofisku» pieeju. Tauna sensitivitāte ir pārsvarā humānistiska, un ļaudis ar šo paveidu nemēdz vispārinātā veidā uzsvērt «cilvēka eksistences neizbēgamo riebigumu»: indivīdi un dzīves apstākļi var likties vairāk vai mazāk pretīgi vai patikami, bet tas arī viss... Humānistiskā pieeja ir vairāk izlīdzsvarota un dažā ziņā iecietīgāka par reliģiozo; starp citu, ir daudz vieglāk samierināties ar evolūcijas teoriju, kas norāda, ka cilvēka tālie senči bija pērtiķveidīgi radījumi (humānistam nepiemīt sliksme sevi uzskatīt par kaut ko līdzīgu «kritušam eņģelim», kas iet uz mazmājiņu, viņš sevi drīzāk uzskata par «pliko pērtiķi» ar prāvām smadzenēm, glitāku paskatu un tādu ķermeņa struktūru, kas piemērota ērtai staigāšanai uz pakāļkājām...).

Dzejā izmantotās vielas pretīgie elementi apvienojas ar citām iezīmēm un netiešā veidā palīdz īstenot pietiekami estētisku kopiespaidu. Tauna dzejai allaž piemīt mākslas skaistums, lai gan bieži pavīd gaužām necilas, šād tad arī pretīgas sīkdaļas (sk. kaut vai dzejoļus «Pilsētā ir bēres», «Vienas sievietes procesija», «No šīs ielas šai ielā», «Dzimtenes ābols», «Lamentācija par pasaules riņķošanu»). Mūka vārsmās reizēm parādās tādas skatījuma sastāvdaļas, kas rada vienkārši pretīgu kopiespaidu pat sadarbibā ar diezgan svinīgu nopietnību vai satīrisku «entertainment». Iepriekšminētajā intervijā Mūks deklarē: «No lasītāja dzejnieks drīkst sagaidīt minimālu garīgās izsmalcinātības līmeni, gatavību būt konfrontētam ar lietu tumšo un palaikam arī riebīgo pusi. Dzeja nav nekāds savstarpējs aplaizīšanās iestādījums.» Gluži pareizi! Tikai — «riebīgā puse» var kļūt par netiešā, sublimā mākslas skaistuma vai komikas elementu, bet var arī būt pārkāpums, lai radītu pieņemami estētisku kopiespaidu. Tulūza-Lotreka gleznās cilvēki palaikam ir neglīti un situācijas piedauzīgas, bet šīs gleznas ir savā veidā skaistas, turpretī tie anonīmo «mākslinieku» veikumi, kas rotā publisko atejas vietu sienas, parasti ir tikai pretīgi. Vienkārši riebīgu efektu nav trūcis arī sendienu sprediķos; šo parādību dažkārt apzīmē par «puritānisko rupjību» («*puritan coarseness*»). Kaut kas līdzīgs vērojams Henrija Millera romānos, lai gan Millers nav nekāds sprediķotājs. Tas pats sakāms par Sartra stāstiem — un Sartram jau nu ir kaut kas no sprediķotāja (ne velti šim kreisajam ateistam ir piedēvēta reliģiozā

sensibilitāte). Riebīgums šādā kontekstā attiecas ne tik vien uz «*excretion*» vai galēji «praktisku» seksualitāti, bet arī uz pārāk izolētām sastāvdaļām, kas var asociēties ar «*Totentanz*» jeb «*danse macabre*», ar kaulu kambariem viduslaiku kapsētās un liķiem kā tārpu mielastu etc. Ja dzejnieks pilnīgi izvairīsies no šādiem īstenības aspektiem, tad lasītājs viņu varēs pamatoti uzskatīt par jefiņu, bet skaidrs, ka ar šādu vielu jārīkojas gaužām uzmanīgi, ja negrib atteikties no daudz maz estētiska kopiespauda. No otras puses — dažs Tauna pirmā krājuma dzejolis (līdzīgi vairākiem Kīta agrīnajiem vārsmojumiem) ir pārāk «jauks». Gluži tik piemilīgi Mūks nekad nav izteicies, lai gan arī daži viņa agrīnie dzejoļi («Tava miesa ir balta», «Tai, kas aiziet») atgādina drusku par daudz saldu ābolu... Manuprāt, dzejniekam ar pārsvarā humānistisku skatījumu (kāds bija kaut vai Petrarka) ir viegli ieslidēt pārāk delikātā un maigā, kaķa aplāstīšanai līdzīgā izteiksmē, ja viņš raksta erotiskus dzejoļus (te nav jārūnā par īstu sentimentalitāti, bet drīzāk par rotaļīgumu kopā ar drusku pavirši kontrolētu labsirdību). Reliģiozā sensibilitāte ved citā virzienā — šad tad uz klaju sentimentalitāti, nereti uz atskabargainu vai rupjam senlaiku sprediķim līdzīgu izteiksmi. Man šķiet, ka Mūks pamatoti uzskata Imantu Ziedoni par reliģiozu dzejnieku — un te nav runa par dievticību! — bet nepamatoti saista iedabas reliģiozitāti ar Ziedoņa dzejas augsto māksliniecisko līmeni (ja Ziedoņa sensibilitāte būtu humānistiskāka, viņš varbūt dzejotu vēl labāk).

Netrūkst reliģiski noskaņotu ļaužu, kas uz zinātņi raugās neuzticīgi, varbūt naidīgi. Arī Mūks ir izteicies skeptiski par zinātņi un tehnoloģiju. Viņam īpaši riebjas «zinātniskā mentalitāte», kas viņa izpratnē ir «kvantitatīva pieeja lietām, pieeja, kas noplicina un vulgarizē visu, kam tā pieskaras, — ļoti lipīga sērga». Man šķiet, ka humānistiem visumā ir draudzīgāka nostāja pret zinātņi nekā ļaudim ar reliģisku pamatievirzi. Būdam viens no šiem humānistiem, domāju, ka Mūka spriedumi par zinātņi un tehnoloģiju ir pārāk bargi. Protams, nāk prātā kaut vai «žurku psiholoģija», kaitīgi medikamenti, zinātnes briesmīgais iznīcības potenciāls, izredzes uz monsturu producēšanu vai apšaubāmiem «uzlabojumiem» ar «*genetic engineering*» palīdzību, vides piesārņošana. Visumā tomēr drusku labāk ar zinātņi nekā bez zinātnes! Var gan iejusties Mūka vārsnās, kas it kā vērsas pret dažiem moder-

nās «zinātniskās» civilizācijas aspektiem un uzsver autora savdabīgo skatījumu, kas nepārprotami atšķiras no vulgāras megalomānijas un konformisma:

Meklēsim patiesību.

Katrs savu. Katram pa daļai. Katrs savu tiesu.

Bet viens liels elefants vai

Debesskrāpis nav patiesība.

Es iešu pa lauku ceļu uz Neretu

Un pēc tam uz Suvainišķiem — leišu zemē —, kur dabūjamas

Vislabākās siļķes un kriņģeļi.

(«*Mana patiesība*», 98. lpp.)

Sai krājumā maniju tikai vienu mākslinieciski necilu dzejoli ar regulāru pantmēru. Brīvais pants droši vien ļoti piemērots Mūka dzejošanas pamatievirzēm. Tradicionālajiem izteiksmes paņēmieniem trimdā pievērsušies (vismaz uz kādu laiku) ne tikvien tie, kas ir īsti tradicionālisti visos dzīves novados, bet arī dažs samērā modernāk noskaņots vārsmotājs, kas labprāt mēģinājis apgūt daždažādas metodes. Tauns ir pamatīgi ņēmis ar tradicionālajām formām un tikai vēlāk ekskluzīvi pievērsies brīvajam pantam. Arī Astrīdes Ivaskas pirmajā krājumā «Ezera kristības» dažviet vēl saglabājušās tradicionālās iezīmes. Tauns un Ivaska ir autori, kas allaž interesējušies par visvisādām veidošanas iespējām, nevis tikai par «liesmainu vēstījumu»; viņu mākslinieciskās ievirzes ir lielā mērā formatīvas, lai gan viņiem nav trūcis domu un izjūtu, kas meklējušas izpausmi. Protams, arī Mūks ir nopietni interesējies par veidojumu, jo viņš ir dzejas mākslinieks, nevis paviršs peršotājs, bet primāri viņš laikam gan ir «izpaušmes mākslinieks», un šo īpašību var samanīt viņa dzejas veidojumā, kas arī labākajos sacerējumos ir būtībā impulsīvāks, šaurāk mērķtiecīgs nekā Tauna un Ivaskas vārsmas. Šaubos, vai viņš jebkad ir uzrakstījis kādu sonetu, jo izpaušmei sonets nav nepieciešams un labprāt kalpo vienīgi tiem, kam ir liela patika uz pacietīgu, metodisku izteiksmes darināšanu.

«Krokodils un es» ir ļoti interesanta parādība mūsu lirikā. Ar mazāk impulsīvu, vairāk «dzejniecisku» pieeju Mūks varētu kļūt par vienu no mūsu tiešām izcilajiem autoriem.

LaRAs Lapa № 40, izd. 1986./87. gada ziemā

Rakstiska saruna par dzeju

Kad Rīgā ciemojās Cikāgas tuvumā dzīvojošais dzejnieks Valdis Krāslavietis, daudz runājām par dzeju, kopā veidojot viņa izlasi «Savāds sapnis».

Radās doma izveidot nelielu draugu dialogu par dzejas lietām, par dzejnieka paša daiļrades impulsiem un īpatnībām, par citiem latviešu dzejniekiem ārzemēs.

Nolēmām «sarunāties rakstiski», tas ir, es sacerēju jautājumus, bet Valdis bez īpašas steigas gudroja atbildes uz tiem.

Imants Auziņš

I. A.: Tavs dzejnieka pseidonīms sauc miņā skaisto pilsetiņu Daugavas krastā, bet tavā dzejā un valodā vairāk dzirdam vidusdialektu, varbūt precīzāk — Zemgales intonācijas, leksiku, sintaksi... Kāpēc tas tā?

V. K.: Esmu tā saukto jaukto laulību produkts: māte nāca no vecas rīdzinieku dzimtas, bet tēvs — no Zemgales. Kad viņš traģiskā nāvē aizgāja bojā, mēs pārcēlāmies uz Krāslavu, kur māte strādāja par skolotāju vietējā ebreju pamatskolā. Vasaras mēs vienmēr pavadījām Iecavas Kluburos pie vecāteva, arī Jēkabnieku Ķiņģuļos pie tēvamāsas. Mums ar brāli tad šis tas pielīpa no iecavnieku un jēkabnieku izrunām, bet to ātri zaudējām, rudenī atgriežoties Krāslavā.

I. A.: Kādas valodas tu runāji bērnībā un jaunībā? Kādas valodas tev ir galvenās darbā un sadzīvē?

V. K.: Bērnībā un jaunībā biju divvalodnieks — uz ielas runājām krieviski, bet ģimenē — latviski. Vēlāk Amerikā maīzi pelnīju, mācīdams vācu valodu vidusskolā. Ģimenē runājām tikai latviski — un latviski runājām sadzīvē ar latviešu draugiem. Amerikāņu sabiedrībai vienkārši neatlika laika, un pēc tās nejutu lielas vajadzības.

I. A.: Pastāsti, lūdzu, kā radās pirmie mēģinājumi dzejā un kad sāki rakstīt pa īstam!

V. K.: Pirmo dzejoli uzrakstīju tūlīt pēc kara Vīnē. Uzmodies nakts vidū, dzejoli uzrakstīju vienā rāvienā. Tad pagāja apmēram desmit gadu, nejūtot lielas vajadzības rakstīt. Bija jādomā par priekšāstāvošo izceļošanu no Vācijas, tāpat pagāja laiks, līdz daudz maz iedzīvojos jaunajā vidē Amerikā. Rakstīšanu atsāku, kad sāku strādāt fabrikā nakts maiņā. Bijām tikai daži cilvēki pa visu lielo korpusu. Bija jāpieved materiāli, lai nākošajā rītā uz slidošās lentes varētu sākt ražot traktorus. Darbu paveicām dažās stundās. Bija daudz brīva laika un liels klusums. Tad, laiku kavēdams, šad tad iesāku dziedāt. Sākumā kādu pazīstamu dziesmiņu, ar laiku pāriedams uz savu paša tekstu. Tāpēc arī mani pirmie dzejoli iznāca pantiņos. Nejauši gadījās uzrakstīt dzejoli, ko dēvē par brīvo pantu. Nosūtīju to žurnālam «Jaunā Gaita». Toreiz, ja nemaldos, redaktors tur bija Valters Nollendorfs. Tagad viņš vada svešvalodu katedru Viskonsinas pavalsts universitātē Medisonā. Dzejoli viņš iespieda un mudināja mani turpināt rakstīt tādā veidā. No tā laika iesāku rakstīt.

I. A.: Kā, tavuprāt, tava dzeja saistās ar dzīves pieredzi, mūža gaitu, neparasto vidi?

V. K.: Neizdzēšamu iespaidu manī atstāja karš. Varbūt tikpat lielu iespaidu ir atstājusi dzīve svešumā. Tās, varētu teikt, ir lietas, kuras nevaru grozīt, bet sāp arī lietas, kuras grozīt mēs varētu; tās ir lietas, kam sakars ar cilvēku savstarpējām attiecībām: mēs taču varētu izskaust nenovīdību, savstarpējo neuzticību, vienaldzību.

Man kaut kā ir laimējies rakstīt tā, ka gandrīz visu var publicēt kā tur, tā arī te, kaut gan rakstot par to neesmu īpaši domājis. Rūpes par mūsu tautas likteni, par jauna kara draudiem, sāpes par mūsu Zemes straujo piesārņošanu — tas viss nepazīst ne ģeogrāfisko, ne politisko robežu. Tāpat tas ir ar cilvēku savstarpējām attiecībām: arī tās nav raksturīgas tikai kādai šaurai cilvēku grupai — tās ir vispārcilvēciskas.

I. A.: Te man nāk prātā vesela jautājumu virkne par dzeju un dzejniekiem; varbūt pēc kārtas — kāds ir tavu interešu loks latviešu klasiskajā dzejā?

V. K.: Ļoti patīk Čaks. Tuvs vēl ir Bārda. Citi tā nevelk.

I. A.: Un cittautu literatūrā?

V. K.: No vāciešiem — R. M. Rilke un P. Celāns, kaut viņa pēdējās grāmatas man vairs nebija tik tuvas. No

angļu valodā rakstītās literatūras mani iespaidojuši T. S. Eliots un L. Ferlingeti...

I. A.: Kuri no Rietumu zemēs dzīvojošiem latviešu dzejniekiem tev šķiet tuvākie, interesantākie?

V. K.: Tuvi man ir Gunars Saliņš, Linards Tauns, Oļafs Stumbrs un pēdējā laikā klāt nācis Roberts Mūks. Mūs visus šķir lieli attālumi. Satiekamies reti — parasti Dziesmu svētkos vai Rakstnieku nedēļās.

I. A.: Kas tevi saistījis mūsdienu Latvijas dzejā?

V. K.: Ar mūsdienu latviešu dzeju dzimtenē man ir vieglāk. Saraksts būtu ļoti garš. Savādākais ir tas, ka šajā «sarakstā» ir arī dzejnieces...

I. A.: Isti nesaprotu — kāpēc «savādākais»?

V. K.: Sis ir tāds drusciņ kutelīgs jautājums. Mums netrūkst labu dzejnieču, un tā ir manis paša vaina, ka man nav tuva viņu mentalitāte. Mentalitāte varbūt nav pareizais apzīmējums, bet man, liekas, nav tā smalkā aparāta, ar ko varētu uztvert attiecīgās vibrācijas. Man ir kauns atzīties, bet tā tas tomēr ir — kauns būtu arī izlikties un jūsmot par lietām, kas man nav tuvas. Personīgi man ar dzejniecēm ir labas attiecības. Vienā konkrētā gadījumā dzejniece palīdzēja rediģēt man grāmatu, un no visa tā esmu daudz guvis.

I. A.: Tomēr vēlreiz par dzejniecēm citās zemēs... Uzreiz atceramies Veroniku Strēlerti, Veltu Tomu, Astrīdi Ivasku, Baiņu Bičoli, Ainu Zemdegu un, protams, vēl citas dažādu paaudžu dzejnieces. Tradicionāli latviešu dzejā dzejniecēm izcila vieta. To rāda jau klasika (pašlaik veidoju antoloģijas tipa izdevumu tulkošanai). Par dainām nemaz nerunāsim; šķiet, to sacerēšanā un saglabāšanā sievietes lomu neviens neapšaubā... Vai nav tā, ka bez dzejnieču dzejas — tāpat kā visur dzīvē — ikvienas tautas poēzija būtu «tikai puse»; varbūt pat ļoti laba, tomēr «tikai puse»?

V. K.: Protams. Arī mani pārņem tāds kā lepnums, jo liekas — nevienai citai tautai nav bijis tik liels dzejnieču īpatsvars, sākot jau ar mūsu dainām, tad ar Aspaziju. Jaunākajos laikos gan dzimtenē, gan ārzemēs latviešu sievietes loma ir bijusi tik liela, ka mēs mūsu dzeju bez viņām vairs nevaram iedomāties. Bet, kā jau aizrādiju iepriekš, man personīgi tuvāka vīriešu dzeja, taču ar izņēmumiem, protams.

I. A.: Varbūt kādus vārdus par ārzemju dzejniekiem, piemēram, Lorensu Ferlingeti? Ja nemaldos, viņš dzīvo Sanfrancisko. Nedaudz tulkots arī latviski — amerikāņu dzejas izlasē «Visiem, visiem jums Amerikas vārdā», kuras desmittūkstoš eksemplāru lielais metiens mūsmājās drīz kļuva par retumu. Vai viņš ir populārs arī savā dzimtenē?

V. K.: Ar Ferlingeti mani iepazīstināja kāds latviešu dzejnieks no Austrālijas. Vidē, kurā apgrozījies, šis vārds nebija pazīstams. Tas varbūt tāpēc, ka dzejas cienītāju pulks ir relatīvi mazs. Ja šī nejausā iepazīšanās nebūtu notikusi, es būtu daudz ko zaudējis, jo amerikāņu dzejnieka dzeja man kļuva ļoti tuva. Es zinu, ka tādu «neatklātu» dzejnieku pasaulē ir ļoti daudz, bet man nebūtu lielas jēgas sākt tos meklēt, jo ir jau grūtības sekot tam, kas tiek rakstīts latviešu valodā.

I. A.: Tu minēji Linardu Taunu. Vai tu pazini viņu? Kāds viņš tev palicis atmiņā?

V. K.: Tā kā Linards dzīvoja Amerikas austrumu krastā, bet es — vidienē, tad mūs šķīra kilometru tūkstoši. Satikāmies tikai Rakstnieku cēlienos. Sajūta bija tāda, ka visu mūžu esam dzīvojuši kaimiņos. Viņam bija raksturīga liela sirsnība un vienkāršība. Arī nesavtība. Par saviem kolēģiem viņš runāja tikai labu. Tas nenozīmē, ka visi pārējie runājām sliktu, bet mēs dažreiz izteicām savu spriedumu par kādu darbu, un ne vienmēr tas bija pozitīvs. Linards bija dzejnieks no galvas līdz papēžiem...

I. A.: Man nereti licies, ka viņa raksturā bija kaut kas kopīgs ar Ojāru Vācieti; tavs stāstījums vismaz daļēji tādu minējumu apstiprina. Nu labi. Bet kas tevi saistīja jaunajos Roberta Mūka darbos?

V. K.: Isumā — viņa augstā, neuzbāzīgā intelīgences un tas vieglais smīniņš, ar kādu viņš skatās uz dzīvi. Viņa pēdējā krājumā ir daudz dzejoļu, kurus es, kā saka, ļoti labprāt nozagtu. Tā ir — kaut nezinātniska — tomēr man ļoti tipiska pieeja. Attiecībā uz glezniecību mana pieeja ir citāda. Ja es nospriežu, ka arī es tā varētu uzgleznot, tad tādai gleznai manās acīs vairs nav nekādas vērtības...

I. A.: Tavā dzejā nereti redzama laba iejūta citu cilvēku likteņos, iemiesošanās citu cilvēku tēlos, iedzīvošanās viņu psiholoģijā. Tas gribot negribot liek jautāt: vai nesi domājis uzrakstīt poēmu?

V. K.: Domājies neesmu, bet esmu mācījies nekad neteikt «nekad»... Savā dzīvē esmu apgrozījies ļoti dažādās sabiedrībās, arī dažādos sociālajos slāņos, bez grūtībām piemērodamies attiecīgajai videi. Liekas, man ir samērā labas novērošanas spējas. Dažreiz bez pārāk lielām grūtībām varu uzzīmēt cilvēka portretu vai karikatūru, un tam pamatā taču ir novērošanas spēja. No otras puses, man galīgi trūkst tādu spēju vērtēt citu literāros darbus. Esmu slikts kritiķis. Man viss aprobežojas ar patiku vai nepatiku.

I. A.: Vēl par dzeju. Tavās grāmatās pavisam maz tā saukto klasisko formu; pārsvarā atrodam individuālus modeļus, kuros liela nozīme tomēr ne tikai dzīvai intonācijai, bet arī atskaņām, skaniskajiem tēliem. Vai tev ir kāds teorētisks pamatojums, vai tu vadies no intuīcijas? Isāk — kāda ir tava attieksme pret klasiskajām formām?

V. K.: Kad lasu dzejnieku biogrāfijas, mani dažreiz pārņem skaudība. Ar pateicību viņi atceras savus skolotājus, kas viņiem palīdzējuši iemīlēt literatūru. Krāsļavas vidusskolā — vismaz manā laikā — tas diemžēl tā nebija. Gluži otrādi, jo tur tika panākts, ka pret literatūru radās tāda kā antipātija... Daži to pārvarēja ātrāk, daži vēlāk. Vismaz es zaudēju daudz laika. Sekojošais karš un nedrošā pēckara dzīve neveicināja manas intereses šajā virzienā. Kad beidzot nonācu ASV un varēju sākt normālu dzīvi, man jau bija pāri trīsdesmit — vecums, kādā daudzi jau dzīvē bija ko sasnieguši. Paralēli darbam es uzsāku studijas augstskolā. Laiku paņēma arī ģimene un sabiedriskā dzīve. Pa kuru laiku lai es būtu studējis klasiskās formas? Ja kāds tās suverēni pārvalda — tas ir ļoti skaisti. Taču vienmēr var vēl gadīties, ka forma nomāc saturu. Mūsdienu lasītāju grūti valdzināt tikai ar formu. Ja kāds to var — cepuri nost! Rakstot par formu nebēdāju, to izveido saturs. Isi sakot, nelepojos, bet tas nu tā ir, ka diemžēl poētiku īpaši mācījies neesmu. Dzejolis sāk skanēt un izveido pats savu īpatnējo formu.

I. A.: Vai Amerikā daudz tulko un lasa citu zemju dzeju?

V. K.: Uz šo jautājumu man grūti atbildēt, jo manā rīcībā nav tādas statistikas, bet, vadoties no savas pieredzes, liekas — dzeja arī visā pārējā pasaulē (ar maziem izņēmumiem, protams) nav īpaši populāra...

I. A.: Tomēr šķiet, ka dzeja joprojām daudz pasaka par

mūsdienu pasauli īsāk, ietilpīgāk nekā citi žanri. Kāpēc tomēr, tavuprāt, daudzviet mazinās interese par dzeju?

V. K.: Uz šo jautājumu man nav gatavas atbildes. Iespējams, ka vismaz daļēji tā ir tāda cikliska parādība. Ir parādības (arī dabā), kas nāk un iet, un nav mūsu varā tur ko grozīt, bet ir arī iespējams, ka paši esam atrāvušies no caurmēra lasītāja. Taču būs arī tādi, kas teiks, ka lasītājam nav jāizpatik — tas ir jāaudzina, un arī viņiem būs sava taisnība.

I. A.: Tavā mājā Čikāgas pievārtē ciemojušies daudzi Latvijas kultūras darbinieki. Visiem prātā palikusi bagātā latviešu grāmatu un periodikas bibliotēka — dažādu laikmetu un zemju izdevumi. Kā radās šī aizrautība?

V. K.: Ar šo «kaiti» saslimu samērā nesen, toties tā mani ķēra ļoti smagā formā. Iesākās ar to, ka es redzēju, kā acu priekšā aiziet bojā tas mantojums, ko bija atstājuši tā sauktie veclatvieši — latvieši, kas Amerikā bija ieceļojuši jau agrāk. Sākumā viņi bija ļoti rosīgi: izdeva laikrakstus, žurnālus, grāmatas un spēlēja teātri, bet tas ar laiku apsīka un beidzot apstājās pilnīgi. Es, liekas, tur saskatīju sava veida brīdinājumu mūsu sabiedrībai, kaut tanī brīdī mūsu kulturālā dzīve vēl bija ļoti vitāla. Toreiz par tādu iespēju, ka mūsu darbošanās varētu apsīkt, neviens vēl nedomāja. Bet vai par sevi tādās pašās domās nebija arī agrākie ieceļotāji? Tā kā viņiem bija nogrupējumi, kas sadarbojās ar Padomju Savienību, tad es pirmo reizi mūžā sastapos ar «Prometeja» izdevumiem Maskavā. Sāku interesēties par šo latviešu tautas daļu, par viņu dzīvi un likteni. Beidzot «atklāju» latviešu periodiku vispār. Kaut kas no kolekcionāra jau laikam bija manā dabā, un tā es diezgan drudžaini sāku to visu vākt kopā. Esmu mēģinājis sakrāt visu pēckara gados Vācijā un Zviedrijā izdoto periodiku, kas ir diezgan bezcerīgs pasākums, jo laikraksti taču tiek tūlīt aizmesti projām. Drusciņ labāk iet ar žurnāliem. Kad sāka pienākt arī Latvijas izdevumi, tad burtiski sāku slīkt papīros...

I. A.: Kāds ir to latviešu grāmatu un izdevumu liktenis, kuri izdoti ASV līdz Otrajam pasaules karam?

V. K.: Šajā masu komunikācijas laikmetā grāmatas liktenis nav apskaužams. Tā tas ir visā pasaulē, kāpēc lai latvieši būtu izņēmums? Vecākajai paaudzei izmirstot, viņu pēcnācējiem latviešu grāmata neko daudz vairs nenozīmē, un to var aizmest ar vieglu roku...

I. A.: Latviešu jaunā paaudze citās zemēs augusi citu valodu un literatūras vidē, tomēr joprojām rodas jauni dzejnieki, tulkotāji. Kādas īpatnības un perspektīvas tu redzi viņu darbā?

V. K.: Jaunu talantu netrūkst, bet grūtības ir ar valodas pilnīgu apgūšanu. Fakts ir arī tas, ka latviešu lasītāju skaits sarūk. Daži no jaunajiem raksta abās valodās, bet ir arī tādi, kas raksta tikai angliski. Vienmēr esmu brīnījies, kāpēc tulkotāji Latvijā neizmanto ārzemēs dzīvojošo latviešu palīdzību. Tieši idiomas ir tās, kas padara valodu trāpīgu un sulīgu, un to nevienā skolā nevar pilnīgi iemācīt.

I. A.: Tavā mājā dzied Latvijas un kaimiņzemju putni, dārzā aug gluži kā Latvijas bērzi... Vai tās būtu savveidīgas mūsu balsis?

V. K.: Kopš pirmā Latvijas apciemojuma 1970. gadā manā istabā celtajā volerā dzied Latvijas putni. Putni mani fascinējuši jau no pašas bērnības. Pats tiku ķēris un būrīšos turējis dadzišus, ķivuļus, sarkankrūtīšus un citus putnus. Amerikā es varētu iegādāties putnus no visas pasaules, bet pret tiem esmu galīgi imūns. Par to laikam gādā ļoti stiprā pote, ko savā laikā ieguva bērnībā... Jā, pie mājas aug bērzi, bet tie ir vietējie, toties ērkšķogas un cidonijas tika ievestas no Latvijas.

I. A.: Ja nav noslēpums, pastāsti, kā tu raksti!

V. K.: Rakstīšanā man daudz «lieso» mēnešu, un man pašam nav skaidrs, kāpēc tas tā ir. Praktiski tas dažreiz ir tā — ja mani uzaicina kaut kur lasīt, tad es saņemos un sāku cītīgāk rakstīt. Tas mani kaut kā stimulē. Vieglāk rakstīt kādā neitrālā vidē — kā tas agrāk bija fabrikā, bet vēlāk — skolā. Ģimenes vidū rakstīt ir grūtāk, tāpēc nogaidu, kad visi jau aizgājuši gulēt, bet arī tad tas laiks ir drusciņ par īsu, lai gūtu attiecīgo noskaņojumu.

I. A.: Visās malās cilvēki vēlas redzēt pasauli drošāku, sadarbīgāku, satiecīgāku. Ko, pēc tavām domām, te var līdzēt dzeja, literatūra?

V. K.: Rakstnieki un dzejnieki vienmēr ir bijuši tādi kā sava laika seismogrāfi, un, tāpat kā kaķi sajūtot zemes-triņu tuvošanos, lai laicīgi pagātu aizbēgt no mājām, rakstnieki un dzejnieki dažreiz samana politisko un ekoloģisko katastrofu tuvošanos. Viņi diemžēl no tām nevar izbēgt, kā izbēgt var kaķi. Nebūtu slikti, ja arī politiķi mūsos vairāk ieklausītos.

I. A.: Un, visbeidzot, kādi ir tavi nākotnes plāni, iece-
res? Ko tu gribētu uzrakstīt dažādos žanros?

V. K.: Plāni nav nekādi lieli. Gribētos sagaidīt vairāk
mazbērnu. Ja mani pabikstīs, varbūt pabeigšu rakstīt at-
miņas par savu bērnību Krāslavā. Imanta Ziedoņa «Kur-
zemīte» mani pamudināja uzrakstīt «Krāslaviņu». Pro-
tams, gribētu sagaidīt manas dzejas izlases iznākšanu
Rīgā.

I. A.: Paldies par sarunu!

Lit. un Māksla, 1989, 17. jūn.

Mārtiņš Zīverts: atgriešanās

Zīverts M. Lugas. R.: Zinātne, 1988. 447 lpp.

Zīverts M. Kamerlugas. R.: Zinātne, 1989. 536 lpp.

Mēs atgriežamies pie lietu, parādību, procesu dabiskā, normālā stāvokļa. Ir tik pašsaprotami, ka M. Zīverts, viņa darbi nonāk pie mūsu lasītājiem un skatītājiem. Nedabiska, varētu pat teikt — izkropļoti greiza ir mūsu kultūra bez Mindauga, Minhauzena, profesora Kristofera, Ekse-lences un daudziem citiem M. Zīverta varoņiem. Literatūrzinātnē ir nelāgs niķis izvirzīt dažus izcilākos korifejus, uz kuriem balstās attiecīgais literatūras veids. Apzinoties šāda principa šaurību, tomēr nevaru atturēties no kārdinājuma deklaratīvi paust, ka Blaumanis, Rainis un Zīverts ir mūsu drāmas balsta punkti: ja vienu no viņiem kaut teorētiski iedomāsimies par nebijušu — pazudis viss brīnišķais, kas saistās ar latviešu drāmas spēcīgo zarojumu vairāk nekā simt gadu garumā.

Lai gan M. Zīverts atšķirībā no daudziem citiem trimdas autoriem (kuru darbu apguvē ir neatliekama!) ir devīgāk avansēts — viņa darbi ir izrādīti arī 50. un 60. gados, kad daudzu citu trimdas literatūras darbinieku pieminēšanu vien aizliedza attiecīgais Glavlita cirkulārs, — to drukāšanā esam bijuši skopī. Mūsu vecmeistara stihija un īstais eksistences veids ir teātris, un tomēr pilnam nēpārspējamo dialogu izbaudīt var, tikai izlasot lugas iespīstā veidā. M. Zīverta gadījumā tas ir izšķiroši arī tāpēc, ka dramaturgs pat pēc daudziem gadu desmitiem mēdz paslīpēt savu darbu, tādējādi padarot to vēl ietekmīgāku (gluži simbolisks šai ziņā ir darbs pie 1937. gadā sarakstītā «Āksta» — visu latviešu aktieru neoficiālā himna «Reiz dzīvoja kāds muļķa klauns» pilnībā izskan tieši lugas pēdējā redakcijā).

Izdevniecība «Zinātne» un literatūrzinātnieks un teātra kritiķis Viktors Hausmanis, aktīvi sastrādājot ar mūsu drāmas vecmeistaru, paveica lielu un vajadzīgu darbu,

lai atgrieztu aktīvā aprītē kaut daļu M. Ziverta dramaturģisko sacerējumu. 1988. gadā atpazinām meistara populārākās 20. un 30. gadu lugas (krājumā ir arī 1954. gadā rakstītā «Rūda»), bet šogad — 11 trimdā sarakstītās kamerlugas. Tūlīt jāpiebilst, ka apzīmējums «kamerluga» nav jāuztver stingri zinātniski, kaut neapšaubāmi šajos darbos nav plašu masu skatu, liela personu skaita un biežas darbības vietas maiņas. Drīzāk tā ir ārkārtīgi tragiskā trimdas teātra situācija, kura izvirza savu spaidu lugu rakstniecībai.

Reizumis izteiktas domas, ka M. Ziverts ir tikai psiholoģiskās drāmas meistars. Tomēr, nenoliedzot šo dominanti, var droši teikt, ka M. Ziverta daiļrades tematiskā aploce, ideju kopums un dramaturģijas specifiskie mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi — simboliskie tēli, realitātes un nosacītības sistēma, līdzības princips utt. — apliecina viņu kā liela stila rakstnieku, kuru neierobežo viena ideja, vienas tautas vēsturiskā realitāte un viena žanra mākslinieciskās izpausmes.

M. Zivertu mūždien interesējuši cilvēces attīstības pamatjautājumi — vara, tauta, personība. Kādas ir mīļatīkšanas, vai iespējama saskaņa, harmonija? Dziļi cilvēcisks ir M. Ziverta Mindaugs traģēdijā «Vara» (1943). Leišu karaļa nežēlība apbrīnojami apvienojusies ar naivu, mīlestības pārpilnu ideju par savas tautas vienotību un pastāvēšanu laiku laikos. Pielauju, ka dažam labam šodienas stagnātam šis darbs var kalpot par argumentu prasībai pēc stipras personības, tomēr M. Zivertam izšķiroša ir harmonija starp šiem jēdzieniem — vara, tauta, personība. Atrisinājums — harmonijā. To meklē arī lugas «Rīga dimd» (1967) personāžs: Bergens, Bende un aizkadrā spēcīgi jūtami Kalendāra nemieru varoņi — Mārtiņš Gīze un Zengeizens. Varas absolutizācija ir ilūzija, it īpaši laikā, kad zūd varas monopols, kad izšķiroša ir personības stāja šai makabra spēles — miroņu dejas — situācijā. «Rīga dimd» patiesi ir miroņu dejas, aizkadrā asins šļakst pamatīgi, bet galvenā ir psiholoģiskā cīņa par varu, vārdu ķīmiskie un atomkari.

Daudz jaunākā realitātē varas, tautas un personības problēmu M. Ziverts aplūko «Kopenhāģenas dialogā» (1979): 1941. gadā (bet tikpat labi arī šodien), kad izšķiroša ir zinātnieku atbildība par pasaules turpmāko likteni, — kura vara būs tik garīgi tīra, lai tās rokās bez bažām varētu nodot kodolieročus? Un vai vispār absurda

nav pati šādu ieroču esamība? Dramaturgs akcentē zinātnieku vienotību kā galveno nosacījumu, nepieļaujot pasaulē tālāku virzību uz bojāejas pusi. Un zīmīgi — kaut arī lugas varoņi ir cittautieši un atsevišķie Rīgas pieminējumi ir tikai nelielas epizodes, zemstrāvā dun Latvijas balss: apvienoties nozīmē dzīvot, šķelšanās nav tikai ģimenes, cilvēku grupas, bet galvenokārt — tautas tragēdija. Tā ir liela stila dramaturģijas pazīme — aktualitāte, kura dzīvo pāri konkrēti notēlotajai darbībai. To apliecina arī līdzību luga «Rūda» (1954). Kaut saturiski tā sabalsojas ar vienu no pirmajām M. Ziverta lugām — «Nafta» (1931), daudz svarīgāk nekā ekoloģiskās vai ekonomiskās problēmas izskan varas un personības savstarpējās attiecības, profesora Kristofera, šī vārdā nenosauktās valsts disidenta, nostāšanās pretī milzīgajam varas aparātam, kura rokās ir viss — valsts pārvalde, policija, sulainiska zinātnie, psihiatriskās slimnīcas. Cik pravietiski paredzējumi Brežņeva «saules valstībai», kur citādi domājošos ievietoja psihiatriskajās slimnīcās, lai viņi saskaņotu savu domāšanu ar valdošo ideoloģiju! Brīnišķīgi baiga ir pēdējā aina, kad profesors Kristofers pagriežas atpakaļ uz psihiatriskās slimnīcas pusi, jo tur ārā, normālajā pasaulē, godīgam cilvēkam, brīvai radošai personībai nav ko darīt.

M. Zivertam — Eiropas mēroga dramaturgam — vispārcilvēciskās problēmas organiski, nešķirami savijušās ar mums visiem tik dabisko latvisko dzīves izjūtu, Dzimtenes mīlestību, kuru dramaturgs neafišē, neraudina lasītāju par šo tik sāpīgo tēmu, kuras trauslo atkailinātību var izjust tikai tur, trimdā. Lugā «Cilvēks grib dzīvot» (1939) tas izskan tikai nosacījuma, principa limenī; dīpīšu darbos — «Kāds, kura nav» (1947), «Cenzūra» (1951) — ilgas pēc Latvijas jūtamas ik frāzē, ik situācijā, arī tad, kad runa ir par iekārtošanos, turpmāko dzīvi mītnes zemē. Varbūt vistragiskāk (un arī ieslēptāk) Latvijas tēma izskan lugā «Kurpurrū» (1962), šajā tipiski austrālistiskajā lugā, kuras galveno varoni klaidoni Antiju nepieskaitīsim latviešiem sadzīviski reālistiskā nozīmē. Te ilgas pēc Latvijas savu augsti sasniedz pasakā par trim tēva dēliem, kuru Antijs stāsta mirstošajai Abigailai. Brīvība — Dzimtene — dvēseles miers: tie ir sāpju kausi, kuru saldrūgti veldzējošais spēks jāizbauda līdz galam.

Dzimtenes mīlestība M. Ziverta darbos konkretizējas augstā garīgumā, tieksmē upurēties mīlotā cilvēka labā. Iekšējais lielums, kāds piemīt M. Ziverta varoņiem, it se-

višķi cilvēkam bez vārda lugā «Kāds, kura nav», pāraug tradicionālu mīlestībā balstītu nesavtību un kļūst par slavinājumu tā cilvēka lielumam, kurš izgājis visas elles un kuram ir ne tikai praktiska iespēja, bet, varētu pat teikt, morālas tiesības kļūt zvēram — taisni tāpēc, ka viņš tāds nekļūst. Kāds (tā sauc šo varoni) ir mums tik tuvs.

M. Zīverts — psiholoģiskās drāmas meistars. Bet var teikt arī tā — spožs konstruktivists. Vairākās dramaturga lugās izmantota vecumvecā, pārbaudītā blaumaniskā «ledus gabala konstrukcija» — rakstura spēja atklāsme negaidītā, koncentrēti noslēgtā situācijā, no kuras brīvprātīgi ārā nevar izkļūt. To M. Zīverts jau izmantoja «Ķīnas vāzē» (1940), bet komēdijiskais princips ir atvieglināts variants. Daudz smagāka intonācija ir «Tvanā» (1949): kaut arī pagrabs, kurā pakāpeniski ieplūst tvaņš, ir tikai konstrukcija, tā liek pilnīgi atklāties visiem lugas varoņiem. Intelektuāla konstrukcija raksturīga daudzām M. Zīverta lugām, un, ja tā apvienota ar varoņu elegantu paškustību, panākumi ir spoži. Tam klasisks piemērs ir dzirkstošais spiegu gabals «Lielā grēcinieku iela» (1953) — atkal kārtējais pagrabs, kurā noris Nupata, Mimosas un Tētiņa batālijas. Kaut arī šis darbs ir parodija par spiegu gabaliem un atbilstoši situāciju komēdijai uztur augstu smieklu līmeni, tomēr zemstrāvā jūtama rūgtenība: kas tad ir šis superslepenais 1939. gada dokuments, kura dēļ pasaule sāks jaunu attīstības gaitu? Vai tikai tas nav Molotova—Ribentropa pakta slepenais papildprotokols nr. 1?

M. Zīverta pēdējā luga «Teātris» (1988) ir savdabīga atslēga visai rakstnieka daiļradei, un šo apjomā nelielo darbu var traktēt dažādi! Vai tā ir luga par varas diktātu mākslā? Jā, situācija ar «Obrija suni» ir groteski bezjēdzīga un nežēlīgi konsekventa. Varbūt precizāk būtu teikt, ka tā ir luga par radošas personības traģēdiju hercoga valstiņā? Par godu? Patiesi, viens no izšķirošajiem punktiem ir Ekselences alias Gētes lēmums uzrakstīt atlūgumu un tādējādi atteikties no teātra, kam viņš atdevis tik daudz spēka. Bet luga tomēr ir par mīlestību. Mīlestības Augstā Dziesma ir galvenā, tās pozitīvi raisošais spēks sniedz visu, ļauj dzīvot, ļauj radīt. Sai lugā M. Zīverts ir aizgājis soli tālāk nekā «Ākstā» (1937). Šekspīrs zaudē savu Melno dāmu, un lugas sistēmā mēs nezinām, kāds būs viņa tālākais ceļš; Gētes atsacīšanās no savas mīlestības nav mazāk traģiska, tikai apvaldītāka, un tomēr —

kāds liels, dziļš optimisms strāvo no šīs lugas! Tu esi Cilvēks, jo tu esi mīlējis. Sai ziņā M. Ziverta dramaturģija vienojas ar Raini, kaut M. Ziverts pats deklarē savu atšķirību no Raiņa (interesanti abu rakstnieku kopīgos un atšķirīgos elementus analizē V. Hausmanis).

M. Ziverta lugas ir jālasa. Un ne tikai tāpēc, ka nezināt viņa darbus ir nenormāli katram cilvēkam, kas sakās mīlam latviešu literatūru, latviešu kultūru. Tās jālasa vairākkārt arī tiem, kuri sakās pazīstam M. Ziverta daiļradi. Dramaturga dialoga burvība ir nepārspējama — un ne tikai klasiskajā komēdijā «Minhauzena precības». Dialoga īpašā nozīme parādās tieši kamerlugās. To savulaik jau labi raksturoja mūsu teātra vecmeistars Osvalds Uršteins: «Visās Mārtiņa Ziverta kamerlugās dialogs patiesi ir pati darbība. Dialogs atšķetina psiholoģisko kamolu, dialogs materializē mazos zobencirtienus starp personām, dialogā soli pa solim atraisās vai nostiprinās saites vai arī pēkšņi pārlūst attiecības» (O. Uršteins. Ziverts uz skatuves. Grām.: Mārtiņa Ziverta pasaulē. Salas apgāds, Sidneja, 1974, 15. lpp.). Stila pētniekiem te ir neaptverams darbalauks.

Ko tālāk? Vai esam izdarījuši visu M. Ziverta labā? Nebūt ne. Vēl jāapgūst citi M. Ziverta darbi, kuru skaits sasniedz pussimtu: «Tīrelpurvs» (1936), «Karātavu komēdija» (1945), «Rakte» (1945), «Durnā merga» (1963), «Kaļostro Vilcē» (1965—66), «Totēms» (1968) utt. Angļu dzejnieks un kritiķis M. Simors-Smiths savā XX gadsimta pasaules literatūras vēsturē par M. Zivertu raksta tā: «Viņš ir prasmīgs un ārkārtīgi ražīgs autors, veikls simbolists, kura lugas, ja vien tiktu plašāk tulkotas, kļūtu populāras gandrīz ikvienā rietumu galvaspilsētā» (*M. Seymour-Smith. Guide to Modern World Literature. Funk Wagnalls, New York, 1973, p. 1110*). Tas ir viens no mūsu kultūras pamatzdevumiem, ja gribam atjaunot savu esību Eiropas kultūrtautu saimē.

Patiesība, pilna patiesība un nekas cits kā tikai patiesība

V. Lāms. Kāvu blāzmā. R., Liesma, 1989.

Literatūras kritiķu, recenzentu, vērtētāju, apspriedēju uzdevums nav sekmēt grāmatu tirgu, bet mēģināt pateikt, vai kāds darbs ir labs vai slikts. Lai kāds būtu vērtētāju atzinums, pieredze savukārt māca, ka ne vienmēr labas grāmatas ir arī laba tirgus prece un ka labi ejošas grāmatas ne vienmēr ir laba literatūra. Liekas, Visvalža Lāma romāns, kas ir laba literatūra, būs arī laba tirgus prece.

Izlasījis «Kāvu blāzmā», atklāju, ka pa lasīšanas laiku rakstīto piezīmjlapu skaits ieskrējis trešajā desmitā, vairākkārt pārsniedzot recenzijai atvēlēto telpu. Piezīmēs arī redzams, ka visai drīz, jau pēc dažām nodaļām, romāna plašā satura un literārās apdares raksturību mudināts, esmu izšķīries sašaurināt savu skatījumu un pievērst vērību šim darbam it īpaši kā attēlotā laikmeta dokumentācijai, kas tai pašā laikā mums visiem ir nozīmīga, svarīga sociāla (sabiedriska) parādība, mūsu sabiedrisko procesu un to satura noteicēja un tālāk virzītāja.

Esmu jūsmojis, piemēram, par Visvalža Lāma no 1978. gada decembra līdz 1980. gada maijam rakstīto romānu «Pavarda kungs Ašgalvis» (kaut es to būtu uzrakstījis!). Sastapšanās ar romānu «Kāvu blāzmā», kas bija palicis grāmatā nublicēts 31 gadu, atkārtoti atgādina: nekas nevar nomākt autora cilvēcisko lielumu un gara spējas, nedz tos var noslēpt kā sveci zem pūra.

Romāns «Kāvu blāzmā» nav vēstures grāmata — faktu sakopojums. Tas ir vārda mākslas darbs, kurā mums meklēt psiholoģisko ticamību, cilvēku rīcības motivācijas pilnīgumu un sociālā logata patiesīgumu. Tani mēģinām pārvarēt visus savas vēstures baltos un melnos plankumus (lai kā tos katreiz dēvētu, lai kāds būtu bijis to neredzamais saturs!). Būdam vārda mākslas darbs, šis romāns

prasa īpašu vērību, un nav šaubu, ka šādi tīri literāri vērtējumi arī taps.

«Kāvu blāzmā» ir iecerētas romānu triloģijas otra daļa. Šim faktam tomēr nav nekādas lielas ietekmes uz romānu kā pabeigtu, pašu par sevi saprotamu, patstāvīgu darbu.

Romānu triloģijas pirmā grāmata «Nemierā dunošā pil-sēta» publicēta 1957. gadā un skar Latvijas, īpaši Rīgas, dzīvi, sākot ar 1935. gadu un beidzot ar 1941. gada jūniju (kad SS virsnieks Manheims, viena no personām «Kāvu blāzmā», kopā ar savu karaspēka vienību gatavs atgriez-ties Rīgā, no kuras bija repatriējies uz Vāciju).

Par triloģijas otra romāna «Kāvu blāzmā» tapšanas laiku 1989. gadā izdotajā grāmatā minēts 1951. gada marts līdz 1963. gada maijam. Turpat atrodama autora piebilde: «No 1987. gada 1. oktobra līdz 1988. gada 9. jan-vārim romānu esmu mākslinieciski rediģējis. Būtiski gro-zījumi nav izdarīti.» Šo Visvalža Lāma romānu «pēc bū-tiskas īsināšanas», kā grāmatas pēcvārdā raksta literatūr-zinātnieks Harijs Hiršs, sācis iespiest žurnāls «Karogs» 1958. gadā. Tur no 7. līdz 11. numuram lasāmas šī romāna divas daļas. Tad publicēšana pārtraukta, trešo daļu aiz-liežot. (Sākot ar 1961. gadu, Visvaldi Lāmu uz sešiem gadiem izstumj no latviešu rakstniecības.)

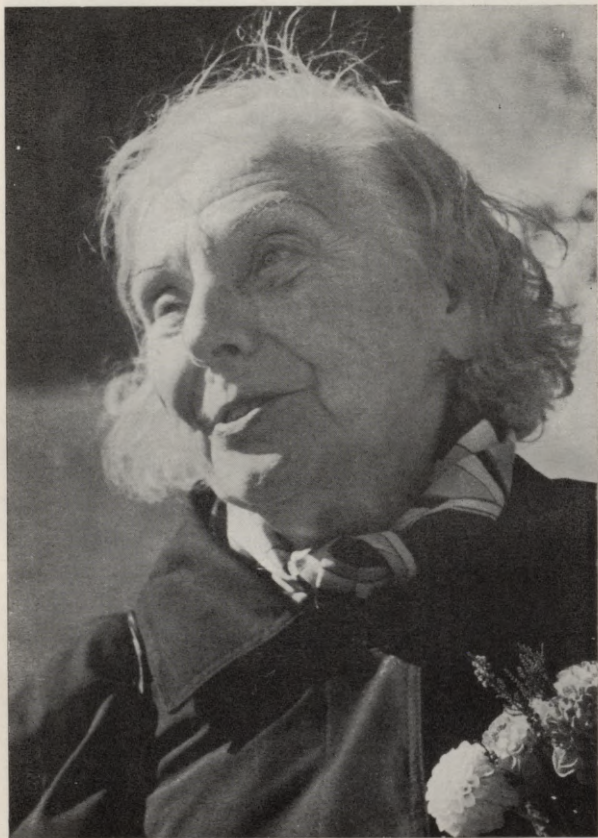
Par iecerētās triloģijas trešā romāna likteni Harijs Hiršs liecina, ka ar «Kāvu blāzmā» publicēšanas aizliegumu «autora normālais radošā darba process tika aptu-rēts un trešā grāmata tā arī palika neuzrakstīta».

Visvalža Lāma «Kāvu blāzmā» sastopama kritiski asa boļševiku un Staļina valdīšanas laika un metožu analīze, visai plaša, kaut fragmentāra Latvijas vēstures aina, tik patiesa latviešu tautas domu, vēlmju, sāpju un cerību mo-zaīka (man pašam šai sīko priekšstatu kopainā jāsastopas ar daļu no saviem tālaika pārdzīvojumiem), ka brīnos, kā tāds darbs — šī patiesība vispār iekļuva «Karoga» redak-cijā un piedzīvoja daļēju publicēšanu 1958. gadā.

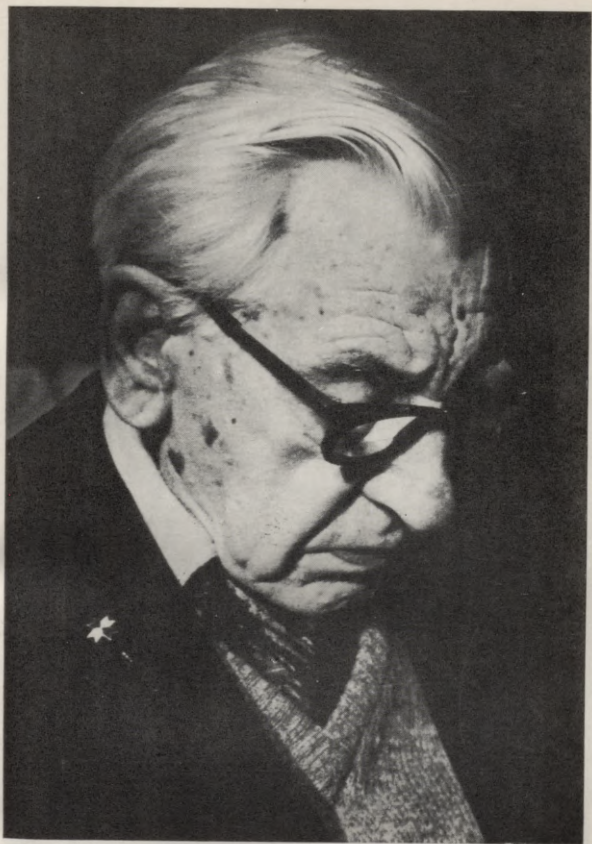
Lasot romānu, nevarēju (lai kā gribētu) izvairīties no pāris jautājumiem, kas visu laiku bija klāt, neatlaidās no manis. Un arī vēlāk, pēc izlasīšanas, par šo darbu domā-jot, nāk līdzī. Vai šie jautājumi ir kaila ziņkārība? Vai tie pauž nojēgu par latviešu autoru eksistences visai rakstu-rīgu daļu pēc Otrā pasaules kara neatkarīgi no tā, kur viņi dzīvotu, proti — uzspiestu vajadzību šķirot patiesību «pareizajā» un «nepareizajā» patiesībā, «nepareizo» no-klusējot. Mani, vienkārt, ziņkāro, kāpēc Visvalža Lāma

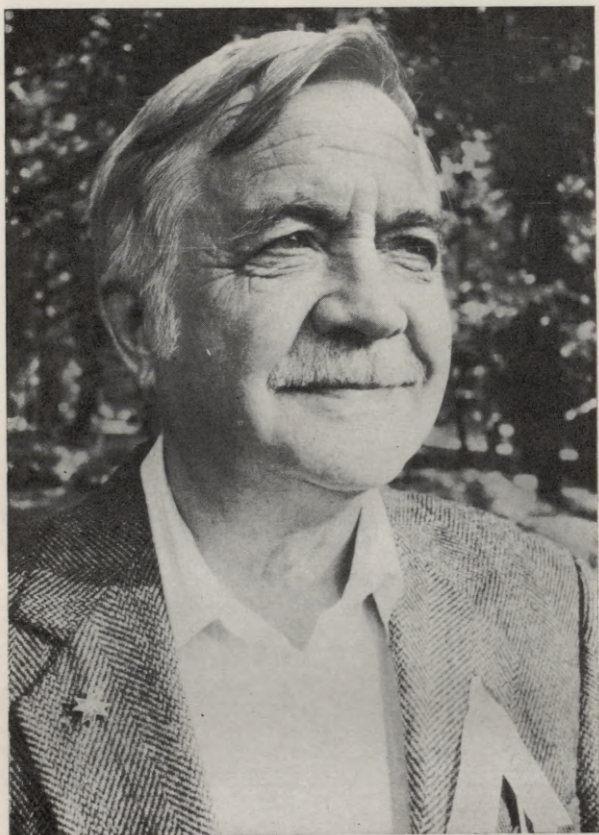
*Andrejs Gunārs Irbe 1989. g. 11. septembrī pie Raiņa pieminekļa.
I. Danovska foto.*

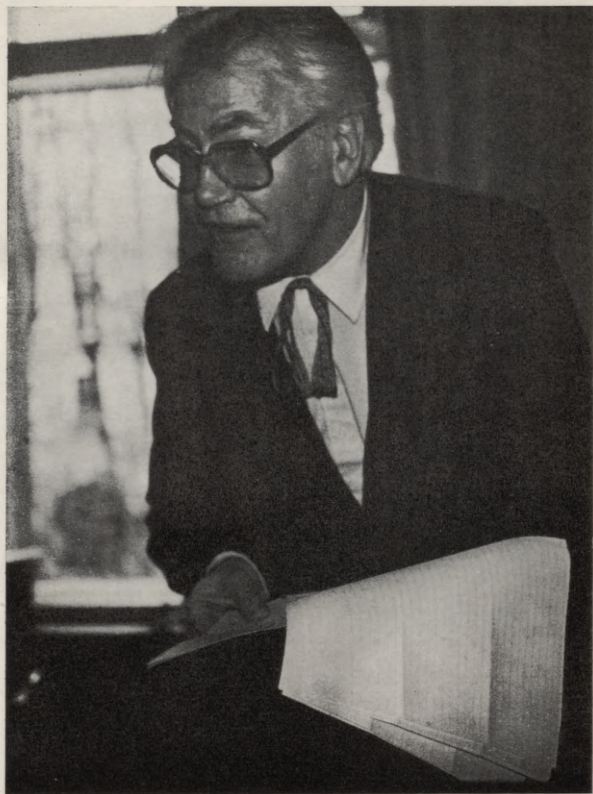
*Veronika Strēlerte 1989. g. 11. septembrī pie Raiņa pieminekļa.
J. Danovska foto.*

*Mārtiņš Ziverts 1988. g. 18. novembrī Nacionālajā teātrī.
J. Danovska foto.*

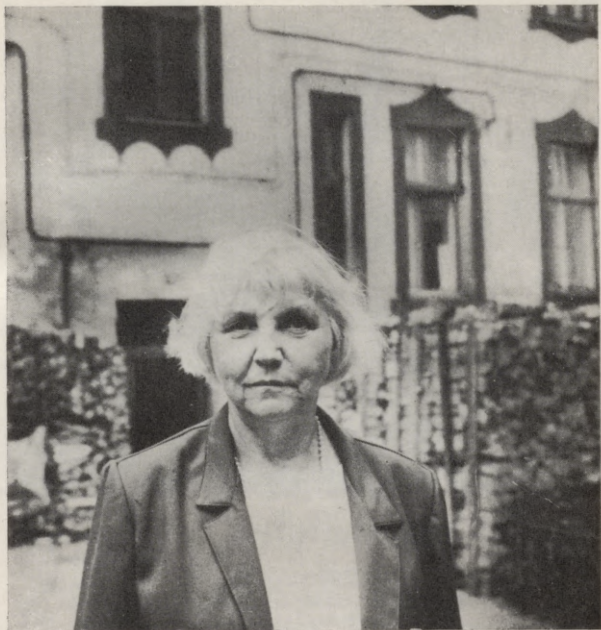
*Roberts Mūks Pumpura dienās Lielvārdē 1989. gada septembrī.
I. Danovska foto.*

*Valteris Nollendorfs savā autorvakarā Rakstnieku savienībā
1990. gada aprīlī. M. Zelmeņa foto.*

Valdis Krāslavietis 1988. gadā Rīgā. M. Zelmeņa foto.

Valija Ruņģe 1989. gadā Rīgā. V. Kudlānes foto.

Aivars un Valija Ruņģi Kalamazū (ASV).

romānu tādu, kāds tas parādījās atklātībā Latvijā 1989. gadā, nebija iespējams publicēt pilnībā 1958. gadā? (Uz to, kā nonāks pie aizliegšanas, atbildēt mēģina Harijs Hiršs grāmatas pēcvārdā.) Un, otrkārt, vai Visvalža Lāma romāna publicēšana būtu apsveikta emigrācijā 1958. gadā? Un vai tā eventuālā publicēšana emigrācijā tiktu apsveikta tagad — 1989. gadā? Attiecībā uz emigrāciju man liekas, ka abos gadījumos atbilde būtu izteikts «nē». Tas savukārt var likt brīnīties, kāpēc romāna publicēšana nebija iespējama Latvijā priekš 31 gada, kad «atkusnis» tur vēl bija pilnā sparā?

Galā es kā lasītājs nokļūstu pie secinājuma: lai cik šis vai tas Visvalža Lāma romānā glaimotu vieniem vai otriem, patiesība, pat niecīgās devās pasniegta, nepatīk nevienam. Un romāns «Kāvu blāzmā», cik varu liecināt no savas pieredzes, pauž patiesību, pilnu patiesību un neko citu kā tikai patiesību. Visvalža Lāma ieraksts man un manai sievai dāvinātajā grāmatā skan kā šī romāna kvintessence, zem kuras vēlreiz autora paraksts. «Šo vienkāršo un briesmīgo patiesību un . . . tikai to!»

Vairāk nekā jebkurš cits latviešu literārs darbs agrāk Visvalža Lāma romāns izaicina un pārliecina mani izsaukties: ak, Dievs, cik daudz mēs esam dzīvē pieredzējuši! Cik daudz mums būtu bijis jāmacās no savas sūri grūtās vēstures! Cik maz mēs esam mācījušies! Cik izšķirīgi svarīgi tas būtu mums visiem tautas atmošanās un augšamcelšanās laikā!

Un tomēr — esmu spiests šaubīties un atkārtoti prasīt sev, vai «Kāvu blāzmā» atainotais laikmets un cilvēki nav tikai lieliska stāstītāja sakairinātās iztēles produkts? Mums jau arī — gan kā kopībai, gan kā indivīdiem — varbūt būtu izdevīgāk šo romānu uzlūkot par tīru beletristiku, par daiļliteratūru, par «vārdu mākslu mākslas dēļ». Notēlotie cilvēki, viņu attiecības un rīcība ir tik rēgainas, ka noreibst galva, negribas tam ticēt — vai tādi esam. Bet šo brīžiem demoralizēto mūsu tautas līdzdalību Otrā pasaules kara notikumos, kad visi tikumi, kārtība panikuši, samaitāti, cilvēkos valda palaidnīga patvaļa, šo it kā bezizvēles svaidīšanos ārēju straumju putās es, salīdzinot to ar savu personīgo pieredzi, tomēr nevaru (tas jau aizrādīts) noraidīt kā nepatiesu.

Pēckara laika Latvijas literatūras liela raksturība ir prozas darbu nepilnīgais sociālais logats. Tas sasauca ar dažu labu emigrācijas prozas sacerējumu, kurā arī bieži

vērojams darbojošos personu saskares trūkums ar savu tiešo, reālo apkārtni, īpaši ar tās cilvēkiem. Jāpiebilst, ka šai raksturībai gan varētu būt atšķirīgi motīvi vai cēloņi. Uz Visvalža Lāma darbu piebildi par sociālā logata nepilnīgumu nevar attiecināt.

Par romāna «Kāvu blāzmā» centrālo vai galveno personu var uzlūkot leģionāru Gunāru Veldri. Vācu okupācijas laika latviešu leģions un leģionāri blakus, piemēram, deportācijām un migrantiem (tas ir, sava veida aizliegtie vai autoru pašu sev liegtie temati) piederēja pie visai riskanto tematu grupas vēl līdz 1988. gadam. «Kāvu blāzmā» darbība sākas leģionāra Veldres apmācību vietā Bolderājā 1943. gada maijā un beidzas Kurzemē ar kapitulāciju 1945. gada maijā. Daudzo romāna personu dzīves stāsti un uzskatu izklāsti paplašina romāna darbību telpas un laika ziņā, ļaujot tai iesniegties pagātnē vai ieskatīties nākotnes iespējās.

Ko visu šai darbā sastopam! Latvijas Republikas, Baigā gada un vācu okupācijas laika hronikā ir karagūstekņi, vlasovieši, bēgļi no Krievijas, goldfazāni, šucmaņi, leģionāri, dezertieri, spekulanti, sarkanie pagrīdnieki un partizāni, UK-kartnieki, lielsaimnieki, sīkzemnieki, kalpi, rūpnīcu īpašnieki, veikalnieki, strādnieki, latviešu patrioti, padomju «patrioti», baltvācieši, nodevēji, denuncianti, provokatori, kas iefiltrējas «otras puses» rindās, sarkano saraksti — nošaušanai, deportējamo saraksti, Volhovas kaujas, atkāpšanās no Ostrovas un Opočkas, gadījums, kad «viena māsa sasiņās kopā ar boļševikiem, otra ar nacistiem», «īstās» no Rīgas, kurelieši un tā joprojām.

«Kāvu blāzmā» — kara ugunis — nokļuvuši un sadeg daudz mazu, sīku cilvēciņu. Spēku, jūtu, interešu sadursmju vietā bieži valda neskaitāmas sīkas intrigas, viltībīņas, mānīšana un mānīšanās ļaunā nolūkā.

Vācu okupācijas laika latvieši lielos vilcienos ir tādi paši kā citu laiku cilvēki ar visām savām bioloģiskām un garīgām vajadzībām, tikai ārkārtas apstākļos, kāvu blāzmā, kara ugunis, viņi atklājas kā nolikti zem palielināmā stikla. Visa viņu eksistence iegūst citas dimensijas — naids ir nežēlīgāks, atriebība asiņaināka, kāre dzīvot asāka, bet viņu apjukums, samulsums, neziņa ar daudz traģiskākām sekām. Dažādas agrākās attiecības cilvēku starpā, radušās neatkarīgās Latvijas Republikas laikā, boļševiku un nacistu pārvaldes gados no cilvēciskām saitēm

pārtapušas par pinekļiem, pārvērtušās būros vai sagūstījušas kā slazdi.

Duras acis tas, ka grāmatas varoņi, ja vien nav radi, tad ir draugi, vismaz paziņas no agrākiem laikiem. Kāpēc tā? Liekas, šādas cits citam tik tuvas romāna personas savā kopumā simbolizē vienu: esam visi viena liela līdzinieku saime. Grāmatas varoņu nepārtrauktā, pat brīnumainā satikšanās, dažreiz neticamas sagādīšanās ceļā liecina: gribam vai ne, esam cits cita liktenis — balsts vai lāsts.

No šīs apjukuma un samulsuma pilnās situācijas, kurā Latvija atradās Otrā pasaules kara laikā, Visvaldis Lāms uztvēris un izvēlējis, viņaprāt, būtiskāko un notēlojis, kā minēju, visai plašu tipu galeriju, kurā spilgti atainojas šī konfūzija.

Bet vai šo mūsu tautas milzīgo samulsumu, šo uzskatu un rīcības haotisko dažādību jebkad varēs pilnīgi ietvert, iesprostot literārā mākslas darbā? Visvalža Lāma romāns, viena no spilgtākajām nesenās pagātnes liecībām, uzskatāmi rāda, cik kolosāls varētu būt šis pagātnes pārvarēšanas process, lai tad galā kāds autors visu spētu varbūt pateikt 12 eļģijās vai dziedājumos. Taču, lai līdz tam nokļūtu, visa tautas pieredze būs jāsavāc, visi maldi, kļūdas un nodarījumi jāuzskaita un jānosauc vārdā. Ja tas nenotiks, ja pagātne paliks neizvērtēta, nekas mums nepalīdzēs — un ar mums būs bēdīgi.

«Sai trakajā pasaulē nevienam nav iespējams noiet pa taisni,» lasāms romāna 80. lappusē. «Labi, ja var uz kājām noturēties. Citi metās četrāpus, vārtījās putekļos vai krita viens otram pie rīkles. Galvenais bija saglabāt savu cilvēka cieņu un ticēt, ka visa dzīve tomēr nav vienvienīga postaža.» — Bet kā?

Vai tas nav centrālais jautājums: ko vācu okupācijas laikā lai būtu darījis godīgs cilvēks, kas noraidīja Hitlera Vāciju un tās izdarīto cilvēku iznīcināšanu? Vai lai būtu viņš atbalstījis Staļina varu, kas Padomju Savienībā iekļauto tautu inteligenci un arī citas sociālās grupas bija sākusi malt Gulaga kaulu dzirnavās? Kam vēl viņš varētu pieslieties?

Romānā iezīmētas dažas galvenās izvēles iespējas: iet kopā ar vāciešiem, atbalstīt krievus un Sarkanarmiju, turēties kopā pašiem par sevi neatkarības idejas vārdā un cerēt uz Rietumu atbalstu.

Grāmatā pozitīvi iekrāsota izvēle turēties kopā ar krieviem un atbalstīt Sarkanarmiju, jo šo izvēli pārstāv romāna, ja tā varētu teikt, vispozitīvākie tēli. Boļševiku pagrīdnieki dažbrīd liekas pārāk ideāli, un situācijā, kurā es bailojos par Staļina varas un terora atgriešanos, viņu nostāja man kļūst psiholoģiski visai nepieņemama, neticama. Iebilst var arī pret rožaino, minhauzenisko, Šveika garā atainoto sarkano partizānu dzīvi un darbību; viņu ikdienu bija daudz skarbāka.

Abas pārējās izvēles romānā visvairāk pārstāv samulsuši, pretrunīgi, izšķirties nespējīgi tēli, fiziski, bet īpaši garīgi izkropļoti cilvēki, pat tādi, kas smagi noziedzas pret cilvēcību.

Latviešu patrioti dažbrīd uzvedas un runā ar pārspīlējumu. Liekas, daži no viņiem (jo es gribētu būt viņu pusē!) nav pelnījuši karikatūru likteni. Citi «latviešu patrioti» ir tādi, kādi tie bija, — kaili karjeristi, sava labuma meklētāji, zvērīgi, balamutīgi, brutāli cilvēki — visnesimpātiskākie tēli romānā, kas diskreditē, nomelno neatkarības ideju.

Šīs rindas nav aizrādījums autoram, kādi tēli viņam būtu bijuši jāatveido un kā tas būtu bijis jādara. Abās karotāju pusēs bija daža laba vēl spilgtāka karikatūra, bija vēl pa lielākam blēdim un noziedzniekam, nekā sastopam romānā. Par to, tāpat kā par uzsvariem, par vienai otrai vēsturiskai epizodei atvēlēto vērību, var diskutēt.

Esmu agrāk kādā citā sakarā izteicies, ka, runājot par latviešiem, par mūsu tautas pieredzi, mēs nekad nedrīkstam aizmirst Otrā pasaules kara laikā tēvu zemē notikušās nevēdības. Mūs nospiež šī nepārvarētā pagātne, kuras pilnīga analīze aizkavējusies — ne vienmēr mūsu vainas dēļ. No mums neatstājas kolektīvās vainas apziņas lietu vēns, ko arvien par jaunu uzsūtījusi kā latviešu nacionālismam naidīgā staļinistu propaganda, tā traģiskās žīdu slepkavošanas jeb holokosta piemiņas saglabātāji visā pasaulē.

Visvalža Lāma romāns «Kāvu blāzmā», literārs mākslas darbs, ir, manuprāt, pats raksturīgākais, plašākais un līdz šim atklātākais un pilnīgākais Latvijā tapušais «pagātnes pārvarēšanas» mēģinājums attiecībā uz vācu okupācijas laiku. Latviešu leģions un leģionāri (tāpat kā, piemēram, «nacionālie partizāni» jeb «bandīti» Latvijā pēc 1945. gada 8. maija) ir būtisks, svarīgs temats to riskanto temātu vidū, kas raksturīgi Otrā pasaules kara, pirmskara un pēc-

kara notikumiem. Šī mūsu nesenā pagātne, kā jau teikts, vēl joprojām nav objektīvi, metodiski, akadēmiski un brīvi izvērtēta. Vēl joprojām to sagūstījuši visāda veida liecinieku un aculiecinieku noklusētā, sagrozītā un aizmirstā tikli.

Šai sakarā būtiska Visvalža Lāma romāna «*raison d'être*»¹ daļa varētu būt netiešas norādes, ka arī mazas tautas piederīgiem, kas pieraduši vai pieradināti pie pavēlēm un paklausības, pagātņi izprotot, iespējams novērst kļūdas nākotnē. Un ne tikai mazas tautas, bet katras cilvēku kopības piederīgiem jāmacās pavēles un paklausību uzlūkot ne tikai par formālām, principiālām bezierunu saistībām, bet vienmēr abas — pavēles un paklausību — konsekventi saistīt ar to saturu, kurā nekad nedrīkstētu trūkt «cilvēciskās dimensijas». Pret nelikumīgām, necilvēciskām, barbariskām pavēlēm ir jānostājas, jāprotestē, jāsaucējas. Neviens nedrīkst aizbildināt savu vainu vai noziegumu pret cilvēci, atsaucoties uz to, ka tikai izpildījis pavēles. No šāda viedokļa svarīgs ir ne tikai tas, ko pavēl hitleri, staļini, maršali, feldmaršali un ģenerāļi, bet — par ko izšķiras un ko dara arī leitnanti un virsleitnanti, visu karaspēku «mazie pavēlnieki», kas sakās karā «uzklausi» tikai pavēles, «aizstāvējuši vai cīnījušies par tēvu zemi».

Apceres apjoms liek pārtraukt arī šī aspekta tālāku izklāstu, romāns nav nepaklausības mācīšanai, bet gan ir cilvēcības augstāko principu aizstāvēšanai veltīts.

Šis romāns mūsu dienu lasītājiem, būtiskāko vēlreiz uzsverot, vispirms varētu būt mudinājums, rosinājums piedalīties, līdzdzīvot pilnībā mūsu nesenās pagātnes pārvarēšanai, lai tad lasītājus nākotnē šis mākslas darbs varētu visvairāk iepriecināt ar savām literārām kvalitātēm.

Spēju un iespēju pārvarēt savu pagātņi var uzlūkot par kādas sabiedriskas kopības (tautas) iekšējās un ārējās brīvības mērauklām. Proti, jo pamatīgāk un pilnīgāk latvieši drīkstēs un spēs izvērtēt savu pagātņi, jo patiesākā brīvībā viņi dzīvos, jo brīvāki cilvēki viņi būs.

Visu pēckara laiku, virspusīgi skatīdamies no malas, no emigrantu perspektīvas, no savas dzīves rūgtās pieredzes, nereti vien par mūsdienu Latvijas komjauniešiem un partijas biedriem, par kultūras un sabiedriskiem darbiniekiem esam domājuši tāpat, kā to romānā «Kāvu blāzmā»

¹ Pastāvēšanas tiesības (*fr.*).

1944. gadā dara Elizabete, saukta Bīne. Viņa prasa savam skolas biedram, sarkanajam partizānam, poļitruka dēlam, Laimonim: «Jūs neesat ļauns cilvēks, kāpēc ejat kopā ar ļaunumu?» Šis jautājums ir bijis mūsu tautas pēdējo 50 gadu vēsturē pats kardinālākais. Un mūsu atbildes uz šo jautājumu, mūsu izšķiršanās, mūsu rīcība veido šī laika vēsturi.

«Jūs neesat ļauns cilvēks, kāpēc ejat kopā ar ļaunumu?» Uz šādu jautājumu ir jābūt atbildēm, bet vēl svarīgāk to apzināties, to formulēt. Visvaldis Lāms to dara. Jautājumā ietvertu situāciju apzinoties (iešanu kopā ar ļaunumu) un skaidru atbildi zinot, kāpēc to dara, — tas bijis mūsu eksistences svarīgākais izaicinājums tad, kad mūsu izvēle bijusi izšķirties par mazāko ļaunumu, ar ko iet kopā.

«Kāvu blāzmā» ir romāns par latviešu sūri grūto likteni, kad, dzīvojot ļaunā pasaulē, jāizvelas mazākais ļaunums un, turoties kopā ar to, jā saglabā cilvēcīgums. Ka tas notika, kā tas notika un cik grūta ir šī izvēle, tā ir Visvalža Lāma grāmatas Augstā Dziesma.

Lit. un Māksla, 1990, 10. febr.

Dažas iezīmes pēdējo gadu rakstniecībā: kopš RS 7. kongresa¹

1. Latvijas Rakstnieku savienības 8. kongress

Vadoties pēc dažādām izteikām presē, par ievērojamāko notikumu Latvijas kultūras dzīvē 1980. g. tiek uzskatīts trīs dienas ilgstošais (25.—27. 11) Latvijas Rakstnieku savienības (RS) 8. kongress Rīgā, Dzelzceļnieku Kultūras pili. Kongress oficiāli tiek uzskatīts par RS augstāko vadošo orgānu, kas saskaņā ar statūtiem jāsauc reizi 4 gados. Še ievēlē RS vadību, apspriež PSKP CK un Vis-savienības jeb PSRS RS direktīvas, kā arī rakstnieku nākotnes uzdevumus, sociālistiskā realisma gaismā izvērtē viņu panākumus un kļūmes, koncentrējoties ne tik daudz uz literatūras mākslinieciskumu kā uz tās ideoloģisko iedarbību. Tā kā rakstnieki tiek likti arī zem partejiskuma mikroskopa, kongresos vienmēr piedalās dažādi gluži neliterāri Kompartijas funkcionāri, jo literātiem taču jābūt krietniem un lojāliem partijas palīgiem un partija savukārt ir vienīgā, kas spēj rakstniekus «pareizi audzināt», palīdzēt viņiem «iegūt vērienīgu un detalizētu priekšstatu galvenajos republikas tautsaimniecības un kultūras dzīves attīstības procesos» (K 1980, 10). «Komunistiskās partijas CK, partijas pilsētu un rajonu komitejas, radošo savienību, kultūras un mākslas iestāžu partijas pirmorganizācijas pa-

¹ No R. Ekmaņa plašās apceres par 70. gadu latviešu padomju literatūru saīsinātā veidā publicējam pirmo daļu. Izlaistas nodaļas «Nesekmīga literatūras popularizēšana», «Mūsu beletristika krievu valodā», «Mēnešraksts «Daugava»», «Tulkojumi citās valodās», «Literārā periodika», «Lēnie tempi un pārkārtojumi izdevniecību tīklā». Išināti galvenokārt citāti, plašāki darbu satūra pārstāstījumi vietās, kur to varēja izdarīt, īpaši nekropļojot autora domu. Redaktora īsinājumi atzīmēti tā: [...], bet paša autora izlaidumi citātos: (...). Bibliogrāfiskās norādes šajā rakstā saglabātas tādas kā autoram. Raksta otra daļa — par prozu, dramaturģiju, kritiku un literārā mantojuma apguvi — publicēta rakstu krājumā «Latvija šodien, 1982». — *Red.*

stāvīgi rūpējušās par mākslinieciskās kultūras attīstības vadīšanas prakses pilnveidošanu. CK birojā un sekretariātā apspriests republikas Kultūras ministrijas, Mākslinieku savienības partijas organizācijas un žurnāla «Karogs» redakcijas darbs, literatūras un mākslas darbinieku politiskās izglītības jautājumi un citi. CK vērsusi Kultūras ministrijas, radošo savienību un to partijas organizāciju uzmanību uz to, ka nepieciešams pilnveidot daiļrades procesa vadības stilu un metodes, paaugstināt literatūras un mākslas darbu idejisko un māksliniecisko līmeni,» uzsver LKP CK 1. sekretārs un PSKP CK loceklis Augusts Voss LKP 23. kongresā un norāda, ka Latvijas literatūras un mākslas darbiniekiem jāsastāda «kaujiniecisks mākslinieku pulks, kam nav augstāka goda kā kalpošana tautai, mīļotajai Komunistiskajai partijai» (PJ 30.1.1980.). Tādēļ arī RS 8. kongresa sēdes prezidijā jāietilpst vietējās partijas un valdības galvenajiem funkcionāriem: CK 1. sekr. Voss, jaunais LKP CK biroja uzraugs, 2. sekretārs Valentins Ivanovičs Dmitrijevs, kurš, lietojot Čaka izteicienu, «latviski nezin ne vārda», CK «ideoloģiskais» sekretārs Imants Andersons, tad vēl Ministru Padomes Prezidija priekšsēdētājs Jurijs Rubenis un Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs Pēteris Strautmanis, kā arī Rīgas pilsētas LKP komitejas 1. sekretārs Jānis Vagris. Kopā ar viņiem LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieki Viktors Blūms un Aleksandrs Drizulis, LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Viktors Krūmiņš un Latvijas Komjaunatnes (ĻKJS) CK 2. sekretārs N. Ļeonovs. Kā jau šādos rituālos parasts, RS goda prezidijā, protams, «vienbalsīgi» un «lielā pacilātībā» tiek ievēlēts PSKP CK Politbirojs in toto ar PSKP CK ģenerālsekretāru, PSRS Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāju Leonīdu Brežņevu «priekšgalā» (PJ 26.11.1980.). No redzamākajiem Maskavas «viesiem» jāmin PSKP CK instruktors G. Djakonovs, PSRS RS valdes sekretārs pār nacionālajām literatūrām Juris Surovcevs, laikraksta «Literaturnaja gazeta» galvenā redaktora vietnieks J. Krivickis, KPFSR RS valdes sekretārs S. Zaligins, kurš vada PSRS RS Latviešu literatūras padomi, kam gan par latviešu literatūru «ir visai neskaidrs priekšstats», kā atzīstas kritiķis Valdis Ķikāns. «Kāds tas ir kaut vai par O. Vācieša izcilo veikumu?» viņš sūri jautā (C 21.11.1980.). Aptuveni 20 literātu ierodas arī no vairākām PSRS iekļautajām nekrievu zemēm. Daļa no viņiem nodarbojusies ar

latviešu literatūras tulkošanu, atdzejošanu vai pētišanu. [.] LKP CK sekretāra I. Andersona nolasītais LKP CK apsveikums RS 8. kongresam pauž labpatiku par to, ka latviešu literatūra spējusi kļūt krietni «bagātāka un daudzveidīgāka», pateicoties ciešajām saitēm ar Padomijā iekļauto tautu literatūrām, pirmām kārtām ar krievu padomju literatūru. To pašu atkārtō A. Voss LKP 23. kongresā: «Latviešu padomju mākslinieciskā kultūra intensīvi bagātinās ar garīgajām vērtībām, brālīgo PSRS tautu radošo pieredzi un vispirmām kārtām ar lielās krievu tautas mākslinieciskajiem sasniegumiem» (PJ 30.1.1981.). Tad neiztrūkstošie šabloniskie atgādinājumi rakstniekiem būt arī turpmāk «uzticamiem partijas palīgiem darbaļaužu komunistiskajā audzināšanā», godam strādāt «mīļotās Dzimtenes (ar lielo «D», t. i., visas Padomjzemes) labā», atklāt «jaunas pozitīvas parādības» padomju cilvēka dzīvē, radīt «izteismīgus komunisma cēlēju raksturus», protams, pamatojoties uz «ļeņinskajiem partejiskuma» principiem. Seko ceremoniālā rezolūcijas nosūtīšana uz PSRS sirdi Maskavu PSKP Centrālajai Komitejai un atkal Leonīdam Iljičam Brežņevam «personīgi». Še Latvijā mītošie literatūras darbinieki unisonā solās nobruņoties ar visās padomju darbības jomās daudzkārt «pārbaudīto rīcības kompasu», resp., «marksisma-ļeņinisma teoriju», lai patiešām spētu būt par Ļeņina partijas lielo uzdevumu un atbildīgā darba vienīgiem karognesējiem, lai spētu radīt tādus literārus tēlus, kas padomju lasītāju tūkstošiem kļūtu «spilgti paraugi» (LuM 28.11.1980.). Līdzīgas ideoloģiski pareizi noformētas deklaratīvas tukšgaitas frāzes nāk arī no vairāku kongresa runas viru mutēm, visvairāk par latviešu literārā procesa virzīšanu — gan sociālistiskā reālisma garā, gan sociālā optimisma, gan arī internacionālisma garā. Nav noslēpums, ka «internacionālais» konkrētajos padomju apstākļos sinonīmisks «krieviskajam». Var droši teikt, ka vairākums no klātesošajiem RS kongresa dalībniekiem pie sevis pavīpsnāja par vairākkārt uzsvērtō apgalvojumu, ka toreiz gaidāmais, nu jau notikušais PSKP 26. kongress, šis «izcilais notikums» Padomjvalsts dzīvē, esot izraisījis arī latviešu literatūras darbinieku kolektīvā jaunu darba un politiskās aktivitātes pacēlumu.

Smīnu kopā ar nožēlu izraisījis par LPSR Tautas rakstnieku ieceltā Arvīda Grigūļa norādījums tādiem dzejas meistariem kā Imants Auziņš un Ojārs Vācietis pacensties uzspodrināt savu estētisko zvaigzni pie literatūras apvār-

šņiem, kā arī profesora nīgrums par atsevišķiem Vladimira Kaijaka darbiem, kur prozaiķis ievazājis padomju literatūrai nepieņemamas, svešas kategorijas, proti, neglīto, zemisko, šausmīgo. Griguļa izteikas sauc atmiņā dzejnieka Leona Brieža vārdus par tiem censoņiem, kas ņemas pierādīt, ka literārs darbs ir vai nu optimistisks, vai pesimistisks, un cik lielu ļaunumu pēdējais varot nodarīt *homo sovieticus*. Viss tas liecinot «tikai par pašu elementārāko lietu izpratnes trūkumu, par neiedomājami zemu kultūras līmeni un visbeidzot par neaudzinātību» (K 1979, 9). Par paņirgāšanās objektu kļūst arī Griguļa servilā paklanīšanās Maskavas virzienā — vai visas pasaules rakstniecība, lūk, esot pateicību parādā 19. gs. krievu kritiķim un filozofam materiālistam Nikolajam Gavrilovičam Cerniševskim (1828—1889) par ģeniālo domu, ka «mākslai jāaptver visa dzīve visā tās daudzveidībā». Bet bez «sociālistiskā reālisma tēva» Maksima Gorkija palīdzības nez vai kāds būtu aptvēris, ka bērniem domāti daiļdarbi jāraksta «jocīgi». Arī tiem latviešu literātiem, kas guvuši lielākus vai mazākus panākumus komiskā kategorijas lietošanā bērnu literatūrā, jāraujot cepure nost Gorkija priekšā (LuM 5.12.1980.). [.]

Glūži kā joks, jāpieņem — negribēts, īpaši Afganistānas notikumu gaismā, izklausās G. Priedes valdes pārskata referātā svinīgi izteiktā pateicība Vissavienības Kompartijas Centrālkomitejai (protams, atkal ar diženo stūrmani Leonīdu Iljiču «priekšgalā») par «starptautiskā saspilējuma izkliešanās» un par pretošanos «amerikāņu imperiālistu un ķīniešu hegemonistu mēģinājumiem stāvokli saasināt». RS I. sekretārs šo gadījumu izmanto, lai uzsistu uz pleca vairākiem pašmājas autoriem par savas rokas pielikšanu šī saspilējuma izkliešanās, sevišķi tiem, kas starpkongresu laikā piedalījušies Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs izkārtotajos ārzemju braucienos — Arvīdam Grigulim, Jānim Peteram, Imantam Ziedonim, Andrim Vējānam, Mārim Čaklajam, Pēterim Zirniņim. Tiekoties ar latviešiem trimdā, kas nosaukti par «svešas ideoloģijas nesējiem», minētie rakstnieki un vēl citi esot «aktīvi propagandējuši» padomju literatūru un tamlīdz — padomju «sabiedrisko iekārtu, domāšanu, ideālus», bet pēc atgriešanās mājās par redzēto un piedzīvoto rakstījuši «partejiski, satraukti, atklāti» (LuM 28.11.1980.).

Kamēr G. Priede skandina par starptautiskā saspilējuma izkliešanu, filozofijas zinātņu kandidāts Jānis Vējš rak-

stā «Ideoloģiskā cīņa un kultūras jautājumi» (Māksla 1980, 3) akcentē pasaules mēroga «sociālisma un kapitālisma idejisko divkauju», kur nebūt ne niecīgu lomu spēlējot arī latviešu politiskie trimdinieki jeb, kā saka autors, «latviešu buržuāziskie nacionālisti», «emigrantu reakcionārie rakstītāji un teorētiķi», kas reakcionāro šķiru interesēs, cita starpā, manipulējot ar mūsdienu Latvijā radīto kultūru, izmantojot to «tiešām ideoloģiskām diversijām» un «kapitālistisko valstu iedzīvotāju dezinformēšanai». Tāpat kā pirms vairākiem gadiem toreizējais LKP CK sekretārs Aleksandrs Drīzulis (K 1971, 7; LuM 28.8.1971.), CK Kultūras nodaļas vadītājs Aivars Goris (K 1971, 4; 1775, 2) un vēl citi, visvairāk biedrs Vējš, pukojas par vienkultūras aizstāvjiem, resp., tiem politemigrantiem, kas šodien Latvijā radītās kultūras daļēju atzišanu cenšoties «saistīt ar absurdām pretenzijām par emigrācijas un dzimtenes kultūru līdzvērtīgo statusu». Īstam *homo sovieticus* tas esot apvainojoši, jo, lūk, «emigrācijas pagastos» latviskā kultūra tiekot lietota kā «vīģes lapa, lai piesegtu dažādu saietu murgaini revanšistiskos politiskos mērķus».

Atgriežoties pie Latvijas RS 8. kongresa, ar gandarijumu jākonstatē, ka līdzās pēc noteikta ceremoniāla veiktajai meslu pasniegšanai režīma pārstāvjiem, līdzās klirīgajām frāzēm par mūsu literārās inteliģences «nenovērtējamo ieguldījumu darbaļaužu mobilizēšanā cīņai par partijas un valdības lēmumu izpildi», par 10. piecgades uzdevumu sekmīgu izpildi un tā tālāk, un tā joprojām, ne viens vien kongresa runātājs vai debatētājs iespēju robežās centies pietuvoties daudz maz būtiskām tendencēm mūsdienu latviešu rakstniecībā, mēģinājis definēt latviešu literatūras vietu ne tikai Latvijā, bet arī aiz tās robežām. Par to liecina atsevišķi referāti, īpaši Māra Čaklā «Mūsdienu dzeja meklējumu ceļos», Pētera Pēterona «Par kritērijiem literatūras vērtējumā», Imanta Ziedoņa «Bērnu literatūra un nākotnes lasītājs», daļēji arī jau minētais RS valdes pārskata referāts, ko nolasa G. Priede. Tad vēl Jāņa Petera aktivizējošu jūtu piesātinātais ziņojums «Rakstnieks un masu informācijas līdzekļi». Vēl nepārprotamāk uz daudzām nopietnām problēmām tiek norādīts iepriekš mazāk plānotajās debatēs, kur citu starpā ar zināmu vaļsirdību izceļas dzejnieki Imants Auziņš, Māra Zāliete, Viktors Avotiņš, Vitauts Ļūdēns, prozaiķis Andris Jakubāns, Eriks Hānbergs, Aivars Kļavis, publicists Andrejs Dripe.

Jānožēlo, ka presē publicētie referāti pa lielākai daļai iespiesti stipri saīsināti, bet no debatēm «Literatūrā un Mākslā» parādījušies tikai rūpīgi atlasīti fragmenti. Ir zināms, ka visumā dzīvajās un diskutīvajās debašu sesijās padomju īstenība atāinojusies ne visai rožainā gaismā. Turklāt tieši šē visbiežāk atskanējusi liecība, ka režīma «augšas» ne vienmēr spēj uzspiest savu stingro gribu. Atsevišķi brīvdomīgāk ievirzīti drošinieki nav vairījušies vērst pirkstu pret dogmatismu, ilustrativismu u. c. padomju vulgarizācijām un, piem., kritikā pieprasīt tiesību mesties virsū ar «ušņu duramiem» oficiāli gloriificētajiem socreālisma «šedevriem» jeb svētajām govīm, jo «tur, kur gaisss sastāvējis, sākas pūšana». Tā tas bijis arī Latvijas RS 7. kongresā, kā šo rindiņu rakstītājam atstāstija kāds pazīstams tur klātesošs ukraiņu dzejnieks. Vairāki redzami latviešu dzejnieki partijas dogmatikēm par lielu nepatiku ar lielu sparū un pārdrošību iestājušies, piem., par Vizmas Belševas rehabilitēšanu, kā arī centušies kultūruzraugus pārliecināt atļaut izdot dzejas grāmatiņu 60. gados notiesātajam Knutam Skujeniekam, kura pirmais dzejolis iespiests jau 1950. g. Un pārsteidzošā kārtā ar zināmiem panākumiem. Belševicai 60. gadu grēki vismaz daļēji piedoti, un Skujenieks 1978. g. beigās tiek pie savas debijas dzejgrāmatiņas.

Samērā precīzi, kaut arī parasti pārāk bikli latviešu literatūras iezīmēm pietuvoties izdevies vairākos pārrunu rakstos, podija diskusijās, intervijās, kas daļēji iespiestas periodikā gan pirms, gan arī pēc RS 8. kongresa, visvairāk «Literatūrā un Mākslā», piem., tā dēvētajā «RS anketā», kur vesela grupa literātu cenšas atbildēt uz vairākiem redakcijas jautājumiem gan par sasniegumiem, gan arī trūkumiem latviešu literatūrā starpkongresu laikā.

2. Lasītkāres mazināšanās

Mūsu apzinīgākie kultūras darbinieki dibināti ceļ trauksmi par to, ka Latvijā pēdējos gados mazinājusies daiļliteratūras, īpaši dzejas popularitāte, izbeidzies «grāmatu bada» fenomens, sevišķi salīdzinot ar 60. gadu otru pusi un 70. gadu sākumu, kad tieši Latvijā interese par dzeju ir reti neparasta. «Mēs būtu priecīgi izdibināt šīs popularitātes noslēpumu un apgūt to,» 1971. g. izsaucas poļu kritiķis Erazms Kuzjma savā Rīgas apciemojuma laikā. Pavisam neaptveramas viņam izlikušās lielās dzejoļu grā-

matu tirāžas. 35 miljonu Polijā par normālu tiek uzskatīts izdevums 1000 līdz 1500 eksemplāros (LuM 25.9.1971.). Austrumvācijā ar 18 miljoniem iedzīvotāju apm. tajā pašā laikā parastais dzejoļu grāmatu metiens ir 3000 eksemplāru un, neraugoties uz relatīvi niecīgo tirāžu, tās var nopirkt gluži viegli vai kurā katrā grāmatu veikalā. Izdevniecība «Liesma» tolaik iespiež latviešu dzejnieku grāmatas 8, 16, 24 un 33 tūkstoš eksemplāru lielos laidienos, bet pat šis skaits nespēj apmierināt lasītāju pieprasījumu. Vēl 1976. g. Jānis Peters apmierināts konstatē, ka sakarā ar samērā daudzajiem oriģinālkraļumiem katru gadu un lielajiem metieniem latviešu lasītājam paveras ne tikai «plašāka izvēles brīvība baudīt» un piedalīties dialogā «ar sev tuviem, sev vajadzīgiem autoriem», bet arī ņemt dalību paša rakstīšanas procesa aktivizēšanā un elektrizēšanā. Nepilnus 5 gadus vēlāk Peteram nākas rezignēti apliecināt, ka latviešu kultūras attīstības interesēs būtu grāmatu nosaukumu skaita pieaugums, bet «diemžēl faktoloģija par to neliecina, tāpēc tas paliek vēlējumiem līmenī» (LuM 21.11.1980.). [.]

«Saistītā valodā leijerētāju» (M. Čaklais) jeb «lirisko kastrātu» (V. Majakovskis) haltūras grāmatas no veikalu plauktiem dabiskā ceļā jau nekad nav zudušas, un to neizpirkšana izbrīnu nerada. Tā tas ir arī ar daudzām citām grāmatām, kuras labākā gadījumā var redzēt grāmatnīcu plauktos jau nez kuro gadu, bet sliktākajā — tās guļ bāzē, neviena nepieprasītas un nepasūtītas, visvairāk t. s. sabiedriski politiskās jeb aģitpropa literatūras jomā. Tajā pat laikā kontraversālāko, drosmīgāko dzejnieku un prozaiķu grāmatas vēl vienmēr grūti iegādāties, jo tās izķer pavisam īsā laikā, pēdējos gados, piem., I. Auziņa, V. Belševicas, U. Bērziņa, M. Čaklā, V. Ļūdēna, M. Melgalva, J. Petera, K. Skujenieka, O. Vācieša, I. Ziedoņa u. c. Putekļiem nepārklājas arī atsevišķu prozaiķu darbi. Ātri tautā izejot, piem., Regīnas Ezeras un abu Ēriku — Hānberga un Lansa — grāmatas. Tāpat Zigmunda Skujiņa stāstu grāmatas ne ar uguni neesot sadzenamas. Tomēr dzejas popularitāte Latvijā ir noteikti diferencējusies. Auditorija ir sevišķi atšķirta no jauno dzejas, bet šķēļas nost arī no citas dzejas. Protams, tas nenozīmē, ka popularitātes krišanās jēdziens ir idents ar vērtības krišanās jēdzienu, kaut arī daudzi meklē cēloņus pašā dzejā — tā kļuvusi nesaprotama, zaudējusi saikni ar dzīvi. Citi iemeslu saredz pašos lasītājos — viņos manāma arvien lielāka nosliece

uz praktiskumu, tad vēl, ko Čaklais dēvē par «vispārēja kiča sturmēšanu visās mākslās», bet I. Auziņš — par pievēršanos «atvieglotai mākslai, pseidointelektuālismam, operētiskai dzejai». Daudzi īstas kultūras apguves vietā apmierinās ar «būšanu lietas kursā». Siem ļaudīm kultūra ir gan neizbēgama dzīves sastāvdaļa, bet tikai savās virspusējākās formās. J. Peters savukārt ieminas, ka interese pašmāju ražojumos mazinājusies sakarā ar «Helsinki garu», kā rezultātā slēgtajai padomju sabiedrībai mazliet plašāk pavērušās «civilizācijas durvis» (ar dažām izmeklētām ārzemju TV programmām, lielāku informācijas devu par kultūras dzīvi aiz PSRS robežām u. tml.).

Tajā pašā laikā nevienam nav noslēpums, ka 60. gadu otrā pusē dzejdarbi guva lielu rezonansi, jo to radītāju iedrošināšanās koeficients bija augstāks un režīma ideoloģiskie groži mazliet vaļīgāki. Tādēļ arī cīņa par vērtībām krietni verdošāka, varētu pat teikt — politiskāka.

Grūti pievienoties uzskatam, ka pēdējos gados proza izkonkurējusi dzeju, jo grāmatnīcu plauktos iegulst arī daudzi jo daudzi prozā rakstīti darbi. Saubu nav, ka mazinājusies ir interese par literatūru vispār. Pēc Imanta Ziedoņa domām, pēdējais laiks ir arī pašiem rakstniekiem kaut ko darīt lietas labā. Pirmkārt jāpaceļot apziņas un pašapziņas koeficients, misijas apziņas koeficients, jāapzinoties kontaktu meklēšanas nepieciešamība, tautā iešanas nepieciešamība, tādas iešanas, kas ir mazliet tālāk par savām durvīm (LuM 26.12.1980.). Bet nez vai tas daudz ko līdzēs, jo arvien vairāk ļaužu atsakās, piem., no autorvakariem un citāda veida literāriem sarīkojumiem. Kamēr 60. gadu beigās, vadoties pēc I. Auziņa informācijas, gadā sarīkots turpat tūkstotis dzejas vakaru ar vidējo apmeklētāju daudzumu no 150 līdz 250 cilvēkiem (LuM 14.11.1970.), tagad bieži tie ir pustukši, un atsevišķos gadījumos apmeklētāju skaitu varēs saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem. Lasītkāre pamatīgi gājusi uz leju arī skolēnos.

Stipri pazeminās interese par to, kas notiek cittautu literatūrās, par ko liecina daudzie grāmatnīcu plauktos neizpirktie tulkojumi, bieži vien literāri šedevri, to skaitā visai augstā kvalitātē atdzejoti citu zemju dzejnieku krājumi. Daļēji vainojama vāji attīstītā grāmatu propaganda. Kaut arī šāds izskaidrojums varētu likties vienkāršots, nenoliedzami tulkotās dailliteratūras kritika vienkārši neeksistē un atdzeja Latvijas periodikā recenzēta vai anotēta tikai izņēmuma gadījumos. Ierindas lasītājs vienkārši nepazīst

vai arī pazīst pārāk maz kaut kādu tur Raineru Mariju Rilki, Tudoru Ārgēzi, Johannesu Bobrovski, Atilu Jožefu, Viljamu Folkneru, Gabriēlu Mistrālu, Jani Ricu vai Federiko Garsiju Lorku, nemaz nerunājot par viņu konkrētiem darbiem, to tematiku un izteiksmes veidiem.

Latvijas RS prēmiju par jauno literātu devumu 1980. g. pelnīti saņem divi atdzejotāji — Biruta Zubikaite par pārcēlumiem no persiešu un tadžiku valodām un Rīgas Jauno literātu studijas biedrs dzejnieks Klāvs Elsbergs par franču dzejas klasiķa, jaunas estētikas meklētāja un iesīkstējušu kanonu grāvēja Gijoma Apolinēra (*Guillaume Apollinaire*) atdzejošanu (skat. Liesma 1980, 8; LuM 29.8.1980.). Runājot par Elsbergu, Pēteris Zirnītis zīmīgi jautā: «Viņš patiešām to dara labi, bet es domāju, ka šī grāmatiņa varbūt atkal stāvēs plauktos... Kāpēc?» (PJ 29.10.1980.) Sos pašus vārdus droši vien var attiecināt arī uz citiem Klāva Elsberga (Vizmas Belševicas dēla) atdzejotiem franču dzejdariem — Remī Belo, Klemānu Māro, Pjēru Ronsāru, Šarlu Bodlēru, kā arī jaunās dzejnieces Amandas Aizpurietes aizkustinošajiem vācu dzejnieka Georga Trākla un no padomju režīma daudz cietušo krievu dzejnieču Annas Ahmatovas un Marinas Cvetajevas darbu atdzejojumiem.

Var droši teikt, ka ļoti daudzi tulkojumi no citām valodām stāv neizpirkti lielā mērā tendenciozās atlases dēļ. Paši būtiskākie un labākie darbi atsevišķa rakstnieka vai ciltautu daiļliteratūras sniegunā bieži netiek publicēti. Tulkošanai ņemtie darbi lielākoties jau agrāk publicēti krievu valodā, jo atlasīt tulkošanai kaut ko «uz savu roku» būtu pārāk liela uzticības dāvāšana un uzdrīkstēšanās, īpaši Rietumvalstu literatūras jomā. Raksturīgi, ka no nepadomju un pirmspadomju literatūrām parasti atlasa tādus darbus, kur vairāk vai mazāk «pareizi» atklātas dažādas sociālas pretrunas, bet, tiklīdz ieskanas kaut niecīgākais pretrunu motīvs (nemaz nerunājot par dumpības izpausmēm) kāda mūsdienu gruzīna, kazaha, igauņa, armēņa, ukraiņa vai krieva daiļdarbā, «Glavlīts» (Galvenā literatūras pārvalde) nedod atļauju to iespiest citās «brāļu tautu» valodās. Kā vienu no nedaudzajiem izņēmumiem būtu jāmin Ojāra Vācieša izcili pārtulkotais krieva Mihaila Bulgakova romāns «Meistars un Margarita» (1979). Rietumu daiļdarbu atveidojumos izdevēji parasti nobruņojas ar piekabinātiem priekš- vai pēcvārdiem, kam ideoloģiski «pareizi» jāievirza un jānoskaņo lasītāji.

3. Minstināšanās patiesības priekšā

Viens iemesls lielas lasītāju daļas pazeminātai interesei oriģinālliteratūrā, sevišķi prozā, šaubu nav, ir patiesības trūkums, vai tas būtu darbos par latviešu tautas dzīves dziļi sasāpējušām problēmām šodien vai arī par pagātnes notikumiem. Jāņa Mauliņa uzskatā pārāk daudzi literāri darbi ne tikai izgaismo mūsdienu dzīvi vāji, bet pat «rada aplamus priekšstatus» — visvairāk analīzes sekluma dēļ (LuM 7.11.1980.). Nepateikts paliek fakts, ka dziļākas analīzes padomju apstākļos var izvērsties par diezgan bailīgu lietu. «Kontrasts starp dzīves patiesību un tās atspulgu literārā darbā reizēm ir nepanesami un nepiedodami liels,» (LuM 14.11.1980.) nopūšas Tālvāldis Treicis. Arī Viktors Avotiņš neparasti atklāti žēlojas par latviešu literātu minstināšanos patiesības priekšā — «vai tā būtu vēsture vai pašreizējā situācija». Novēršanās no nopietnām nacionālām problēmām un pārāk liela noņemšanās ar dzimumu attiecību tematiku, kas daudzus gadus padomju literatūrā skaitījās tabu.

Radies ir vesels rakstniecības virziens, kur «gvelž par bikšu pogu problēmām, bet tic, ka tās jūtu problēmas!». Latviešu «literatūras mājiņā šausmīgi daudz guļamistabu!», ar zināmu piekasiņu izsauca Avotiņš (LuM 21.11.1980.). Kaut arī dzimumu attiecību tematika tiek pārāk bieži devalvēta, atsevišķus momentus iekšējās pasaules un sadzīves sfērās dažbrīd nenoliedzami izdevies apgaismot veiksmīgi un patiesi. Tajā pašā laikā ārējie apstākļi nav ļāvuši rasties nopietnam, problēmu skarošam darbam — ne sadzīviski psiholoģiskam, nedz arī epopejiskam, darbam, kur mākslinieciski patiesi būtu atainots laikmeta kolorīts, vēsturiskie un sociālie apstākļi, latvju «tautas likteņstāstam», kā teiktu Regīna Ezera (LuM 24.10.1980.). Mūsdienu tematika sociāli izvīzīta bikli, ar pārāk lielu baiļošanās.

Laiku pa laikam atskan mudinājumi izrādīt lielāku pilsonisku atbildību un līdzdalību, bet paši mudinātāji ļoti labi zina, ka ir bīstami parādīt īstenībai atbilstoši latviešu sabiedrības dzīvi, atklāt patiesos tautas dzīves apstākļus, cilvēku centienus, uzskatus un pārdzīvojumus. Ne Latvijā, nedz arī kur citur Padomju Savienībā nav pat iedomājama tāda «atmaskotājliteratūra», kāda patlaban, piem., eksistē Ķīnā un kas pauž stipri kritisku attieksmi pret maoistu politisko līniju un tās iespaidu uz visu valsti. Tas tiek

darīts ar pretmaoistiskiem literāriem tēliem un aktīva tautas protesta notēlojumu. [.]

Nekrievu padomju tautu cietumā nav arī ieteicams laist saknes dzīves īstenībā tā, kā to iespējuši atsevišķi mūsdienu krievu prozaīki, piem., Fjodors Abramovs, Valentīns Rasputins, Vasilijš Belovs un daži citi. Visvalda Lāma ieskatā latviešu rakstnieki vismaz varētu mēģināt uztvert savas tautas likteņstāstu vai tā atsevišķus posmus līdzīgi tam, kā to veic viņu krievu amatabrāļi. Jāpiemetina, ka V. Rasputins ir izcēlies arī citā ziņā — kā lielkrievu jeb vadītājtautas šovinisma šaustītājs. Tiesa, krieviem esot vienmēr jāpaliek krieviem, bet arī frančiem vienmēr jāpaliekot frančiem un pat tatāriem — tatāriem. Pēdējos, kā zināms, Maskavas režims vajā vēl šodien, lietojot dažādas varmācīgas metodes. Kuras katras tautas piederīgiem jāļaujot saglabāt sevī, ko Rasputins sauc par «nacionālo sākotni», tā, lai arī pēc simt gadiem, ne tikai krievi varētu doties svētceļojumā pie Puškina un Dostojevskas, bet arī ukraiņi pie Ševčenko, gruzīni pie Rustaveli un tā joprojām. «Nevar būt personības koncepcijas, nopietnu problēmu risinājuma, ja saknes karājas kaut kur gaisā,» no savas puses pasvītīto Lāms (LuM 14.11.1980.). Bet, protams, ko var atļauties krievs, vecākās un gudrākās tautas pārstāvis, bieži vien par to nedrīkst pat iepīkstēties nekrievu jeb «inorodcu» literāts.

Pārcilājot šo pašu «sakņu problēmu», Māris Čaklais akcentē lielkrievu pārākuma ideologiem netikamo domu, ka kultūrā un ētikā esot tā līdzība, ka, «līdzko tiek izjaukta kāda pakāpenība, tās nākamais ķēdes posms cieš no pārrāvuma. Sodienas kultūras un ētikas grūtības ir vakardienas nepilnības augļi» (LuM 15.8.1980.). Vai skaidrāk izsakoties, Maskavas politikas augļi — kā vakardienas, tā arī šodienas.

4. Ideoloģiski drāzieni

Visi, protams, ļoti labi zina, kāpēc latviešu rakstnieks spiests «apslēpt būtību». Ulda Bērziņa vārdiem izsakoties,

Patiesību visi redz
(Es arī bet pa vecam daru)
Un tādēļ vajag, kas augstu lec
Un nolauž no patiesības zaru. (40)

Vēl drosmīgāks ir dzejnieka Leona Brieža skubinājums uzdrošināties atvērt «karaļa Zilbārža pils aizliegtās durvis, lai ar mums notiktu kas notikdams; mums ir bezbailīgi jāizaicina un jāizsauc pret sevi liktenis, vienalga, vai tas būtu vējdzirnavas, Pandoras lādīte vai pūķa zobi, no kuriem izaug dzelzs karavīri, kuri ar mums sāk ilgstošu un nežēlīgu bezkompromisu cīņu» (K 1979, 9). «Pašam būt ugunij, pašam būt skalam / Un pašam būs skala nesējam būt» — ir viņa izpratne par dzejnieka būtību. Tam pievienojas dzejnieka kategoriskais paziņojums: pret savu, vēstures un tautas patiesību viņš vienkārši nevar — «Nē, papīrs neklausīs» (LuM 26.9.1980.). Bet augstu lēkšana un zara nolaušana no patiesības, nemaz nerunājot par likteņa izaicināšanu un izsaukšanu pret sevi, ir saistīta ar briesmām.

Lai arī nevalda tāda stingrība kā 40. un 50. gados un uzrakstīto darbu vai to autoru likteņi vairs neizšķiras tik nepārsūdzami, arī šodien, kolīdz kāds rakstnieks vai kritiķis cenšas kaut tikai pietuvoties kutelīgākām, režīmam neērtām problēmām, kultūras uzraugi bez kavēšanās metas virsū «teorētiski aplamajām tēzēm vai idejiskajai nekonsekvencei» gan daiļdarbos, gan to vērtējumos, vienmēr pasvitrojot, ka literātu pats galvenais uzdevums ir palīdzēt iedzīvināt partijas lēmumus un piedalīties lasītāju ideoloģiskās audzināšanas darbā, kas neizbēgami saistās ar dzīves īstenības attīstības likumsakarību aizmiglošanu un bieži sagriešanu gluži ačgārni.

LKP CK «ideoloģiskais» sekretārs Imants Andersons RS 40 gadu jubilejai veltītajā sanāksmē 1980. g. 25. oktobrī želojās, ka latviešu rakstnieki padomju sabiedrības «pozitīvo procesu» spilgtu atainojumu vietā vēl vienmēr radot «sociāli amorfus» darbus (K 1981, 1). Krietni asāki pārmetumi, turklāt vissavienības līmenī, nāk no CK 1. sekretāra Augusta Vosa, piem., Maskavas laikrakstā «Sovetskaja kuļtura» 1980. g. aprīlī (latv. tulk. C 17.4.1980.) viņš metas virsū latviešu spalvas darbiniekiem un «mākslas meistariem» vispār par «padomju sociālistiskās sabiedriskās iekārtas pārākuma» nepietiekoši spilgtu, nepietiekoši kaismīgu atainojumu. Ar daudz lielāku kaujinieciskumu un nesamierinātību arī jāatmaskojot «melīgās leģendas» par tā dēvēto «brīvo pasauli». LKP 23. kongresā 1981. g. janvārī Voss vērs savu piktumu pret tiem mūsu literatūras darbiniekiem, kas veltī nepietiekošu uzmanību «padomju cilvēka daudzveidīgā jauncelsmes darba pētiša-

nai», kas atstājuši novārtā «revolūcijas vēstures tēmu, militāri patriotisko tēmu» un kam vēl līdz šim nav laimējies atveidot «spilgtu pozitīvo tēlu» (PJ 20.1.1981.). Partijas līderi ideoloģisko neveiksmju un trūkumu cēloņus kultūras vai mākslas attīstības procesā neizbēgami izskaidro gan ar partejiskuma principu «nepietiekami dziļu izpratni un apjēgsmi», gan arī to «nepietiekami konsekventu un prasmiņu realizāciju», piem., G. Atvars savā ar kaujinieciskām izteikām sapīparotajā rakstā kompartijas oficiozā «Cīņa» (28.9.1980.) «Par principiem, daudzveidību un daudzveidības principu». Griezt lietas par labu sekretārs Voss uzdod «radošo darbinieku kolektīvu partijas organizācijām» — tām labu tiesu vairāk jā rūpējoties «par mākslinieciskās inteligences, jo sevišķi jauno mākslinieku, idejiski politisko marksistiski leņinisko izglītību» (PJ 20.1.1981.).

Tieši šīs pastāvīgās sutas dēļ, kultūruzraugu ideoloģisko drāzienu dēļ vairums daiļdarbu ir «sociāli amorfi», jo tur vāji atspoguļojas tādas tēmas kā cilvēktiesību un brīvības trūkums Padomju Savienībā, padomju sabiedrības liekulība, padomju mietpilsonība, īpaši privileģētā funkcionāru un birokrātu «jaunā šķira» ar tai raksturīgo karjerismu, saltu aprēķinu un mantas kultu, tad vēl «blata» inertums, padomju pilsoņu buržuāziski šaurais prakticismis, dzīšanās «pēc rubļa», jauniešu cinisms un daudzas tamlīdzīgas parādības, kas jo dziļi iecirtušas zobus arī Latvijas sabiedrībā. Demogrāfijas sāpīgās problēmas tiek konstatētas diezgan daudzu latviešu literātu darbos, bet to sociālo, morālo un psiholoģisko aspektu risinājums ir nedrošs un bikls. Protams, galīgs vakuums ir Maskavas rusifikācijas politika un lielkrievu šovinisms pret Maskavai pakļautajiem nekrieviem.

Ar pārāk lielu kautrību atainota Latvijas lauku dzīves īstenība. Nav nekā līdzīga, piem., krieva Valentīna Rasputina «lauku prozai» ar visai precīzi uztautītiem nervu galiem milzīgajam krievu tautas ķermenim. Tikai ļoti retos gadījumos, piem., Ainas Ozoliņas dokumentāli ievirzītajā romānā «Aculiecinieki» (1977), arī atsevišķos Erika Hānberga darbos redzam Latvijas laukus gandrīz tādus, kādus tos skata dramaturgs Pauls Putniņš, pārlidojot Latviju 1979. g. vasarā ar helikopteru caur Lubānu līdz Daugavpīlij un atpakaļ uz Rīgu pa citu ceļu: «Jāteic — mūsu lauki izskatās nelādīgi. Es saprotu — pārceļšanās uz ciematiem, drupas, kas nozudis. Bet ir ļoti daudz apdzīvotu vietu ar ārkārtīgi zemu kultūras statusu. Ir traktors,

ir tehnikas varenība, bet vagas krustu šķērsu, piemēslotība, draža ap blīvi apdzīvotajām platībām. Tas saistās ar darba ētikas krišanos gan pilsētās, gan laukos. (. . .) Labo saimniecību, par kurām priecājāties, tomēr vēl ir maz» (LuM 15.8.1980.).

Atsevišķu epizožu vairāk vai mazāk spilgtu dzīves atspoguļojumu varētu piedēvēt vēl dažam labam prozas darbam, pēdējos gados visvairāk Visvalža Lāma, Aivara Kalves, Andra Jakubāna, Erika Lansa un Jāņa Mauliņa devumā. Bet arī šo rakstnieku darbos Viktors Avotiņš nesaredz nekādu «caursites spēku». Ja neņem Ojāra Vācieša izdarīto, Imanta Ziedoņa izdarīto «Poēmā par pienu» un Ulda Bērziņa izdarīto dzejojumā «Krišjānis Barons», Avotiņa uzskatā «vienīgais darbs, kas mēģinājis caursist sadzīviskuma griestus, bijusi dramaturga Pētera Pētersona «spēle ar pārģērbšanos» «Bastards» (K 1975, 9). Viss pārējais grāmatu, laikrakstu un žurnālu lappusēs, pēc viņa domām, pārplūdis ar «pelēcības un pusfabrikātu straumi, kas neko nedod ne prātam, ne sirdij» (LuM 31.10.1980.). Liekas, šī pelēcības un pusfabrikātu straume ir arī viens no cēloņiem vismaz prozas darbu lasītāres slīdēšanai lejup.

[.]

9. Mazās publicēšanās iespējas

Latviešu literatūras darbiniekiem lielas bažas rada Maskavai iztapīgo kultūruzaugu nevēlēšanās piešķirt lielākas publicēšanās iespējas. Vēl joprojām latviešiem ir tikai viena īsti literāra periodiska publikācija — mēnešraksts «Karogs». Pats interesantākais dzimtenes laikraksts «Literatūra un Māksla», kas iznāk reizi nedēļā, ir pārāk sadrumstalots, sasmalcināts, varētu teikt, bezperspektīvs izdevums, jo tam jākalpo ne tikai rakstniekiem, bet arī mūziķiem, teātriniekiem, kinematogrāfistiem, arhitektiem un māksliniekiem. Literārās lappuses ir arī citos periodiskos publicējumos — žurnālā «Zvaigzne», kas iznāk 24 reizes gadā, mēnešizdevumos «Liesma», «Padomju Latvijas Sieviete» un vēl dažos, piem., kalendāros, kā arī perifērijas laikrakstos, bet t. s. republikas rajonu prese kultūras dzīves aktualitātēm veltī nožēlojami maz uzmanības. Kā konstatē Valdemārs Ancītis, no 26 republikas rajoniem savas literārās lappuses ir tikai apmēram pusei, turklāt pavisam

nelielā skaitā — vesela gada laikā (1979), piem., no 1 literārās lappuses Bauskas rajona «Komunisma Ceļā» un Preiļu «Leņina Karogā» līdz 16 lappusēm Stučkas rajona «Komunisma Uzvarā» (skat. Latvijas PSR Preses Hronika 1979, 1—12). Vairākām literārajām apvienībām vienkārši netiek nodrošinātas publicēšanās iespējas, piem., Cēsis, Jelgavā, Saldū, Rēzeknē un citur literāro lapušu nemaz nav. Šis jautājums, kā uzsver kritiķis Osvalds Kravalis, nav maznozīmīgs, jo tas nozīmējot vairāk kā publicēšanās iespējas vietējiem literātiem, proti, «atspoguļot sava rajona vai novada kultūras dzīves aktualitātes, savākt un publicēt materiālus par apkārtnes izcilākajiem kultūras darbiniekiem, īpaši atceres reizēs, pievērst sabiedrības uzmanību tām kultūras vērtībām, kas raksturo tikai mūsu novadu». Kravalis šajā sakarībā atbalsta I. Ziedoņa «Kurzemītē» paustās tēzes, ka līdz ar viensētu iznīdēšanu lauki nedrīkst palikt bez aktīvas kultūrrades, jo «šī disproporcija ārda cilvēku, viņa sabiedriskās dzīves līdzsvaru» (LuM 27.2.1981.). «Taču, ja atceramies, kādu literatūru [rajonu] laikrakstos mēdza publicēt pirms gadiem desmit,» piemin V. Ancītis, «tad pašreizējā aina uzskatāma pat par iepriecinošu. Ja tolaik bija parasts gausties par stipri pazeminātiem kritērijiem rajonu laikrakstu literārajām publikācijām, tad tagad šie kritēriji ir krietni vien augstāki» («Karogs» 1980, 10).

Jau daudzus gadus latviešu literāti ir prasījuši ļaut viņiem publicēt garo prozu sērijveidīgi atsevišķā izdevumā blakus grāmatām — tā, kā to dara igauņi žurnāla «Looming» bibliotēkas sērijā, austrumvācieši sērijā «Roman-Zeitung» vai krievi Maskavas romānu avīzē «Roman-gazeta», bet, neraugoties uz vairākiem gluži konstruktīviem priekšlikumiem, panākumi līdz šim ir izpalikuši, un uz savu kārtu iespiešanai turpinājumos patlaban gaidot apmēram ducis redaktoru un «Glavlita» cenzūras sietam cauri izlaistu romānu. Skopāks ierosinājums no tiem, kas cerības uz jauna žurnāla piešķiršanu uzdevuši, ir mēģināt pārkārtot dažus esošos izdevumus, piem., pārveidot ceturkšņžurnālu «Māksla» par mēnešizdevumu un, palielinot platību, pārņemt savā rūpībā bez vizuālajām mākslām arī teātri, filmu, arhitektūru un mūziku. «Literatūru un Mākslu» tad varētu pārveidot par ekskluzīvi literāru laikrakstu.

Presē, sanāksmēs, bet visbiežāk privātās sarunās nu jau 20 gadus uzsver jaunatnes literārā žurnāla vai vismaz re-

gulāra, ikgadēja almanaha nepieciešamību. Dzejnieces Māras Zālītes vārdiem izsakoties, «pie literatūras durvīm» drūzmējas «sociāli, ideoloģiski un tīri cilvēciski sarežģīta laikmeta paaudze, (...) liels pūlis vairumā gudru un talantīgu jaunu cilvēku. Tur rūgst un vārās» (LuM 12.12.1980.). O. Kravalis savukārt norūpējies par jauniem literatūras kritiķiem — viņu talantu vajadzētu apsargāt ar daudz lielāku centību. «Vai nebūtu pienācis laiks izdot dzejnieku kopkrājumam «Acis» analogu izdevumu» arī jaunajiem kritiķiem, viņš jautā (PJ 16.11.1980.). Citādi viens otrs aicinātais varot pamest kritikas ceļu. Protams, arī jauno dzejnieku un prozaiķu pirmie spilgtie asniņi nemaz tik centīgi netiek apsargāti. Gudri, jauni cilvēki, kas piedevām vēl rūgst un vārās, protams, nav pa prātam režīma sargiem. Šķiet, tieši tādēļ arī viņi ir vilcinājušies ar zaļās uguns ideģšanu atsevišķam jaunatnes žurnālam vai almanaham.

10. Svētku un leņiniānas folianti

Ļoti lielas grūtības ir arī ar grāmatām. Pārāk mazas izdošanas spējas, pārāk niecīgi limiti. Viens no iemesliem ir papīra trūkums, kas visvairāk izjūtams tieši tad, kad jāizdod publicējumi padomju impērijā iekļauto nekrievu tautu valodās.

Protams, papīra ir liku likām dažnedažādu nevienam nevajadzīgu svētkiem, jubilejām vai partijas līderiem velti foliantu izdošanai, turklāt uz labas kvalitātes kritpapīra labā mākslinieciskā noformējumā, nevis tā kā, teiksim, Aleksandra Čaka mīlestības dzejoļu krājumam «Debesu dāvana» (1980). Vesela rinda šādu atskaites foliantu iznāk 1980. g., piem., pirmā krievu okupācijas gada jubilejas dzejas izlase «Pāri sliekšnim» ar tādām sēnalainībām kā Jāņa Čavara: «Daudz sēdēts tumsas salā / un domāts, cīnīts, skumts... / Pār jūrām, upēm, salām / nu pacelts sarkans jumts!» (135) Tajā pašā laikā samocītie, rīmīgi klabošie pantiņi lieku reizi apliecina visiem zināmo fakti, ka ne Latvijā, nedz arī Lietuvā un Igaunijā 1940. g. jūnijā nenotika nekāda «sociālistiska revolūcija», kā tagad režīma ideologi ņemas apgalvot, piem., Ēriks Zagars savā grāmatā «Sociālistiski pārveidojumi Latvijā 1940.—1941.» (1975), bet gan «tērauds un Sarkanās Armijas pulki» no tās debespusēs, kur saule lec. Piem., tagadējās pedagoģes

un literatūrzinātnieces Emmas Andersones kaislīgi patētiskais aicinājums: «Biedri, ar sarkanām magonēm rokās / Iziesim Sarkano Armiju sveikt! / Sarkanās Armijas kareivju ceļu / Klāsim ar sarkanu magoņu kvēli (...) / Zaļgani pelēkos tērauda tankus / Apvisim sarkanu magoņu vītņēm» (153). Te, kā saka, komentāri lieki.

Var droši teikt, ka ar biezu putekļu kārtu grāmatnīcu plauktos pārklāsies 4 rubļus un 30 kapeikas dārgā, glīti noformētā 2000 eksemplāros uz 120 g. ofseta papīra Baltikas garnitūrā iespiestā grāmatiņa «Atziņas», kur viens Maskavā un 19 Latvijā mitoši Sociālistiskā Darba Varoņi («Geroi Sociālistiķeskogo Truda») — no Andra Aboma un Grigorija Groma līdz Veltai Galviņai un Arvīdam Pelšem, no Pjotra Donkareva un Artūra Čikstes līdz Maijai Kapustai un Jānim Kalnbērziņam — griežas pie latviešu lasītāja ar savām baltiem burtiem uz sarkana papīra driķētām dzīves gudribām, tādām kā «celtnieki ceļ mieram, cilvēku laimei, nākotnei» (Jāzeps Streļčs), «ja gribam, lai zivis (...) būtu arī mūsu nākamajām paaudzēm, tad jūra (...) rūpīgi kopjama» (Gunārs Staltais), «lai uz skatuves pastāvētu, jāvēro, kā attīstās laikmets» (Lilita Bērziņa) un «kā mūsu Daugava sāk savu gaitu Krievzemē, tā arī mūsu spēki, mūsu gaišais liktenis birst dižajā (...) draudzībā ar brālīgo krievu tautu» (Jānis Kalnbērziņš). Gluži disidentiski, protams, negribēti, izklausās kolhoza «Nākotne» priekšsēdētāja Artūra Čikstes deklarējums: «Vadītājam attieksmē pret citiem cilvēkiem jābūt Konstitūcijas prasību līmenī.»

Vairāki lepnī izdevumi veltīti mūžības akmenī cirstajam diženajam stūrmanim, t. i., Vladimīram Iljičam Ļeņinam. No latviešu rakstnieku un žurnālistu ar Iljiča I elpu piesātinātajiem publicistiskajiem tēlojumiem un aprakstiem, kas ievietoti mākslinieka Gunāra Kļavas rotātajā grāmatā «It visur Ļeņina elpu jūt», visvairāk gan elpo šaura štampu un trafaretu pasaule. Krājumā «Par Ļeņinu» ievietoti leņiniānas prozas gabali un arī daži rīmēti gararāžojumi, tādi kā ar Staļina prēmiju apbalvotās Tautas rakstnieces nelaiķes Annas Sakses: «Bij naidnieki apkārt kā mūris, kad piedzima darba valsts. / Uz krāsmatām, drupām un pelniem bij jāuzceļ brīvības balsts. / Un tomēr pret laimi un sauli to pagrieza vēstures rats, / Jo teiksmainos cēlāju pulkus — tos vadīja Ļeņins pats» (81). Uz tikai mazdruscīņ augstāka līmeņa ir Pētera Zirnīša sakārtotā no krievu valodas tulkotā kritpapīra «Dziesma dimantam» ar cit-

tautu rakstnieku prozas un dzejas fragmentiem, kas dažkārt gan ar varu iespiesti leņiniānas Prokrusta gultā.

Bet viskrāšņākajā, bagātīgi ilustrētajā, Reiņa Admīdiņa sakārtotajā pasaules krāšņākajam dimantam veltītajā kritiskajā foliantā ar nosaukumu «No tava avota dzert» pārstāvēti latviešu pašu 34 dvēseļu inženieri. Arī šis dzejas, prozas un publicistikas kompilējums uzpolsterēts ar tādiem gabaliem, kam ar Leņinu nav nekāda sakara (Otomārs Rikmanis, Ojārs Vācietis, Imants Auziņš). Kā jau tas parasti mēdz būt, viszemāk pie Leņina avota pieliekušies ir tie vārsmotāji, kam, tā sakot, kronis noņemts jau sen, protams, neoficiāli, kuru taisnpietīgajiem, lozungotajiem haltūrisma darbiem ar mākslinieciskumu nav nekā kopēja. Šajā sējumā uzzinām, ka Leņina «domu apgarotā» piere ir «planētas saulainā puse» (L. Pēlmanis), šajā pašā pierē «kā zobens un glāsts mirdz rītausma» (J. Sirmbārdis), bet Viņa «dzirkstošajās acīs» ir «brīvo tautu draudzības gaisma» (L. Pēlmanis) un «pavasara aicinoša vara», kas paceļ un raisa gan atsevišķus cilvēkus, gan arī nācijas un pat rases (M. Ķempe). Viņš esot kā saule, kas «pār planētu aust», kā zvaigzne, kas «caur vētrām mūs vada» (J. Vanags). Viņa skatiens ir «debesu jums», bet roka — «izšauta bulta» (I. Rismāne), kas «ceļu rāda, kurā noklīst nevar» (M. Rudzītis). «Sadegdams un atdodams sevi», Viņš devis visai planētai «nedziestošo gaismu» (J. Stulpāns). Viņa talants pastāv «vislielākā no darbiem» — sastrādāt visu planētu «uz ziedēšanu» (L. Brīdaka), vēl vairāk — tieši caur Viņu iet visas «pasaules ass» (I. Ziedonis), kādēļ arī Viņa klātie apjaušama, kur vien skaties, pat «šodienas maizē un zaldāta pistoles šāvienā» (V. Līvzemnieks). Un tā tas būšot «laikmetu laikmetos» (A. Balodis) — visā pasaulē būšot viens laiks, Viņa laiks, pēc kura tad arī majestātiski sītišot «visi pasaules pulksteņi». Attiecībā uz latviešiem — Viņš taču bijis tas, kurš redzēja latvjus ejam «brīves kaujā» kopā «ar krievu tautu» (A. Imermanis). Tādēļ, lūk, latvji «no Daugavas grīvas līdz Gaiziņa kalnam» aizrautīgi skandē par Viņu (I. Lasmanis), latvji, kuriem Viņš staro kā pašu «tautas sirds — degošs un kvēls» (A. Balodis), latvji, kam Viņš ir «par dzimteni (...) dārgāks un par sirmās māmuliņas postu» (H. Gāliņš).

[.]

13. Literatūra bērniem un jaunatnei

Sāpīgs punkts visus padomju varas gadus ir bijusi bērnu literatūra latviešu valodā. Jau daudzus gadus no drosmīgāko un atbildīgāko kultūras darbinieku mutēm ir skanējuši bažīgi, raižpilni toņi par mūsdienu latviešu bērnu un jaunatnes literatūru. Neraugoties uz vairākām visai interesantām oriģinālgrāmatām prozā un dzejā, kopumā tā turpina solot pa jau ždanovščinas laikā iemīto taku. Tā pati intonāciju nabadzība, tā pati virspusīgā un tendenciozā pasaules aprakstišana, tas pats domāšanas inertums. Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas priekšsēdētājam I. Reimanei vēl šodien galvenās rūpes ir par to, lai bērniem un jaunatnei būtu vairāk darbu par «pagrīdes kustību pilsētās Lielā Tēvijas kara laikā», vairāk vēstījumu par «Padomju Armijas ikdienu». Pārrunās par aktuālām un būtiskām bērnu literatūras attīstības un izdošanas problēmām 1980. g. 2. jūnijā Rakstnieku savienībā Jūlijs Vanags savukārt nopukoja par nepietiekošu pievēršanos «padomju patriotisma tēmai» bērnu un jaunatnes rakstniecībā. Skolēni pat nezinot «elementāras lietas par Lielo Tēvijas karu!». Imants Ziedonis šajā sanāksmē, šķiet, ir vienīgais, kas izvairās no tukšgaitas agitpropa, izvirzot konkrētus priekšlikumus par bērnu grāmatām, kur būtu atspoguļota Latvijas ģeogrāfija, kā arī latviešu slavenības sportā, piemērot, ka jaunajiem lasītājiem nepieciešams dot «neatšķaidītu, nenovadētu lasāmvielu, jo vajadzīga brīnumzālite» (LuM 23.6.1980.). Kādēļ šādas «brīnumzālītes» tikpat kā nav, precīzi paskaidro Jānis Mauliņš: «...uz vāka pazīstama autora vārds, glīta apdare, grezni burti, bet tekstā sēnālas. Konformisms dara savu — ticamāka šķiet paša neprasmē, nekā cienījamu ļaužu sastrādāta un desmitos tūkstošu tirāžēta kļūme. (...) Tā nav literatūra ne bērniem, ne pieaugušajiem, to nesatur kopā ne jūtas, ne domas, ne raksturi, ne likteņi, tā rada vien bezmērķīgas pastaigas noskaņu. Šie haotiskie kvazipasakveida stāstījumi atšķirībā no tautas pasakām dzīvi neizskaidro, bet gan aizmīglo, noplīcina. (...) Par pēdējā gadu desmita bērnu oriģinālliteratūras lielāko daļu jāsaka V. Lāma vārdiem, ka tā nav viduvējība, tas ir purvs, kas nevar būt par pamatu virsotnēm» (LuM 11.1.1980.).

Jācer, ka problēmas bērnu un jaunatnes literatūrā tiks risinātas veiksmīgāk tagad, kad pie RS nodibināta Bērnu

literatūras sekcija, ko vadīt uzņēmis Imants Ziedonis, kurš pats par savām «Krāsainajām pasakām» 1976. g. saņēmis Hansa Kristiāna Andersena diplomu — pirmo starptautisko apbalvojumu latviešu bērnu literatūrai.

14. Ekstraliterāri pasākumi

Mūsu rakstniecībai par labu nenāk arī mūsu literatūras darbinieku pārāk lielā nodarbinātība dažādos ekstraliterāros pasākumos. Savus romānus, stāstus, dzejoļus, lugas, recenzijas, plašākus literatūrkritiskus darbus un monogrāfijas viņiem pārāk bieži jāraksta pa vēlām vakara stundām, pa nedēļas nogalēm, pa svētkiem, pa vasaras atvaļinājuma nedēļām. Lielai daļai maizes darbs ir laikrakstu un žurnālu redakcijās, grāmatu izdevniecībās, Rakstnieku savienībā, Rīgas kinostudijā u. c. Daži veic pienākumus augstākajās mācību iestādēs un Zinātņu akadēmijā. Jaunais dzejnieks Māris Melgalvs, piem., studē Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātē, strādā izdevniecībā «Liesma» un ir arī fotogrāfs. Savas zinātņu doktora disertācijas gatavojas aizstāvēt kritiķi I. Kiršentāle, B. Tabūns un P. Zeile. Ir spiediņš ņemt līdzdalību dažādās RS sekcijās, komisijās, padomēs, arī rakstnieku organizācijas pārstāvēšanā gan uz vietas, gan citās PSRS daļās, gan arī ārzemju rakstnieku forumos. Tad vēl jāpiedalās masu komunikācijas līdzekļos — presē, radiofonā, televīzijā, kinofilmā, propagandas biroja sarīkojumos. «Man nemitīgi saka: jūs labi rakstāt, tādēļ aizejiet uzstāties... nolasiet lekciju... parādieties ekrānā... piedalieties «apaļajā galdā»,» šķendējas prozaiķe Regīna Ezera. «Vai nav paradokss? Tādēļ, ka «labi rakstu», mani visādi dziras atraut tieši no rakstīšanas, vilinot uz runāšanas sfēru, kur es netieku līdzī pat viduvējam lektoram...» (LuM 19.12.1980.).

Lai arī dažādas aktivitātes attur rakstniekus no pamatdarba un, teiksim, dzejnieku vai lugu rakstnieku dažkārt «apriļ» publicists vai birokrāts, Uldis Bērziņš, Andrejs Dripe, Jānis Liepiņš, Jānis Mauliņš, Jānis Peters, Knuts Skujenieks, Imants Ziedonis un vēl citi, kam stipri sāp savas tautas sāpe, domā, ka šajā kritiskajā laikā ir svarīgi atrasties, tā sakot, dzīves degpunktā, ir svarīgi runāt par dažādām spiedošām problēmām tūlīt, runāt asi un principiāli, piem., par ļoti satraucošo demogrāfisko situā-

ciju Latvijā, par katastrofāli zemo dzimstību. Prozaikis J. Mauliņš atklāti sludina, ka katra cilvēka pienākums ir apzinīgi iejaukties dabas ritmos un procesos tad, ja sāk rasties «sarežģījumi sabiedrības attīstībā», un pie reizes pieprasa tādus dzimstības stimulēšanas pasākumus kā naudas un citāda veida pabalstus par bērnu dzemdēšanu un audzināšanu, īpaši Latvijā, kur «paaudžu maiņa risinās ar samazināšanos, proti, jaunā paaudze ir par vairākiem procentiem mazāka nekā iepriekšējā (t. s. atražošanas koeficients ir mazāks par vienu — 0,94)» (LuM 19.12.1980.).

Dzejnieks Jānis Peters savā referātā Latvijas RS 8. kongresam sevišķi cildina Imanta Ziedoņa nozīmīgo darbību presē un televīzijā. Nemitīgais dzejas un arī prozas lietderības koeficienta cēlājs ar lielu atbildības sajūtu un vienlaikus ar izcilām dotībām un nenogurstošu enerģiju uzrunā latviešu sabiedrību un īpaši tās pamatu — ģimeņi, kvēli «aicinādams uz tautas absolūtā skaita matemātisko palielināšanos» (LuM 5.12.1980.). To Ziedonis dara arī savā kontraversiālajā «Poēmā par pienu» (1978). [.]

Pats Jānis Peters, kura uguns ticība pēdējos gados gan pieņēmusi bezcerīgāku pieskaņu, sev par priekšzīmi stāda latviešu nacionālās apziņas modinātāju Krišjāni Valdemāru — šis cīnītājs par savas tautas kultūras vērtībām vēl šodien varot būt kura katra publicista, avīznieka paraugs «savā laikmeta konkrētībā». No šīs pašas rakstnieku kongresa tribīnes Peters gluži drošprātīgi un vairākās toņkārtās atgādina ne tikai saviem auditorijā sēdošajiem spalvas biedriem, bet visiem latviešiem, lai arī kur tie atrastos, ka «mēs joprojām neprotam glabāt savu vēsturi, turēt svētu mūsu priekšteču svēto piemiņu». Kā mūsu senču piemiņas zaimošanas piemēru Peters atkal min Rīgas pilsētas krievisko čīnavnieku novārtā atstātos Lielos kapus tagadējās Miera ielas galā, pie Mēness ielas, kur apbedīti daudzi ievērojami latviešu sabiedriskie un kultūras darbinieki, izcili cīnītāji par brīvību. [.]

15. Dzeja

Daudzi, varbūt pat pārāk daudzi Latvijas intelīģences pārstāvji pievienojas dzejnieka Alfrēda Krūkļa (LuM 31.10.1980.) un prozaika un publicista Andreja Dripes (LuM 7.11.1980.) ieskatam, ka Latvijas RS kongresu starp-

laikā, t. i., kopš aptuveni 70. gadu vidus latviešu literatūrā kopumā nekādi īsti spilgti sasniegumi nav manīti ne prozā, ne dzejā, nedz arī drāmā. RS Dzejas sekcijas 69 biedri, piem., kā konstatē Jānis Peters, «rada daudz dzejoļu, bet maz dzejas», jo bieži viņiem «vai nu nav ko teikt», vai arī viņi ir «neprašas teikt» (LuM 21.11.1980.). Tas nebūt nenozīmē, ka šajā laika posmā nav radušies ievēribas vērti darbi. Visvairāk ko teikt ir bijis tiem, kas savu darbību dzejā un rakstniecībā vispār izjūt kā latvju tautas dzīvē nepieciešamu misiju. No visiem žanriem tieši dzejā — ja tik vien spējam uztvert to pilna teksta apjomā (tiešā izteiksme, zemteksts, konteksta sakarības, tēlainība, instrumentācija) — atradisim visvairāk patiesības. To atzīst arī Māris Čaklais: «... dzeja klusē mazliet vairāk, nekā mēs runājam savos draugu un tuvu paziņu pulciņos, un dzeja klusē mazliet mazāk, nekā klusē citi mūsu sazarotās literatūras žanri» (PJ 30.11.1980.).

Pārlūkojot vairāk nekā 100 pēdējos 5 gados klajā laistos jaunu dzejoļu krājumus, grūti nebūt vienis prātis ar izcili spējīgo dzejas kritiķi Rutu Veidemani (LuM 24.10.1980.), kuras uztverē Notikums ir bijusi tikšanās ar Imantu Ziedoni un Ojāru Vācieti (1977. g. abiem piešķir Tautas dzejnieka nosaukumu), kam tūlīt uz pēdām sekojot Vizma Belševica un Knuts Skujenieks.

Imanta Ziedoņa galvenais sasniegums ir Latvijā stipri atšķirīgi novērtētā «Poēma par pienu» (1978). Sis no mūsu tautas izteiciena «tev vēl mātes piens aiz lūpām» izaugušais sižetiski nesaistītais dzejdarbs, kas vairāk līdzinās romānam dzejā, ievēd lasītāju latviešiem nenoliedzami nozīmīgu jautājumu lokā, gan psiholoģisku un sociālu, gan vēsturisku un nacionālu, ieskaitot mūsu tautas esamības jautājumu. «Dzeja (poēzija) var glābt mūs visus,» Jānis Peters savā sarunā ar Māri Čaklo citē 1978. g. Nobela prēmijas laureātu, ASV dzīvojošo Polijas ebreju rakstnieku Isaku Beševi Zingeru (*Singer*) un piemetina, ka šādai glābējai poēzijai pieder mākslas vērtībām piesātinātā Ziedoņa piena poēma — tā «piedalās glābšanas darbos un baro (...), kļūst lasītājam par Pienu, Sviestu, Maizi, arī par Drānām un Pajumti» (LuM 21.11.1980.). Ne tikai tādēļ, ka ikdienišķas lietas un parādības tiek atdotas lasītājam ar mākslas palīdzību, bet arī tādēļ, ka tā ir patiesa likteņdzeja, kur dzejnieks mudina ne tikai neaizmirst, bet vērtēt augstu pirmkārt savas tautas dzīves un dzīvības pamatus un visu, kas to apliecina — valodu, folkloru, kul-

tūras mantojumu *etc.* Šis likteņdzejas turpinājumu atrodam Ziedoņa pēdējā dzejoļu grāmatīnā «Man labvēlīgā tumsā» (1979), kā arī vairākos dzejoļu ciklos periodikā, piem., 1980. g. 14. novembra «Literatūrā un Mākslā», kur dzejnieks «starp kultūrslāņu kārtām» dodas pie Kaudzīšu Reiņa, kurš pēc ābelišu aprakšanas tēva mājās agrā rītā dodas atpakaļ uz Ogrēnskoļu pie saviem skolēniem, jo laiks «Piebalgā Tautas atmodu sākt». Dzejnieks dodas arī pie Krišjāņa Barona, kam uz kapa «ne no kā» puķe deg («Neviens to stāda. Un neviens to lej»), pie Aspazijas, kas «uguni mums iemācīja», pie Čaka, kas «piedzimst mātei Latvijai starp ciskām un aiziet mūžībā kā huligāns un svētais».

Ojārs Vācietis sevi pierādījis par dzejas «daudzciņņieku» ar 3 apjomīgiem un visumā atšķirīgiem «enerģijas avotiem» (M. Čaklais), ar «20. gs. draudīgo signālu seismografējumiem» — «Gamma» (1976), «Antracīts» (1978) un «Žibens pareizrakstība» (1980). Bet tas nav viss. Izlašu virkne latviski un citās valodās, kopā RS kongresu starplaikā 15 dzejoļu grāmatas 7 valodās. Mazliet vienkāršojot Vācieša dzejas būtību, par tās kopsaucēju var uzskatīt dažādās toņkārtās izteikto atziņu, ka cilvēks kļūst cilvēks tikai attieksmē pret otru cilvēku un savām saknēm, savu tautu, tās vēsturi.

[.]

Pirms vairākiem gadiem daļēji rehabilitētās Vizmas Belševicas nopelns: organiskais dzejas stils, leksikas ikdienišķo slāņu asociatīvā ietilpība, poētiskā vārda un reizē ar to visas latviešu valodas padziļināšana, kam pievienojas maigā, bet spriegā nepiekāpība, kā par to liecina pēc vairāk nekā 7 gadu atstarpes izdotais trešais dzejoļu kopojums «Madarās» (1976), kur gan, īpaši salīdzinājumā ar «Gadu gredzeniem» (1969), saprotamu iemeslu dēļ tikai retā vārsnā skarti savas zemes likteņi, sava laikmeta sociālpolitiskās norises. Dzejniece visvairāk pieķērusies latviešu liriskas pastorālajām tradīcijām. Ļoti stipra dabas un cilvēku izjūtu saskaņa ir vienā no spēcīgākajiem, emocionāli spriegākajiem krājuma «Madarās» darbiem — balādiskajā dzejījumā «Ugunsziedi», kam pamatā dzejnieka Jūlija Dievkociņa bojāiešana Sestajā gadā krievu soda ekspedīcijas melno šautenstobru priekšā.

1981. g. pašā sākumā iznāk visapjomīgākais Belševicas dzejoļu krājums «Kamola tinēja», kur ietilpinātas 193 vārsmas.

Dzejnieku, atdzejotāju un atzītu autoritāti moldāvu literatūras jautājumos Leonu Briedi ne vien patiesi saista un iepriecina Belševicas un Skujenieka daiļrade, bet tā viņam ir «būtiski svarīga» — kopā ar Mirdzas Bendrupes, Velgas Krīles, Egila Plauža, Ulda Bērziņa un ilgi gaidītā latviešu urbanista Jāņa Rokpeļņa devumu (LuM 31.10.1980.). Apveltīti ar dažādiem epitētiem, lai gan mazliet remdenāk, tiek arī citi dzejdari — Vitauts Ļūdēns («nāk pats ar saviem mēriem un mērogiem»), Leons Briedis («pilnīga saukušana ar pasauli un dzīvi»), Māris Caklais («paradoksi»), Imants Auziņš («monolīts savā personībā un rakstīšanas nopietnībā»), Monta Kroma («drosme būt pašai, nemēģināt padoties lasītājam»), Olga Lisovska («smalkjūtīgs klusums») un «vitālais» Jānis Peters, kurš savā topošajā dzejoļu grāmatā ar zīmīgo nosaukumu «Tautas skaitīšana», izgaismojot «šo laiku» un «tā kolizijas», nevairoties ne no «patiesi traģiskā», nedz arī no «patiesi krāšņā» (LuM 5.12.1980.). Atzīmēta tiek arī Arvīda Skalbes atgriešanās dzejas tīrumā pēc vairāku gadu klusēšanas, turklāt atdzimušā stāvoklī, kā par to liecina dažas formā tradicionālas, bet saturā gluži drošgalvīgas vārsmas par tekošo momentu, piem., krājuma «Dzejas dienas» 1980. g. laidienā:

Vēl jau skaties tālē tālā,
 Visu gudrām acīm skaties.
 Vēl jau stāvi pjedestālā
 Savā paštaisnībā patiess.

Bet jau, raugi, pirmā poga
 Trūkst no brūnā bronzas svārka —
 Un pie tava gaišā loga
 Citu karogu jau pārkar.

Laikam lejup nokāpt nāksies,
 Sludinājis esi gana.
 Rosās vīri: rītu sāksies
 Pieminekļa nojaukšana.

Mūžību kā zelta loksni
 Negribīgi kopā tīsi
 Un vēl, gāzdamies ar troksni,
 Dažu labu nosītīsi... (375)

No Vitauta Ļūdēna pēdējo gadu devuma jāizceļ «Usmas un Mežotnes sonetas» (1975), bet īpaši poēma «Emīls Dārziņš» (grāmatā «Vara vērtos» 1980), kur ritmam, skaniskajai instrumentācijai, atskaņām u. c. mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem dzejnieks meistariski liek kalpot sa-

vas pamatdomas izteikšanai un emocionālai iedarbībai uz lasītāju. Tas ir konkrētas vēsturiskas personības mūsdienīgs aplūkojums, kura izskaņā attēlota dziedāšanas stunda latviešu skolā padomju varas laikā, tādējādi pasvītrotot 70. gadu latviešu attieksmi pret dižo skaņradi un viņa dzīves ceļu. [.]

Nepārprotami vīrišķīgi skan Ļūdēna vārdi par talanta vienreizīgumu un vulgarizēti dogmatiskas mākslas izpratnes bezjēdzību poēmas nodaļā «Melnā stacija»:

... var mūziku mērit
ar zvaigzni, ar zibeni svērt, bet
nedrīkst mūziku mērit ar
slotas kātu, bet nedrīkst
mūziku ar cirvi
svērt. [.]

Pēc vairāku gadu pārtraukuma arī vairākos citos dzejojumos Vitauts Ļūdēns, kura darbi, ja neskaitām klāt bērnu dzeju, iznākuši 7 grāmatās, pievēršas latviešu kultūrvēstures un nacionālās esamības traktējumam ar stipri dziļu gultni, piem., poēmā «Krišjānis Valdemārs» (LuM 4.7.1980.). [.]

Pēc kritiķa Valdemāra Anciša domām, interesantākie dzejas notikumi saistās ar politēmigrācijā mītošo Veltu Tomu un «sibīrieti» Aleksandru Pelēci.

Nav noslēpums, ka Maskavas varā esošajā Latvijā ir ļoti liela interese, pat slāpes pēc brīvo latviešu rakstītā vārda. No šā viedokļa Toronto dzīvojošās Veltas Tomas Rīgā «Liesmas» apgādā izdotā dzejoļu izlase «Maize no mājām» (1980) ir teicams pienesums mūsu nacionālajai kultūrai, kas radies trimdā. Padomju kultūruzaugu barjeru pieveikšanu lielā mērā panākusi pati dzejniece ar dažādām metodēm un par spīti tādiem režīma funkcionāriem kā Arvīds Grigulis, Jānis Anerauds un vēl citi, kas viņu uzskata par «bīstamu» nacionālisti. (Skat. I. Lešinska «Kālpības gadus».)

V. Tomas grāmatā ietilpināti vairāk nekā 150 dzejojumi no visiem trimdā laistajiem dzejnieces krājumiem — «Latvieša sieva» (1946), «Sēļuzemes sestdiena» (1953), «Vēl» (1959), «Mūžīgā spēle» (1960), «Dziļumā jāpārtop» (1963), «Sērdienes spēks» (1969) un «Pēc uguns» (1975). Ievadā dzejnieks Māris Čaklais visumā bez pārāk lielas politizēšanas pastāsta par tās rašanos un visumā simpātiski ieskicē Tomas personību, viņas gaitas trimdā, uzskaitot rakstnieces tur publicētās grāmatas, izņemot turpat

300 lappušu biezo romānu «Aldaune», ko laiž klajā apgāds «Grāmatu Draugs» Bruklinā 1960. g. Neminēts palicis arī Tomas pirmais vācu okupācijas gados iespiestais dzejkrājums «Minējums» (1943).

Atlasītie dzejoļi nav ievietoti krājumā hronoloģiskā kārtībā, un diemžēl nevienam dzejdarbam nav uzdots pirmpublicējuma avots vai sacerēšanas gads.

Tajā pašā laikā Caklais nemēģina noslēpt to, ka kādas Tomas dzejas grāmatas metiens sasniedzis 4000 eksemplāru. Jāpiemetina, ka savā dzejas atskaitē Latvijas RS 8. kongresam viņš pirmreizīgi ietilpina vēl dzīvas esošas trimdas dzejnieces devumu vai, pareizāk sakot, tā nelielu daļu, nosaukdams to par «sāpi gatavības pakāpē un maizes gaismu» (LuM 5.12.1980.) mūsdienu Latvijas literatūrā. Līdzīgas domas pauž Lija Brīdaka savā recenzijā 1980. g. novembra «Karogā»: «Veltas Tomas gara dzīve, viss jūtu spēks nu ir kļuvuši neatņemama dzimtenes daļa. Veltas Tomas dzeja pārnākusi mājās. Uz palikšanu.» Protams, ļoti daudzi Tomas dzejoļi «nav pārnākuši mājās» un pašreizējos apstākļos arī nepārnāks, piem., tādi kā «Lāčplēsis» grāmatā «Dziļumā jāpārtop»:

Ar savu nenocirsto lāča ausi
es savas tēvuzemes balsis klausos
un senu senču dievu vēstis dzirdu
ar sirdi.

Ar acīm, gadu simtu tumsas segtām,
es tēlu Brīvei celto vīdu spožu,
un trejas zelta zvaigznes pāri deg tam
kā drosme.

Virš dzelmes viņiem sadrebot, es manu
tevi, Latve, lielu palu atnākšanu,
kad Daugaviņa nāves viņš kalta
klūs baltā!

Ar savu nenocirsto lāča ausi
es jaunu tēvuzemes ritu klausos —
un savu celšanos no dzelmes dzirdu
ar sirdi. (50)

«Vai arī tādi kā dzejolis «Karavīrs trimdā», kur dzejniecei sapņos vēl vienmēr «mīlā Kurzeme» cīnās, kur viņa izklēdz savas trimdas sāpes («Man sveša šī zeme un dzīve, / sveša debess man pāri») un vienlaikus lūdz Dievu «kāri (...) aizredzēt Latviju brīvu!» (48).

Tajā pat laikā atrodam tur ietilpinātu «Puķu sievas padomu» no «Grāmatu Drauga» Ņujorkā publicētās grāma-

tas «Pēc uguns» (63). Tas ir padoms ar atklātu, noteiktu, pat cīņā aicinošu valodu. [.]

Šīs un tamlīdzīgas rindas varētu būt par cēloni Rīgā dzirdamajām runām, ka V. Tomas grāmata nemaz neesot iespējama, kā uzdots, 16 000 eksemplāros, jo tikai retais dzimtenes lasītājs ticis pie viņas «Maizes no mājām». So domu it kā balsta dzejnieces Valijas Brutānes izteikta pirms vairākiem gadiem, ka «pasītēs» katras grāmatas pēdējā lappusē «atzīmētie metieni bieži vien pārvēršas par fikciju», jo daudzus izdevumus, īpaši dzejoļu krājumus, «nav bijis iespējams saņemt pat Rakstnieku savienības biedriem» (LuM 5.1.1974.). Liekas, ka ticamāka ir otra versija, kas nāk no kāda Sakaru komitejai ar tautiešiem ārzemēs tuvu stāvoša rīdzinieka, proti, ka gandrīz visu Tomas grāmatas metienu «atpirkusi» Sakaru komiteja, lai izdalītu bez maksas latviešu tūristiem dzimtenē, arī, piem., tautiešiem, kas iegriežas padomju sūtniecības Zviedrijā sarīkotā latviešu filmas izrādē u. tml. Bez tam ar šīs pašas komitejas gādību Tomas «Maize no mājām» atradusi ceļu uz ļoti daudzu trimdinieku mājām Rietumvalstīs, dažkārt pat pa divi eksemplāriem, un ne jau sagādīšanās dēļ tieši uz tām, kur arī piesūta laikrakstu «Dzimtenes Balss» un tās Latvijā nepieejamo un bibliogrāfiskajā rādītājā «Latvijas PSR Preses Hronika» neminēto piedēkļizdevumu brīveksemplārus. Pirms vairākiem gadiem «Dzimtenes Balss» tikusi izsūtīta uz apm. 6000 adresēm. Bez jebkādam grūtībām V. Tomas grāmatu iespējams iegādāties arī no vairākiem latviešu grāmatu pārdevējiem Rietumos.

Vai nu nezināšanas, vai arī kādu citu iemeslu dēļ Caklā ievadvārdos ieviesusies arī parupja fakta kļūda. Pēc viņa apgalvojuma iznāk, ka 1946. g. klajā laistā Veltas Tomas dzejoļu grāmata «Latvieša sieva» esot «pirmā pēc kara svešatnē izdotā latviešu grāmata vispār». Bet tas jau jāpiedod okupētās Latvijas dezinformācijas klimatā dzīvojošam dzejniekam, kam vai nu nav zināms, vai, ja ir zināms, tad liegts atklāt patiesos faktus par trimdas latviešu ļoti vitālo grāmatniecību. Stokholmā publicētās «Latvju enciklopēdijas» 707. lappusē melns uz balta rakstīts, ka 1945. g. vien trimdā jau iznākusi 41 grāmata, bet 1946. g. — vesela 361. Tātad, ja Toma būtu pasteigusies 1946. g. izdot savu «Latvieša sievu» kā pirmo grāmatu, tā trimdā pēc skaita varēja būt tikai 42. grāmata. Par to var pārliecināties arī monumentālajā Benjamiņa Jēgera trīssējumu rādītājā «Latviešu trimdas izdevumu bibliogrā-

fija 1940—1970 / *Bibliography of Latvian Publications Published Outside Latvia 1940—1970*» (Stockholm, Daugava, 1968—1977).

Par «Maizes no mājām» iznākšanu Rīgā trimdas presē un sanāksmēs ir izskanējis ne viens vien nosodošs vārds. Šajā sakarībā citēsim pazīstamo politēmigrācijā mītošo prozaiķi Jāni Klīdzēju: «Sis satrauktais sarūgtinājums ir saprotams, izskaidrojams, un tam ir iemesli. Tos iemeslus nav radījuši ne tie latvieši, kas šodien dzīvo dzimtenē, ne arī tie, kas šo iemeslu dēļ dzīvo izkaisīti pa visu globu. Tos nav radījuši ne dzejnieki Rīgā, ne Velta Toma Kanādā. Tos ir radījuši iebrucēji un varmācības un melu turpinātāji no Maskavas» (LaRAs Lapa 1981, 22: 47).

No latviešu oriģināldzejas grāmatiņām, kas laistas klajā aptuveni pēdējos 5 gados, samērā augsts nozīmīguma koeficients jāpiešķir «sibirieša» Aleksandra Pelēča devumam — krājumiem «Lapegle» (1977) un «Talsu leģendas» (1980). Aleksandra Pelēča pirmajā padomju varas gados iznākušajā dzejoļu grāmatiņā «Lapegle» vislielāko ievēribu pelna Sibīrijas cikls «Es tevi slavēju, skarbā māt», kā arī «Granīta sudrabs» — no 10 dzejoļiem sastāvošs piemiņas vaiņags Jānim Jaunsudrabiņam, kas arī, liekas, viss sacerēts izsūtījumā. Ilgajos izsūtījuma gados «spēkus trūkstošos» dzejniekam devuši viņa likteņa biedri («vīru draudzības sūrais maigums»), arī garā un miesā stipro piemērs — kas savu sapni nav zaudējuši pat pārcilvēcīgās grūtībās, piem., savdabīgais latviešu gleznotājs Voldemārs Irbe jeb «Irbīte», kurš nezaudējis ticību savām krāsām arī ziemas salā un asos vējos: «Stiprais savam sapņu dievam / Basām kājām pretī nāk» (21). Bet visvairāk Malienas dēls smēlas Sibīrijas skarbajā dabā. [.]

Lielajam Trimdiniekam Jaunsudrabiņu Jānim, kam Maskavas imperiālisma dēļ vairs nebija lemts pārnākt mājās un glāstīt Tēvu zemes smilti, kam mūža dusā jāapguļas Vāczemē, dzejnieks no ziemeļu taigas veltī šādus vārdus:

Ak, Latvija, Dainu zīlei jel liec
Teikt viņam atvadu vietā:

«Kas savai tautai ir kalpojis
Un viņas Gaišajiem Rakstiem,
Tas tautai mūžīgi dzīvos viss,
Kaut velēnas pāri plakstiem!» (78)

1936. g. rakstnieka un lietuviešu literatūras popularizētāja Emila Skujenieka ģimenē dzimušo Knutu Skujenieku,

kuru par «pretpadomju» darbību uz vairāk nekā 6 gadiem ievieto apcietinājumā drošības orgāni, visilgāk Potmas nometnē, Latvijā uzlūko ne tikai kā savdabīgu, ar plašām zināšanām apveltītu dzejnieku, bet arī kā izcilu atdzejas meistarū (īpaši grieķa Jana Rica, spāņu Federiko Garsia Lorkas un Gabrielas Mistrālas grāmatās) un piedevām kā aktīvu sabiedrisku darbinieku ar īpašiem nopelniem latviešu radošās jaunatnes inspirēšanā.

Skujenieks ir vienis prātis ar Raini, ka nevienam nav tiesības piedot māksliniekam, kas ir padevies laika sekļibai, jo tāds mākslinieks ir jau pārstājis būt radoša patība. Skujenieka uzskatā māksliniekam savā mākslā jābūt neatkarīgam, jo «iejaukšanās no ārpuses mākslu nokauj, Māksla dara garu brīvu. Nebrīvs gars var radīt paverdzinātas pasaules veidolu, tās sprostus un režģus. Bet tas nespēj radīt progresīvu nākotnes pasaules veidolu.» Šo Skujenieka domu noprotolējis viņa viena vecuma likteņa biedrs, ukraiņu dzejnieks un publicists Mihailo Osadžijs sirreālistiski veidotajā, tagad vairākās valodās tulkotajā literarizētū atmiņu grāmatā par savu pieredzi padomju koncentrācijas nometnēs (*Myhajlo Hryhorovyč Osadžyj. «Biljmo: Autobiohrafičnyj narys».* Paris—Baltimore: Smoloskyp, 1971; angļu val. publ. kā «Cataract». New York—London: Harcourt Brace Jovanovich, 1976). Skujenieka pirmā oriģināldarbu grāmata «Lirika un balsis» (1978), uz kuras izdošanu dzejniekam jāgaida 4 gadus, ar savu dzejisko jaunatklāsmi, ar virzību nezināmajā, neatklātajā ir nešaubīgi izvirzījusies latviešu 70. gadu dzejas avangardā. Daudzskanīga, daudzdimensionāla, psiholoģiski dziļa, pustoņiem un niansēm bagāta «tirā lirika», dziļi intīma atklāsme — maiguma, pielūgsmes, kaislību, bet visbiežāk paguruma, rūgtuma, tukšuma, maldu, vientulības, izmisuma. Skujenieka oriģināldzejā, kuras sižeti bieži risinās uz dažādu tautu dažādu dzejnieku darbu fona, viscaur jūtama dziļu kultūras slāņu klātbūtne. Ne par velti latviešu mūsdienu dzejā Skujenieks tiek pieskaitīts «kultūras dzejniekiem». Bez mūsu pašu un citautu folkloras elementiem viņa tēlos var saskatīt dziesmu, romanču, mitoloģijas, tradicionālās literatūras un Bībeles ietekmi. Protams, viņa veidotās sakarības allaž parādās jaunā, oriģinālā izgaismojumā.

[.]

Salīdzinājumā ar saviem amata brāļiem un māsām Skujeniekam piemīt neparasti augsts kritērijs pret sevi, pret

literatūru, pret mūsu un visas pasaules kultūras mantojumu. Viņa devumā dzejas devalvācijas nav, neatradisim tur dažādām oficiālām svinībām un ģeniāliem virspavēlniekiem ražotu konjunktūristisku vārsmu.

Kā otru īpaši unikālu talantu izvirza Uldi Bērziņu. Jau nājiem viņš pieskaitāms nevis gadu (dz. 1944), bet gan vēl joprojām nezaudētā jaunības maksimālisma (eksperimentēšanas prieka, pat azarta) dēļ, par ko liecina 1980. g. publicētā, ļoti blīvi veidotā mazgrāmatiņa «Piemineklis kazai» ar Ojāra Vācieša priekšvārdu. Tāpat kā Skujenieks, kultūruzraugu atļauju debijas grāmatai Bērziņš saņem pēc daudzu gadu tišas vilcināšanās, tik daudzu, ka citi pa īstam jauni dzejnieki paspējuši piesavināties un pat «nolietot» viņa izteiksmes līdzekļus, viņa «ritmisko domāšanu un domāšanu ritmos» (I. Ziedonis). Neraugoties uz to, Bērziņa dzejstēla novatorismu līdz šim vēl nevienam nav laimējies izvērstāk novērtēt, bet nevar nepievienoties Augustam Štrausam, ka «Piemineklis kazai» ienācis mūsdienu Latvijas literārajā procesā kā «pārbaudes akmens» — kā neviena cita grāmata 70. gados (LuM 21.11.1980.). Tā guvusi arī samērā plašu atbalsi presē. Vairāk nekā 10 gadus veidotais «Piemineklis» saprotamā kārtā nav pa dogmatisko sīkšņotāju gaumei un garšai. O. Vācieša vārdiem izsakoties, «tā sasodītā alerģija pret katru jaunumu, katru mazāko neparastumu, ņurdoša neuzticība meklētam un arī jau atrastam īpatnumam». Viņus mulsina dzejnieka atklātais redzējums, viņa «triepiena drošums un sulīgums», piem., tāds kā garajā dzejojumā «Krišjānis Barons», kur lūkots aptvert, ko Dainu tēva veikums nozīmē latvju tautai šajā grūtajā laikā un arī nākotnē, vai īsākajā jau 1970. g. sacerētajā dzejdarbā «Ei Mühlenbach». [.]

Ulda Bērziņa lielā un dziļā spēja iedzīvoties dažādu laikmetu cilvēku un estētisko virzienu struktūrās ir tikpat apskaužama kā Knuta Skujenieka. Ir taisnība kritiķim Osvaldam Kravalim (LuM 31.10.1980.), ka Bērziņa iespējas aptuveni var raksturot atdzejošanas amplitūda — no 20. gs. avangardistiem (Hļebņikovs, Ginsbergs u. c.) līdz Bībeles un dažādu tautu folkloras tekstiem, ko dzejnieks uzskatāmi demonstrējis atdzejojumu vakarā 1980. g. pavasari.

No tiem, kas bez dzejoļiem dod kaut ko vēl, minams nu jau 31 g. vecais kultūras darbinieks un izglītotājs Leons Briedis (dz. 1949). Viņa atdzejoto, visvairāk no turku,

azerbaidžāņu, poļu, rumāņu, portugāļu un spāņu valodām, var bez pārspilēšanas uzskatīt kā sistemātisku darba augli ar kultūrvēsturisku nozīmi. Rosinoša nozīme mūsu rakstniecības izaugsmē, šaubu nav, būs viņa veiksmīgi no itāļu valodas atdzejotajiem Frančesko Petrarkas «Sonetiem Laurai» (Liesma 1980, 11). Liels ir Brieža veikums latviešu literatūras popularizācijā, visvairāk Rumānijā, kā arī Padomijā iekļautajā Moldāvijā un Uzbekijā.

16. Jauno maiņa dzejā

Vārsmotāju jaunās maiņas kvantitatīvi pārbagātajā, bet kopumā pelēcīgajā un bezpersoniskajā viduvējībā prieku dara vairāki visai spilgti talanta uzplaisnījumi.

Iedamas pa savas īpatnības noteiktu ceļu, jau ar debijas grāmatām poēzijas apvāršņus sekmīgi paplašinājušas trīs daiļā dzimuma pārstāves — sāpīgi pašironiskā Māra Zālīte (dz. 1952; «Vakar zaļajā zālē», 1977, «Rīt varbūt», 1980), sievietes sūtības sludinātāja Māra Misiņa (dz. 1949; «Svešam uzticēties», 1977) un gaišuma un pavasara meklētāja Amanda Aizpuriete («Nāks dārzā māte», 1980).

M. Zālīte daudzās liriskās un arī sabiedriski ievirzītās vārsnās sēro par komunikabilitātes trūkumu, par zaudējumu un vientulību, bet visvairāk par savu līdzcilvēku, īpaši vienaudžu, pasivitāti, nikulību, gludeno pašapmierinātību, svārstīgumu, konservatīvismu. Bet līdzās elēģiskām noskaņām atrodamas arī rindas, kas skan kā bravūrīgs izaicinājums parastībai, šablonismam, piesardzībai. [.]

Mūsdienu nenoteiksmes laikā, bezideālu laikā M. Zālītes dzejcilvēks grib redzēt daudz vairāk nacionālas pašapziņas, dzirdēt vairāk nokaitētu vārdu, iedvest lielāku cieņu pret latvju tautas kultūras vērtībām. Jo izteikti aktīvā humanisma vaibsti ir dzejnieces ciklos «Literatūrā un Mākslā» (12.12.1980.), bet īpaši 1980. g. jūlija «Karogā», kur niecinoši vārdi raidīti pret tiem, kas patvarīgi uzmetušies par mūsu tautas dvēseles uzraugiem, tiem, «kas par dvēselēm rūpējas, / nebeidz medību taures pūst, / nebeidz himnas un odas kalt»; tiem, kuru interesēs ir, lai mēs ar labu gribu liktu savai «mutei priekšā restes» vai arī kultu «Tos niekus, ko tik grūti kult / Pēc sveša prāta, svešas gribas»; tiem, kas atraduši nāvi «Te — šajā jaunajā dzīvoklī, / Tai spožajā auto, / Tais miesu greznajās parā-

dēs / Un svinīgos rautos»; tiem, kas domā tikai par tuvāko kreklu un aizmirsuši «paražas, Dievu un Jodu»; tiem, kam «vieglāk kā atdot (...) ir nodot» pilnākas bļodas dēļ. Dzejniece kvēli mudina atkal sasiet «saknes, siksaknītes notrūkušās» ar mūsu veļiem un atrast pašcieņu mūsu bagātajos vēstures pieredzējumos, mūsu senčos, mūsu vectēvos, jo cilvēks bez pagātnes ir cilvēks bez nākotnes. [.]

Māra Misiņa savas garamāsas horvātu dzejnieces Vesnas Parunas dzeju, ko viņa teicami latviskojusi («Nolādētais lietus», 1979), apveltīja ar vārdiem, kas ļoti trāpīgi raksturo arī pašas atdzejotājas lirisko devumu: «Tajā nav nekā banāla, žēlabaini virtuvīska, paštaisna, saldsērīga, nav nekā haotiska, jo tā ir lūgsna. Kā zāles stiebrī atliecas, rīta rāsas pārsteigti, tā sievietes dvēsele ar katru jaunu saullēktu stāv «rītausmas svētbildes priekšā» — milot, lolojot, lūdzot un piedodot.» Mārīte Misiņa savu dzejnieces un arī sievietes misiju veiksmīgi noformulējusi un precīzos tēlos un izkoptā emocionālā faktūrā ietvērusi dzejolī «Ar vēsu prātu». [.]

Amandas Aizpurietes neuzspēlētās, vienkāršās rindas intīmi saistītas ar dabu, vienlaikus paužot tieksmi pēc līdzīgas intimitātes cilvēku pasaulē. Jaunā dzejniece, kas studē Maskavas M. Gorkija Literatūras institūta dzejas nodaļā, sapņo par «dzidru un mīlošu debesi», par kumeļiem, kas, «košļājot vēju (...), kāpās ganās», aicina just patiesi un arī, ja vajadzīgs, atteikties patiesi — «Jums maksājusi godīgi par prieku, / Vēl godīgāk par sāpēm samaksāju» («Nāks dārzā māte»).

Še varētu minēt arī vēl vakardienas jauno dzejnieču Ilgas Bērzas (dz. 1933; «Upeņvējš», 1972, «Ugunspuķe», 1979) un Vijas Gunes (dz. 1937; «Atbalsis», 1979) devumu, kam piemīt lielāks konservatīvisms, toties tas sakņojas dziļāk individuālajā pieredzē. Bērza visvairāk cieņtāju ieguvusi ar saviem smalkajiem lirisku pārdzīvojumu folkloristiskiem apvočējumiem, dainu, arī teiku un pasaku pārkausējumiem dzejā. V. Gune patiesībā ir tēlniece Vija Mikāne, kas iet divu mūzu pavadā. Liekas, visraksturīgākais viņas poētiskajam devumam ir tēlnieces savīšanās vienā personā ar dzejnieci. Abu dzejnieču savas tautas kultūrā, īpaši folklorā, dziļi ieaugušās ētiskās saknes rod mūsdienīgu atbalsi viņu vārsnās. [.]

Ar visumā augstu profesionālā brieduma pakāpi un pievilcīgām balsīm izcēlies vīziju, mistēriju un nianšu veidotājs Juris Helds (dz. 1942; «Naktspatna testaments»,

1977, «Sirmās atslēgas», 1980), ar vārdu un teikumu grafiski un arī skaniski rotaļīgais Viktors Kalniņš (dz. 1939; «Komunikācijas», 1978), no tautas atstarotu ugunsvārdu virknētājs Viktors Avotiņš (dz. 1947; «Apiet loku», 1979), ar drastisku humoru apveltītais «ekstravaganču kalambūru un nopietnu ķecerību» protokolētājs Māris Melgalvs («Mel-dijās iešana», 1980), dažbrīd ironiska, dažbrīd sentimentāla «dzēluma dziedātājs» Jānis Butūzovs (dz. 1951; «Melnbaltās dominantes», 1980), no vācu dzejnieka Johanesa Bobrovska paspārnes iznākušais arī vairāku citu mūzu (glezniecības, mūzikas) pielūdzējs, skaistbalsīgais Hermanis Margērs Majeviskis (dz. 1951; «Atvadīšanās no upes», 1979).

Pēdas atstājušas arī dažas mazāk pārdzīvotas debijas, piem., Edgara Braža (dz. 1957) «Tas dārzs starp mums» (1979) un Antona Kūkoja (dz. 1940) «Māla vezums» (1979). Kamēr Bražim kabatā ir Abava «ar raudām liņiem un ūdensrozēm / ar gurdām spārēm dienasvidos / ar kalmēm kas runājas latviešu valodā» (10), Kūkojs ir piesātināts ar savas dzimtās Latgales mālu. [.]

No tiem, kas savas vārsmas līdz šim publicējuši periodikā, būtu jāatzīmē Latgales meitas Lolija Vēze (dz. 1950) un pavisam jauniņā ekonomikas studente Anna Rancāne, ar profesionālismu un savdabību apveltītais divu mūzu māsu (dzejas un atdzejas) dievinātājs Klāvs Elsbergs, Brīvdabas muzejā strādājošais senu tautas tradīciju un sadzīves detaļu, senu smaržu un skaņu poētisks uzbūvējis Juris Kunoss (dz. 1948), ērkšķainas groteskas un paradoksālu ekstravaganču vilņos ķepurojošais Pēters Brūveris, tad vēl Agris Pilsums, Aija Silāja, Ints Birzkops, Dainis Gailis, Uģis Segliņš (dz. 1963). Mūsu pavisam nedaudzajiem urbānistiem pievienojies viens no jaunākajiem dzejniekiem Jānis Kākulis. Ipašu interesi izraisa indiešu filozofijā ienīrušā Tagores mācekļa, Burtņieku darbmācības skolotāja Arvīda Ulmes sadarbība ar Haraldu Sīmani, kurš spēlē ģitāru un dzied paša komponētas dziesmas, visvairāk ar Ulmes vārdiem.

[.]

Divdesmitgadnieku un trīsdesmitgadnieku dzejnieku darbus kopumā raksturo tieksme iet garām padomju dzīves īstenībai, tā sakot, novēršanās no «nejēdzībām», arī sliecība ignorēt sabiedriski nacionālos procesus. 60. gadu «jaunā vilņa» dzejnieki mēģināja degt jaunu uguni ļaužu sirdīs. Tagad tas notiek tikai izņēmuma gadījumos. Deg-

šanas vietā iluzora patvēruma meklēšana, atvirzīšanās diezgan sterilā vidē, noņemšanās ar sevis refleksijām, kas nereti atgādina ieslēgšanos egocentriskas sevis un savu izjūtu fetišizācijas skapī. Ne bez iemesla, pārskatot jauno dzejdaru vārsmas, laikraksta «Padomju Jaunatne» literārajai konsultantei Laimai Līvenai jāpiedomā pie sekojošiem spāņu dzejnieka Federiko Garsijas Lorkas vārdiem: «Ko dzeja necieš nekādā veidā, tā ir vienaldzība. Vienaldzība ir sātana tronis; bet tieši viņa klaigā pa ielām, tērpusies pašapmierinātības un kultūras ērmīgajos kankaros.» Līvenas padoms jaunajiem dzejniekiem ir censties nonākt līdz vispārinājumam, jo tikai caur to dzimst īsta dzeja — dzejnieks «ir kā tilts, caur kuru objektīvais subjektivizējas un subjektīvais top vispārināts» (PJ 28.12.1980.). Pārāk daudzu mūsu dzejdaru pašapmierinātībai un dvēseles komfortam pievienojas ieslēgšanās vēl vienā skapī — «estētisko priekšstatu skapī». Sakarā ar estētisma sindromu daudzi Latvijā domā tāpat kā dzejnieks Viktors Avotiņš, proti, pašreizējos apstākļos latviešu literatūra un kultūrvēsture to nevar atļauties, jo «vēl darāms daudz melnā, elementārizglītojošā darba, kur (kā visur) dzīvē sastopamas arī nejdzības». Savādākiem vārdiem izsakoties, mūsu dzejā un literatūrā vispār nepieciešama lielāka pilsoniska drosme. Atvirzīšanās estētismā, kas nespējot dot nekā daudz ne Latvijas sabiedrībai, ne kultūrai, Avotiņa izpratnē ir «tas pats glēvums, nevēlēšanās sabojāt attiecības vai iegūt ienaidniekus, kas raksturo lozungu atkārtotājus un saukļu meistaros» (LuM 21.11.1980.). Se Avotiņš vērs pirkstu pret literatūras rekvizītiem pirmajā krievu gadā un visvairāk pirmajos desmit, piecpadsmit pēckara gados, kad Latvijā producētā literatūra sastāv gandrīz tikai no lozungu atkārtotāju un saukļu meistaros ražojumiem, no poētiskiem un prozaiskiem štampiem un trafaretiem. Pirksts vērstas arī pret tiem, kas vēl šodien liek iespiest šo štampos domātāju darbus krītpapīra foliantos, kaut arī mazākā mērā un stipri izsijātus.

Daudzi no jaunajiem dzejniekiem (arī citu žanru pārstāvjiem) savu karjeru sāk t. s. literātu studijās, t. i., nākamo profesionālo literātu kopās, kuru viens no svarīgākajiem uzdevumiem, kā norāda RS literārais konsultants un 1980. g. Latvijas Leņina komjaunatnes prēmijas laureāts dzejnieks Pēteris Zirņītis, ir «sabiedriski politiskā audzināšana» (PJ 29.10.1980.), resp., ideoloģiskā ietekmēšana. Tad vēl tādi ne visai pievilcīgi sociālie uzde-

vumi — jaunie literāti to sauc par smērēšanos ar dubļiem, kā, piem., dzejoļu un prozas darbu fragmentu tulkošana P. Zirniša sakārtotajam greznajam kritpapīra atskaites kompilējumam «Dziesma dimantam: Pasaules tautu rakstnieki Ļeņinam» (1980); vienu trešdaļu tulkojumu še bijis jāveic Rīgas Jauno literātu studijas (RJLS) biedriem vai neseniem biedriem M. Melgalvam, A. Pilsumam, A. Hirscham, kā arī pašai studijas vadītājai M. Zālītei. Tādus diti-rambus kā Mongolijas KP CK locekļa un RS sekretāra Dašzevegijna Senges «Tā atnāca laime»:

Lūk, kabinets, kur Ļeņins darbojas.
Viss vienkārši: galds, grāmatas un krēsli.
Pie sienas Markss. Lai caurvējš nevelk ass,
Viņš logu aizdarija, piedāvāja krēslus.

Un uzklausīja vērīgs, saprotošs
Kā savus brāļus tālos atnācējus.
Un sūtņi, pateicoties Iljičam,
Šim vienkāršajam milzīm diženam,
Par balvu cepuri un segu deva tam. [.]

Lai arī cik nopietni rakstoši cilvēki jaunie dzejnieki (tāpat kā viņu vienaudži prozaiķi un dramaturgi) būtu, režīmam pārāk pakļāvīgi un vienlaikus antitautiski kultūru-zaugi mēdz radošo jaunatni dažādos veidos traumēt — gan psiholoģiski, gan radoši. Piem., bieži tiek likti dažādi šķēršļi viņu uzņemšanai Rakstnieku savienībā, kuras valdes un revīzijas komisijas dogmatiskākie pārstāvji vairākkārt kritizējuši RS sekcijas par kandidātu «sasteigtu un nepārliciecināšu» ieteikšanu uzņemšanai (LuM 28.11.1980.), kaut arī ir zināms, ka iespēju robežās brīvdomīgākās radošās sekcijas centušās izvirzīt «aktivākos, spējīgākos un redzamākos literātus», bet, kā atzīstas kritiķis Pēteris Zeile, viņus izbalso vai nu uzņemšanas komisijā, vai arī valdes aizklātajā balsošanā (LuM 14.11.1980.). Rezultātā četrarpus gadu laikā (no 1976. g. janvāra līdz 1980. g. 15. jūlijam) RS uzņemts samērā neliels biedru skaits — 28, ieskaitot tulkotājus un 4 Latvijā iepļūdušus krievu literātus. Visvairāk novārtā RS atstājusi tieši tulkotājus un atdzejojātājus, kam uz pēdām seko jaunie kritiķi, īpaši tie, kas, tā sakot, jaunības trakumā nav baidījušies izteikt pa antidiktatoriskam uzskatam. 1980. g. novembrī RS 8. kongresa laikā RS skaitās 217 biedru.

Viktora Avotiņa minētā nevēlēšanās, pareizāk sakot, neiedrīkstēšanās dzejiski pieskarties padomju īstenības ne-

dzībām un mūsu tautas sabiedriski nacionālajiem procesiem no visas tiesas, neattiecas tikai uz jaunajiem vien. Labi izprotamās, lai arī dažkārt pārspīlētās bailes «sabojāt attiecības» ar Maskavai iztapīgajiem kultūrčinvniekiem zīmējas arī uz vidējo un vecāko spalvas darbinieku lielumu lielo daļu, kas ierāvusies tādā kā alā. Katrā ziņā pagājušajā dekādē aktīvos dzejniekus kopumā grūti dēvēt par «progresā iemiesojumiem» un «sabiedrības motoriem», par dvēseļu satricinātājiem, sapurinātājiem, par tādiem, kas pastāvīgi cenšas pārvarēt iesalušas un sastingušas varas struktūras, saskatīt jaunus un pareizākus ceļus. Tikai atsevišķi dzejnieki sava devuma zināmā daļā nav pagriezuši muguru «laikmeta problēmām».

Jāņa Petera vārdiem izsakoties, daudzi visu paaudžu autori aizslidējuši «pa teorētiski visai izejētu taciņu prom no īstenības asajiem stūriem, prom no vides un laika». Īstos, visiem labi zināmos aizslidēšanas iemeslus, protams, viņš nav iedrošinājies tālāk risināt. Vistuvāk īstenībai, gan runājot par rakstīšanu televīzijai, pietuvojas Petera spalvas biedrs Māris Čaklais: «...mani (tāpat kā daudzus kolēģus) biedē ilgie spriešanu un apstiprināšanu cikli, kam ar daiļradi maz sakara» (PJ 30.11.1980.). Var teikt, ka ārējā spiediena rezultātā 60. gadu otrās puses relatīvo pilsonisko drosmi 10 gadus vēlāk daļēji aizvietojis ja ne gluži viens no 40., 50. un pat vēl 60. gadu nāves grēkiem — formālisms —, tad katrā ziņā stilistisks plurālisms. Kaut arī ideoloģiskas vienveidības robežās, šaubu nav, tas dara mūsu dzeju bagātāku, sekmē dzejas tehnikas attīstību. Bet vienlaikus tas radījis arī atslābumu dzejnieka sarunā ar lasītāju, jo slavējamai estētiskai drosmei bieži līdzās velkas atsvešināti, it kā novatoriski vārdu virknējumi ar pašmērķīgu, sensacionālu, estrādisku stilistiku, ar pārmēru iešifrētību, ar pārmēru abstrahēšanos. «Pārāk daudz dzejas,» gaužas Māris Čaklais, «kas velk uz noslēgtību, pārāk daudz slāpētības, dzejoļu kā butes ar acīm vienā pusē, vispārfilozofisku, bez konkrētizācijas, dzejoļu caur zobiem, hermētisku dzejoļu.» Zīmīgs ir Jāņa Petera jautājums: «Vai mēs neesam pārāk nepamatoti teorijas paklausītāji, disciplīnas zaldāti, savu pirmatnību un pirmvērtību pazaudējuši, pārāk literārisma ieglumējuši?» Arī Čaklais pakrata pirkstu pret bezdrosmīgajiem, padevīgi paklausīgajiem dzejas zaldātiem, kas ieņēmuši pasīvu gaidītājpozīciju, kurus pārņēmusi «vējadēļa sajūta — sak, nāks vilnis, tad es šim došos līdzī» (LuM 21.11.1980.).

Pārfrāzējot Dainu Avotiņu, «Ir arī glēvi, ir arī liki. / Un ko ar tiem darīt, / Kam puves saēsti zari?» («Caunas pēdu raksts», 1979: 41).

Māra Čaklā vēlme ir, lai latviešu dzeja arī šodien būtu stipriem diegiem saistīta ar savas tautas dzīvi, tā kā tas esot bijis jau kopš 1856. g., kopš Alunāna «Dziesmiņu» laikiem. Arī vairāki citi literatūras darbinieki pasvitro dziesmas jeb dzejas ārkārtīgi svarīgo un būtisko nozīmi ne tikai atsevišķa cilvēka, atsevišķas ģimenes, bet visas tautas mūža gājumos, pie reizes norādot uz nepieciešamību atrast atkal saikni ar savām saknēm, meklēt ierosmi mūsu pagātnes vērtībās, mūsu tautā un tās vēsturē. Citēsīm dzejnieku Leonu Briedi: «Mēs, savas folkloras vasaļi un pavalstnieki, tās bērni un bērnbērni, — cik maz mēs vēl pazīstam paši sevi, savu tautu un tās vēsturi,» viņš izsaucas. «Mēs zinām gan Parīzi, gan Romu, gan Sidneju, gan Losandželosu, gan Pekinu, gan Stokholmu, bet ko mēs zinām par to, kas noticis un notiek pie mums pašiem, teiksim, Stendē vai Staicelē, Jelgavā vai Madonā, Siguldā vai Rēzeknē? Pirms dodamies uz pasaules dārgumu krātuvēm, pirmām kārtām ikvienam, kas raksta, ir no galvas līdz kājām jāapbruņojas ar savas tautas gudribu un pieredzi, citādi mūsu rakstītais vārds būs paviršs, sekls un bezjēdzīgs.» Saprofams, ļoti svarīgi ir Eiropas, Āzijas, Amerikas, visas cilvēces tūkstošgadīgie kultūras slāņojumi — «jo dziļāk nāksies urbties tajos, jo kaismīgāka un nepieciešamāka kļūs vajadzība atgriezties pie Jāņa vai Pētera mātes mutē ieliktajiem vārdiem, un otrādi,» nobeidz L. Briedis (PJ 20.1.1980.).

17. Strēlnieku temats

Atcerēsimies, ka 60. un 70. gadu mijā, tāpat kā citu nekrievu tautu literatūrās, kulmināciju sasniedza ļoti saistošā vēsturisko tēlu dzeja, latviešu tautas likteņtēmas dzeja, īpaši tā, kas nāca no Imanta Auziņa, Vizmas Belševicas, Māra Čaklā, Vitauta Ļūdēna, Jāņa Petera un vēl daža laba spalvas. Auziņš, piem., savos spēcīgi uzrakstītajos dzejoļos «Pīl 1905», «Pirmais tanks» un «Ugunsvēji», kas iekļauti viņa krājumā «Skumjais optimisms» (1968), vērsās pret tautas apspiedējumiem, kas viņa uzlverē visi grieztī pēc vienas liestes — gan pret krustnešu bariem ar asiem šķēpiem un platiem vairogiem, gan arī pret krievu

imperīālismu: pret Jāņa Briesmīgā bultām, pret divkāršu verdzību nesošajiem Šeremetjeva pulkiem, pret reakcionāro caru «īsāko viedokli», respektīvi, šautenes zalvi: «Tev divkāršu verdzību nes / Seremetjeva pulki kā slogs, / Jo viņa augstībai Pjotram Pirmajam / Plašāks uz Eiropu jācērt logs» (32). Dzejoli «Pļi! 1905», kas veltīts 1905. g. revolucionārajiem notikumiem Latvijā, dzejnieks pavisam skaidri pasaka, ka «Mūs iedzina zemē / Cara Krievijas īsākais viedoklis, / Pļi!» [...] «Pļi!... Jo Baltijai būs mūžīgi / būt Krievijas impērijas sastāvdaļai...» (35—36). Protams, LKP CK bosī tūdaļ noliedz šādas vārsmas rakstīt, jo tur, lūk, neesot atsegti Latvijas «lauku un pilsētu darbaļaužu šķiriskums».

Pirms gadiem 10 sacerētajos dzejdarbos bieži vien mūsu dažādu gadsimtu brīvības cīnītāju un mocekļu pulkā centrālā vieta piederēja «mūžības skartajiem» latvju strēlniekiem. Vitauts Lūdēns izkļiedz kvēlu naidu pret tiem, kas vēl joprojām pieļaujot, ka «kaut kur dziļi» susliki būvē mājas no Rīgas un Bauskas puiku kauliem, pret tiem, kas grib aprakt strēlnieku nemirstību, grib, lai latviešu strēlnieki «izgaistu laikā, telpā un gaitā», lai viņus ierakstītu «bez vēsts zudušo skaitā», piemetinot ar viņa toreizējai poētikai raksturīgo rezignāciju: «Divdesmitajā gadsimtā / Latviešus nospēlēja kārtis» («Dzejas diena», 1968).

Uzgriežņu pievilksanas dēļ 70. gados šādas iesaistības pašizjūtas izpausmēm jāaprimst, jo, tikko kāds darbs ir mazliet kontraversiālāks, redakcijas durvis tā priekšā paliek aizvērtas. 1973. g. 13. martā, piem., notiek speciāla sanāksme Rakstnieku savienībā, lai apspriestu Ulda Bērziņa lirodramatisko ciklu «Daugavmala», kas veltīts Rīgas aiztāvēšanai pret Bermonta karaspēku. Autoram norāda izdarīt labojumus «vēsturiskās situācijas noskaidrošanai», jo «citādi izdevniecība ar šo ciklu nevar uzsākt darbu» (LuM 14.1973.). Cik zināms, Bērziņa dzejojums dienas gaismu nav ieraudzījis vēl šodien. Pirms gadiem desmit, divpadsmit slavētais latviešu strēlnieku ieguldījums Oktobra revolūcijas īstenošanā šodien ne tikai dzejā, bet rakstos vispār netiek izcelts gandrīz nemaz, jo «vecākais un gudrākais brālis» taču varējis iztikt bez kaut kādu tur «inorodcu» palīdzības. Ja strēlnieku tēmai kaut kur piešķaras, tad lielākoties tā ir tikai gaužām impotentā aptausītīšana, kas izpaužas kalendārisku lozungu un saukļu savārstījumos ar ļoti niecīgu vai pat neeksistējošu sabiedriskā nozīmīguma lādiņu, piem., Martas Bārbales vārsmā

par «milzeņiem streļķiem», par viņas dzimtās puses «Iljiča sargiem» — Jezupiem, Donatiem, Alekšiem, Vladislaviem un Staņislaviem, kam šodien esot lemta tikai «atblāzma tālā» («Aiz kalna», 1979), vai atkal Jāņa Plotnieka mēģinājums šturmet dzejas augstienes ar šādām rindām: «Un cauri laikiem / Lai dvēsele saredz: / Uz mūžu mūžiem / Pie Smoļņija stāv / Jūsu dzīvei un dzīvībai / Miera strēlnieku / sardze» (Cīņa 6.11.1980.).

Tikai atsevišķi pašā pēdējā laikā sacerēti strēlnieku tēmas darbi sauc atkal atmiņā 60. gadu «jaunā viļņa» dzeju, piem., sekojošās Imanta Ziedoņa rindas, kur mākslinieciski vispārināti izskan doma, ka plaukt un dziedēt var tikai tad, ja ir saknes, jo cilvēks bez pagātnes ir cilvēks bez nākotnes, un mūsu strēlnieki Tīrelī un pēcāk ir šīs pagātnes svarīga daļa.

Re, vēsture — kā ceļa rullis rullē.
Bet piedzimst Tīrelī viens apaļš vīrs — kā nulle.
Kā nulle apaļš — pulverdūmi nāsīs.
Un pasaule ar viņu rēķināsies.

Ar sērdieņiem mums pilnas tautasdziesmas,
viņš sērdieņšāpes sakāpina briesmās:
vai tagad, vai — nekad! Viņš saka: lemi!
Mums — šoreiz būt! Par brīvu bāreņzemi!

Jā, pulkvedis, jā, Jukums Vācietis.
Un viņa vīri. Kur tas paliek viss?
Bet, kad reiz karjeristu dzirnas stāsies,
mums viņu asinsnauda atmaksāsies. [.]

Tātad — saknes pašas nav iespējams iznīcināt, jo tās izaugušas vēstures iežos. Un, lai arī cik smagi šos iežus no virszemes rullē un līdzina režīma kāpurķēdes, jauni, spirtgi asni tomēr sprauksies ārā pie pirmās izdevības. Seit gan jāpiemetina, ka biežāk dzirdamas grūtsirdīgākas, rezignētākas balsis, tādas kā Mārītes Misiņas: «Ne vairs par zariem zem saules, / Bet par saknēm zem zemes baidos» (LuM 26.9.1980.).

Latvija šodien, 1981

Vizmas Belševicas iesākumā apgūtais

Ikvienam iesācējam ir aptuvens priekšstats par mākslas veidu, kurā viņš jūtas aicināts strādāt. Zināmi arī vismaz daži elementi, kas viņa sirdij tuvo žanru šķir no citām daiļā izpausmēm. Akurāt kurus par izteiksmes garantiem katrs izraugās, tas rāda viņa inteliģenci, daļēji iezīmē eventuālo daiļrades ceļu. Tālab iesākumelementus gīst svarīgi arīdzan lasītājam, jo katra formas «knifa» virtuozs lietojums pat ģēnija daiļradē kristalizējas pakāpeniski — arī tas, kurš tieši no formveidotājiem līdzekļiem izbīdīsies dominantē.

1959. gadā, kas uzskatāms par V. Belševicas īsto startu literatūrā, viņa ir nogājusi divpadsmit garus mācekļa gadus. Tiem pāri stāv varas sargātā sociālistiskā reālisma vandāļa zīme, pārrauta kultūras tradīcija. Tālab apgalvot: V. Belševicas «mācībgadu» vingrinājumi atspoguļo viņas brīvās izvēles principu, — nav pamata. Viņa atlasīja no tā mazumiņa, ko dzejas valodā par labu esam atzina V. Lukss. Un atzina no tēlainības līdzekļiem viņš epitetus, salīdzinājumus. Abi V. Luksa cienītie tēlainības veidotāji krājumā «Visu ziemu šogad pavasaris» tad valda gandrīz vai kā vienīgie, kamēr «Zemes siltumā» salīdzinājums sarūk līdz minimumam, tā vietā stājas daudzveidīgāki tropu paveidi, pavīd pa simbolam.

Tātad V. Belševicas patiesās zināšanas par formu meklējamas «Zemes siltumā». Tas piesaka rēķināties ar epitetu, salīdzinājumu, metaforu, personifikāciju, metonīmiu, sinekdohu, hiperbolu, simbolu, kultūras zīmi. Iesākumam nav maz, bet 1959. gadā tas bija pat ļoti daudz.

Epitets ir māksliniecisks apzīmētājs, kas ne tik daudz norobežo un precizē jēdziena apjomu, cik emocionāli izceļ, arīdzan vērtē priekšmetu pārējo vidū. Epitets ir dzejas atomārā vienība; tā vispirmais uzdevums — ekspresīvi

akcentēt tieši tās pazīmes, kam noteikta vieta dzejoļa mākslinieciskās idejas atklāsmē. Epitetam lieto vārda tiešās (balta sarma) un pārnestās (baltas asaras, balta nauda) nozīmes, kamēr salīdzinājums operē visbiežāk ar tiešajām. Tālab epitetā pieļaujamā metaforika, tās aktualizējums, kā arī tendence uz lakonismu un vairīšanās no vienveidības vedina pieņemt, ka «Zemes siltumā» tieši salīdzinājuma lineārums vairs neapmierina jauno dzejnieci. Pietiek pavērot tās priekšmetiskās pasaules, ko V. Belševica liek epitetiem uzsvērt pirmajā krājumā un ko «Zemes siltumā», kā arī sastatīt pašus epitetus, lai secinātu: mainījusies dzejnieces izpratne par poētisko līdzekļu iedarbi, pieļaujamo slodzi.

Vispirms — abās grāmatās epitets virzīts uz vizuālo uzveri, retāk uz dzirdes, ožas, garšas vai taustes maņām. Sevišķa vieta priekšmeta krāsai, kaut, pavisai lasot, tās iespaids nerodas. Tiesa, latviešu dzejā krāsu epitets aizvien lietots plaši un atgādina, ka krāsa V. Belševicai vēl pilnībā neieiet emocionāli vērtējošā paradigmā; tā pirmajā grāmatā gan atraujas no apzīmētāja statusa, bet par epitetu īsteni darbojas īsiem joniem. Piemēram, plaši daudzīnātā baltā krāsa, kam latviskajā apziņā, mūsu klasikā ir blīva noslogotība: krājums tikai reizi no piecpadsmit lietojumiem izmanto «baltā» pārnesto nozīmi, turklāt gadījumu, ko sarunvaloda aprobējusi līdz pilnīgai nepārprotamībai (balta galva = sirma galva). «Zemes siltumā» jau vairāk viežama specifiski dzejiskā biezināšanās epitetā: «balts» ir ne vien biežāk sastopams, tajā dažbrīd jau skaidri plaiksn metaforiskā epiteta darbība. Sākotnēji baltais izceļ vārdu, kas satur līdzības pārneseņu vai agrāk dzejā un folklorā aprobētas metaforiskas nozīmes («puķe = skaistums; puķe = burvestību līdzeklis, teiksim, dzejoli «Purva drīgēne») — «puķes vainagu balto», «balto astru raķetes sprāgst». Otrais solis ir pāreja uz pārnesto nozīmi pašā baltajā ar dzejā, folklorā iesakņotu ētiski vērtējošo iedabu: «baltā istabā tavā», «baltā diena». Trešais biežuma loks aptver gadījumus, kur «Zemes siltumā» ētiskās tīrības sēma saslēdzas ar skaidrā sēmu epitetā «gaišs» un ar to pašu bagātina balto ar veselu rindu jaunu nozīmju: labs, viegls, priecīgs, mozs, gudrs («sadega gaišākie prāti»). Pirmajā krājumā turpretim epitets «gaišs» gandrīz identis apzīmētājam un uz«baltā» raksturojumiem tam laipas nav.

Domājot par krāsu epitetu marķējumu V. Belševicas

mācekļa mēģinājumos un to pārbīdēm «Zemes siltumā», jāapstājas pie četriem toņiem — sārta, zila, zaļa un zeltaina, t. i., dzeltena. Sākotnēji sārta atkārtoti lietots kā sinonīms sarkanajai krāsai. Ja kādam ienāktu prātā pēc «Visu ziemu šogad pavasaris» raksturot Latvijā kultivētās un brīvā dabā sastopamās puķes, viņš izbrīnīts konstatētu: tā ir dīvaina zeme, kur puķēm ir tikai sarkani un sārti ziedi. Protams, jaunās autore redzes defektus noteica ideoloģiski prasījumi: te sarkanā puķe aizstāj ne vien pilnu heraldisko marķējumu, bet satur arī marksisma izdarīto sakrālā oreola pārbīdi — kristiānisma stiprināto absolūtā svētumu baltajam norāva, lai par «svētu» ieceltu sarkano, respektīvi, sārto. Vēl pēc krietniem desmit gadiem O. Vācietis rindās «Ar sarkano, ar svēto krāsu lāpā / Iet Latvija uz gadu simteni»¹ to neapšaubīs. Tāda bija pēckara oficiālā vērtību skala, pret kuru izrādīt nešaubīgu bijāšanu prasīja no katra un kuru ārdīt dzejā sāks tikai sešdesmitos gados, sāks V. Belševica, O. Vācietis un piepulcinās sev kuplu palīgu pulku. Bet krājumā «Visu ziemu šogad pavasaris» ir tikai viens vienīgs — un arī tas mākslinieciski nevarīgs — dzejnieces mēģinājums sārto atraut no politikas. Tā ir par maz, lai atgrieztu sarkanajam agrākās desmitgadēs lirikā uzkrātās nozīmes, pieslēgtu to dzīvības, jūtu intensitātes semantiskajiem laukiem. Tai vienīgajā dzejolī paplūdušī laukuma situācija, centrēta tikai ārējībā, nevedina stieptā sižetā pārstāstītās liriskā «es» iedomas pēkšņi transformēt dziļā pārdzīvojumā ar kādas detaļas sīkdaļu vien — «bikli pasniedzu sārta dālijas ziedu» —, tam vārsnās pietrūkst vajadzīgo nosacītības regulu. Kamēr «Zemes siltumā» pieslēgšanās tradīcijai notiek: sārta, respektīvi, sarkans attālināts no apzīmētāja, tuvinot epiteta specifiskajiem uzdevumiem, — piemēram, vārsnā «Rieš saldo ogu valgi sārtās dzirkstis» metaforiskās «sārtās dzirkstis» ietver ne vien vitalitātes niansi pārnesumā «dzirkstis», bet arī dzīvības vienības saslēgumu ar epitetu «sārtās» (sarkanās cilvēka asinis — sārtās sulas pulsi ogā). Tas nav vienīgais gadījums, kad «sārta» izceļ metaforu vai metaforisku izvērsumu krājumā («Sārti mākoņi ap spārēm nokūp rietā»; «No sārtām dzilēm ausma sauli pasviež» u. c.), tomēr viens no tiem, kas palīdz «Nāves salas ziedā» sārtajam nelīķes kvēlumam no svētuma

¹ Vācietis O. Elpa. R., 1966, 33. lpp. Dzejolis «No kuras vietas» sacerēts 1960. gadā.

sēmas izstumt ideoloģisko sašaurinājumu un atgriezt tur lirikā iestrādāto cieņu pret dzīvību («Tās asinis, pār kurām sarkans zieds / kā nedziestoša atbalss kaisli ceļas»). Nē, «Zemes siltums» heraldiku vēl neiespēj apiet, bet dzejniece to min kā reāliju («sarkanā karogā zvaigzni») un necenšas vairs visu glezno krāsot vienīgi sarkanu vai ikdienišķās apziņas garā — rozā.¹

Tomēr vislielākos apvērsumus «Zemes siltums» ienes zaļā un zilā epitetos. Pirmajā grāmatā to lietojums nav blīvs un tie visnotaļ satilpst vai nu nodrāzta poētisma, vai reāliju krāsas nosaucēja rāmjos («dūmakas trīs zilgas», «bāli zilgas lūpas», «zilas debesis», «zaļas mētru vītnes», «zaļos dārzus», «zaļie torņi», «zaļā skvērā»). Otrajā krājumā zilais un zaļais viscaur balsta koncepciju nesošos tēlus, dažviet pat kļūstot par galvenajiem tās izteicējiem. Tas ļauj secināt: vietām pieslēdzot minētos toņus mākslā iekoptai krāsu alegorijai, dzejniece uztautijusi simbolizācijas dzislu. Zilajam pirmais uzmanību saasina dzejolis «Zilā vasarā»: sapņa situācija tajā saākēta ar vācu romantisma pielūgto zilo krāsu («Sapņa zilā ugunskurā»), kā arī viegluma aktualizējumu («zilu spārnu taurenīts»). Veselas trīs romantisma atslēgas (zils, sapnis, gaisīgs vieglums) dzejolī nevar būt nejaušas, jo mērķtiecīgi saņem velk nozīmi. Arī psiholoģiskais stāvoklis — ilgas pēc mīlotā — biežējumu papildina. Un rezultātā kristalizējas divas savstarpēji viena otrā pārejošas sēmas: zilais kā romantisma mākslā krāto atziņu atgādinātājs, zilais kā ātruma, trauksmes vispārinātājs pēckara latviešu lirikā («Zilos vilņos, acis, ziedos / Vasara pret tāli peld»). Pirmā sēma ved uz simbolu, otrā saslēdz ar grāmatā plaši lietoto polemikas elementu. Tas, protams, nenoliedz iespēju atsevišķos gadījumos sastapties ar tiešu nozīmi («Pulkstenišu blāvi zilie asni», «No zila rīta līdz pat vēlai naktij») vai metaforiku epitetā «zils» («acis var tev zilās gunīs dzirkstīt», «Ledum jādzen zili asni»), kas saglabājuši patstāvību un nosauktajās pārbīdēs neiekļaujas — vai ieiet stipri pastarpināti. Teiksim, «zilu ogu ķekaros dreb saule». Pirmā brīdī liekas, ka «zils» ir neatkarīgs māksliniecisks apzīmētājs. Bet frāze ņemta no dzejojuma «Saule sirdī», kur ik rinda

¹ Maskavā izdotajā «Тепло земное» (1960) ir A. Grīnam, «Sārto buru» autoram, veltīts dzejolis «Sārtās buras». Tajā «sārtais» nes brīnuma marķējumu, līdz ar to aktualizējot krievu romantisma poētisko satvaru «sārtajā».

izceļ dzīvības zaļo brīnumu, dabiskās aprites nesteidzīgo svētumu, ko ar dzidruma sēmu autore paceļ un tuvina pat ideālam («dzidrām būt — cik dzidri / Ir atvasarā ūdeņi un zilgme / Pār caurspīdīgo bērzu rudo zeltu»). Ieskatoties dziļāk, atklājas, ka zils frāzē nosauc ne vien viņogu krāsu, tas raksturo arī tajās īvērto dzīvības izpausmi, ko krāsa pabīda tuvāk simbolam. Visas grāmatas sakarā dzīvības zaļā konkrētība arī stāv tēliskā lielumā līdzvērtīga pretstatītajām abstrakcijām — zilajām tālēm, Solveigai. Līdzvērtību summē zaļās floras reāliju raibums, kur «katrā ogā it kā zaļā dzelmē» var nogrimt, notur samērus tātd dzīvības daudzveidības neizsmeļamais dziļums. Zaļais vienmēr saistīts ar dzīvības izpausmēm un ir pretstatā zilajam tad, kad tas raksturo vispārīgu nekonkrētu nemieru: zaļi ir «asnu asmeņi», «atvases zaļā sirds», «zaļas biržu skupsnas», «pauguri zaļu vilni paslien», «bērzu zaļie pleci», «upmala zaļa», «zaļu skuju un čiekuru viesulis grūst», «zaļas stīgas», «zaļu liesmu spīvums acīs», «zaļa egle saudzīgi to pieglauž». Zaļo dzīvību aizvadīt līdz simbola «zeme» vispārinājumam palīdz kā krāsa, metafora, tā personificējums.

Uz zilā un zaļā semantikas nozīmīgā fona pavisam niecīgs liekas dzeltenī zeltainā epiteta triepiens: kādi desmit gadījumi krājumā «Visu ziemu šogad pavasaris» un pieci seši «Zemes siltumā». Bet prātā turēt to vajag divu iemeslu dēļ: vispirms tas aizvien stāv blakus arī A. Čaka mīlētajam kļavas tēlam («...lapu zelta dzietā / Smaida, gaišo galvu atmetusi. / Zaļa egle saudzīgi to pieglauž, / Vējš tai, skuju sadzelts, garām šņāc. / Skaistai, liksmai būt? — Nekas nav vieglāk, / Ja tik ļoti mīl un saudzē kāds»), kas vedina prātā pantiņu, skaitāmu tecinot kļavas sulas («Skaista, skaista, atkal skaista, skaista rītā, vakarā!»), un iezīmē Latvijas rēni dzidro daiļumu; otrkārt, zeltainais palaikam izceļ Rīgas liepas, to ziedu un medus saldmi. Pārējās reizēs sastopamies ar priekšmeta krāsu, tiesa, vienmēr iepītu tādā vai citādā, bet mīļuma kontekstā.

Protams, īpašības vārdi nav vienīgie, ko V. Belševica daudzina epitetos. Ne mazāk zīmīgi, detaļu vērtējoši ir dzejnieces lietotie lietvārda akuzatīvi vai divdabji. Ja, runājot par epiteta funkcijām, to maiņām mācekļa gadu tekstos un «Zemes siltumā», sīkākai analīzei pakļauti vienīgi krāsu apzīmētāji, tad tālab, ka tie aptver darbības plašāko amplitūdu un vislabāk atsedz dzejnieces alpaino iegrīmi dabā. Arī toņu salikumi viņai aizgūti no dabas aploka —

liriskais «es» nav no dabas izolēts, nav arī tai pāri, bet ar visām maņām sakņojas zaļā dzīvībā, tās ritos.

No ekscerptu analīzes vēl sakāms, ka V. Belševica reti rindo epitetus no vietas citu aiz cita, piemēram, «sikas, asas sniega pārslas», «sētas vidū liela, kupla kļava», «... ar platām, zilām acīm», «un garām, dzērvju zābakotām kājām», «mēmi, nedzīvi stari krīt pasaules telpā», «trīso mazais, maigais brīnums», «saltām, nicīgām acīm tās skatās no Visuma tāles» u. c. Pulkāk tādu virkņu ir «Zemes siltumā» nekā pirmajā krājumā. Parasti šis divu epitetu salīpinājums, kur pirmais no tiem izceļ kādu apslēptu niansi otrajā, izlīdzina ekspresiju. Teiksim, «dīvaina, smeldzīga tukšuma dzīta», «valgu, smaržīgu skujoņņu lokus». Tas apstiprina L. Bērziņa minējumus «Ievadā latviešu tautas dzejā», ka vairumā gadījumu epitetu rindojumus saista ap sevi ģenitīva locījumi. Pavisam nemiļi jaunajai dzejniecei rādās divkārstīgie apzīmētāji, kas lietojami noteiktā kārtībā, kā, piemēram, folkloriskie: tieva, gara jumprava; sīki, mazi žagariņi; «Zemes siltumā» tādu ar lielām pūlēm vienu tomēr atradu.

Normālos apstākļos par dzejnieka pasaulizjūtas nopietnu punktētāju mēdz kļūt salīdzinājums: tas lielā mērā rāda, kura īstenības joma dziļāk iepazīta un kur meklējams autora vērtību mērs. Jo salīdzinājums mazāk zināmo pamato ar labāk zināmo, izvelkot kopējo īpašību, rada noskaņojumu. Kā īpašs salīdzinājuma paveids minama identitāte. Pēckara okupētajā Latvijā vienpartijas diktatūra ir tālu no normas un pieļauj tikai vienu izpausmi — bezierunu pakļāvību. Ka tas tā, liecina arī V. Belševicas mācekļa gadu parādību satuvinājumi.

Lai gan viņa salīdzinājumus ņem palīgā tur, kur dzejā tas visbiežāk pierasts — raksturojot cilvēka psihiskās norises, ar sociālo dzīvi saistītus izpaudumus (skumjas kā oktobra mākoņi, acis bargas kā negaisa mākoņi, domas skraida kā izbiedētas aitas, sirds palo kā tērce), lai gan atkārtoti izlīdz te dabas parādību priekšstati — gleznaini, bet paplūduši (sievass kā riekstu smagas lazdas), tomēr no tiem spriest, kādu pieredzes lauku konkrēti jaunā autore sevī nes, nevar. Jā, precīzāka ir tā grupa, kur izmantota līdzība ar dzīves reālijām uz zemēm, piemēram, «kūp kā izcelts lemess», «veseri cilā kā sausu skalū kūli», «nemiers kā bišu spiets», kas pieļauj varbūtību, ka tajos izlaužas Mārupē, Ugālē¹ vērotais. Šī grupa dabiski un cieši pieslē-

¹ 1944. gadā V. Belševica kopā ar mazo brāli Kārli, māti dzīvo

dzas nelielai, folkloras priekšstats cauraustai kopai: griež valoda kā labi uztrīts nazis, iela kā josta, dūjas ligzda kā mošķu kamols. Pavisam savrupi nodalās salīdzinājumi no pilsētas dzīves (torņu ēnas kā melni dūmi), kas pienāk tuvu pēckara dzejas klišejām (ticība kā svēts avots, skats dzidrš kā tāles). Izpētē tie skaidro imeslus, kāpēc «Zemes siltumā» dzejniece ar tādu spivumu metās polemikā pret nekonkrētajām tālēm: tā ir arī norēķināšanās ar saviem pašas jaunības maldiem — jau pirms XX kongresa, pirms «Tālu ceļu vēja»² tāles piederēja pie mākslīgi radītiem dzejas jēgumiem, kas «vērsa uguni» uz tradīcijas nacionālās savdabības «sek oru» un krāja estētiskā fetiša slāni, kurā iestīga A. Krūklis, zināmā mērā A. Vējāns. Arī grāmatā «Visu ziemu šogad pavasaris» tāles pazib un ar tām saistīto savrupo salīdzinājumu daļa visvairāk iefiltrē latviskai apziņai svešus, melīgus, pat odiozus, toties no partijas frazeoloģijas patapinātus priekšstatus: darbā kā kaujā, ikdienā kā kaujā, zāļu saknes žņaudz tīrumus kā neraujamas važas. «Kauja» ir vārds, ko pēckara oficiālajā leksikā lietoja nesamērīgi daudz, neskatoties uz Vācijas 1945. gada kapitulāciju.³ Tas ir arīdzan vārds, kas implicīti satur agresivitāti, kamēr latvietis ikdienu, darbu dzīvo un neba kaujas ar tiem kā naidniekiem. Darbā kā kaujā varētu iet Oblomovs⁴ vai slaists, arī nezāļu saknes latvietis izlasa, izravē, izcecē un nevis skatās uz tām kā neraujamām važām. Vismaz tādi latvieši bija V. Belševicas jaunībā, kad «Visu ziemu šogad pavasaris» tapa rakstīts: minētie raksturojumi veda lasītāju prom no dzīves patiesības ideoloģizēti iluzorajā ēnu pasaulē.

Pēc salīdzinājumiem jaunās autores vērtību skala grāmatā «Visu ziemu šogad pavasaris» piramīdas smailē izbīda jaunās varas veiktos sociālos pārkārtojumus, kuros cilvēks top «stiprs kā jauneklis», kuros viņš «kā važās

pie radiem Mārupē. Draviņiem bija neliela, labi iekopta saimniecība, kas pēdējo nieku realizēja Rīgas tirgū. Kaļpus Draviņi neturēja, darbus apdarīja pašu spēkiem vien — vecie kopā ar neprecēto dēlu un meitu. Draviņu mājās V. Belševica sagaidīja vācu atkāpšanos no Rīgas, krievu ienākšanu. 1945./1946. gadā V. Belševica dzīvo pie tēvmāsmas Annas Klievēnas (sauktas mīļās tantes) Ugālē un mācās turienes pamatskolas 7. klasē. Arī Latvijas laikā meitene tur bieži pavadīja vasaras un iemācījās lauku darbus.

² Sk.: *Vācietis O.* Tālu ceļu vējš. R., 1956.

³ Sk.: *Селищев А.* Язык революционной эпохи. М., 1928.

⁴ Sk.: *Гончаровс J.* Oblomovs. R., 1951.

slēdzis iespējīgo dabu», kuros nomale šalc līdzī Bastej-
kalnam «kā jaunu liepu birzs», «kā pasaka zeme šī
skaista», kur «kolhozs kā bišu spiets» utt. Liels, pozitīvi
iekrāsots īpatsvars te blakus noliktajam apzīmētajam
«jauns». Ar niekājumu, negācijas niansi marķēti vārdi
(pievienojot vēl «mazs», «šaurš»), kas kontūrē viensētas,
kuru plavas raibo «kārkli kā zemas salas», baznicu, kas
stāv «kā divām galvām teiku pūķis plēsīgs», utt. Starp
abiem poliem, pretstatījumu pavēršot pret zemo šaurību,
stāv labās, plašās tāles, cituriene — «kā Ņeva, kas varena
plūst», tur ceļi «kā bultas trauc», «kā augstums reibina
daile». Var pamatoti izsaukties: kāda tur vērtību skala,
ja salīdzinājumi raksturo ārējību un nenosauc par būtisku
nevienu no cilvēka eksistenciālajām problēmām?! Brīnīties
jau var, taču jautājumi — ar nokavēšanos! — adresējami
PSKP, kas bandītiski, ciniski grauj kā kultūru, mākslu, tā
dzīvību, individualitāti, par vienīgo vērtību izsaucot šķi-
risko neiecietību un politizējot i personīgos konfliktus.

«Zemes siltuma» salīdzinājumos jau retāk sastopamies
vienīgi ar lietas skaidrojumu vien; vērojama vēlme bieži-
nāt tajos simbolisku lādiņu¹, ko dažkārt autore panāk,
tuvinot raksturojamo lielumu parādībai, kam ir ne vien
noteikta nozīme realitātē, bet arī sava iepriekšējos laik-
metos krāta poētiskā semantika, piemēram, «viegli un
gaiši / kā dzērusi būtu no avota tīra», «ogā it kā zaļā
dzelmē», «Jākrit vasarā kā dzelmē». Gadījumos, kur sa-
tuvinājums izceļ kopīgu īpašību, līdzīgais ieraudzīts neuz-
krītoši svaigi: «ēnas / trausli kā vecīgas nopūtas klist»,
«caurspīdīgs kā vieglas ilgas», «sirds kā pazare», Galici-
jas mājas stājas taisni viena aiz otras «kā balto . . zosu
bari». Skaidru jūtu kāpinātāju darbību salīdzinājums veic
dzejoli «Vēl viena vēstule Solveigai» (rindās: «Īsta sieva
ir gudra kā puķe, / kā lauks, / Asnu zaļumā leknā kas
plaukst»), kur vienības saite izvilka starp sievieti, puķi
(= skaistums), lauku. Vienotāja saite ir auglība: puķe un
sieviete, ko metaforiskā izteiksmē itin bieži lieto kā sino-
nīmus, abas līdzinās laukam tai ziņā, ka audzē sevi, brie-
dina dzīvību (bērnu; sēklas). Šeit uzskatāmi manifestējas
L. Bērziņa norāde²: divas lietas, kas līdzinās trešai, līdzi-
nās arī viena otrai, līdzinās ar atsevišķu īpašību un neba
pilnībā.

«Zemes siltums» vērtību smailē paceļ plaukstošā sociā-

¹ Sk.: *Bērziņš L.* Ievads latviešu tautas dzejā. R., 1940.

² Turpat.

lisma midito dzīvību, līdztekus liekot jaust zemes jēgas dziļumu («vasarā kā dzelmē», «kā caur baltiem rita miglas vāliem», «kā putu baltā upē» utt.), un pirmoreiz pēc kara lirikā no atbalss tēla salīdzinājumiem izaug dzīvības nepakļāvības sēma ar nozīmi — patības sargātāja. Vēlākos krājumos dzejniece nepakļāvību pacels vērtību skalas augstākajos līmeņos, gan nostatot zem dzīvības, taču stipri pietuvinot atbildībai, kā arī divējādojot ar brīvības sēmu. Tā salīdzinājums top par līdzekli, no kura gradācija uztverama vistiešāk — tātad «Zemes siltumā» nepakļāvība tikai vēl iezīmējas: «kā dzimto džungļu tumšā atbalss», «kā nedziestoša atbalss sarkans zieds» utt. Pretim dzīvībai kā antinomija nostatīta nedzīvā abstrakcija, kurā «kā nelaikā pārslas ziedi birst». Redzams — kontrārajā abstrakcijā salīdzinājums meklē un atrod no dzīvības pazīmēm atšķirīgas īpašības — aukstumu («nelaikā pārslas»), citur atkal sausumu, kas abas ir dzīvībai naidīgas, to nīcinošas.

Tātad salīdzinājums analogi epitetam otrā krājumā atkāpjas no tieši nosauktas semantikas, vairāk tendē uz figurālo izteiksmi un paplašina savu funkciju skaitu, neskatoties uz lietojuma biežuma sarukumu. Ieiet to formas elementu kopā, kas nepastarpināti piedalās grāmatas mākslinieciskā saturā, koncepcijas sabiezē.

Pēc tradīcijas par nākošo sarežģītāko tēlainības līdzekli poētikas atzīst metaforu. Pēckara sociālistiskā reālisma dogmatika to necieta ne acī un nīdēja, cik spēdama. Tālab nav brīnums, ka pirmajā V. Belševicas grāmatā metaforu ir maz un tās, kas bija, satur ārēji nepārprotamu līdzības pārnese: «caur svina padebešiem (pelēkiem, smagiem — A. K.) stari sev ceļu kausē (izlaužas cauri — A. K.), gaismas strautiem (staru kūļiem — A. K.) plūstot», «sauc kāpņu čikstiens», «ietves uztver soļus silti» utt. Kā dzejas metaforas jaunā autore lieto valodā automatizētas pārneses tās nozīmes, kas kādreiz bija metaforas: «svina pelēki mākoņi», «čikst kāpnes», «gaismas kūlis», ko minimāli atsvaidzina vārdi «kausē» (saule kausē svīnu), «strauti» (gaisma plūst), — tātad metaforu viņa veido, valodā automatizētajai pievienojot papildu vārdu. Tas poētisko transformāciju neveic, jo konteksts nozīmes nevis sadala sēmās, kā to prasa dzejas valodas specifika, bet saglabā tradicionāli nostiprinātos sakarus starp vārdiem, leksisko nozīmju pārnese un ārējās īstenības parādībām. Pat tur, kur rindas robežās metafora sasniegta («ietves uztver soļus silti»), tai nav tālākajā tekstā īsti kam pieslēgties.

Mācekļu gadu publikācijās var runāt par jaunās autore atsevišķiem veiksmīgiem vai mazāk veiksmīgiem mēģinājumiem apvienot divas parādības, taču, tā kā saslēgšanu nepavada atsevišķo lieko pazīmju izslēgums kontekstā, par metaforām kā īpašu formas līdzekli runāt vēl pārāgri. Visbiežāk ir mēģinājumi darbības vārdu sastiprināt ar «nepiedienīgu» lietvārdu: «lietus logos gulst», «sirdi sadzel», «vējš skauj», «pilsēta spuldzēs zied», «ceļu skaistumam cirst», «iela kā josta tiecas», «dienas spārnos paceļas», «sirds palo», «uz ragiem padebešus pacelt». Reizēm autore sametinājumā krustojas arī personificējuma iezīmes («vējš apskauj»), kas tad rindas robežās parādību apvienojumam palīdz aizsniegt metaforas ietilpību, taču biežāk metaforika paliek aptuveni trafareta, kur pozitīvisms izvelk poētiskā fetiša smukumu: «pilsēta spuldzēs zied», «puķu joslas spurdz», «skvērs ziedos kvēlo». Vienu vienīgu reizi pavīd oksimorons («maigais vēsums»), bet, attiecināts uz upi, tas, saprotams, savu ekspresiju kā loģiski nesavienojamu nojēgumu saliedējums vārdkopā zaudē. Iedziļinoties «Visu ziemu šogad pavasaris» metaforikā, neatstāj sajūta, ka autore baidās no realitātē tāli stāvošu parādību saslēguma. Inventarizētie gadījumi tāds nieks vien ir — ar attālumu pārvarēšanu tie neizceļas, ar kuplu pārnesto nozīmju skaita zināšanu valodā gan («mundrām kājām», «zelta lapas», «drūms drēgnums», «ābola vaigs», «ziemāju zīds», «acis stari»). Tur acīmredzot bija griesti, ko pieļāva pēckara vienkāršotās, vulgārās prasības. Mākslas ideoloģiskos «pārvaldniekus» tracināja aplokaina valoda, neierastā metaforā ieslēgtais mīklas princips, konkrētā un vispārīgā vienlaicība, viss tas, kas izslēdz iespēju reglamentēt. Bet metafora īsti sākas tur, kur to nevar izteikt burtiskā valodā.

Metafora nes lielāku emotīvo lādiņu nekā salīdzinājums un tiešām nav vienkāršs tropis. To rāda arī teorija: pagājušā gadsimtā viena daļa zinātnieku pieņēma metaforu par reducētu salīdzinājumu, otri līdzības pārnese no raidīja. Latviešu teorētiskajā literatūrā vēl šobaltdien dzīvas abas pieejas.¹ Tomēr jaunākie pētījumi² sveras soli-

¹ Bērziņš L. Ievads latviešu tautas dzejā. R., 1940.

Valeinis V. Poētika. R., 1961.

Dombrovska M., Širšone S. Latviešu dzeja. R., 1966.

Veidmane R. Izteikt neizsakāmo. R., 1977.

² Sk. krāj.: Метафора: универсальное и специфическое. М., Наука. 1988.

darizēties ar septiņdesmito gadu atziņām, kas metaforas pamatā redz nevis salīdzinājumu un apvienojumu, bet divas citas loģikas operācijas — apvienojumu izslēgšanu,¹ kuras izceļ mākslai svarīgas modalitātes: vērtējošo, emotīvo, stilistisko², — un nodrošina sēmas teorijas³ objektīvo pamatu. Pēcrevolūcijas (pareizāk, pēcformālistu⁴) Krievijā un pēckara Latvijā atgriešanās pie L. Timofejeva jeb socioloģiskās skolas izpratnes par metaforu kā reducētu salīdzinājumu bija atsviediens atpakaļ gan praksē, gan teorijā. Bet tāda bija viena no vulgārā materiālisma ekspansijas izpausmēm garīgajā pasaulē.

«Zemes siltumā» no lineāruma atbrīvojas arī metaforas. Vispirms jau vērojams, ka autore apzinās dažādo universonu jomu šķirtņi un — vienību. Šī apzināšanās pat metaforu virknēs, piemēram, dzejolī «Kareivīgais puķudārzs», ļauj parādīt dzīvības daudzveidīgo atšķirību un unisonā «izkliegtu» — nē! — nāvei: vairums metaforās pārvērsto kultūrpuķu apvieno dabas parādību ar cilvēka radītām reālijām («gladiolu zobeni», «astru raķetes», «kara karogiem jau lapsasastes māj», «lilijas ar smalkiem zvaniem zvana», «ģeorgīņu bumbas gaisā trauc»), kam īpašību dažādībā kopēja ir sēma «karot», bet viena puķe negaidīti saliedēta ar pavisam atšķirīgu sfēru — ar noteiktu sabiedriskās uzvedības tipu (lauvmutītes — amacons staltās), turklāt ar tādu, kura kā magnēts savelk iepriekš zarotās īpašības

¹ Sk.: *Лекомцева М. И.* Лингвистический аспект метафоры и структура семантического компонента. — В сб.: *Текст і язык.* Warszawa, 1978.

² Sk.: *Телия В. Н.* Метафора как модель смысло-производства и ее экспрессивно-оценочная функция. — В сб.: *Метафора: универсальное и специфическое.* М., Наука, 1988.

³ Sk.: *Veidemann R.* Izteikt neizsakāmo. R., 1977, 57.—63. lpp.; arī *Левин Ю.* О некоторых чертах плана содержания в поэтических текстах. — В сб.: *Структурная типология языков.* М., 1966; *Григорьев В.* Лингвистическая поэтика, М., 1978.

⁴ Literatūrzinātnē spožo krievu formālistu skolu Pēterburgā (redzamākie pārstāvji ir V. Zurmunskis, B. Tomaševskis, O. Briks, V. Sklovskis, B. Eihenbaums, uz kuru pamata izauga J. Tiņanova (rēzeknietis) un M. Bahtina funkcionālā teorija) likvidēja divdesmito gadu beigās. Piecdesmito gadu otrā pusē funkcionālās teorijas, formālistu atsevišķas idejas izrādījās rosinošas Tartu strukturālistiem — ar J. Lotmanu kā ciltstēvu — un semiotiķiem Vj. Ivanovam, M. Ļekomcevai, T. Civjanai, B. Uspenskim u. c. No krievu formālistiem izauga arī R. Jakobsons, kas atstājis dominantes teoriju un spožas semantiskās analīzes paraugus. Pirms viņš pārcēlās uz ASV, R. Jakobsons strādāja Prāgas lingvistiskajā pulciņā — izcilā 20. gs. vidus filoloģiskās kultūras ģeneratorā.

izpaušmes. Savilkumu poētiski izcilā mērķtiecībā vainago metafora («Mans kareivīgais dārzs ir sagūstīts»), ieslēgta krituma figūrā. Mērķtiecība vēlākā daiļradē izveido V. Belševicas skarbo, lakonisko konsekvenci.

Kopējo dabas parādībās un cilvēka sociālajā dzīvē izvilka un sastatīja jau tautasdziesmas, tiesa, vairāk paralēlismā, mākslas dzeja savukārt alegorijās. Jaunā dzejniece startējot šo apcirkni iemīlo kā metaforu avotu («Baltās vaivarāju vijās / Pārvērtīšu savas rokas», «Tu vari brūces viņas mizā cirst, / Un karstām lāsēm koka asins strāvos», «. . . nelķu kvēlums sārts / Deg tavās krūtīs. . .», «zvaigzne sviež bultas» utt.). Retāki, arī ekspresijas mazāk satur gadījumi, kas vieno dzīvo un nedzīvo dabu («ziedu zvaigznes», «Putu ziedus plaucē upe straujā») vai dzīvo radību, nedzīvo dabu ar psihiskām norisēm cilvēkā («Putni, putni! Jūsu vārdā ļaudis / Tāļu nemieru un ilgu smeldzi sauc», «Kalnu dzedrā dižmanība»). Kopumā no izteiksmes «pušķotājas» pirmajā krājumā metafora «Zemes siltumā» pārtapusi svarīgā iztēles instrumentā¹, ko apstiprina arīdžan sinekdohas² parādīšanās. Lai gan sākotnēji sastopams tās pierastākais veids, kur daļa aizstāj veselo vai ierobežots skaits — bezgalīgo, tomēr īstēnības krāšņuma efektu arī tāda tā sniedz krietnu («Kā nedziestoša atbalss sarkans zieds / Virs katras asins lāses tvīkstot ceļas»; «Mirstot klusi saļims pēdās tavās / Smilgas, es un zilais pulkstenīts») un nozīmīgi vispārina:

Varbūt svešumā Pērs ļaunu nezvēru kāvis,
Glābdams sievas no negoda,
bērnus no nāves?
Varbūt ūdeņu krastus viņš vienojis tiltiem?
Varbūt sējumiem siltiem
Tālās zemēs viņš atmatas klājis?

Pagalam grezns, izsvarojoši cildens un oriģināls top pierastās sinekdohas (daļa veselā vietā) krustojums ar metonīmiju (cilvēka vietā «radījums», dzīvnieka vietā «mamuts») dzejolī «Zvaigzne»:

Mijkrēšļa ēnotam kokam
kāds pašķīra rasainos zarus,
Tie bija spalvaini pirksti —
varbūt tur rāpās kāds zvērs?

¹ Sk.: Valeinis V. Literatūras teorija. R., 1982.

² Pievienojos tiem autoriem, kas sinekdohu un metonīmiju uzskata par metaforas atsevišķiem paveidiem.

Tomēr šis radījums prata
jau nūjai siet akmeņa šķilu,
Viņa jau baidījās mamuts,
nogāztais biežokņu cars.

Sinekdohas un metonīmijas šķērsums tikpat izturēts paliek visā dzejojuma pirmajā un otrajā daļā, nodrošinot «zvaigznes» tēlam pacelšanos simbolā un pieslēgšanos folklorā, dzejā aprobežtajām nozīmēm — vīrišķais pirmsākums, ideāls. Trešajā dzejojuma daļā dzejniece pāriet uz sinekdohu vien. Likumsakarīgi sašaurinās zvaigznes ietilpība, no simbola tā atšļūk heraldikas viennozīmībā. Ideāls sažņaudzas līdz «miera un taisnības zvaigznei», variētā sešpēdu daktila pēda iztukšojas — patoss zaudē dramatismu un piekāpjas padomju farizeju aģitrunām. Tur, domājams, meklējams cēlonis, kāpēc V. Belševica dzejojumu neievieto nevienā no izlasēm, lai gan sākumdaļām tur vieta būtu pilnā mērā. Vēl vairāk — bez tām pulka kas viņas estētikā paliek neatslēgts, itin kā karājas gaisā.

«Zemes siltumā» metonīmija nav izvērsta, sastopama ne biežāk par reizēm četrām piecām, toties atbildīgās vietās. Līdzīgi kā sinekdoha, metonīmija palīdz iezīmēt vērtību skalu, to graduēt un — vēlreiz analogi sinekdohai — poētiski iedarbīgāka top tad, kad to krusto vēl kāds cits izteiksmes līdzeklis. Kā citātā ar sinekdohu vai «Vēl vienā vēstulē Solveigai», kad tā nostājas pasaules literatūrā plaši zināma rakstura vietā un atdzīvina priekšstatu par Pēru Gintu («pasaules gājējs»), izplatoties divos virzienos: vispirms ar svaigu, vērtējošu raksturojumu aizvieto Ib-sena doto personāža vārdu; otrkārt, palīdz pavērsties dzīvības un abstrakcijas antinomijai jaunā leņķī — arī nepiepildītais gudrā cilvēkā top par spēku raisītāju un neba mirdinātāju, ar saviem sūrstiem tas dzen dzīvību uz priekšu, paliekot par urdošu atskaites punktu («Solveig, negribu melot, — /kā lapsenes dzelonis sīvi / Reizēm iesmelgsies sirdī pasaules gājēja vārds, / Tas nekas... / Jo tas pāries»). Mākslinieciski maz darbīgas krājumā ir tās metonīmijas, kas vārda savienojumu vietā stāv nevis kā trāpīgi tēli, bet otrādi — jēdzienu nomaina ar aprakstošu vārdu grupu: «Te daudzu gaitu (stāv «dzīvību» vietā — A. K.) pavediens bij rauts»; «Pat zirgi ganos ausās vien, / Kad Lielais Aulekšotājs (stāv «vilciens» vietā — A. K.) nāk.» Tēlainība, saprotams, netop bālāka, pieklust vienīgi ekspresija. Teorija vērojumu apstiprina:

emocionālās iedarbes spēks lielāks tur, kur krustojas vairāku elementu ietekmes lauki.¹

«Zemes siltumā» metonīmija ieiet to māksliniecisko līdzekļu blokā, kas piepilda un paceļ zvaigzni līdz ideāla augstei, raksturo Pēru Gintu, kā arī reizumis dzīvo savu patstāvīgu, kaut krietni pieticīgāka uzdevuma ietvaros likto dzīvi.

Pie formveidotājiem, kas brīvi, vingri un regulāri piedrojas vienam vai otram izteiksmes blokam, lai emocionāli patiesi piepildītu citu elementu irdos posmus, «Zemes siltumā» pieder arī personifikācija. Patstāvīgi veselu dzejoli tā aizpilda reti, V. Belševicas otrajā krājumā ne reizes, lai gan pieskaitāms pie viņas iemīļotiem tropiem: personificēta gan kļava («Smaida, gaišo galvu atmetusi»), gan egle («Zaļa egle saudzīgi to pieglauž»), gan puķe («Bet lauvmutītes — amacones staltās / Ar steigu spožās kaskas galvā mauc»), gan zvaigzne («Zvaigznes ir lepnas»). Var bez baiļu apgalvot, ka 1959. gadā dzejniece jau prot personifikāciju iepīt gan metaforas, gan simbola² veidojumos («Puķe nožēlā smaidīs, / pašūpos vainagu balto», «Zemes gudriba — dzīvības tvīkumā briest»), ko liriski dara samērā bieži. Taču ir vēl kāds saslēgums, kas gluži tik ierasts nav un jo koši pamanāms uz pēckara formas vienvēidības fona. Tie ir gadījumi, kad jaunā autore liek personifikācijai izcelt pretstatījumu: pirmajā citātā ar saikli «bet» iezīmē Solveigas lepnuma, uzticības nedzīvumu («Pareizi. / Zvaigznes ir lepnas. / Saltām, nicīgām acīm tās skatās no Visuma tāles. / Bet uz zvaigznes / Nevar izdiģt pat sikākā zāle»); otrajā puķes = dzīvības = skaistuma cilvēciskojums dara to tuvu, palielina, bet lepnumā ievilkta aukstuma sēma attālina tālāk kultūras zīmes vārdu, aizstājot ar pārpersonīgo vietniekvārdu Tavs («Puķe nožēlā smaidīs, / pašūpos vainagu balto. / Viņai nesaprast Tavu lepnumu salto»), kamēr trešajā reizē «zvaigznes» personificējums, samērojot pretstatus zvaigzne — cilvēks, ienes opozīcijas pāri cildenā, dramatiskā sēmas («Zvaigzne un cilvēks caur laikiem / iet cīņu un ciešanu gaitā, / Nešķirsies viņi nemūžam, / kā nešķiras sapnis un darbs»). Jā, neapšaubāmi visi trīs gadījumi rada simbola «zvaigzne», dzīvības tēla, arī kultūras zīmes

¹ Sk.: *Veidmane R.* Izteikt neizsakāmo. R., 1977; *Лотман Ю. М.* Структура художественного текста. М., 1970. с. 101.

² Sk.: *Valeinis V.* Poētika. R., 1961, 200.—201.; 203.—204. lpp.

māksliniecisko ticamību, taču rada, paceļoties nevis tieši uz personifikācijas pleciem, bet uz pretstatījuma, izauguša no satuvinājumiem ar antropomorfu parādību. Personifikācija izasinājusi kontrastu konturējumu, svarīgu nosacījumu skaidrībai, valodas gaišumam. Un — manifestējusi jaunās autore pārtapšanu dzejniecē ar savdabīgu rokrakstu.

«Zemes siltumā» kontrastus atskaidro arīdzan hiperbola — tad, kad pārspilējumā rādītā parādība atrodas vienā plaknē ar to, kas stāv tai pretī. Citādi krājumā hiperbolas pamatfunkcija ir emocionāli aktivizēt, kāpināt krājuma lielos vārdus: dzīvība, cilvēks, mīlestība, — un tādi piedalīties mākslinieciskās idejas atklāsmē, tātad nevis tieši, bet caur tēlu. Jā, V. Belševica hiperbolā visniecīgāko dzīvības izpausmi izzīmē dižu un nebradājamu, lai dzīvības apmēri vien jau nelautu to turēt par vāju un tā varētu droši, cienīgi stāvēt pretī tukšajiem kampaņu reiboņiem, trauksmei, ātrumam: «Kā ūdens kalniem apiet rasi, / Kas uz platas dadža lapas dus.» Reizumis hiperbolas intensificē vārdojuma iedarbi — «Augs no manām skumjām vītols / Nolikušu zaru stīgām». Vēl citreiz uzmanīgi ravē padomju dubultās dzīves sārnus kultūrā, piemēram, metaforā ieslēptais pārspilējums: «Cilvēks sniedzās pēc zvaigznēm, / kas naksnīgos tālumos kaist,» — dara cilvēku majestātisku, lielumā lidztiesīgu ideālam, kas 1959. gadā cita starpā nozīmē vēl arī vēršanos pret iepriekšējos četrpadsmit gados ļaužu apziņā varmācīgi iedzīto, inerces sargāto un realitātē joprojām dzīvo Staļina skrūvīšu teoriju, nozīmē vēršanos pret instrukciju radītās ēnu pasaules priekšstatiem. Nevietā hiperbola rādās negatīvi marķētā Pēra Ginta raksturojumā («Visas pasaules vējiem mīļotais Tavs / sirdi iznēsāt ļāvis»); te, šķiet, vairāk vietā būtu trāpīga litote, tropu paveids, kas parādību samazina. Litote un hiperbola ir antonīmi, kas, lietoti kompleksā, savādodu kultūras zīmju — Pēra un Solveigas — ārējo čaulu, piešķirtu vajadzīgo telpisko retinājumu, kontrastu starp tiem. Kamēr poētiski vienāds abu zīmju ietērps hiperbolā vedina tās saturiski nešķirt, ienes didaktiku. Turklāt ietērpa vienādojums satur pretrunu ar krājuma galveno atziņu — ar dabas nolikto sievietes un vīrieša pasaules sapratnes atšķirību. Misēkli, domājams, nosaka tas, ka litote tobrīd vēl nav V. Belševicas virtuozī apgūto lielumu skaitā.

Tātad «Zemes siltuma» simboli ir zvaigzne (= debesis),

zeme (= dzīvība, cilvēks, puķe = skaistums utt.) Zvaigzne tiecas uz ideālu augsti, zeme pieder strukturālistu, semiotiķu izvirzītās opozīcijas «debess—zeme = sakrālais—profānais = vīrišķais—sievišķais» labajai pusei, t. i., sievietes daļai. Simbolu jēga krājumā izaug pakāpeniski: savelko ties un sakritot pamīšus atbilstošiem sēmu, poētisko nozīmju laukiem. Mākslinieciskā satura izpratnei ir svarīgi apzināties minētās — dzejā izsenis elementārās — opozīcijas. «Zemes siltums» pēckara latviešu dzejā paliek novitāte arī tai ziņā, ka galējo pretstatu pastāvēšana krājumā respektēta. Bet tam gatavi nebija ne lasītāji, ne literārā vide.

Pārlasot pēckara lirikas grāmatas un vētot, iz kurienes 1959. gadā V. Belševicai varētu dzimt doma māksliniecisko telpu kārtot, izbīdot un krustojot pretstatus, jutos iedzīta strupceļā — pēckara shematisko idillu nolīdzinātajā tukšnesī tai izrietu ieraudzīt nevarēju. Bet kultūra — tas zināms droši! — tukšā vietā nerodas. Ar gribu, ar godīgumu, ar taisnības teicējas stāju un latviešu klasiskās dzejas studijām vien likās par maz, lai socreālisma pirmatnības smiltis saplauktu Semiramīdas gaisa dārzi. «Zemes siltums» apliecina to gadu iesācējam Latvijā neparasti augstu poētiskās inteliģences provi, tur noteikti jābūt kādam ārējam sekmētājam faktoram. Sijāju pēckara dzeju, V. Belševicas draugus citu aiz cita, rākos viņas lasītajā (tajā, ko jautu), līdz pēkšņi aizķēros pie V. Šklovskā — viņš taču nāk no formālistu skolas, 1955. gadā atpūtās Dubultos, institūtā lasīja lekcijas!! Bet varbūt ne viņš? Tik vienkārši, taisni un tuvu atminējums nemēdz nākt. Nezinu. Bet pieļauju — atkārtoju! — pieļauju (un nevis apgalvoju), ka viņš — ar tiešāk vai mazāk tieši paustajām idejām par formas kustīgo saturību, elementu svāra pārbīdēm laikmetos, strāvojumos. Šklovskā doma līdzīga rasējuma skaidrībai; uz to savos labākajos dzejoļos tiecas arīdzan jaunā dzejniece. Uz skaidrību viņa tendēja — arī V. Lukss vedināja — jau «Visu ziemu šogad pavasaris» gados! Jā, skaidrība būs tomēr viņas pašas dabā, to pusotrā gadā iemācīt nevar. Konstruktīvi kārtot estētisko telpu, pārdomāti un mērķtiecīgi atlasīt formveidotājus elementus — to gan. Liekas, V. Šklovskā lekcijas būs to veikšanas. Saprotais, nesaku, ka viņš vien vai ka viņš priekšā sūflētu krājuma uzbūvi — gudrībās apkalties nav tas pats, kas pa papagaiļa modei atkārtot dzirdēto. V. Belševica uz Maskavu brauca mācīties un neba tapt par ruporu. Viņas

laime, ka starp lektoriem bija ne viens vien gaišs prāts, starp tiem arī, Krievijas pirmsrevolūcijas izsmalcināto filozofisko kultūru sevī nesdams, V. Sklovskis.

Tāpat atskārst pasaules pupas zieda raibumā kopā turētājas opozīcijas jaunā dzejniece mācījās klātienēs mēnešos Maskavā. Tas skaidro, kālab viņas augstākie vispārinājumi, vairumā piederdami pretstatījuma vienai — labajai — pusei (t. i., apakšai), nezaudē ne saturisko dziļumu, ne elastības iekšējo spriedzi: kreisā (t. i., augša) aizvien paliek klāt polemikas vai mainīga kontrasta formā. Inventarizējot kreisās puses pakāpenību, atklājas — tā ir plaša diezgan, lai savā graduētībā tēlotos dzīva: debess → abstrakcija → vīrišķais → trauksme. Pretī stāv zeme → dzīvība (atklājas, krustojoties sēmām, augšana, nepakļāvība, auglība, konkrētība, nesteidzība, klusums, ieskicēts arī «mitrums») → sievišķais (caur sēmām: ētiskums, klusums, sikstums, auglība, saudzība, intuīcija, piesaiste, nesteidzība, pacietība, darbs, mīlestība, jutekliskums, atvērtība, aktivitāte). Pretstatīšanā mazāk nozīmīgs rādās paralēlisms, savdabīgs un lirikā plaši lietots estētiskās esamības veidotājs, ko mīlo tautasdziesmas un pēc kara kā nozīmīgu strukturētāju aktualizē S. Kaldupe savā pirmajā grāmatā «Jūras tuvums» (1958). Kaldupe cieši mina pēdās folklorā iestrādātajai korelācijai: gan ar parādību uzsvērto līdztiesību un plakņu stingro nošķirumu, gan ar simboliskās iedabas uzsvērumu, — bet V. Belševicai «Tīmeklīti» paralēles formāli tik stingri nodalītas nav un kopējais atskārsts tikko manāmā norādē uz līdzību: «Vēl jau it nekas nav sacīts, / Tikai balsī kautrīgs glāsts, / Tikai siltāks mirdzums acīs, / Kad ar manām tiekas tās. // Vējš pār ezeru šalc vilgans, / Satrauc grīsli krasta dūkst. // Ēs ar bažām skatos smilgās — / Tīmeklīti, nepārtrūkstī.»

Simbols ir kādas idejas jutekliski tverams izpaudums ar augstu vispārinājuma pakāpi — «objekts vai tā izpausme, kas aizstāta ar kādu citu objektu vai personu»¹. «Simbols . . . apvieno . . . priekšstatus, jēdzienus, idejas un ar tiem saistītas domas un jūtas vienā kopējā tēlā vai gleznā.»² Tā uztverē liela vieta folklorā, nacionālā un pasaules dzejā iekoptajai tradīcijai. «Zemes siltumā» no šī viedokļa vismazāk miklaina ir «zvaigzne» — tā cieši pie-

¹ Symbolism: A Comprehensive Dictionary. Compiled by Steven Olderr. North Carolina and London, 1986.

² Dombrowska M., Sirsone S. Latviešu dzeja. R., 1966, 56. lpp.

slēdzas latviešu klasikā koptajai nozīmei «ideāls». Jo uzskatāmi dzejolī «Zvaigzne», teiksim, rindās: «. vienmēr caur sāpēm un tumsu / Cilvēki sniedzās pēc zvaigznēm, / kas naktņigos tālumos kaist. / Cilvēki gāja uz sārtiem / un cietokšņu pagrabos smaka, / Tomēr uz debesīm tiecās / pat gotikas spārnotās smailes. / Sadega gaišākie prāti / kā pusnakti krītošas zvaigznes.» Vārdam «zvaigzne» var izdalīt divas atšķirīgas nozīmes: pirmajā gadījumā «ideāls», kamēr salīdzinājums «kā pusnakti krītošas zvaigznes» satur pamatnozīmi, ko kopš pirmā krājuma pavada apzīmētāji zilas, aukstas, vienaldzīgas. Arī ar sarkano zvaigzni grāmatā «Visu ziemu šogad pavasaris» sastopamies vairākkārt, un, tāpat kā dzejojuma «Zvaigzne» trešajā daļā, tā apzīmē valsts heraldiku («maza un sarkana zvaigzne», «sarkanā karogā zvaigzni»), šauru un viennozīmīgu — pretstatā dzejā koptajai jēgai. Tālākos dzejoļos parādās kauna zvaigzne = sirdsapziņa, «dzeltenā zvaigzne» = laikmeta marķējums. Fluktuējošā pārslīde no vienas nozīmes uz otru «Zemes siltumā» zīmē simbola aprīses, ko piesaka opozīcijas kreisā puse. Kamēr labā puse ideālu iepin sīkajā, ikdienišķajā, atgriež to no debesīm uz zemes pie cilvēkiem, rāda tajā dzīvīgo pulsāra principu. Piemēram, «Vieglo piesitienu» metaforika runā par intīmo jūtu ugunskuru, kas ļaudīs raisa cēlo (t. i., ilgas «par mazām zvaigznēm kļūt»), bet kam īstenoties ļauts vienīgi «Zemes ziedos». Līdzko dzīvi iedomājas identu ideāla tīrradnim, tā tiek salauzīta, vienkāršota un pārvērsta nedzīvā abstrakcijā («Caur tumsas dzilēm ledainām / kā rokas stari tiecas, / Un divas zvaigznesveltīgi pār melnām tālēm sniedzās; / No zemes ļaudīm izskatās, / ka abas blakus spīd, / Bet zvaigžņu ceļi krustojas / vien tad, kad viņas krīt . . .»).

Tēlaini un tēliski nozīmēs bagātākais, daudzveidīgākais, pat neizsmejams un paaugstā poētiskā vispārinājumā pacelts ir zemes simbols. Tas veidots citādi nekā «zvaigzne». «Zeme» gan augt sāk uz leksēmas nozīmju tēlaina iedzivinājuma, taču dziļāko saturu savēlk un apvieno kopīgā idejā dzīvās dabas tēli (puķe, priede, kļava, egle, asns, atvars, zāle, pat purvs), priekšstati par tās pastāvēšanas nosacījumiem, atjaunotni, auglību, rīmtumu un arīdzan cilvēku kā dabas daļu. Atsevišķiem tēliem ir sava stingra semantika folklorā, klasikā, piemēram, priedei, puķei, putnam, kas padziļina V. Belševicas doto jēgu. Tēli ne vien izteic krājuma jaunienestās nozīmes, tie daudzina arī sim-

bolā iegājušo vērtību līmeņus. Līmeņi nav pretrunā ar dabas zinātņu klasifikāciju, taču dzīvības vārdā tēli nojauc aso šķirtni starp citādā izpausmēm grupās. Tātad uzsvērts harmonizējošais princips, kamēr jau minēto opozīciju uzdevums cits — akcentēt nepieciešamību mākslā pasauli sakārtot. Abi kopā tie rezultē pasaules apzināšanos tās veselumā, vienībā. Bez tās nebūtu iespējama orientācija, izpaliktu koncepcijas uztvere.

Simbola «zeme» emocionālo vērtējumu izteic grāmatas nosaukums, arī tiešais liriskā «es» postulējums: «Miļš man zemes ceļu vijums silts.» Bet semantika sakņojas latviskajā pārliecībā par zemes nesavtīgo dāsnumu («kā zemei, kas neziņā sējumus briedē»), ja to kopj («— Kā latvietis tas puisis zemi strādā. —»), par zemi — saules sabiedroto («saules alka — plaucēt ziedus / un asnu šautras vilināt no zemes») un zemi — galīgā un mūžīgā krustpunktu, kas izšķīl dzimtās zemes, vēsturiskās atmiņas un «no zemes tu esi ņemts, par zemi tev jāpaliek» sēmas dzējolī «Nāves salas zieds». Pirmo aploci virs pamata — zeme — simbolā veido «asna šautras», «atvases zaļā sirds», smilga, visāda veida zāļu klājieni, kuru dzīvība sacērtas ar cilvēka, dabas valdnieka, aprobežoto iedomu, ka viņa dzīvība ir vērtīgāka nekā stiebram, ko baro «zemes sulu briedējošais spēks», aprobežotu tāpēc, ka tā ir nemīlestība pret citādo, bet, postot citādo dabā, cilvēks posta sevi. Poētiski cikstiņš izteikts, mēģinot kompleksi lietot litoti un hiperbolu: zieda sīkdetaļas pietuvinātas, bet dabas valdnieka mērogā samazināti, liriskajam «es» pieplokot zemei («Bet man gribas saplakt mazaī, / Zāļu stiebrī lai ap mani zuz, / Un kā ūdens kalniem apiet rasai, / Kas uz platas dadža lapas dus. // Pulkstenīšu blāvi zilie zvani / Lai pār galvu zelta mēles kar. / Un lai, garām palidojot, mani / Taurenis ar samta spārnēm skar...»). Semantiski tas krājumā otrreiz aktualizē dzīvības svētuma atskārtumus (pirmoreiz «Nāves salas ziedā» cilvēka dzīvības sakarā). Pie zemes simbolu pašiem bagātinošākajiem tēliem šai aplocē minama puķe = skaistums, dziedētāja, būrēja, piemiņas zīme, auglība, dzīvība, neizslēdzot pat savdabīga spēka sēmu («deviņviru spēka zelta zizlis») un atsperību («šūpo puķi stiebrs lokans»). Nākošo apli veido «zaļu biržu skupsnas», «rāmo gāršu ēnainie» puduri, «alkšņu palsie stumbri», «upenāju brikšņi strautu krastos», mežvins, kārkli, liepa ar saviem zelta staru ziediem, vijīgs bērza zars, gaišā kļava, egle, priede — ar vienu vārdu

koki, ēnoti vai vientuļi, kas izdegu zemi klāj jaunaudzēm. Bet jau mītiskā apziņa dažiem no tiem piešķir simbola jēgu. Latviešu folklorā par tādiem iezīmēti liepa un ozols, kas sievieti pretstata vīrietim. «Zemes siltums» no pretstata paņem vien liepu, tiesa, mitoloģisko jēgu neizceļot, bet viegli cilpojot tālplānā. Galveno sievišķā slodzi grāmatā iznes priedes tēls, mūsu dzejas klasikā iemīļots koks. Priedes aktualizējums «Zemes siltumā» nav nejaušība — vispirms tālab, ka līdzīga metaforika redzēta arī gleznotāju pašdarbnieku lubiņās, acīmredzot vizuāli kāda līdzība sievietei ar stalto, rāmo un sīksto priedi būs. Otrkārt, ja centrā paturēta būtu dainu liepa, grūtāk nāktos ielauzīt dzīves un jauno laiku «teoriju» uzspiestos kropļojumus viengabala liepas izpausmēs. Priedē tas panākts pakāpeniski. Sākotnēji tēlā atsegtas tādas sēmas kā pieticība, taisnums, patiesums («kā priede starp priedēm, / Tik pieticīgs, taisns un patiess»), pēc tam miers, klusums, sīkstums, attīroša augstsirdība, riešot dzīvību («Viss sīko sāpju mēmais rūgtums gaist / Pret dzīvības un augsmes skurbo prieku»), līdz negaidot pēkšņi — Raiņa, Akuratera, M. Ļermontova izceltā dramatiskā vientulība, lepnums («Solveig, — / lepnā un vientuļā piekrastes priede!»), kas vēl satuvināta ar bezauglīgas, abstraktas Ibsena ienestās uzticības zīmi (Solveigu). Priedes tēlā iedzīvinātajai sievišķībai saudzības, ikdienas rūpju līnijas zīmīgi pievelk mūžzaļā egle, liksmu gaišumu — kļava, bet mīlestības medu — liepa. Krustojoties priedes sēmām ar puķē ieslēgtajām, trešreiz sabiezē dzīvības svētuma akcentējums, šoreiz sievietes — dzīvības tālāknēsējas nozīmē. Simbola «zeme» trešo nozīmju loku rada «mamuts, biezokņu nogāztais cars», briedis vēriņš un dzirdīgs, kam intuīcija priekšā saka, «kas riešas / Ik atvases zaļajā sirdī», tāpat zvēri, ko daba apveltījusi skaļām riklēm un niecīgāku dzīvības sīkstuma dozu nekā zāļaugiem vai vīnogas stīgai («Kam pielīdzināt.. bargo spītu? / Vai mūža mežu zvēra kaislām dūsmām, / Kas krāta režģu tēraudam liek drebēt / ..? / Bet paiet nedēļas, un zvēri pierimst gurdi / .. / Jūs (vīnogas — A. K.) bijāt lepnākas, jūs pretojāties gadiem»). Pēdējo tēliskās faktūras slāni simbolā zīmē kukaiņi: tauriņš, cikādes, odu spiets, punktaina mārīte, kā arī putni. Putni vieno debesis un zemi («Man ir jūsu nemiers jānes krūtīs, / Jums — uz zemes jānāk ligzdas vīt»), tiem piemīt viedums, pārrudzēšanas spēja («..kā gārnis starp gārņiem, / Kas mežus kā grāmatas lasa / Un pār-

slīd tik mierīgiem spārnēm, / Ka galotnēm nenobirst
rasa»), vieglums («Pašķiras kā pasakaini vārti / Jūsu
priekšā padebēsis balts»), un viņos senči redzēja iemieso-
jamies mirušo dvēseles. Vienotāja saite starp zemi un de-
besīm putnos atskārstama arī no metaforām, kuras tos
izceļ, teiksim: «grieze briedē rudzus», kamēr «aušīgs cīru-
lis bārsta... sīkus treļļus skarbos vējos». Krustojoties put-
niem ar dabas «valdnieka» vai iznīcinošā ātruma tēliem,
lidoņi palīdz izzīmēties tukšajai trauksmei kā ideāla anti-
podam.

Simbols kā formas elements dzejā tātad ir daudznozī-
mīgs. Tas atšķirībā no metaforas nevis satuvina divas se-
mantiskas vienības, bet — līdzīgi alegorijai — padziļina
kādu vienu nozīmi.¹ Bet ārpus dzejas pastāv arī vienno-
zīmīgi simboli — gan sadzīvē (satiksmes zīmes), gan kul-
tūrā (balodis — miera simbols; ērkšķu kronis u. c.). Arī
literatūra savā zelta fondā atstājusi raksturus, kas cilvēku
atmiņā iespiedušies ar kādu vienu spilgtāko, būtiskāko
iezīmi un kurus dienišķās sarunās tā arī sauc par tīrības,
skopuma utt. simboliem. Ja kāds saka Dons Kihots, tad
bez gariem skaidrojumiem klausītājs zina — runa ir par
drosminieku, kas nerēķina ne pārspēka, ne apstākļu, tik
dara darāmo; ja saka Minhauzens, uz reizi noprotams —
domāts melis fantastis, ja Brands — bezkompromisa prin-
cipialitāte. Sos raksturu vienas īpašības personificējumus
semiotikā sauc par kultūras zīmēm, un tās ir simbolam
pakārtots šaurāks jēgums. Kultūras zīmes satur sevī māks-
linieciski attīrītu, izsāpētu jēgu un ir noteiktu sakarību
formulas. «Zemes siltumā» V. Belševica min divas tādas —
Pēru Gintu, ko Ibsens sauc par sīpolu bez kodola, un Sol-
veigu — mūžīgās uzticības emblēmu. Izvērsti krājuma
konceptijā iestrādāta ir Solveiga, tuvinot to vienlūai prie-
dei un krustojot ar puķes, dzīvības nozīmēm. Rezultātā
atklājas Ibsena mūžīgajā uzticībā ieliktais vienkāršojums
sievīšķības izpratnē: kas tā par sievišķību, kas aizliedz,
apzināti sevī visu mūžu slāpē dzīvības spēkus. Tā ir vi-
rieša radīta abstrakcija — tukša, patieso sievietes būtību
niekājoša, turklāt humanitātes mēra sašaurinājums, ko par
V. Belševicu seklāks prāts pieņemtu kā cilvēcības izprat-
nes vēsturisko mainību, kas apšaubāma itin kā nebūtu.

¹ Sk.: Лотман Ю. М. Структура художественного текста. М.,
1970, 254. lpp. — Tekstā metafora pieder sintagmātikas, simbols —
paradigmātikas asij.

Nobeidzot pirmo divu krājumu formas elementu apskatu, apstāšos vēl, pārbaudot tekstus, pie daudzkārt 80-to gadu sākumā semiotiķu konferenču kuluāros dzirdētas un nesen no jauna V. Eihvalda atgādinātas aksiomas: Eiropas literatūrās izdalāmi trīs leksikas slāņi — sakrālais (t. i., augstais, no Bībeles ņemtais), sekulārais (t. i., laicīgais, tajā ietilpst arī literatūrā aprobētās poētiskās nozīmes) un profānais (t. i., zemais, ar sarunvalodu, slengu saistītais); slāņu klātbūtne vai kāda iztrūkums rādot mākslinieka inteliģenci (arī tās deficītu). Tomēr augstās leksikas ievījumi (krusts kā moku un augšāmcelšanās zīme, nimbs kā dievišķa svētuma vainags u. c.) satur ne vien stereotipu sakarību lakoniskas formulas, kā tas ir kultūras zīmēs; tie sevī nes arīdzan ētiski attīrošas maksimas. Tāpēc Jēzus bērniņam līdzās «maķa» tirādes nav nācies dzirdēt pat krievu vienkāršrunā, ko zaimu improvizācijās pārspēt grūti, — sakrālais ar zemo bez pastarpinājuma nav saslēdzams. Tikai tad, ja daiļdarbā ir klāt visi trīs leksikas slāņi, tie funkcionē kā kultūras, kā Visuma aptveres rādītāji. To apstiprina arī V. Belševicas pirmo krājumu pieredze.

Bībeles, kristīgās baznīcas reāliju, rituāla jēdzienu nevienā no dzejnieces grāmatām nav tik daudz kā «Visu ziemu šogad pavasaris» (sevišķi poēmā): eņģelis, krusts, dievs (lokalizēti ap metaforu — eņģelis cietumsargs Petropavlovskas cietokšņa smailē), «septiņvārpu kviesis... bībelstāstos ēģiptiešiem auga», «māte svecīti pie svētbildes dedz dievam», «baznīca ar tumšu torņu pāri», dieva nams, brīnums, «Vai Jēzus nepārvērta ūdeni par vīnu?», dvēseles — «noklīdušās avis», Jūdass, «maizi apsmiet grēks», krucifikss, debess. Taču no visa milzuma konteksts konsekventi izspiež svētuma, dievišķās bijības sēmu. Izdara to, vai nu lineārā determinētībā sakaļot sakrālos jēgumus ar realitātes materiālo virspusi un neba ar tās iekšējo, garīgo substanci, vai tieši, bez pastarpinājuma ar apzīmētājiem, salīdzinājumiem tuvinot netīrajam, ļaunajam («tumšu torņu pāri», baznīca kā «divgalvainais pūķis plēsīgs» u. c.). Vienīgais, kas tekstā iegul ar neizmainītu jēgu, ir «maizi apsmiet grēks», pateicoties Dūdas sirdsapziņas šķērsgriezuma tēlojumam. Sirdsapziņa, protams, nav rādīta kā baušļu veidotas ētikas rezultāts; sirdsbalss Dūdā atdzīvojas uz bijušās draudzības pamata kā pateicība par kādreiz glābto dzīvību. Ar sakrālo teicienu Dūda demagoģiski attaisnojas pats sev par nepaklausību mācītājam.

Primitīvi? Jā, tāpēc tēloto pasauli no uzsvērti zemās, profānās ikdienas sakrālajai leksikai izvilkt neizdodas; tās dziļākā jēga aktualizēta netiek un polāro leksikas slāņu savienošānās organiskā mākslinieciskā veselumā izpaliek.

«Zemes siltumā» bibelismi skaitliski sarūk, bet esošajos atgriezta bijības sēma — kaut tā nav pazemība dievišķā priekšā. Bijība te papildina vienīgi krājumā doto dzīvības, cilvēka pašcieņas neaizskaramību, tālab Bibēlē iekodētai kultūras pasaulei tie krājumu īsti nepiesaista. Taču pozitīva jau pati nojēga par sakrālo leksiku kā formulām: Kaina zime, neticība; debesis; elle; lūgt dievu, lai stāv pār tevi. Tie visi kā viens uzvilnī liriskā «es» atcerēs — par dienām, kad krūtīs dega kauna zvaigzne, redzot sabradāto cilvēcību, redzot veselu tautu zīmogotu «zvaigznēm dzeltenām».

Kopumā secināms: ārpus daiļdarba struktūras ideja nepastāv. Bet «Zemes siltums» atsevišķās poētiski vājās, plakanās vietas «zemes» simbolā daļēji nosaka fakts: kā zvaigzni, tā zemi padziļinošās binārās opozīcijas nav izvērtītas caur sakrālo sēmu sietu, — daiļliteratūra «runā īpašā valodā, kas veidojas virs dabiskās valodas kā otra sistēma. Un to nosaka kā otro modelējošo sistēmu.»¹ Izsijājums estētiskās telpas aptverī integrētu visās dimensijās vienādi plašu. Paies gadi, un «Gadu gredzenos» V. Belševica to spoži veiks.

Avots, 1990, № 4

¹ Лотман Ю. М. Структура художественного текста. М., 1970, с. 30.

Komentārs notikumam

1985. gada pavasaris. M. Ķempes Jauno autoru seminārs. Laikrakstā «Literatūra un Māksla» tā dalībnieces Andras Neiburgas pirmais stāsts «Spīdēja saule». Stāsts, kurš vēsta par kvalitatīvu izmaiņu visjaunākās paaudzes stāstniecībā — tai pārkāpjot sociālfotogrāfiskuma sliekšni, pārējot no tolaik populārajiem un skandalozajiem melnā reālisma (E. Rubene, R. Kalpiņa, A. Vālodze, daļēji V. Melgalve), netikamās īstenības zīmējumiem uz šīs īstenības modelēšanu, intuitīvu analīzi. Būtībā pirmais prozas darbs, kurā piecdesmitajos gados dzimusi paaudze tā nopietni centusies nofiksēt vienu no savas esības sākumposmiem. Ārišķo, spožo, skaļo. Necilo, kluso, dramatisko.

Andras Neiburgas nosvērtais, rāmais tēlojums kļūst par vispārinājumu, filozofisku metaforu «saulainajai bērņībai», ko reiz nemītīgi un viennozīmīgi cildināja gan radio, gan bērņudārzu audzinātājas, gan skolotāji. Bet kuras žilbo maršu, daiļo frāžu smaidīgajai maskai tik un tā cauri spīdēja bērņa jušanai nenoslēpjamā divkosība, pompozs vienatiesīgums, bailīgums. Tas viss bija šai stāstā, un ne velti stāsts tika atzīts par labāko minētajā seminārā.

Tai pašā reizē tika apspriests vēl viens A. Neiburgas sacerējums, kas izraisīja vēl lielāku kņadu un diskusijas. Arī neizpratni. Pieraduši pie mūsu liriski psiholoģiskās prozas diezgan taisnā izteiksmes veida, tiešiem realitātes tēlojumiem, pie zemtekstiem, kas veidojas vairāk vai mazāk precīzi tvertas īstenības ārējās sejas apceres rezultātā, varbūt pat bijām piemirsuši prozas iespēju iedarboties uz emocijām ne tikai tieši, bet arī pastarpināti — teksta, tā metaforu intelektuālās analīzes rezultātā. Stāsts «**Notikums bez komentāra**» prasīja tieši šādu prāta darbību, radošu interpretēšanu. Vairāk nekā visi citi līdz šim jaunākajā latviešu prozā lasītie. Pats virsraksts jau bija iz-

aicinājums. Komentēt divaino notikumu (komunālā dzīvokļa trīsdesmitsešgadīgā iemītnieka pašnāvību, pēc mīlas nakts izlecot pa piektā stāva logu) acīmredzot nozīmētu atminēt stāsta metaforu sistēmā ielikto mīklu par mūsu laiku un tā cilvēkiem. Atbildēt uz jautājumiem: «Kas bija šis cilvēks? Kāpēc viņš bija? Kāpēc viņa rīcība bija tieši tāda?»

Atbilstoši M. Bahtina atzinumam daiļdarbā kā tēls var tikt uztverta arī varoņu darbība, vārdu uzburtais viņu «rīcības tēls». Šādā gadījumā paplašinās arī tradicionālais metaforas jēdziens. Metafora ietverta ne tikai konkrētās leksiskās vienībās, bet arī to summā. Par šo teksta metaforiskās sistēmas summāro iedarbi, par tajā ieraugamajiem satura slāņiem arī domāju runāt.

«Notikumā bez komentāra» viena no būtiskajām metaforām, kuras tulkojumam vajadzētu ievadīt manu komentāru, ir jaunā vīrieša «fatālais solis» («lēciens», «aiziešana», «aizlidošana»). Kas īsti tas ir? Liktenīga nejaušība? Mēs taču zinām pietiekoši daudz piemēru, kad dvēseles nelīdzsvarotības brīdī ne viens vien tā darījis galu savām zemes gaitām. Tomēr kaimiņiene, vienīgā notikuma aculieciniece, galvo, ka «viņš to izdarīja pats», būdamas «pie skaidras apziņas». Bet vai skaidrā apziņā šāda dzīvībai pretdabiska rīcība maz iespējama? Vispār jau iespējama. Tikai galīga izmisuma un bezcerības brīdī, kad arī kalnu kaza, piemēram, sajūtot naidīgu spēku ielenkumu, krit aizā, kad vaļi, jaušot nāves briesmas savā dabiskajā dzīvesvietā ūdenī, peld virsū citai bojāejai — smiltīm. Pieņemsim, ka tā. Bet kāpēc izmisums? Bojāgājušā vīrieša dzīves apstākļi, personiskā drāma, cik var spriest, nebūt neliekas tik nopietna, lai meklētu sev galu. Nu iedomājieties tikai! Iecerētā iedevusi kurvīti, kādā tur «loterijā arī čušs»... Vai tālab jāmirst! Toties ar savu mīlestību nupat aplaimojusi nebūt ne galīgi peļamā kaimiņiene. Kā tad tā — no gultas, no sievietes skavām tūlīt ārā pa logu?! Pag, bet kādi bijuši viņa pēdējie vārdi?

«Viņš man visu laiku čukstēja par to zilo jūru, kaut kādu Egeju un par baltām kolonnām...» — tādi.

Acīmredzot skaidrība jāsāk meklēt no tiem. Arī citur tekstā rodām norādes par stāsta varoņa neparasto pieķeršanos grieķiskajai (precīzāk — sengrieķu) kultūrai. Par sapni dzīvot Grieķijā, kur, saprotams, plikam un pa logu nenokļūt.

Tātad. Ideālu krahs, bezcerība piepildīt sapni ir šis rīcības cēlonis.

Un Egeja pieminējums? Šai gadījumā runa varētu būt par dienviņu «zilās jūras» vārda devēju, Atēnu valdnieku Egeju, kurš, ieraudzījis sava dēla Tēseja kuģa mastā melnās nelaiimes buras, meties no stāvās klints jūrā. Liktenīgais lēciens ir arī nozīmes pārnese par Viņa (šodien jau četrdesmitgadnieka) vai, uzdrošinot vispārināt, kādas mūsdienu paaudzes daļas ideālu bankrotu. Turklāt nepamatotu, nejēdzīgu bankrotu, jo Egeju taču maldināja laimīgā Tēseja aizmāršība, tas, ka Minotaura uzvarētājs steigā nebija uzvilcis balto uzvaras zēģeli. Jā, neuzmanība... Vai arī mūsu sabiedrības neiejūtība un neuzmanība nav ierosinājusi kādas paaudzes daļas garīgo sabrukumu, nespēju realizēties istajā vietā, veidā un laikā? Andras Neiburgas tēlotais vīrs sevi tā arī nosauc — par **ne-realizējušos cilvēku**. Kaut gan — pragmatiski noskaņots vērotājs jau arī pašam Egejam varētu pārnest naivumu un lētticību. Protams, nespējot atcelt mūsu kopīgo atbildību par viņu (toreiz) un par viņu (šodien) likteni.

Tā mēs varam beigt šo spēlīti «inkognito» un iepazīties. Viņš — sešdesmitajos gados briedušās jaunatnes pārstāvis. Viņas («meitene no Rēzeknes ar mongoļu acīm») aprakstījumā: **maziņš, saņurcīts, degošām acīm, kas redz kaut ko tādu, ko mēs neredzam, invalīds, ar iedzimtu kaiti, laikmeta upuris, hedonists, grieķu atturībnieks, dieva dots cilvēciņš, mazs cinitis, ķerubiņš, dižgars**. Vēl viņam ir bārda, kurā allaž iekēries kāds ēdiena krikums, viens un tas pats apgērbis, nemainīts kopš mātes nāves. Viņš rokas dažādās grāmatās, brauc uz Vitrupi (Olimpu) sarunāties ar dieviem, dzīvo «mucā», «brīvās mīlestības» vadīts, maina sievieti pēc sievietes, bārsta koridorā puķes un šķūrē pirmo sniegu, lai izpatiktu mīlotajai. Pamēģināsim viņu ieraudzīt tepat pie mums!

Tas nav nemaz tik sarežģīti. Vēl tagad, piemēram, vienu no viņiem nereti redzu kādreiz populāra jaunā dzejnieka veidolā. Atšķirībā no sešdesmitajiem gadiem šī «mūžīgā jauneklā» izspūrušajos matos jau rēgojas sirmums. Bet acis joprojām kā brīvajam ērglim kvēlo tikpat nerimtīgā sapņainībā kā pirms gadu desmitiem. Kādreizējo minibrunču meitēnu pie sāniem gan nomainījis panku skuķis, un abi — kā toreiz —, nelielā ķīrsī būdami, kaut kur traucas. Kur? To laikam arī viņi paši nezina. Daļēji nerealizējušies, daļēji nodzērušies, daļēji garīgajā attīstē apstāju-

šies jaunekļi. Bet ieskatīsimies vēl šī teksta metaforās un salīdzināsim!

Nevērīgs apgērbs. **Atceramies:** nevērīgi, izaicinoši gērbti puīši un meičas pirms gadu desmita. Garmatainie, «bītlī tādi», kā viņus dēvē neapmierinātākie pasaules lāpītāji.

Mirusi māte. Diezgan jaunam vīrietim. Stāstā tai nevajadzētu būt nejaušībai. **Atceramies:** tā sauktais tēvu un dēlu konflikts, kas visspilgtāk, manuprāt, pie mums izpaudās sešdesmito gadu otrajā pusē un septiņdesmitajos. Piecdesmito un sešdesmito gadu bērni kā augļi toreizējo vecāku — darba rūķu, pirmrindnieku un trieciennieku — vispārējai nevērībai pret ģimeni, saviem mazuliem, privāto dzīvi, personības veidošanu.

Asteru pilnais koridors. Puķes. **Atceramies:** laušanās pie dabas krūts, civilizācijas strupceļa sludināšana. Zaļās puķītes, āboliņlapu zīmējumi uz vaigiem, mugurām, delnām.

Brauciens uz Vitrupi, lai būtu aci pret aci ar dabu. **Atceramies:** klejojošie jaunie pāriši, autostopi uz Vidzemes jūrmalu. Vitrupe — «nemietpilsonisko» nūdistu Meka.

Pirmais sniegs. **Atceramies:** «Krit visbaltākie sniegi...» «Menueta» pielūgsmes fenomens. Nosliece uz hepeningiem.

Sievietes, sievietes... **Atceramies:** bezaizspriedumu «brīvā» mīlestība, daudzsievība, daudzmeiķība, citiem vārdiem, partnerība kā antitēze apnikušajiem, ortodoksālajiem senču tikumības likumiem, kurus viņi paši daudzkārt ievēroja tikai pamācībās, bet ne personīgā rīcībā. Tāds kā sekss izaicinājums liekulībai.

Dieva dots cilvēciņš. **Atcerēsimies:** garāmgājēju smīni par viņiem, nievājošie epitēti (neba jau nu vienmēr bez pamata) par «dieva dotajiem ļautiņiem».

Kas tad viņi ir?

Šīs atbildes vismaz mani pakāpeniski ved pie «puķu bērniem» sešdesmito gadu Rīgā. Pie hipijiem.

A. Neiburgas metaforiskajā raksturojumā ietverts arī šis parādības pretrunīgums. No vienas puses, niecīgums («nieka vīrelis»), no otras puses, arī kaut kāda gara apskaidrotība, šīnī gadījumā — antikajos ideālos rodamais cēlums («dižgars»). «Puķu bērnu» tieksme pēc dabiskuma, tiešuma, atklātības, bet tai pašā laikā groteskā sociālā nevarība noteiktajos sava laika apstākļos, ko tagad ar iedvesmu dēvējam par attīstītas stagnācijas gadiem. Pilsonības, iestāžu birokratizēšanās, divkosīguma, apātijas, «cūcīgās dzīves» (tā pašnāvnieka kaimiņiene) ērā.

Jā, toreiz tiešām ierašanās sevī, savās un domubiedru personīgajās ambīcijās varbūt bija labāka nekā urravas par to, kas pretrunā ar īstenību. Taču kas zina — vai tad, ja šie gaišie jaunieši, kas neapmierinātību pret dzīvi izteica, nīkdami Doma laukumā, Putnu dārzā, «Kazā», būtu darijuši kaut ko noteiktāku, mēs būtu tik dziļi grimuši?

Tagad zinām, ka vieniem tas bija tikai sevīs meklēšanas un rašanās posms. No pasīvā protesta, pašapceru būvētās pasaules viņi atspērās, lai nonāktu citur. Otriem (par tiem tagad ir runa) — pēdējais pakalns, kurā viņi tā arī apstājās. Palika. Un, ja mēs iedomājam viņus kā pilsoņus, tad šī «pakalna» salīdzinājums ar klusajiem, mēmajiem kapu uzkalniņiem nav nemaz tik pārspilēts.

Viņi it kā palika sevī un ar saviem dzīvotnespējīgajiem ideāliem. Tāpat kā Andras Neiburgas stāsta varonis. Nonācis līdz Egejas jūras klintīm un vairs nespēdams saskatīt uz cerību kuģa klāja tomēr saritinātās, tikai steigas dēļ neuzvilktās buras. Sasniedzis Kristus sludināšanas beigu posma vecumu, bet tā arī neko nepasludinājis (nerealizējies). Piekalts bezizejas krustā. Reizē — «laikmeta upuris», jo arī pats laikmets nespēja viņu pārliecināt, parādīt ceļu. «Invalids», ar «iedzimtu kaiti». Jo arī laikmets nebija pratis viņu dzemdēt veselu, pasargāt, rast spējām un varēšanai atbilstošu vietu zem saules. Bet viņš pats nebija spējis to uzveikt.

«Viņš», «laikmeta upuris», stāstā «Notikums bez komentāra» parādās netieši — dzīvokļa kaimiņienes raksturojumā. Kā mazs, mazitiņš nerrīņš sevi pazudinošās un nesaprotošās pasaules redzējumā. Viņa uz Viņu vismaz sākumā raugās tā no augšas. Labvēlīgi, bet kā pret bērnu, kura untumus var apmierināt un pieciest. Varbūt šī savukārt ir līdzība par reālās fiziskās dzīves un prāta dzīves attālinātību mūsu pasaulē? Kam ideāli, kam gudrība, ja «dzīvojam tikai vienreiz», šodienai, apmierinot tikai savas tūlītējās negausīgās iegribas? Un, ja Viņš sevi lepni dēvē par **hedonistu**, tad Viņa šai līdzībā saskata kaut ko perversu («tak laikam kaut kas līdzīgs pediņam»).

Tomēr norādei uz baudu filozofiju stāstā ir īpaša metaforiska nozīme, kas ved pie pašām dziļākajām, vienojošām sakarībām visā tekstā. Pirmkārt, jau par stāstā pārstāvēto ļaužu grupu («puķu bērni», divaiņi, prātvēderi un «normālpilsonība») nekomunikabilitāti, garīgo nesaderību. Otrkārt, tā runā par hipijisma jeb šīni gadījumā stāsta varoņa dzīvesveida atbilstību baudu filozofijas pamatpostu-

lātiem. Tai pašā laikā atgādinot par skaistā un ideālā meklēšanu jau pagājušajā (sengrieķu laikā), atgādinot arī to, ka pēc šiem pašiem dzīves baudīšanas principiem, īpaši nelauzot galvu par rītdienu, tikai citā apziņas līmenī — dzīvo arī pasaulīgā, tiešā latgaliešu meiča. Tātad — šķietamo pretišķību vienība. Treškārt, un tas vis-svarīgākais, hedonisma pieminējums ir logs uz stāstā iešif-rēto «grieķisko» tēmu, šo tālo laikmetu un tā mūsdienīga-jām analogijām zemtekstā.

Laiks, kad dzīma hedonisma filozofija, šķiet, ir viens no interesantākajiem posmiem civilizācijas vēsturē. Hellē-nisms. Pretrunu un maiņu laiks. Varenākā hedoniķa Epi-kūra mācības galvenā atziņa bija tā, ka bauda ir maksimāli dabiska un maksimāli nepieciešama, ka tas ir visas cilvēka iekšējās un ārējās dzīves kritērijs. «Tā ir galvenā dabas dāvana. Galvenais kritērijs jebkurai izvēlei vai at-turībai» («Estētiskās domas vēsture», I. sēj., M., «Iskus-tvo», 1985). Epikūrs prasīja atbrīvošanos no visāda veida aizspriedumiem, kas dvēselei liek atrasties baiļu, neziņas, moku un neauglīgas gaidīšanas stāvoklī. Var domāt, ka A. Neiburgas «grieķu atturībnieks» šādas prasības izvirzī-jis arī pats sev, taču nespēj tās harmonizēt ar apkārtni un laiku, kas prasa kaut ko citu. Vismaz noteiktu pilso-nisku aktivitāti. Un vismaz spēku iekšēji mainīties pašam. Tas, starp citu, man liekas tik saistīts, ka viena vai otra nosacījuma nerealizēšana agrāk vai vēlāk indivīda rīcību padara bezjēdzīgu. Neauglīga gaidīšana kļūst par viņa dzīvesveidu. Gaužām simboliska ir mūsu varoņa vēlme nokļūt «Grieķijā» ar loterijas vinnesta palīdzību. Sis no-zīmes pārnesums izteiksmīgi vēsta par īpašu ļautiņu tipu, kas atrisinājumu dzīves ķībelēm meklē tālu ārpus sevis un savas apkārtnes. Gaida to kritam no debesīm kā reliģijas, kādas visugudras filozofiskas mācības (šīnī gadījumā antikās), kāda atbildīga ierēdņa vārītu debes-mannu.

Meklējot baudu remdēšanas avotu, viņš apstājas pie sievietes. Pie mīlestības, kuru — viņš cer — beidzot nesis kāda pompoza būtne, kas stāstā tiek salīdzināta arīdžan ar Veneru. Bet tieši hellēnisma laikā harmonijas, skais-tuma, mīlas dieviete taču degradējās, saplūstot ar tagad jau krietni jutekliskāko romiešu dārzu aizgādni Veneru. Varbūt tālab, neraugoties uz mīlnieku «grieķisko» orientā-ciju, vēlētā saskaņa izpaliek? Varbūt tālab viņš vēlāk krīt vitālās, ne pārāk biklās kaimiņienes apkampienos?

Ko tad nozīmē viņai veltītais metaforiskais apzīmējums «dabas bērns»?

Acīm redzamas ir divas tā nozīmes. Pirmā, kas runā par dabisko izcelsmi kā jebkura cilvēka pamatu. «Cilvēks ir dabas, nevis iestādes sastāvdaļa» (J. Anmanis). Otrā rūgti un ironiski smaida par vieglprātīgo palaušanos tikai uz dabiskajiem dotumiem, svlpastīgumu, zināšanu, kultūras, garīgā darba grūtuma biežo noniecināšanu.

Apkārtne nespēj kā vērtību atzīt mūsu varoņa gara potences. Tās kļūst nevajadzīgas, un zaudētāji esam visi.

Hellēnisms, kurš antīkās demokrātijas vietā bija licis absolūto monarhiju, demokrātiskās polises apvienojis superimpērijā, mazināja arī cilvēka, katra atsevišķa pilsoņa lomu sabiedriskajā un politiskajā dzīvē. Brīvā, aktīvā senā grieķa patstāvību likvidēja «milzīgais birokrātiskais aparāts, kas īstenoja valdnieka gribu. Radošā iniciatīva, kas agrāk tika saistīta ar polises sabiedriski politisko kolektīvu, tagad varēja vērsties tikai uz personības iekšējās dzīves izpratni, jo tikai tas netraucēja jaunajai sociāli politiskai iekārtai» (Antīkā literatūra, M., 1986). Sai vienā ziņā A. Neiburgas tēlotais sava laika sociālās grupas pārstāvis gandrīz vai kopē hellēnisma laika grieķa depilsoņiskošanos. Neskatīsim līdzību gluži burtiski, bet nepalaidīsim garām to, ka impērijas absolūta centralizēšanās, patstāvības laupīšana polisēm maķedoniešu valsti noveda pie ekonomiskas un politiskas krīzes. Arī viens no mūsu stagnācijas procesa priekšnoteikumiem bija pārspīlēta centralizēšanas tieksme.

A. Neiburgas stāstā gan abi komunālā dzīvokļa iemītnieki, gan te nākošās un ejošās «veneras» dzīvo kaut kur ārpus laika un telpas. Vīrieša istaba tiek dēvēta par «mucu», un tad nāk prātā sakāmvārds «Mucā auguši, pa spundi baroti». Par garīguma celšanu aizvadītajos gados taču esam domājuši nepiedodami maz. Pirmkārt jau izglītības kā sistēmas līmenī. «Grieķa» autodidaktiskās antīkās kultūras studijas («Jā, lasīja jau viņš nemitīgi. Laikam jau par tiem pašiem grieķiem, par visādiem tur filozofiem.») viņam nelīdzēja nonākt pie dzīves sistēmiskuma izpratnes. Bet pasaulsredzējuma haotiskums jau vienmēr ir tas, kas mūs neatlaidīgi bīda pie izmisuma un bojāejas krants.

«Mucu» ir daudznozīmīga un ietilpīga metafora ar ievērojamu vārdtelpas dziļumu. Tās emocionālais iekrāsojums mirklī uzbur ne visai kārtīgās komunālās istabas smaržu,

priekšstatu par tās iekārtojumu, par telpu, kura tās iemitniekam ir pagaidu mītne ceļā uz «Olimpu».

Beidzot jādomā arī par to «mucu», kurā saskaņā ar leģendu mitis agrīnā hellēnisma filozofs Diogens kiniķis. Tas ļauj meklēt jaunas, tieši nenosauktas raksturiezīmes arī Neiburgas stāstā tēlotajam «dižgaram». Nu teiksim, Diogena drosmi, sabiedriskās uzvedības normu ignorēšanu, materiālo pieticību, civilizācijas sasniegumu noraidīšanu. Ļauj domāt arī par Lukiāna aprakstītajām Diogena precībām ar staiguli Laisu. Jā, arī «Veneras» iegūšana acīmredzot šai gadījumā «grieķim» neko neatrisinātu. Varam pat pieņemt, ka te ir zināma analogija ar kādu traģisku pretrunu jaunāko paaudžu kultūras attīstībā. Proti, nevarību radīt īsti patstāvīgas vērtības, klišējot tikai kādu pagātnes, kādu citurradītu dzīvošanas un estētisko modeli. Vai, cik zīmīgi, ka arī «grieķim» pa «mucas» spundi, šķiet, labāk redzama mirusī antīkā kultūra un vēsture nekā savējā tepat apkārt!

Ir jau tam arī pretējā puse. Zemais klasiskās kultūras pārzināšanas līmenis. Arī šāda kaite var vest pie sev visai svešas parādības dievināšanas. Taču lielum lielajam vairumam jau nav arī šai gadījumā nepieciešamās, minimālās zināšanu devas. Andras Neiburgas uzklusītā meiča stāstā gan apgalvo: «Neesmu no muļķu mājām.» Tomēr šī metafora kontekstā vedina domāt par gluži pretējo. Tik daudz jau meiča, protams, zina, ka Venera «esot kāda tur dieviete». «Bet visviens, tas vārds tomēr nav labs,» tūlīt seko piebilde. Te jau redzam, kādā virzienā iegrozījusies tā mūsu domāšana jeb samaitātība. Redzam arī, cik primitīvus priekšstatus par «cilvēces bērniņu» devusi vidējā izglītība — tehnikums, ko jaunā latgaliete beigusi. Ko tas nozīmē? Arīdzan to, ka šādu vidējo izglītību guvis cilvēks praktiski nav sagatavots kultūras dzīvei. Viņam palikusi sveša pasaules māksla, kas bāzējas uz antīkajām tradīcijām, viņam līdz ar to nevar būt **sava** priekšstata par civilizācijas vēsturi, viņš nepārzina tās veidošanās elementāros faktus.

Antīkā kultūra ir progresā digsts. Katra laika cilvēkā no jauna sējams un ar gara darbu diedzējams.

«Notikumā bez komentāra» nemitīgi disonē it kā ārpus laiktelpas stāvošais, tālab nedaudz jancīgais «grieķiskais» ideālisms un telpas («mucas») iekšienē briedētais provinciālisms. Ideāla nesaskaņa ar īstenību. Vārdu ar darbiem. Normālas attīstes strupceļš. Vai tādā gadījumā «grieķa»

rīcība, skatot viņu kā noteiktu sociālu tipu, nav alegoriska, laikmetīgā stilā ieturēta metafora veselās sabiedrības daļas krišanai? Ar šo daļu domāju ne tikai minētos «puķu bērņus», bet krietni prāvāku «slimnieku» pulku. Viņu inficēšanos. Vienam apātijā, otram narkomānijā, trešam konformismā, karjerismā, ceturtam snobismā, piektam neārstējamā neirozē... pašnāvību vilnī. Mums melnajā, viņiem šķietami zilajā, no nepanesamām ciešanām, iekšējam pret-runām pestījošā nebūtības jūrā.

Mīnotauris, jau nokauts būdams, atkal svinējis uzvaru. Nēmis upurus. Kad atkal nāks Tēsejs? Prātīgāks, apdomīgāks. Kur viņu rast?

Neapšaubāmi mūsu nabaga «grieķi» arī reiz bijušas šolaiku varonim nepieciešamās iezīmes. Par to jau mums liecināja gan tiešās norādes, gan netiešā — uz Diogenu, Epikūru. Būtu kaut kas iegrozījies nedaudz citādāk, gan viņam netrūktu dūšas pastāvēt par savu, nevis nolīst kaktā. Vai kādam bijis izdevīgi, lai tas viss nerealizētos sociālā aktivitātē, lai rosīga cilvēka vietā mēs labākajā gadījumā iegūtu autsaideru, sliktākajā — lidēju un aklu izpildītāju? Atēnu demokrātijā par pilsoņa ideālu uzskatītais *libera volunta* (brīvās gribas) cilvēks vēlajā hellēnismā kļuva īpaši neparocīgs Filipa un Maķedonijas Aleksandra birokrātiskajam režīmam. Šai ziņā simboliska, piemēram, ir pēdējā demokrātiskās Grieķijas oratora Dēmostēna pašnāvība brīdī, kad viņu no Poseidona tempļa tiecas izvest nule Atēnas ieņēmušie maķedoniešu kareivji. A. Neiburgas varonim līdz Dēmostenam, protams, tālu, bet fakts, ka valstij uzspiestais birokrātiskās pārvaldes mehānisms, ko tagad cenšamies salauzt, bija funkcionālisma un funkcionāru rašanās veicinātājs, lasot šo stāstu, nāk prātā.

Loģiski notikuma attīstībai seko grieķiskās tragēdijas pēdējais cēliens. Ar upuriem. Pēc «Veneras» bildināšanas «mans grieķis tāds kā nāve. [...] Vecgada vakarā manam nabadziņam dzimšanas diena... , tad nu šī nākšot un teikšot pēdējo vārdu.» Un «pēdējais vārds» ir atteikums. Dievietes, likteņa atteikums?

Vecgada vakars pienāk «kā pa murgiem». Kaimiņiene sparīgi dodas pie «Veneras» pamestā virieša, kurš «ģīmī tīri zaļš», pat «actiņas vairs nespīd». Glāzēs vīns. Pēdējo gadu mierinājums daudziem. Bakhanālija. Jo «vārdi nav istie, atsitas pret sienu un atpakaļ». Bet mums tūlīt jautājums. Kāpēc pret sienu? Vai senais frazeologisms nav kļuvis par mūsu būtību? Par metaforu mūsu negantākajai

īpašībai, nelaimju nelaimei: **neprasmei uzklausīt, neprasmei sajaut.**

Latgaliēšu meičas raitais monologs pats par sevi ir nesaprašanās metafora. Bet, ja nevar vārdos, tad jārunā žestos, rīcībā. Sākas deja. «Mežonīga un neredzēta grieķu deja.» Dancis mucā. Viņš «briesmīgā balsī» par Grieķiju, bet Viņa «žigli ar savu muldamo pa vidu». Galvenais neuzklausīt, laist gar ausim, gan jau tad būs kārtībā. Sis vienu, bet es — otru. Viņam galvā pērnais Jāņu vainags. Varbūt vārds Jānis? Varbūt norāde uz neizdevušos Kristu? Bet varbūt simbols auglības vainagiem, kas parādījušies senajos Adonīda svētkos Grieķijā? Taču šis ir sakaltis. Sakaltis latviešu Jāņu vainags istabā, pa kuras logu vienam jau rēgojas Egejas jūras piekrastes tempļu kolonnas, bet patiesībā ir iela, cilvēki, ikdiens. Bet varbūt pati meiča tagad grib atgriezt neatgriežamo? Piedāvānot sevi kā Afrodīti, kas iemīlējusies daļajā Adonīdā («viņš taču patiesībā ir skaists — tā, pret gaismu»)? Viss it kā nostājas pa vietām mirklī, kad Viņš «kā ar nazi nogrieza: gribot ar mani šonakt gulēt». Viņš ģērbj viņu nost, bet viņa «stāv kā stabs un maķenīt trīs». Kā stabs... Bet varbūt kā Galateja (dažos mītos pati Afrodīte), kuru atdzīvina Pigmaliona mīlestība?

Manos priekšstatos par šo notikumu metaforiskā norāde uz Afrodītes un Adonīda mīlestības mītu noslēdz ķēdes posmu, kas ved uz izeju citā, tālākā lokā. Līdz šim brīdim mani, sadzīves līmenī domājošo lasītāju, varēja pat šokēt stāstā iepazītās laucinieces vieglprātīgā atdošanās faktiski svešajam kaimiņam, tāpat kā fakts par «itin simpātiskām jaunkundzītēm» («daža gan izskatījās tā kā drusku ķerta») un «gatavajām vārnām», kuras viena pēc otras nāca uz «mucu». Adonīda un Afrodītes kults vienā no nozīmīgākajiem Egejas kultūras centriem Kiprā (te valdīja arī Pigmalions) visām sievietēm — neatkarīgi no viņu kārtas — prasīja pirms precībām vismaz reizi atdoties kādam svešniekam Pafosas templī. Parasti — Pafosas valdniekiem, kuru rituālpienākums bija auglības dieva Adonīda lomas pildīšana. Reliģiskās prostitūcijas ceļā dzimušie bērni tika uzskatīti par pusdieviem, arī viņi paši vēlāk varēja kļūt par dievu un dieviešu vecākiem.

Mīta līmenī stāsta tiešais, traģiskais fināls jau liek domāt par zināmu atdzimšanu, turpināšanos. «Grieķis» pirms «aiziešanas» no palodzes nocēļ puķi «ar tādu grieķisku nosaukumu». Liekas, puķi, kas aug podiņā. Bet arī puķu

audzēšana traukos ir viena no Adonīda kulta sastāvdaļām. Alegorija dzīves mūžīgai atdzimšanai. Ik reizi, bojā iedams, Adonīds sēj auglības sēklu un ir vienīgais no mirušo valstības iemītniekiem, kuru Aīds ik pusgadu izlaiž virszemē. Tādu atgriešanos viņam nodrošinājusi tikai Afrodītes lielā mīlestība.

Tātad — mīlestība.

Bet vai ir kāds pamats runāt par šādu jūtu pastāvēšanu starp abiem komunālo istabu kaimiņiem? Vienīgi meičas beigu frāze: «Un vēl man bija mazliet skumji, ka viņš mani nekad nepaņems līdzī uz savu Grieķiju,» — to var būt apstiprina. Tomēr skaidrs, ka piedzīvojums tapis pārdzīvojumā un arī meičā iekritis kaut kas gaišs no divaiņa «ar netīrajām zeķēm».

Mīlestība vismaz ir sēta, un tās augsne ir tā pati realitāte, tā pati ikdiena, tas pats zaķis un tā pati paradīze, kas visapkārt. Citas mums nav. Vienīgais iespējamais pamats, kurā augt kaut kam labākam no mirušā, savā esošajā formā pastāvēt nespējīgā un no dzīvās, vitālās, bet bezmērķīgās.

Šis pamata augsnes estētiskais analogs ir A. Neiburgas radītā meičas valoda. Viņas monologs.

Bet piedodiet — mēs varētu teikt. Kā tādā gadījumā autorei izdevies šai tekstā ielikt filozofiski un ētiski interpretējamas metaforas, zemtekstus? Tehnikumu beigusi ne visai inteligentā jaunkundzīte jau nevarēja runāt daudznozīmīgās līdzībās, simbolos, alegorijās. Viņas runa, kaut labi piparota, ekspresīva, tomēr ir diezgan nezinoša, tieša cilvēka runa. Taču tur jau ir tas āķis! Latgaliešu meičas «runājamais» šē kļūst arī par zināmu laikmeta valodas metaforu. Viņas diezgan vienkāršā, plašiem pilsonības slāņiem tipiskā leksika, pārkāpjot piederību subjektam, it kā objektivizējas, sāk darboties vienā noteiktā, vispārīgā tautas valodas līmenī, ļaujot sevī tverties plašākām laika sociālajām līdzībām, simboliem. Tautas un tās sociālo slāņu garīgā seja un tās valodas savdabība šinī gadījumā tik dziļi caurstrāvo viena otru, ka vienu var atvasināt no otras (V. Humbolts).

A. Neiburgas veidotajā tekstā tiešās sociālās asociācijas par pasauli, kurā dzīvo stāsta varoņi, raisa diezgan piezemētas ikdienas runas metaforas. Piemēram, «veca pāksts», «melna zupa», «sēž glupā ģīmī», «ģīmī tīri zaļš» u. tml. Dziļākos filozofiskos zemtekstus iezīmē tās, ko meiča aizguvusi no citas pasaules, no sava kaimiņa «grie-

ķiskās» leksikas. Pašas par sevi ne vienas, ne otras nav īpaši neparastas, nekur nedzirdētas, bet aiz tām kopumā slēpjas dzīvīgā un mums ne vienmēr glaimojošā īstenība. Te ir zināma sistēma, kas liecina par paaudzes priekšstatu un zināšanu jucekļīgumu, atrautību no realitātes, neizmantotām spējām. Arī valodiskajām. Tām, caur kurām mūsu nacionālais gars, tā spēks un nespēks taču parādīsies tautā, nākamajās paaudzēs. Kāds rezultāts būs nezālēm pieaugušās augsnes uzplēšanai un kultūras sēklas iemešanai? Kā kopsim dīgstošos asņus?

Domāju, ka šis mūsu stāstniecībai vēl netipiskais sacērējums lieku reizi oponentē arī dažādos laikos un dažādās redakcijās literatūrzinātnē izvirzītiem apgalvojumiem, ka «tropi nevar būt episka daiļdarba tēlainības noteicējs faktors jau tāpēc vien, ka prozā tie var būt un var arī nebūt, jo tie nav galvenie prozas daiļdarba uzbūves elementi. Prozas daiļdarbu pamatu veido cilvēku raksturu un notikumu mijiedarbība, raksturu attīstība, turpretim šo raksturu izteiksmei tēla formā, valodiskajam iemiesojumam var būt arī visai racionāla, lietišķa ziņojuma forma» (V. Skraucis). Bet kas tad cits, ja ne arī «racionāla, lietišķa ziņojuma formā» slēpti nozīmes pārnēsumi veido stāsta — aisberga milzīgo un obligāto neredzamo daļu? Kas tad cits var radīt šo «cilvēku raksturu un notikumu» daudznozīmību, vārdtelpas bezgalību? Metaforas, lai cik pierastas un ikdienas valodai piederīgākas mums šajos tekstos liekas, tomēr paliek galvenais līdzeklis, ar kuru prozaiķis (pat kritiķis!) savu valodu un domu padara par mākslas darbu. Tā ir ikdienišķu metaforu neikdienišķa sistēma. Sakārtojums, kas šķīļ jaunas asociācijas un simbolus. Protams, ja runājam par nopietnu literatūru, nevis par vienkāršu lasāmvielu.

Sai gadījumā, meklējot A. Neiburgas metaforu un salīdzinājumu, intriģējošā notikuma slēpto jēgu, jānos galvenokārt sociālajām un ētiskajām asociācijām. Liekas, ka pēc tā tiekusi arī autore. Vai visu esmu uztvēris tā, kā to domājusi viņa pati? Droši vien nē. Atšifrējuma modelis «nav.. brīvs no uztvērēja subjektīvajām īpašībām» (R. Veidemane). Bet tieši tāpēc jau mākslas darbam ir jēga. Ar to tas atšķiras no kantorgrāmatas.

1987. g. novembris

3 SARUNAS AR RAKSTNIEKIEM

1. Teksts un konteksts; kā izpaužas to savstarpējā iedarbība literatūrā — gan rakstot, gan lasot? Jūsu konteksts?

2. 1989. gads kā jaunrades konteksts; kas domāts, kas uzrakstīts?

3. Ko labu, sev rosinošu atklājāt aizvadītā gada literārajā procesā, kolēģu veikumā?

4. Kādi ir jūsu «patīk — nepatīk» kritēriji literārā darba uztverē un vērtējumā?

5. Kas jums šķiet būtisks, aizraujošs, varbūt — biedējošs kritiķa spriedumā? Vai jūsu jaunradē tam ir kāda nozīme?

6. Ar ko pašreizējā sabiedrības garīgās dzīves kontekstā kritikai vajadzētu konkrēti nodarboties? Kāda tās jēga?

7. Piebildes, cerības, bažas — jaunā literatūras gadā ieejot.

Cilda Pelite

Māra Zālite

1. Teksta un konteksta attiecības ir tiešām aizraujošs temats. Ja tekstu pieņemam par statisku, bet kontekstu par mainīgu elementu, tad iegūstam arhetipisku attiecību modeli, līdzīgu kā jēdzienu «Zeme — Debesis», «augša — apakša», «sievišķais — vīrišķais» utt. attiecības. Tās ir dialektiskas un neizsmeļami daudzveidīgas, un man ļoti gribētos par šo jautājumu kaut ko tuvāk uzzināt. Vislabāk no latviski rakstītas literatūrzinātnes, kura brīvi operētu ar pasaules pieredzi semiotikā, strukturālismā, poststrukturālismā un citās literatūras teorijās, kas šos jautājumus apskata. «Teksts» un «konteksts» ir «smagi» teorētiski jē-

dzieni, un garākai dzejnieces pačalošanai par tiem nebūtu lielas jēgas.

2. 1989. gada «konteksts» nebalstās uz literāriem tekstiem. Ja ir teikts «pants», tad ir pilnīgi droši, ka domāts likuma, nevis dzejas pants. Ja dzirdi pieminam Rembo, tad nez vai būs runa par franču dzejnieku.

Literatūrai patlaban ir smagi ap sirdi. Tā jūtas kā velkonis, kurš, ar milzīgu pārslodzi mašintelpās izvilcis lielo kuģi — sabiedrību plašos okeāna ūdeņos, pats ir spiests atgriezties ostā. Tam jāiet remontā un jātransformējas citā misijā un atbilstoši — citā tēlā.

Jābūt ārkārtējai iekšējai stabilitātei un neatkarībai no bijušajiem un esošajiem sociālajiem kontekstiem (tāda latviešu literatūrai absolūtā veidā nekad nav piemitusi), lai šobrīd rakstītu kā agrāk, kā allaž, kā vienmēr. Taču momentāli mainīties var vienīgi hameleoni. Jaunrades 1989. gadā man personiski nav bijis. Taču es ceru, ka jaunradīšanās notiek.

3.—4. «Patik — nepatik» nav kritērijs, vienīgi tūlītēja emocionāla reakcija. «Privātās» attiecībās ar literatūru tā der, taču «darba» attiecībās — ne. (Te es domāju profesionālu pieeju literatūrai.) Taču atzīstu, ka «patik — nepatik» princips nekontrolējamas zemapziņas līmenī jauca pa apakšu pat visobjektīvākajiem vērtējumiem.

Par kolēģu veikumu? Kas strādājis «naktsmaiņā» (t. i., kamēr citi gul), tam jāļauj nosnausties vispārējā atmodā. Tā, protams, ir atjokošanās. Faktiski liela daļa rakstnieku (un ne to sliktāko) joprojām visu savu garīgo enerģiju izlieto politiskās un sabiedriskās aktivitātēs, nežēlojot ne sevi, ne savu talantu. Tas šodien vēl absolūti nepieciešams, un tas neilgs mūžīgi. Bet malāstāvētāji, «mūžīgie opozicionāri» un vienkārši sliņķi uz šīs bāzes var izvērsties: «Viņi dara — un tas ir slikti! Mēs neko nedarām — tas ir labi! Viņi taisa plēnumus un forumus, pieņem rezolūcijas un programmas, aizņem TV ekrānus un manifestāciju tribīnes — tas ir slikti! Mēs klusi nogaidām un šo to uzrakstām — tas ir labi!»

5. Šķiet, ka esmu tikusi ārā no nemitīgā publiskuma un kritikas tiešajām apšaudēm, ko pārdzīvoju pēdējos gados. Redzu, ka nerakstīt dzejoļus, drāmas un rokoperas ir brīnišķīgi. Neviens tevi neaiztiek, uzlabojas nervu sistēma... Kritikas domas par to, kas uzrakstīts iepriekšējos gados, mani vairs neinteresē. Arī ķirzaku diez vai interesē pērnajā zālē nomestā aste un citu ķirzaku domas par to. Lai-

kam ieeju tajā posmā, kad kritikas atzinība nav lielākā laime un nopelums — katastrofa. Svarīgākas kļūst iekšējās attīstības problēmas.

Biedējoša šķiet psihosomatiskas izcelsmes kritika. Sizofrēnija kritikā. Cinisms. Biedē intelektuāli sajucis, morāli strandējis kritiķa tips. Dēmonisms un ļaunums.

6. Mūsu kritika, plaisai uz pasauli paveroties, atklājas kā talantīga (savā kodolā) provinciāle. Līdzšinējā garīgā izolētība, atrautība no pasaules literatūrfilozofiskās domas liek sevi spilgti manīt. Teorētiskās skolas un sistēmas, kas valda, uzplaukst un noriet pasaulē, mums praktiski nav pazīstamas, par pielietojumu nemaz nerunājot. Briesmīgs vitamīnu trūkums literatūras organismā. Visādus «ismus» gribas grauzt kā kaļķus no sienām. Semiotika, strukturālisms, poststrukturālisms, hermeneitika, modernisms un postmodernisms, freidisms un feminisms, u. c. «ismi» literatūrā ir kā «brīnišķīgas puķu sēklas kabatā» (J. Baltvilks), bet ne mūsu literatūras augsnē. Trūkst augsti intelektuālas, plašos literāros kontekstos balstītas, zinātniskas, pat elitāras kritikas. Ir jau jauki lasīt literatūras skolotāju un dzejnieku pārdomas par atsevišķiem darbiem, bet trūkst konceptuālu, modernu ideju. Latviešu literatūras kritikai jātiek iekšā pasaules literāro procesu aprītēs. Tai trūkst vērienīguma, universālisma, spēju sintezēt dažādas disciplīnas — filozofiju, socioloģiju, psiholoģiju, literatūras teoriju un praksi. Bet mēs, protams, būtu malēnieši, kas ar maisiem stiepj istabās iekšā gaismu, ja nesaprastu, kā jārada apstākļi gaismas ieplūšanai. Tā ir ļoti nopietna lieta, jo man šķiet, ka bez kārtīgas jaunu ideju un teoriju (vitamīnu) devas mūsu literatūras ķermenis vēl ilgi būs šļaugans.

Inese Zandere

1. No visiem šā kosmiski plašā jautājuma aspektiem pateikšu kaut ko tikai par vienu.

Latviešu literatūra dažbrīd uzvedas tā, it kā būtu pati sev vienīgais konteksts. Vai vēl sliktāk — it kā tās kontekstu noteiktu kādas robežas laikā un telpā. Turklāt — visai šauras, konkrēti ģeogrāfiskas, konkrēti politiskas. Šis brīdis, kaut arī to sauc par atmodu un tas dod iespēju atdzīvināt bez lasītāja letargiski snaudušus tekstus, arī ir viens no augšminētajiem dažbrīžiem. Tas izpaužas kā sli-

mīgi nekritiska attieksme pret latviešu valodā uzrakstītiem tekstiem un tajos «skartajām nozīmīgajām tēmām», kā literāra darba dievišķā veidola nozīmes pakārtošana «tematiskumam», «atklātumam», kā «diletantisma sliekšņa» pazemināšanās (te nu man jāteic līdzī ar ministru: ja eju klausīties mūziķi, man nepietiek ar to, ka viņš latviešu mūziķis, vēlams, lai tas būtu labs mūziķis). Ieilgusi pašizolācija. Ja kultūras informācijas pieejamības ziņā pasaule šobrīd mums kaut cik paveras kā mūrī izlauzts vēdlodziņš, tad mūsu spēja un gribēšana tās kontekstā lasīt un rakstīt sēž uz palodzes kā pussprāgusi ziemas muša. Vēl nenorāvuši sev īsti vienas klapes no acīm, jau sākam maut galvā otras. Ļoti tautiskas.

Ir cilvēki, kas tik tiešām domā, ka literatūrai ir kādi svēti sociāli vai nacionāli uzdevumi. Es tik tiešām tā nedomāju. Man šķiet, ka literatūrai ir uzdevums būt literatūrai pirmkārt literatūras kontekstā, kuru nevar reducēt uz kādu citu — ne politisku, ne vēsturisku, ne nacionālu. Jā, protams, var jau izvēlēties, ko uzsvērt. Man pašlaik gribas uzsvērtu redzēt nevis literatūras sociālo determinētību, šo nabassaiti, kura nekad nepārtrūkst, bet tās «pašnoteikšanās tiesības», iekšējo brīvību, kuru attiecībā ar citiem socialitātes veidiem garantē tieši tas, ka literatūrā pastāv savas, tieši dotas, caur šiem citiem socialitātes veidiem nepastarpinātas likumsakarības...

2. Man šis gads bija labs, jo varēju rakstīt. Pārslimotas visas bērnišķīgā kreisuma un labējuma slimības, plecus nespiež četri kilogrami auseklišu, biju subjektīva, šaura, sava — un redzēju, ka pa šādu ceļu var mēģināt iet uz templi. Viena plāna grāmatiņa tā varētu būt. Bērnu dzejoļu grāmatiņa jau ir izdevniecībā un saucas «Iekšīņa un ārīņa».

Gada lielāko daļu paņēma darbs «Pionierī». Un tieši šī bērnu avīze labāk par jebkurām citām informācijas brillēm rāda man lietu un notikumu «iekšīņu» un «ārīņu». Vēl pirms pāris gadiem, sākot strādāt «Pionierī», nācās lasīt bērnu atsūtītos Oktobra svētku un 1. Maija, Padomju Armijas dienas un 8. marta dzejoļus — visus šos oficiālās ideoloģijas mītu pārcēlumus bērnišķīgā rokrakstā ar gramatiskām kļūdām, uz rūtīņpapīra, kam nograuzta mala, un likās — vajag atbrīvot bērnus, kuri vai nu automātiski norij šos mānekļus, vai arī viltīgi izspļauj tos atpakaļ mānītājiem par prieku, jo sapratuši šīs melu spēles noteikumus un sāk spēlēt līdzī, — vajag taču atbrīvot viņus no

viltus vērtībām, sasist greizo spoguļi — un nebūs vairs greizo spoguļu karaļvalsts. Pasaule nostāsies savā vietā. Un nu jau otro gadu es krauju čupās vēstules ar pantiņiem, kuros sarkano simboliku nomainījusi sarkanbaltsarkana, Eiropas atbrīvotāju Aļošu — Lāčplēsis, karogs «Sv. Gara torni plīvo, brīvā Latvija lai dzīvo» utt., utt., utt. «Pionieri» vajag noteikti nosaukt par «Ausekliņi», «Sprīdīti», «Lāčplēša mazbērniem», «Latvju zēniem un meitenēm»... Āriņa cita — bet iekšīņa? Kāpēc vispār vēžiem vienmēr ir jāatrodas kulītēs? Protams, bērni šeit nav vainojami. Viņiem par Tēvzemes svētumu māca tās pašas skolotājas, kas agrāk stāstīja par Padomjuzemes ārēm.

Un šis sarkanbaltsarkano kulišu gads, kura debesīs mirdz četri kilogrami auseklišu, ir jaunas iekšējās emigrācijas sākums. **Iekšējās emigrācijas otrais vilnis.** Un, cik pirmā bija grūta tā absurdā, brutālā spēka dēļ, kam piederēja visa vara greizo spoguļu karaļvalstī, tik tā bija skaidra un šajā ziņā pat viegla tāpēc, ka šis pretspēks (protams, tiem, kuri bija sapratuši patiesību, nebija iepinušies visās puspatiesību cilpās) bija pilnīgi nepieņemams un neiespējams. Bet šī otrā būs jo samudzinātāka un nomācošāka tāpēc, ka tai nāksies teikt «nē» daudzām lietām, kuras gadu gadiem turētas svētas, — un tieši tāpēc. Šis otrais vilnis jau ir sācies — to es skaidri jūtu, un tas ir neizbēgams.

— Ko labu, rosinošu atklājāt aizvadītā gada literārajā procesā, kolēģu veikumā?

— Mani aizvien vēl uz varoņdarbiem iedvesmo Ulda Bērziņa nebeidzamais eps. Izlasot 1989. gadā rakstīto (publikācija «Karogā»), atkal redzēju, ka tā nav laika žurnālistika, bet laika epika un — mīlas lirika. Nevis poētiski bezspēcīga trišanās gar kādu spēcīgu faktu, notikumu, vēstures ceļastabu...

Lielu prieku un zināmu garīgu patvēruma izjūtu man atnesis žurnāls «Grāmata» — Leona Brieža lolojums.

4. «Mans ideāls ir pilnība» («Odu laiks»).

Ar to arī varētu beigt. Bet astoņdesmit deviņtajā gadā man ir bijuši divi interesanti piedzīvojumi, kas saistīti ar ekspedīcijām kritikas laukā, kur visai reti speru kāju. Abas reizes izrādījās, ka esmu to iespērusi skudru pūznī — gan rakstot par bērniem domāto bilžu grāmatu «Visskaitākās pasakas», gan par Māras Zālītes «Dzīvo ūdeni» Ā. Sapiro iestudējumā. Tas uzmundrina... Cik nomācošs

ir šis gaumes trūkums, ar kuru latviešu publika vienlīdz apjūsмо gan pasaules masu kultūras atraugas, gan nacionāli pacilājošas stilizācijas un garlaikojas vai pat dusmojas, sastopoties, piemēram, ar izrādi, kura nedod iemeslu beigās celties kājās un dziedāt «Pūt, vējiņi!». Gaumes trūkums visur — arī sadzīvē un politikā.

5. Ar gaumes izkopšanu. Un noteikti — palīdzēt samērot latviešu literatūru ar pasaules literatūras norisēm, ko mūsu kritika diemžēl dara reti. Acīmredzot tāpēc, ka ir tam par vāju. Redzesloks par šauru. Sajā jomā vislielākais devums nāk no atdzejojumiem, no tās mūsu atdzejotāju skolas, kuras centrā jau daudzus gadus ir Knuts Skujenieks. Un tas nenozīmē tikai jaunu tekstu ieplūdināšanu, bet tieši — konteksta paplašināšanu. Un, starp citu, tieši atdzejojumi — tādi kā Saadi vai Hļebņikovs, dažādu tautu folklorā vai Georgs Heims — pēdējā laikā ir ienesuši latviešu literatūras procesā un pat valodā visvairāk dzīvu impulsu, bijuši visenerģētiskākie, visuzlādējošākie.

Kritikai vajadzētu tieši šobrīd tiekties pēc **elitārisma rehabilitācijas** mākslā, noņemot šim vārdam nevajadzīguma un snobisma nokrāsu. Un šādu laba kultūras elitārisma ceļu acīmredzot grib iet «Grāmata».

6. Nav — no tā viedokļa, ka mani nenodarbina «lasītāja problēma», nejūtos nedz tik izredzēta, nedz tik unikāla, lai domātu, ka pasaulē nav man līdzīgo, mana «karasa» cilvēku, kam atbilstu mana pasaules uztvere. Es esmu — tāpat ir arī viņi, un nekāds lasītājs man nav ne jāmeklē, ne jāiekaro.

Ir nozīme — no tā viedokļa, ka otra cilvēka spriedums spēj atvērt, atraisīt kaut ko manī. Bet gan tikai tad, ja kritiķis ir uztvēris, par ko ir runa. Tad mani patiesi interesē viņa domas — kaut arī tās būtu vismelnākie pārmetumi. Diemžēl vēl aizvien ir ļoti daudz recenziju, kuras no to objektiem šķir nepārkāpts bezdibenis. Viens divains bezdibeņa simptoms, ko esmu ievērojusi jau sen, lasot dažādu autoru apceres par dažādu autoru darbiem, ir «perifēro citātu» klātbūtne. Jebkurā grāmatā ir atrodami kādi galvenie, visbūtiskākie dzejoļi un citi — perifērie, fona dzejoļi. Un patiešām divaini ir redzēt recenziju, pilnu atsaucēm uz konkrētiem tekstiem — un tikai šiem perifērajiem, nebūtiskajiem! Dažreiz šo izvēli laikam nosaka «tamborēšanas ērtības», proti — kritiķiem dzejnieka teksts ir tikai diedziņš savu gudribu tamborēšanai. Citreiz kritiķis meklē vietas, kurās visvieglāk varētu identificēt autoru ar

viņa «dzejascilvēku», izvēlas deklaratīvākas, it kā par *credo* uzdodamas rindas. Un pa lielākai daļai tas viss tikai demonstrē divu personību nesatikšanos — pār vienu upi jau var būt daudz laipiņu...

Visvairāk mani šobrīd baida kritika sadzīviskā, «tematiskā» līmenī: kādas «tēmas skartas», «problēmas risinātas», — naivi sociāli pārnēsumi.

7. «Ezopa valodas» gals — jo tribīnēs un avīzrakstos var skaidri pateikt visas savas politiskās nostādnēs — ir atnesis zināmu metodes mulsumu... Brīnišķīgi, ir iemesls cerībām. Ceru uz to, ka zem skrejošām putām ir dziļi ūdeņi! Ne politiskas vētras, ne grāmatizdošanas neizbēgamā komercializēšanās nedrīkst būt par iemeslu, lai pēc dažiem gadiem mēs stāvētu izžuvušas, plūdos izskrējušas upes krastā.

Pēters Brūveris

1., 2. Varbūt varētu atbildēt tā: es atrodos dažādos kontekstos; jeb — mans Konteksts ietver sevī dažādu krāsu un dažādi fakturētu, atšķirīgi kodētu, atšķirīgi ornamētētu tekstu (resp., audumu) kopsaaudumu, pie kam šī saauduma daļas savstarpēji viena otru var gan papildināt, gan deformēt, gan izmainīt viena otras spēles noteikumus utt. ... Katrai no šīm relatīvi suverēnajām daļām ir vairāk vai mazāk cits «kultūrslānis», vairāk vai mazāk cita «aušanas» tehnika, katrai no tām citādi rašanās iemesli — psihiski, fizioloģiski (jā, jā, un tiem ir daudz lielāka nozīme mākslas darbu tapšanā, nekā parasti iedomājas), sociāli, patriotiski, filoloģiski, lingvistiski utt. Arī adresātiem nebūtu jābūt vienmēr vieniem un tiem pašiem. Saprotams, cik nu šie «citādumi» var būt citādi, dzimstot no vienas galvas, viena savuma.

Viens no kontekstiem, tāpat kā vairumam no mums, — Atmosfēras laiks, piesātināts ar cerībām, stresu, ar neziņas uzplūdiem (fatāli monolitās bezizejas vietā), ar preses lasīšanu kā narkotiku rīšanu, ar zināmu apjukumu, kad jāatvadās no pierastās, ar dvēseli saaugušās Ezopa valodas iekarojumiem. Smadzenēs «iekodinātās» zemtekstu un šifrētās patiesības vietā izslīenas plika patiesība. Un ir saprotama vēlme šo pliko patiesību izčukstēt, izkliegt, izbrēkt... Arī man ir daži tīri publicistiski dzejoļi, kurus esmu rakstījis priekšālasīšanai, vēloties uztraukt, uzmun-

drināt vai kaut ko aktuālu pavēstīt, vēloties sajust tūlītēju pretreakciju. Patlaban gan tas diezin vai vairs ir vajadzīgs; un tā var aizrakstīties pavisam no dzejas prom. Vispār droši vien daudzos tagad cinās gribēšana visur būt klāt, visur piedalīties ar nostalgiju pēc aizsāktajiem un pamestajiem darbiem.

Ar iepriekšējo cieši saistīts cits konteksts — viss piedzīvotais, pārdzīvotais (un nepārdzīvotais), kas arvien gan romantisku vīziju, gan murgu veidā atāust atmiņās iz sociālistiskā reālisma impregnētajām smadzenēm. Manas lūpas uz mūžu ir zīmogotas ar stagnācijas zīmogu, es nāku no stagnācijas «ziedu gadiem», un nekur man no šī konteksta neizbēgt. Tās ir manas atmiņas, jaunība, pirmie dzejoļi, stukačomānija, padomju varas izmisīga un bezcerīga lamāšana virtuvēs, strobjot čefīru vai kaut ko citu, bezgalīgi Brežņeva runu «palagi» laikrakstos... Bet pasaulē jau viss sastāv no paradoksiem. Nevarot rakstīt pliku patiesību, latviešu padomju dzeja uztrenēja tīri labu mākslinieciskās šifrēšanas māku. Ar to latviešu (tāpat igauņu un leišu) padomju dzeja izdevīgi atšķiras no tajā pašā laikā citās impērijas vietās drukāto dzejasvārdu, kur stilistiskā cenzūra bija daudz agresīvāka.

Sirdij vistuvākais konteksts: baltiskā pasaules izjūta, sevis kā baltu (nevis tikai latviešu) dzejnieka izjutums. Pēdējā laikā man gribas doties ceļā. Uz kurieni? Uz Dzin-tarzemī, uz Sembu. Ja jau esmu latvietis, tad kā tad es par brāļiem leišiem un prūšiem neinteresēšos? Un man nav vienaldzīga Padomju Savienības kolonizētās Mazās Lietuvas pagātne un nākotne. Mazā Lietuva ir devusi pirmo leitisko grāmatu, šeit sākusies leišu rakstniecība, zinātne, no šejienes grāmatneši devās uz Dižo Lietuvu, glābjot tautu no carisma piekoptās etnocīda politikas.

Lai gan latviešu — leišu kontakti (īpaši politikā) ir pieņēmušies spēkā, kultūras jomā tuvināšanās mūsu starpā varētu būt daudz intensīvāka. Maz izdodam viens otra grāmatas. Vajadzētu sākt domāt par dažām leišu dzejas antoloģijām latviski, leišu trimdas dzeju ieskaitot. Ļoti nepieciešams latviski izdot leišu folkloristu, valodnieku, literatūrzinātnieku darbus (Gimbutieni, Greimu, Vēļu, Mažuli, Kubiļu u. c.). Ideāli būtu, ja Rīgā iznāktu periodisks izdevums «Lietuva» (un tā analogs «Latvija» Viļņā), kas bez liekas kavēšanās mūs iepazīstinātu ar leišu literatūras, mākslas u. c. aktualitātēm. Sākumā «Lietuva» varētu iznākt kā gadagrāmata.

Vēl cits konteksts saistīts ar interesi par turciešu tautām. Pirmkārt Krimas tatāriem. Interese par svešākām kultūrām, ceru, palīdz izsargāties no pseidotautiskiem jūsmas uzplūdiem un tuvredzības. Lai cik debešķīgi klāpes nebūtu apgleznotas auseklišiem, klāpes tomēr paliek klāpes.

Nu protams, arī intīmi liriskais konteksts, kas var pēkšņi atvāzties amplitūdā no divu peļu pīkstieniem «pagrabā aiz miltu maisa» līdz pat dievnama smailei.

Skaidrs, ka katrs no nosauktajiem kontekstiem prasa atšķirīgus izteiksmes līdzekļus, atšķirīgus «būvmateriālus». Gan «Melnajā strazdā», gan «Dzintara galvaskausos» es šos dažādos kontekstus esmu centies «samierināt» ar dzejoļu izkārtojuma (kompozīcijas) palīdzību:

1. nodaļa (allegro) — tagadne, notikumi visapkārt, ikdienas trokšņi, raupja atklātība, publicistiskums, «kā ar bomi pa pieri», trauksmes trompetes, nabaga pioniera aizsērējusi taure, konfiscētas kokles, kuras attiecīgie orgāni izmanto par gaļas dēlišiem, bet nomocīto lāsti kāpj debesīs, un ceļas duna ...
2. nodaļa (andante) — lirika, statika, atplūdi, bēgums, nogurums, iekapsulēšanās, pat hermētisms, dzejoļi kā gleznu parindeņi, bērniības ainiņas aiz aizsalušās rūts ...
3. nodaļa (scherco) — no viegla rotaļīguma līdz pat karātavu humoram, griezīgi smieklī, sērīgums, groteskums, absurdums, arī tagadne, bet «izgriezta uz āru», halucināciju kino, ar fūriju smaidiem aizplīvuroti bezdiobeņi, lamas, gārdzieni, Azraila ēna, kapličas sienu gleznojumi ...
4. nodaļa (fināls) — izlaušanās, apskaidrošanās, jūtot Dievu emanējamies visapkārt, pārļaicīga tumsa, pārļaicīga gaisma, pārļaicīga krēsla, bezgalīga nostalgija, bet arī konkrētība, arheoloģija, dzintars, dzintara kroņus mums atņēmuši, bet dzintara galvaskausus turpinām «valkāt», pāreja no sava savuma uz mūsu mūsumu un vēl tālāk uz Visumu, kurā kā brīža piepildījums uz mirkli uzplaiksnī mūsu katra visesums (jeb visur-būšana), un atkal atpakaļ savā savumā, savā Sembā, savā Vārmē, savās auzās Jauzas krastā, elēģisks himniskums, bet bez pārnopietna gīmja ...
Apmēram tā.

(Nevaru šeit nepieminēt, ka «Melnajā strazdā» pirmā un otrā nodaļa samainītas vietām. Redakcijā ieteica tā darīt, lai aktīvākā pirmā daļa «Zobena ēnā» nekristu cenzoru biedrukungiem acīs un lai brošūriņa tādēļ «neiestrēgtu». No šodienas viedokļa raugoties, protams, nekā TĀDA jau tur nemaz nav. Krimas tatārus grāmatiņas paskaidrojumos kāda roka bija pārtaisījusi par tatāriem, jo vēl 1987. gadā Krimas tatāri bija aizliegtā tauta, viņus nedrīkstēja padomju izdevumos pieminēt.)

3. Tā kā es nepierakstu, kad kādu grāmatu esmu izlasījis, tad nevaru pēc atmiņas pateikt, kuras no tieši pērngad lasītajām man ir patikušas vislabāk. Sacīšu tā: no pēdējā laikā lasītā bez īpašas piedomāšanas prātā nāk Andreja Egliša «Svešais cirvis...», kuru atsevišķā grāmatā noteikti vajag izdot arī pie mums, Jāņa Lejiņa un Valentīna Jakobsona dziļi latviskā proza, Janīnas Kursītes un Harija Hirša literatūrzinātniskās grāmatas, Jānis Rokpelnis... Patīk vērot, kā, atklājoties noklusētiem un jauniem vārdiem, mainās latviešu literatūras hierarhija. Laimīgie skolēni, kam vairs nebūs visi tie sarkankarogotie marasmi jābāž galvā!

4. Nekādu striktu kritēriju man nav. Pirmkārt jābūt valodas izjūtai.

5., 6. Saplūstot trimdas un dzimtenes dzejai, parādoties noklusētiem, agrāk nezināmiem darbiem, kritiķiem jāpalīdz lasītājam orientēties publikāciju gūzmā. Jāsāk nopietni, profesionāli izvērtēt pēdējo gadu daudzās publikācijas. Gribas lasīt darbus, kuros mūsu literatūra tiktu vērtēta gan tuvāko kaimiņu, gan pasaules kontekstā. Varbūt te var palīdzēt mūsu trimdas rakstnieki.

7. Nav ne īpašu cerību, ne bažu.

Guntis Berelis

1. Par teksta un konteksta attiecībām ir rakstīts jau tik daudz, ka pašai konteksta problēmai ir bagāts konteksts, un uz šī konteksta fona vēl kaut ko pateikt par kontekstu — turklāt pāris rindkopās — ir diezgan grūti: droši vien es nepapildināšu kontekstu par kontekstu, bet gan atkārtosu kaut ko tādu, ko jau kāds agrāk ir sacījis, iespē-

jams, atkārtodams to, ko vēl agrāk sacījis kāds cits. Konteksts — tas ir tekstu kopums: teksti rada kontekstu. Savukārt teksta esamība absolūtā tukšumā nav iedomājama (te gan paliek jautājums par to, kā bez konteksta radās pirmais rakstītais teksts, kuru varētu dēvēt par literāru); konteksts rada tekstu: jebkurš rakstītājs sevī uzsūc — apzināti vai neapzināti — ietekmes no viņu aptverošā literārā konteksta un tikai transformē šīs ietekmes jaunā tekstā — tā tad katrā raksta galā ietilpst bezmaz visa literatūras vēsture, jo bez tās šis raksts nebūtu tapis; tāpat arī lasītājs nespēj uztvert no konteksta pilnīgi atrautu tekstu — jauno tekstu viņš var tikai pievienot sevī esošajam kontekstam. Būtībā nemaz nevar runāt par kontekstu kā par kaut ko konkrētu, jo šādā — konkrētā — kvalitātē konteksts nemaz neeksistē, nav iespējams kaut kur — kādā bibliotēkā vai arhīvā — apkopot visus vismaz saglabājušos tekstus (un kur nu vēl tie, kas zuduši). Tāpēc jāizšķir vairāki konteksti. Vispirms — personīgais: viss tas, kas pieder, kas ir izlasīts, — kādai personai. Nākamais — superkonteksts, kurā ietilpst viss rakstītais: tas ir diezgan mīklains un haotisks veidojums, kuru viens cilvēks nespēj aptvert, un tāpēc neviens nezina, kas īsti šajā superkontekstā ir. Tālāk — ideālais konteksts, kurā atrodams arī tas, kas nav sarakstīts, bet kam vajadzētu būt sarakstītam. So tukšumu ietekme (to var arī neapzināties) var būt vēl jūtāmāka nekā reāli esošā konteksta ietekme; vēl vairāk — tukšumi ietekmē reālo kontekstu. Sevišķi daudz tukšu vietu ir latviešu literatūrā, tā tad var sacīt, ka latviešu literatūras konteksts ir potenciāli (tikai) bagāts.

Cilvēks ir tik lielā mērā ieaudzis literārajā kontekstā, ka viņa pasaules redzējumu un uztveri formē literatūra; mūsu pasaule ir literarizēta: mēs vairs neredzam īstenību, bet gan tās sižetu, personāžus, metaforas. Grūti izprast, kāpēc tik populāra ir muļķīgā doma par literatūru kā īstenības atspoguļojumu; daudz pareizāks būtu apgalvojums, ka īstenība — tāda, kādu mēs to redzam, — ir literatūras atspoguļojums. Īstenību ir aizvietojis teksts, kaut vai — romāns, tiesa gan, stipri viduvējs romāns.

2. 1989. gads man bijis diezgan trūcīgs — esmu mīnājis uz vietas, tomēr ar šo mīnāšanos man ir izdevies aizmīnāties prom no iepriekšradītā konteksta: pēc pirmās grāmatas iesniegšanas kļuva skaidrs, ka tādā pašā garā turpināt nav vērts; bez šaubām, rakstīt pēc tās pašas me-

todes, kā tapa «Specfonds» vai «Konveijers», varētu bezgalīgi, bet man tas gluži vienkārši vairs nebija interesanti — es jau labi apzinājos, ko vajag darīt, lai iznāktu kaut kas tāds. Tomēr atrast kādu citu atspēriena punktu izrādījās ārkārtīgi grūti — katrā ziņā skaidrs bija vismaz tas, ka rakstība jāattīra no apnicīgajām sociālajām un politiskajām mežģinēm. Tāpēc arī no prozas vesela gada laikā nav tapis nekas, vien niecīgi uzmetumi. Savā ziņā šī mīņāšanās bija svētīga — tā ļāva realizēt dažas bezmaz jau pusmirušas idejas teorētisko fantāziju jomā; daži nez kāpēc manas teorētiskās fantāzijas dēvē par kritiku, tāpēc atzišos — kā kritiķis esmu absolūts šarlatāns un diletants: es rakstu tekstu, galīgi nerēķinādamies ar kontekstu, rakstu teorētisku apceri tāpat kā prozu. Piemēram, esmu spējīgs it kā nopietnā rakstā apzināti nepatiesi interpretēt faktus, vēl vairāk — starp reāliem faktiem iemaisīt pa kādam izdomātam — lai raksts iegūtu eleganci; tādi jēdzieni kā «patiesība», «atbilstība īstenībai» vai «realisms», manuprāt, attiecībā uz literatūru ir pilnīgi bezjēdzīgi.

3. Izdomādams sevi kā rakstītāju, es, izrādās, būtībā esmu zaudējis visu literatūru — es vairs neesmu spējīgs lasīt «tāpat vien», savam priekam, tāpēc vienkāršie «patīk — nepatīk» kritēriji man tikpat kā atkrit; lasot mani nemitīgi nodarbina doma — «kā autors to ir darījis», un tāpēc var izrādīties, ka paši sarežģītākie un samudžinātākie — līdz ar to arī garlaicīgākie — darbi ir tie «interesantākie» (tas gan nenozīmē, ka «interesanti» nevarētu būt arī sižetiski nospriegoti darbi). Tomēr lasīšana ir literārās uztveres pati nesvarīgākā daļa — galvenais sākas tad, kad teksts ir iemājojis cilvēka apziņā. Apziņa nebūt nav muzejs, kur teksti, aizmiguši mūža miegā, guļ sakārtoti pa plauktiņiem, bet gan nepārtraukta kustība, vibrācija, un iespējams — tikai šīs kustības dēļ ir vērts lasīt.

Domāju, ka 1989. gads latviešu literatūrā, vismaz prozā, ir bijis absolūti tukšs gads — neesmu atradis neko ievēribas cienīgu, vienvienīga pelēcīga vienmuļība — pīļu diķis, kurā retumis pavīd pa košākai spalvai, bet visi no vienas sugas un apbrīnojami līdzīgi cits citam.

5. Bez šaubām, es gaidu un mani interesē, ko par mani rakstīs kritika, sevišķi tāpēc, ka tas notiks pirmo reizi. Tomēr labi apzinos, ko nozīmē uzrakstīt recenziju — tas

nav nekas cits kā vairāk vai mazāk patikama spēlīte; viens un tas pats kritiķis — atkarībā no garastāvokļa un citiem pavisam šķietami nenozīmīgiem apstākļiem — var uzrakstīt pilnīgi atšķirīgas recenzijas — tāpēc kritiku nedomāju uztvert pārlieku nopietni. Tomēr vienādi aizkaitināt var gan muļķīgi slavējoša, gan muļķīgi kritizējoša atsauksme, un mani visvairāk biedē tas, ka vairums latviešu kritiķu ir specializējušies tieši muļķību rakstīšanā.

6. Kritikai nav jēgas — tāpat kā literatūrai un daudz kam citam. Bet pats bezjēdzīgākais ir uzdot jautājumu par kāda eksistējoša objekta, šai gadījumā kritikas, esamības jēgu — ja jau viņš reiz ir, tad tāpēc, ka nevar nebūt. Haoss tiecas sakārtoties — un kritikai ir liela loma šī literārā haosa sakārtošanā; paradoksāli, ka arī kritika un literatūras teorija arī ir tāds pats haoss — līdzās vienlaicīgi var eksistēt neskaitāmas pretrunīgas metodes un teorijas, un, ja haotiski mēģina sakārtot haosu, tad sanāk kaut kas ļoti interesants — tāpēc arī kritika ir un neatmirst (ja varētu izdomāt kādu metodi, pēc kuras varētu sakārtot un klasificēt visus tekstus — arī vēl nesarakstītos — ideālā kārtībā, tad literatūras vairs nebūtu).

Kritikai tagad — kā vienmēr — vajadzētu nodarboties ar literatūru, diemžēl kritika tagad — kā vienmēr — ar literatūru nodarbojas vismazāk. Grūti pateikt, kā tas iespējams, bet gandrīz katrs rakstītājs atrod kādu viltīgu paņēmieni, lai no literatūras pārsvietos uz publicistiku, — un gaudo kā vilks uz mēnesi, bezmaz aizvilksdamies, skan puspasaule, bet jēgas nekādas. Izrādās, ka teksts nav kritikas objekts, bet gan iemesls tukšai muldēšanai. Bet pats dīvainākais ir tas, ka pēc visām šīm runām kritiķis pēkšņi pārsviežas atpakaļ uz literatūru un bez kāda pamatojuma konstatē, kāds tad ir attiecīgais darbs — «labs» vai «slikts».

Manuprāt, vērtējums nebūt nav pats galvenais (tas visvairāk nepieciešams vājajiem darbiem). Kritika nekad nemonāk pie patiesības, bet gan norāda uz domas kustību; būtībā tieši kritika formē literāro procesu — parādības top redzamas tikai tad, kad tiek nosauktas vārdā. Kritikai piemīt ne tikai analītiskā funkcija — ko parasti visvairāk uzsver —, bet arī sintezējošā: kritiķis veido jaunu pasauli (katrs pēc sava ģimja un līdzības), iesaistot konkrēto tekstu intelektuālajā visumā, darba modeli saplūdinot ar literatūras konceptuālo modeli.

Kritisks apcerējums sevī ietver autoru (konceptiju, rakstību) vismaz tikpat lielā mērā kā aplūkojamā teksta autoru. Tāpēc šķietami pareizā prasība pēc objektivitātes ir neizpildāma un nevajadzīga (sevišķi, ja ņem vērā, ka līdz šim par objektivitāti dēvēja kritiķa pakļaušanos ideoloģiskajam kanonam). Daudz nepieciešamāka ir galēja, apzināti sakāpināta subjektivitāte. Subjektivitāte allaž nozīmē atgrūšanos no kaut kā vispārpieņemta, nepārtrauktu domas kustību, dialogu, bet dialogiskums ir viena no svarīgākajām kultūras kategorijām.

Knuts Skujenieks

1. Tagad vispār ir grūti normāli strādāt profesionālu darbu, tāpēc ka nav laika, nav laika tam koncentrēties. Jo visa mūsu politiskā realitāte, kultūras realitāte šobrīd prasa no cilvēka ārkārtīgi lielu sadalīšanos. Visa mūsu dzīvošana ir kļuvusi nestabila — man tāda sajūta, ka stāvu ar kājām nevis uz zemes, bet uz auzu ķīseļa, pamats ir pavisam ļogans. Tajā pašā laikā visi procesi: i sociālais, i politiskais, arī nacionālās apziņas attīstība, arī mūsu valstiskā domāšana un daudz kas cits, — šie procesi attīstās ļoti likumsakarīgi. Es pat teiktu — ļoti optimāli, lai gan reizēm šķiet, ka attīstība ir pārāk lēna.

2. Protams, dažādiem cilvēkiem tas ir dažādi. Man personīgi šī visaptverošā politiskā atmosfēra atstāj nelabvēlīgu iespaidu uz profesionālo darbu, un, starp citu, to es dzirdu vēl no diezgan daudziem. Liela daļa kolēģu — it īpaši dzejnieki — tagad diezgan labprātīgi ļauj, lai šis posms mūsu literatūras vēsturē lielā mērā būtu «norakstāms»; atgriešanās literatūrā nāks vēlāk. Galvenais, ka mums nav ne īpašu militāru, ne diplomātisku konfliktu, nav asinsizliešanas un esam jau ārkārtīgi daudz ko panākuši savas apziņas līmenī. Līdz šim tas mums nav prasījis fiziskus upurus. Un faktiski arī ne tik lielus materiālus upurus. Perspektīvā tie mums acimredzot būs jānes, pie tam — diezgan lieli, bet mani visu laiku zināmā mērā iedrošina apstākļi, ka neatkarīgi no visa, kas ar mums notiek, latviešu tauta, latviešu sabiedrība nekrīt panikā. Lai gan mūs gaida grūtas dienas. Mūs gaida trūkums, posts — ir fizisks, ir zināmā mērā arī garīgs bads. Mums acimredzot nāksies atgriezties pie mūsu paaudzei varbūt pat nepieredzētiem, ļoti primitīviem apstākļiem. Mums jā-

būt uz to gataviem. Un jādomā par to, lai visas minimālās iespējas, kādas tomēr būs, īpaši kvalitatīvi piepildītos. Kaut vai tīri aiz nabadzības — ja varam atļauties publicēt un izdot maz, tam tad nu jābūt sevišķi vērtīgam. Vai tā būs — par to es pagaidām drusku šaubos. Jo šis te konteksts, kāds ir pašreiz, kultūrai nav īpaši labvēlīgs.

Lūk, viena uzskatāma analogija, kas mani reizēm nodarbina, — kāda liela politiska manifestācija, kas pēc savas grandiozitātes un izturētības varētu būt paraugs, bet turpat blakus sarkanbaltsarkanajiem karogiem es redzu plakātus gan ar lāčplēšiem, gan ar spīdolām un daudz ko citu, kas ir apvainojoša kiča līmenī. Sabiedrībā sadzīvo augsti politiski ideāli ar ārkārtīgi zemu estētisko kultūru, cilvēki neredz un nejūt, ka šie momenti ēdas, ka tie nav savienojami. Un tā ir arī nacionālās idejas novazāšana.

— Kā šie vērojumi ietekmēs jūsu darbību?

— Katrā ziņā — man ir diezgan grūti prognozēt, uz kāda pamata pēc visiem šiem procesiem es varētu nostāties. Jo — bet tas varētu izrādīties arī diezgan smags ceļš —, formāli rēķinot, es varētu nokļūt «antipatriotisku» dzejnieku lēģerī. Mani interesē mūsu politiskās un garīgās atdzimšanas, mūsu «dziedošās revolūcijas» (un tā tālāk) morāli ētiskā kvalitāte. Katra šāda revolūcija — tieši tai mutuli un vilni — ir, bez šaubām, stipri pavisā. Un tagad mani interesē jautājums, vai tā iestrādāsies, vai ieliesies stabilos ētiskos principos. Ja tā nenotiks, nāksies cīnīties ne jau ar kaut kādu apspiestību no ārienes. Būs ļoti principiāli jācīnās ar mūsu pašu sabiedrību — augstāku ētisku ideju vārdā. Turklāt es neesmu pārliecināts, vai šinī gadījumā arī tā dēvētā reliģiskā atdzimšana dos cerēto. Jo arī tajā es saskatu diezgan lielu paviršību un virspusību un domāju, ka viena daļa no tiem, kuri šobrīd pilda baznīcas, pie normālākas un stabilākas situācijas tur vairs kāju nespers. Atradīsies, protams, cilvēki, kuri dzīvē ir pārāk dziļi traumēti, pārāk dziļi vilušies un kuriem būs vajadzīgs garīgs balsts un aizbildniecība, bet liela daļa tomēr pašlaik šo ceļu iet zināma protesta vārdā. Bet kas būs, kad pazudīs tie momenti, pret kuriem protestē? Vai visi šie mūsu sīko un lielāko partiju kašķi — ar tādu acīm redzamu patību un egoismu, nerēķinoties ar konkrēto reālo situāciju... Pašreiz tie lielā mērā ir mūsu diletantisma augļi, bet, ja tas ieies mūsos kā sistēma, ja ne vairs demokrātijas ideāli, bet demokrātijas principi neiemieso-

sies mūsos iekšā pietiekami dziļi, tas būs nopietna darba lauks.

— Kā prognozējat savu poētisko reakciju?

— Es, ja tā varētu teikt, esmu rūgts dzejnieks. Un saldāks arī nebūšu. Vienīgi — vai atradīsies iespēja, laiks, situācija utt., kur es varu šo rūgtumu likt lietā pilnvērtīgi, pēc iespējas — neaizvainojot. Nesen es vēl uzskatīju, ka daļēji — bez nodevām atdzimstošajam kristiānismam varētu būt atgriešanās pie tā, bet tagad, redzot, ka mūsu apstākļos arī kristietība pārvēršas par popkultūru, saprotu — arī tas nav mans ceļš. Es nekad neesmu bijis iecentrēts profesionāli filozofiski. Man tas centrējums vairāk ir bijis estētiski ievirzīts. Un tagad savos gados es sāku sev izteikt visādus bezaugļīgus pārmetumus par to, kas būtu bijis, ja būtu bijis. Piemēram, šobrīd es sāku arvien akūtāk just sistemātiskas filozofiskas izglītības vai pašizglītības trūkumu. Tāpat kā es jūtu šīs izglītības trūkumu ļoti daudzās citās jomās.

Vislabākā, visparocīgākā reakcija uz dzīvi man ir liriskā introspekcija. Cilvēks pats ir radītājs, pats ir izpildītājs, pats ir zirgs, pats — kučieris utt., bet viss — caur sevi, caur savām izjūtām. Lirikai vienmēr uzsver tās subjektīvo raksturu. Tomēr uzskatu, ka laba, profesionāla, talantīga lirika ir objektīva stipri vairāk nekā subjektīva. Jo tā dod nobeigtu cilvēka garīgo portretu. Un pēc tam izrādās — jo šis portrets intīmāks, jo tam lielāks vispārības spēks. Līdz ar to vairāk cilvēku, kas sevi tur atpazīst, kas var ar to identificēties.

— Acimredzot notiek lasītāja dzīves pieredzes konteksta saslēgšanās ar dzejoļa tekstu un tajā iefiltrēto pārdzīvojamā kontekstu.

— Jā, tāpēc es jau ilgu laiku — kopš jaunības grieķiem — neesmu nodarbojies ar izteiktu poētisku publicistiku. Es vienmēr esmu izturējies pret to, ko rakstu, patiešām tā privāti, intīmi, pat varbūt konkrētai personai veltīdams. Es pret to vienmēr esmu izturējies ar lielu iekšējo atbildību. To es vienmēr arī pats sev esmu traktējis kā sociālu misiju. Jo, lūk, ar šo publicistisko aktualitāti, ja tā pārmāc visu, cilvēks tiek apzagts. Un dzīve, vismaz manā gadījumā, ir pierādījusi, ka ik cilvēkam tomēr ir ārkārtīgi liela vajadzība pēc mirkļiem, kad viņš tiek uzrunāts ļoti personīgi, ļoti konkrēti. Ir nepieciešamība tieši pēc šādas sarunas, pēc šādas intonācijas.

Ir, protams, vēl viens moments, kuru es varu arī tā vaļsirdīgi pateikt — visus šos gadus esmu bijis uz ļoti liela riska robežas, kad esmu pastāvējis tirā veidā kā dzejnieks, pastāvējis tikai caur impulsu. Visāda veida intelektuāla pieredze tam ir bijusi tikai uzslāņojums, tas nav bijis pamats. Varbūt tas man kā dzejniekam ir palīdzējis nepārvērsties par mācītu strazdu.

Bet vecumdienu maize gan tā nav. Tagad es ar skaudību skatos uz cilvēkiem, kuriem ir kaut kāda solīda akadēmiska nodarbošanās, godājama un cienijama, kas, teiksim, man jau vairs pilnā mērā nav iespējama. Ar kultūras propagandista lomu es gan esmu nodarbojies, bet tie vienmēr ir bijuši sāņus lēcieni. Saglabāt sevi līdz sirmam vecumam kā poētiski vibrējošu būtni dzejnieks diez vai var, lai gan tas būtu mans mūža sapnis. Ja es varētu, teiksim, 60, 70 gadus, varbūt pat 80 gadus rakstīt tādus skaistus un atskaidrotus un savam vecumam piemērotus dzejoļus. Jo es vienmēr esmu skatījies ar tādu gaišu skaudību uz cilvēkiem, kas to ir varējuši. Mūsu pašu literatūrā, piemēram, Elza Stērste. No cittautu literatūras tā ir autore, kuru esmu arī tulkojis, — Desanka Maksimoviča. Skatos uz Gētes piemēru, vēl citiem. Es tikai saku — lai Dievs mani atpestī no marasma!

— Jūsu domas par mūsu rakstniecības organizācijas principiem?

— Tagad faktiski ir nomainījušies visi mūsu pamati zem kājām — gan pozitīvie, gan negatīvie. Mēs taču bijām mācīti dzīvot, arī garīgi pastāvēt un vēl iedot spēku citiem, stāvēdami uz negatīva pamata! Un nu tā arī vairs tādā veidā nav. Jo visa pasaule kļūst nepārredzamāka, viltīgāka, haotiskāka un šobrīd ir likta uz spēles ne tikai mūsu valstiskā neatkarība, bet vispār mūsu tautas, mūsu valodas, mūsu kultūras eksistence. Faktiski tagad mēs visi esam iesaistījušies tādā kā kāršu spēlē uz visu banku. Un galu vēl nevar redzēt. Pie tam es, principā būdams optimists, tomēr kaut kur sev zemapziņā atstāju arī to variantu, ka mēs varam tai spēlē zaudēt. Bet varam arī viņnēt. To grūti paredzēt, bet nespēlēt mums nav vairs iespējas. Tā ka šai ziņā tas ir konteksts, kurš pašreiz nebaro literāru tekstu.

Līdzīgu domu kaut kur izteica arī Māra Zālīte. Viņa pareģoja, ka mana paaudze šodien ietaisīto literāro parādu vairs nenolidzinās; viņa ar saviem līdzaudžiem cer to vis-

maz daļēji atmaksāt, un tad nu visas cerības ir uz nākošo paaudzi.

Vienīgā reālā iespēja strādāt ir absolūti izolēties no šiem procesiem, kas notiek visapkārt, aiziet tādā sfērā, kur būtu iespējams redzēt tos no malas. Varbūt tādā gadījumā būtu iespējams arī apjēgt dziļākas kopsakarības, jo pašreiz mums nav iespējams to izdarīt. Ļoti daudz aktuālu jautājumu jārisina vienlaicīgi. Gadās, ka mums vienlaicīgi ir jābūt piecās dažādās vietās, un vai nu tā ir likumdošana, vai kaut kādu politisko partiju darbība, vai mūsu kultūras politika, teiksim, Rakstnieku savienības reorganizēšana — visas šīs lietas patiešām ir jādara neatliekami, neko nevar vilkt garumā. Piemēram, stipri ir aizgājuši novārtā mūsu kultūras dzīvei tradicionālie starptautiskie literārie sakari, un man lielas aizdomas, ka arī tepat kaimiņos — Lietuvā un Igaunijā — situācija ir līdzīga, ka arī viņiem vairs nav laika sevišķi interesēties, aprūpēt un apkopot literāros sakarus. Un tas pats lielā mērā attiecas arī uz ārzemēm. Pašreiz visu tik kapitāli ir atspieduši malā politiskie un ekonomiskie sakari, ka citi jautājumi ir jāatliek uz vēlāku laiku.

Latvijas apstākļos ir vēl viena īpatnība: visi sabiedriskās aktivitātes procesi mums lielā mērā ir aizsākti zem Rakstnieku savienības karoga, bet tagad — kad ir izveidojusies šāda sabiedriskā doma — mums vajadzēs zināmā mērā cīnīties pret šīs sabiedriskās domas stereotipu. Es esmu par to, lai tagad pie pārkārtotas Rakstnieku savienības mūsu galvenais princips būtu — šo Rakstnieku savienību depolitizēt. Zināmā mērā RS vajadzētu savienot nesavienojamo: pārvērsties par literātu klubu — organizatoriskos jautājumus ierobežot līdz minimumam, pulcēties intereses dēļ, bet — kaut vai uz kādu laiku — savienībai tomēr jāsauglabā arī nacionālās kultūras reprezentācijas funkcijas, pilnīgi no tā atteikties šobrīd mums nav morālu tiesību. Bet savā modeli lai RS joprojām demonstrē internacionālu vienotību, kura citur republikā varbūt pašlaik nav tik uzskatāma. Lai visas politiskās darbības, ieskaitot kompartijas pirmorganizāciju, iziet ārpus RS. Lai RS nodarbojas tikai ar literārām un saimnieciskām lietām kā literātu arodbiedrība.

3. Atzīšos godīgi — jau minēto iemeslu dēļ man nav bijis sevišķi daudz iespēju citīgi sekot līdz grāmatām, lai gan to nav bijis pārlietu daudz. Galvenokārt man ir

iespāidi no preses publikācijām, no radiopārraidēm, televīzijas raidījumiem, un kopiespāids drīzāk skumdina. Jo es vai nu neesmu pierādis, vai esmu atrādis no šāda veida dzejas, neredzu un arī nejūtu īpāši daudz mūsdienīgu elementu tajā. Acīs krītošākā ir kaut kāda aģitācijas dzeja, teiksim, «Atmodā», arī citos preses izdevumos, kas operē ar jau esošiem un tagad vienkārši patapinātiem simboliem — tiem, kas attiecas uz Latvijas neatkarības laiku, klasiskiem Latvijas neatkarības simboliem. Klātpienesums ir ļoti mazs. Objektīvi ņemot, šādās situācijās tas arī nevarētu būt sevišķi liels, jo te ir viens tāds moments, kuru jau iepriekš minējām, un te varam pameditēt par to mazliet vairāk.

Sis, ja tā varētu teikt, vispār nav dzejas laiks. Jo — uz kā ir augusi pēdējā desmitgades dzeja? Kur ir viņas spēks? Tiešākā vai netiešākā veidā tā ir bijusi — pretestības dzeja. Tā izpāudusies ļoti dažādi — gan caur kādu grotesku, satīrisku griezumu, parodiju, ņirdzību utt., gan netiešākā veidā, teiksim, lirikā, kas ir vairāk introspektīva, kur precīzāk iezīmējās nomāktas, iežņāugtas, bet nesalauztas dvēseles garīgais portretējums. Tur ir iekšējās nemājības atklājums, bet tieši tā jau arī ir bijis, kā šī dzeja ir dzīvojusi uzspiestās robežās, tāda garīgā konklēģerī, kurā tā visu laiku centusies šo telpu piepildīt, ar elkoņiem balstoties dzeloņstieplēs.

Pašreiz šīs dzeloņdrātis ir demontētas, t. i., situācija ir līdzīga kā — politiskā ziņā — Austrumvācijā. Tur arī cilvēki tagad nezina, ko nu iesākt. Sai situācijai ir savs sižets, sava dramaturģija, savs emocionālais tonuss, visai šai politiskajai attīstībai ir sava estētika, respektīvi, tai ir visas daiļliteratūras (vai mākslas) pazīmes. Un rezultātā literatūra un māksla nevar to izkonkurēt — vismaz es nevaru iedomāties, kā tas varētu notikt. Personīgi man šāda pozitīva pacēluma moments ir svešs nu jau ilgu gadus. Mans laiks, mans patoss vienmēr ir bijis cits. Tas ir bijis saistīts ar šo konklēģera izjūtu. Tai raksturīgi, ka cilvēks vispīrms ir spiests, pēc tam ir jau apzināti meklējis sevī — jā, tieši sevī — spēka rezerves. Turklāt es vienmēr esmu bijis pārliecināts: intīmās lirikas sociālā loma salīdzinoši nav mazāka par konkrētu sociālu problēmu risināšanu tekstā. Jo tas, ko mēs dēvējam par liriku, daudzos gadījumos ir daudz nozīmīgāks sociāls faktors. Sabiedrībai, cilvēkiem taču ir vajadzīgs ne tikai tiešs atspoguļojums. Klusos, vientuļos, intīmos brīžos viņiem ir vajadzīga arī kaut

kāda garīgas patstāvības, garīgas noteiktības garantija. Cilvēkam ir vajadzīga arī otra cilvēka traģēdija — kā pārdzīvota sāpe, un reizē ar to viņš vieglāk pārcieš arī pats savu sāpi. Es uzskatu, ka dzīves skaistums nemainās no tā, kā mēs dzīvojam, ka literatūrā visa šī problēma nav tik daudz dzīves kā cilvēka problēma. Dzejnieka darbs šobrīd aizbidās citā plāksnē.

— Kāpēc?

— Viens ir tas, ka pašlaik viss sabiedrības noskaņojums ir iecentrēts uz tādu kā optimismu ar grūti paredzamām perspektīvām. Otrs — mēs esam spiesti kā savas tautas pārstāvji un, es nebaidos teikt arī, patrioti iesaistīties šai politikā, šai sabiedriskajā darbībā. Tāpēc jau arī tie cilvēki, kuru mūza tagad ir pieklusināta, pārlietu nežēlojas. Jo to, protams, var kompensēt: ja cilvēks nonāk tādā dzīves un apziņas punktā, kurā spēj it kā no jauna paskatīties un savākt sevi kopā šīs trakās pasaules apjēgu. Līdz ar to viņš arī nonāk pie kādas citas pasaules izjūtas, pie citas pasaules apziņas.

— Arī citas poētikas?

— Jā, arī. Vairāk vai mazāk. Bet, ja šāds process turpinās pārāk ilgi un ja mēs tam pārāk ilgi angažējamies, var gadīties, ka mēs arī savu dzejotprasmī kāds būsim nolikuši uz tēvzemes altāra... tajā pašā laikā apzinoties, cik šāda veida upuri ir ikdienišķi un ka to neviens pēc tam īpaši neatcerēsies un paldies neteiks. Jo tas ir apmēram tā kā ar dienas avīzi: to izlasa vispirms ar lielu sajūsmu, pēc tam saplēš četros gabaliņos un uzdur uz nagliņās.

Tiem cilvēkiem, kas tagad nāks iekšā literatūrā, lielā mērā būs jārada šis dzejas process no jauna. Jo veidojas pārrāvums. Tas pagaidām neattiecas uz konkrētās situācijas apdziedāšanu, bet viena daļa dzejoļu mums principā ir Staļina laika pārļu līmenī. Tikai ar citu orientāciju. Un tā faktiski nav literatūra. Tā ir subkultūra. Nav vēl izveidojusies kvalitatīvi jauna garīgā situācija. Ir viens tāds diezgan zīmīgs vērojums (mums gan tas šķiet arī diezgan sāpīgs) — visos mūsu atjaunotnes procesos jaunatne ir visneaktīvākā daļa. Bet varbūt zemapziņā jaunatne taupa savu enerģiju tam, kas sekos. Tas ir arī kultūras, izglītības jautājums, jo tieši paši jaunie, kas ir visai vienaldzīgi pret sabiedrisko aktivitāti, tomēr interesējas par vēsturi.

Un vēsture ir jāmāca bez šī sirdi plosošā uzrāviena, lai jaunatne iegūtu ļoti stabilu identitātes izjūtu, nesentimentalizējot līdz tādām līmenim, kā mēs to šobrīd darām — un netiekam no tā vaļā. Lai viņi tiešām nepārdzīvo visus šos mūsu procesus kā politisku narkozi, kā tādu politisku kaifu — kā mēs. Arī es, no vienas puses, skatos tā kritiski uz visu, bet no otras — dvēsele, kā mēdz teikt, dzied, un es nevaru nomierināties, arī es esmu visā šajā virpulī iekšā. Cenšos saglabāt tādu principiālu politisku bezpartijību, protams, savas simpātijas un antipātijas neslēpjot, bet vienalga — kritisku distanci saglabāt neizdodas — tā narkotika ir drusku par stipru.

— Un tomēr — kā iekļaujaties šādā noskaņā? Ko rakstāt, ko domājat?

— Dikuma, tukšuma sajūtā cilvēkam kļūst kauns pašam no sevis, ka viņš veltīgi nosit laiku. Tas ir viens no labākajiem stimuliem. Bet tagad nav šī dikā laika, kurā cilvēks justos sociāli nederīgs. Un sociālā derīguma pakāpe — attiecībā arī uz mani — izrādās visai augsta, jo pat tāda lieta kā runāšanās intervijas veidā izrādās vajadzīga. Un es no tā neatsakos, jo vairāk tāpēc, ka daudzos gadījumos man pat nav laika, nav fiziska un garīga spēka koncentrēties nopietniem lielākiem rakstu darbiem. Tagad es mūžīgi nokavēju termiņus, tāpēc uzņemos tikai to, ko varu izdarīt operatīvi un vienā piesēdienā. Konkrēti šai brīdī man ir dažas dienas laika sagatavot apceri par Vairas Viķes-Freibergas folkloriskajiem rakstiem, izstrādāt priekšvārdu Olafa Stumbra grāmatai. Mani ārkārtīgi nomāc šī neiespējamība koncentrēties, un es esmu ļoti paškritisks tai ziņā, ka šādos apstākļos radītam literāram darbam nav vajadzīgās kvalitātes. Nu redzēs, kā ies. Galvenokārt jau es pēdējā laikā labākai sabiedrībai esmu atgādinājis par sevi, tirgotamies ar aizpērnjiem kāpostiem (vienīgais — tādi kāposti jau tik ātri nemaitājas, ar katru uzsildīšanu to kvalitāte pat mazliet uzlabojas!).

Dzeju es nerakstu, jau pirms mēs tā kārtīgi atmodāmies. Faktiski es dzejas rakstīšanu izbeidzu ar «Baltā lakatiņa» iznākšanu (protams, es nebiju tā domājis, ka nu pavilkšu svitru un pārstāšu dzeju rakstīt). Godīgi sakot, tas mani pārāk neiepriecina, tomēr man pastāv arī zināms pienākums pret savā laikā sarakstīto un nerealizēto — darīt to kaut kādā veidā zināmu. Esmu sagatavojis, un tagad tuvākajos mēnešos nāks klajā mana lēgeru laika dzejas grā-

mata «Sēkla sniegā». Atlase tajā diezgan nežēlīga — centos pēc iespējas atlasīt tādus darbus, kuriem nav tikai tālaika aktualitātes piegarša vien. Kuros, manuprāt, ir lielāka vispārcilvēciska vērtība, kuri liecina kaut ko par cilvēku ne tikai tajos un tajos gados, bet par cilvēku vispār. Tāpēc, es domāju, viena daļa lasītāju, saņēmuši grāmatu «Sēkla sniegā», jutīsies mazliet vilušies. Jo tur nebūs pārāk daudz tādu momentu, kur es kāpju uz silķu mucas, plēšu kreklu uz krūtīm un izbrēcu savu dvēseli pret zilām debesīm... Ir bijuši arī tādi dzejoļi, bet šobrīd man ir kauns tos cilvēkiem rādīt. Jo tagad es domāju, ka tie ir tādi vājuma brīži, nevis dzejas šedevri, un ar to, ko esmu darījis tad, es negribu eksponēties kā ar lēgeru dzīves uzskates līdzekļiem. Jebkurā situācijā tas tomēr ir dzejnieka necienīgi. Svarīgāka ir tā dzīves esme, tā dzīves izpratne, ko cilvēks šādos apstākļos iegūst, un tie drīzāk ir vienkārši lēģeros rakstīti nekā lēģeru dzejoļi.

Turpinot sevis eksponēšanu — esmu tieši ar visu lēģeri un tamlīdzīgi savā ziņā bijis labākā situācijā nekā daži mani kolēģi, kurus līdzīga realitāte skāra drusku savādākā veidā, bet kuri nekad ne uz mirkli nav izkrituši no literārā procesa. Šobrīd kā lielu plusu konstatēju to, ka esmu uz kādu laiku bijis izstumts no tekošā literārā procesa. Jo tas man ir devis īpašu atspērienu, un pēc tam es arī neesmu tradicionālā izpratnē šai procesā atgriezies. Esmu palicis tādā autsaidera pozīcijā. Un faktiski no šī literārā procesa — arī tad, kad tas bija tāds intensīvāks, — es netiku sevišķi smēlies. Visa tā smelšanās man tomēr ir bijusi no sevis un no manas likteņa nostabilizētas pasaules. Un tagad, kad stabilitāte pagaisusi, viss atkarīgs no tā, vai man izdosies savākties atpakaļ uz vienkārša pamata, ko varētu raksturot kā praktisku eksistenciālismu. Bet tās bija ne tikai manā lēģeru garīgajā eksistencē, tas lielā mērā bija arī labākajā latviešu literatūras un īpaši — dzejas daļā. Tas katrā ziņā nebija nekāds socreālisms, tas bija vistīrākais eksistenciālisms. Tā bija tiešām tāda garīgas pretestības kustība, visas apkārtējās realitātes nepieņemšana. No tās nevarēja izolēties, bet varēja to nepieņemt. Tās neakceptēšana. Tieši tāpēc laikam arī bija iespējama tik ātra ļoti lielas rakstnieku daļas iesaistīšanās visos šajos procesos. Jo viņi iekšēji bija tam gatavi. Viņiem nebija nekādu ilūziju, viņiem viss par šo sabiedrību, kura brūk un kuru «jāsagrauj», bija skaidrs.

— Gan šajos procesos, gan tagad, gan vienmēr — cik daudz jums ir nozīmējis tas, ko raksta citi?

— Man vienmēr ir bijuši tādi kā favorīti — autori, kurus esmu pārlasījis diendienā un vakarvakarā. Tur šis tas ik pa laikam ir mainījies. Atceros, Maskavā studēdams, šādā veidā es lasīju Frici Bārdū. Tas man stāvēja uz naktsгалдиņa. Šādā veidā es lasīju arī Aleksandru Bloku, Konstantīnu Ildefonsu Galčiņski no poļu dzejas, vēl vienu otru autoru. Pēc tam es konstatēju, ka viņus esmu izsmēlis. Vai, piemēram, ja savā laikā es redzēju Frici Bārdū kā vienu no nacionālā stila pīlāriem, tad tagad es viņā redzu arī klasisku dekadentu. Līdzīgas pārvērtības notika arī Bloka uztverē.

4. Starp citu, tie man lielā mērā ir stihiski izstrādājušies no manas darbības kritikā, un viens no galvenajiem pamatprincipiem — tas ir organiskums. Iecerei ir jāizpaužas maksimāli organiskā veidā. Tur nevajadzētu būt nedz kaut kādam piespiedienam, nedz uzslāņojumam, nedz kaut kam citam. Cilvēka, sacīsim, liriskai atklāsmei ir jānāk absolūti bez aizspriedumiem. Bez aizspriedumiem jau valodā. Var lietot viskautko, ieskaitot mazmājiņas repertuāru, var lietot, vienalga, ko, — visu, ja tas ir vajadzīgs, ja dvēselei pēc tā prasās. Un tajā pašā laikā var lietot arī augsti cildenus saukļus, folkloras vai pasaules kultūras parafrāzes. Tikai lai šis lietojums nav pašmērķīgs. Lai dzejā nekas nav tišām.

Cilvēks, teiksim, grib būt inteligentāks, nekā viņš ir. Temperamentīgāks. Bet vajadzīgs maksimāls dabiskums — lai viss ir izdzīvots. Un — jātiek līdz tādai pakāpei, lai katrs beidz labot savu tekstu ar pārmērīgu redakktūru. Lai cik vien iespējams organisks ir sākotnējā impulsa nospiedums dzejā. Faktiski tad nevar vairs atšķirt emocionāli juteklisko no intelektuālā vai filozofiskā plāna. Jo tā jau ir tā bagāža, ko cilvēks ir sakrājis, un — tāds nu viņš vienkārši ir. Nevis kaut kā speciāli.

Ja man ir rakstīšanas brīdis, iedvesma, vai nezinu pat, kā to saukt, pirmais, ko es izjūtu, — tas ir nākamā dzejoļa apjoms. Es to saistu, varbūt nosacīti un metaforiski, ar iekšējo elpošanu — dzejolim ir jābūt iekšējās (vai garīgās) elpošanas garumā. Cik tās elpas ir, cik tās pietiek, tik arī būs. Jo apjoma maiņa dod vēl arī uztveres un domāšanas maiņu. Ja man jāraksta kaut vai raksts, pirmais, ko es prasu, ir apjoms, jo es domāju pilnīgi dažādi atka-

ribā no tā. Dzejoli tas netiek formulēts, vienkārši — izjūts, bet tā izjūta ir vēl spēcīgāka.

Man vismaz liekas, ka neesmu šai ziņā kļūdiņies, jo tādā vai citādā aspektā to ir pamanījusi arī kritika un lasītāji, kam šādas problēmas interesē. Pēdējos gados man bijis ļoti daudz dzejoļu, kuru melnraksts bija balts, kuros vispār nebija labojumu. Lai gan es dzejoļus galvā nesaceru, saceru tos tikai ar papīra lapu priekšā.

Var jau būt, ka tas ir profesionālisms, lai gan dzejnieka profesionālisms — tā jau ir tāda absolūti netverama lieta, vārdu sakot, maksimāla paļaušanās pārdzīvojuma impulsam. Gluži par mistiku to varbūt nevarētu saukt, bet drusku radniecīga izjūta ir: es paļaujos. Es pat nezinu, vai tā ir balss no kaut kurienes vai kas cits, bet šī iekšējā paļāvība ir: gan tas impulss pats labāk zinās, ko nu es tur vēl izgudrošu. Apmēram tā. Un es jau uzskatu, ka dzejniekam, it sevišķi lirīķim, tas ir optimālākais stāvoklis. Protams, tas prasa ilgus gadus mehāniska priekšdarba. Tāds man arī ir bijis. Un lieliem posmiem. Tāpat visādu attiecīgu estētiku apgūšana, kuras pēc tam ir vai nu nobirušas nost kā zviņas, vai ir iefiltrējušās kaut kur zem apziņā. Bijis daudz kā tāda, ko esmu izmetis ārā. Paliek — prieks, gandarījums par dzejoļa rakstīšanu, kas nesaistās vairs ne ar kādām citām kategorijām.

— Kā jūs komentētu pašlaik samērā populāro atziņu par dzejas politizēšanos?

— Mēs jau te runājām — par politiskās situācijas poetizēšanos. Dzejā izveidojas otrāds process. Personīgi man liekas, ka dzejai šajā situācijā vajadzētu lielā mērā depolitizēties. Ne tik daudz norobežojoties no realitātes, cik saskatot tajā mūžības jēgu. Vai, teiksim, fundamentālu cilvēcisku konfliktu. Fundamentālu cilvēcisku patiesību. Jo tieši šobrīd mums būtu ļoti vajadzīga tautas un sabiedrības audzināšana, protams, ne primitīvā veidā. Vajadzētu dziļākā veidā celt augšā un apzināt tautas pozitīvo garīgo kodolu, kāds neapšaubāmi ir katrai tautai, arī latviešiem. Jo šobrīd bez tā mēs kaut kā pārlietu mētājamies. Vai nu uzskatām, ka esam Dieva svētīta tauta, kurai nepiemīt ne grēks, ne netikumi, vai arī — Dieva piemeklēta, Dieva nosodīta tauta. Mēs dikti izspilējam mūsu uzskatu plurālismu un mūsu nesaderību savā starpā, lai gan tā ir absolūti normāla parādība mazai tautiņai, mazam graudiņam starp lieliem dzirnakmeņiem. Protams, tas nenožīmē, ka

tā vienmēr ir slavējama. Šajos trakajos laikos iegūt iekšējās stabilitātes izjūtu — tas ir ļoti grūti. Un tas gan nav tikai dzejas, tas varbūt ir citu žanru uzdevums — mums vajadzētu aptvert vēsturiskās tragēdijas, kas notikušas ar tautu; bet tas mums jādara daudz nosvērtāk un vīrišķīgāk, nekā mēdzam to darīt. Jo pašreiz par visām šīm manifestācijām un tā tālāk mēs vēl neko nemaksājam, tas viss mums nāk «par brīvu», un rodas zināma viegluma ilūzija, ka mēs te jebkuru ar cepurēm nomētāsim. Mums joprojām ir diezgan grūti izstrādāt (un izturēt) civilizēta cilvēka nacionālo apziņu, jo mūsos tomēr sēž iekšā pietiekoši daudz instinktīva šovinisma, kas nedara godu nevienam — ne lielas, ne mazas tautas cilvēkam.

Paredzu, ka pēc visām šīm norisēm fantastiskās dzejas popularitātes Latvijā vairs nebūs, tā kļūs neiespējama. Būs, protams, cienītāji, bet viss tas poētiskais potenciāls — tas jau te lozungos būs iztērēts. Un tad cilvēki dabūs dzirdēt vairāk paši par sevi rūgtas, reizēm pat nepatikamas patiesības, sāpīgas patiesības. Nevis par to, kas ir noticis, bet tieši par sevi. Un augs neizpratne starp plašo lasošo publiku un dzejnieku.

6. Domāju — kritikas loma šai ziņā būtu — būt kritiskākai. Jāpieaug. Vispirmām kārtām jāceļ tās interpretācijas līmenis. Kritikai jāprot saskatīt reālas vērtības un jāprot šīs vērtības izgaismot arī lasītājiem. Jo var rasties diezgan daudz neizpratnes, ja reālas vērtības aiz kaut kādas nemotivētas nepatikas vai neizprotamas estētikas, vai vēl kaut kā cita var lasītājiem paslidēt garām. Kritikai būtu jānāk palīgā tiem cilvēkiem, kuri grib saprast. Tikai tādā gadījumā būtu jārunā principiālāk, bez atļaidēm, jāapkaro literārās spekulācijas, lai cik aktuālos un cildenos lozungos tās izpaustos.

— Kā jūs vērtējat šādu atzinumu: kritikas nav, bet nav taču arī literatūras!

— Es domāju, ka tie nav tik cieši saistīti jēdzieni, kā šķiet pirmajā mirklī. Vairs neatceros, kas — laikam kāds franču kritiķis — savā laikā teicis tā: par literatūras līmeni sabiedrība spriež ne tik daudz pēc pašas literatūras, cik pēc kritikas līmeņa. Šajos vārdos, manuprāt, ir liela patiesība. Tieši kritika arī uz nepilnvērtīgas literatūras materiāla var — kā mūsu gadījumā varētu — ļoti daudz izdarīt. Jo drīz vien sāksies nopietna cīņa starp kultūru un popkultūru jeb subkultūru. Tautas masas tagad ir

iekustinātas, ieslīgst atpakaļ snaudā viņas negribēs. Bet tauta prasis savas gaumes, savas estētikas, savu garīgo vajadzību apmierināšanu. Un jau tagad mēs varam redzēt — prasis subkultūru. Neattaisnojami strādā tie, kas varētu šo procesu mazināt, kas faktiski izdabā publikai. Teiksim, gan radio, gan televīzijā skan ārkārtīgi daudz visādu skaistu sentimentālu (un arī ar vēsturisku vērtību) ziņģu. Bet to muzikālais un poētiskais līmenis ir tik zems, ka tās varētu pasniegt vairs tikai kā vēstures dokumentus. Taču tās tiek pasniegtas kā mākslas vērtība. Un nu jau tā ir it kā dominante. Tas nozīmē sabiedrības gaumes noplicināšanu, turklāt ar svētiem, patriotiskiem lozungiem. Mēs šai ziņģai esam pazaudējuši kaut kādu intelektuālu līdzsvaru, kas bija jāuztur. Mūsu preses izdevumi lielā mērā vairs nepilda savas kultūras funkcijas, visi iet stihijas pavadā. Es jau saprotu arī to, ka mūsu pozitīvo jūsmu laikā neviens nav pārāk ieinteresēts kritikā, arī analītiskā vārdā. Nav ne laika, ne patikas — un arī emocionāli neņemam pretī, ja nākas par kaut kādām parādībām runāt šerpāk. Un zināmā mērā psiholoģiski es pats arī šobrīd jūtos tā kā ar aizsietu muti. Acīmredzot man šī lieta jāpieņēma — ja es vēl būšu spējīgs strādāt — drusciņ vēlākam laikam.

Viens tāds ļoti pozitīvs ieguvums, par kuru gan vēl varam runāt tikai nākotnes formā, solās būt Leona Briēža ieceru piepildījums žurnālā «Grāmata» — tā, cik saprotu, ir iecerēta kā principiāla alternatīva mūsu pašreizējai kultūras realitātei. Tas nenozīmē — izvairīties no aktualitātēm, bet jebkuru aktualitāti izlaist cauri nopietnam un stabilam kultūras filtram. Ļoti svētīgi, ka Leons šajā savā piegājienā ir maksimālists. Bet jāreķinās arī ar to, ka šobrīd no mūsu rakstošās sabiedrības varēs dabūt mazāk, nekā gribētos. Tad nu jānorij tas krupis un jāreķinās ar realitāti, un salīdzinoši jau nebūs tik slikti, ja izdosies uzturēt spēkā šo maksimālisma principu. Ja daudzi cilvēki sapratis, ka pastāv prasības, un izspiedis no sevis, cik vien tobrīd varēs, tādā gadījumā būs cerība uz zināmu kultūras atveseļošanu. Sāks veidoties kulturālāki orientieri, atkal radīsies piedāvājums. Faktiski jau arī mūsu literatūras labākajos gados, kas gan iekrīt stagnācijas laikā, mūsu eksistences poētisko piegājienu interpretācija un atšifrēšana tomēr visu laiku ir bijusi uz stipri provinciāla līmeņa. Un atsevišķi izrāvēni, ko veikuši mani kolēģi (Leons Briedis, Uldis Bērziņš, arī jūsu padevēģais

kalps), tomēr ir tikai tādi izrāvienī. Un vairāk mēs arī nebijām spējīgi, jo galu galā tik intensīvi izrāvienī mūsu apstākļos arī noēd cilvēku.

Ir mums tomēr atsevišķi autori, kas tam visam ir tikuši pāri. Vienu no pirmajiem es te noteikti nosauktu Intu Caklo. Viņa ir ārkārtīgi intelektuāla kritiķe, tai pašā laikā viņa neintelektualizē; tas ir tāds kritikas optimums. Viņa rakstot nepolemizē — viņa šim etapam ir pāri. Rakstot tikai par aktuālām lietām, viņai nav nekādas vajadzības tās aktualizēt. Pati savā pasaules uztverē viņa var paņemt nepieciešamos izskaidrojumus. Faktiski no katra Intas raksta es vienmēr kaut ko jaunu uzzinu — un it īpaši daudz es uzzinu tad, ja viņa ir kaut kādā veidā mani pašu apcerējusi. Tur ir noteikti kādi divi trīs aspekti, kuri man bez viņas palīdzības nebūtu ienākuši prātā.

5. Es nevaru žēloties — kritika mani ir lutinājusi. Jā, arī — sapratusi. Protams, sapratnes pakāpes ir dažādas. Reizēm izrādās — un tas mani drusku skumdina —, ka tā sapratne ir pārāk elementāra. Sai sakarā man bija saruna ar Valdi Ķikānu. Viss bija forši, katram jau patik mazliet glaimu, taču viņa un vēl citos traktējumos mani pārsteidz tas, kā es tieku uztverts. Es jau neesmu pret to, ka autoru zināmā mērā identificē ar tā dēvēto lirisko varoni, dzejas cilvēku vai kā nu kurš to sauc — visi termini ir stipri neveiksmīgi; tomēr tā ir cilvēka paša subjektīvi radīta pasaule, un kritikai ir pilnīgas tiesības darīt radītāju par to abildīgu un arī analizēt tādā veidā. Bet kā manas dzejas pamatvērtība tiek uzsverta harmonija — un tāpēc arī par mani pašu runā kā par harmonisku cilvēku.

Es gan tik labās domās par sevi neesmu. Uzskatu, ka tur drīzāk tiek palaists garām nepamanīts dziļāks un spēcīgāks dzenulis — tieši disharmonija, kas ir visam apakšā. Reāli eksistējoša disharmonija, kura ilgojas pēc harmonijas. Un tieši šeit arī veidojas liriskā konflikta mezgls. Es piekritu — zināmā mērā tā jau varbūt ir domāšana, kas ļoti tuvu folkloriskajai, teiksim, arhetipu domāšana, un pretrunas, ieskaitot pat stilistiskas, ir norealizējušās kaut kādā vienībā. Es neatceros, kurš no kritiķiem, analizējot stilu, teica, ka es ļoti bieži veidoju savus salīdzinājumus uz kontrastiem, uz absolūti savstarpēji izslēdzošos jēdzienu pamata. Ja sabīda kopā un teksta līmenī realizē tādu nesavienojamu vienotību, tad dziļākais stimulš tam arī ir ilgas pēc nesavienojamā vienotības.

Otrkārt, kritika pārāk bieži uzsver manu tradicionā-

lismu. Esmu liels tradīcijas cienītājs, tikai man neeksistē principiāla atšķirība starp pagātni, tagadni un nākotni, un tas dod klātbūtnības efektu. Lielumliela daļa vērtētāju neuztver, ka tā vienlaicīgi ir arī moderna dzeja — gan bez moderna ancuka.

Te ir runa arī par mūsdienu cilvēka dvēseles drāmu. To ir sajutusi Inta Caklā, bet citi konflikta momentu dzejā redz mazāk. Es to arī neizspīlēju, tāpat arī visādus poētiskus atradumus es necenšos eksponēt. Sai ziņā es neesmu revolucionārs, es esmu tas sabotieris, kas ber smiltis vagonu bremsēs. Es domāju, ka tā novatorisma pakāpe, kas man ir, nav īpaši jāizrāda. Šajā sakarā gan Osvalds Kravalis reiz mani atmaskoja kā ļoti viltīgu. Sak, pirmo reizi lasot — forši dzejoliši un tā tālāk, otrreiz lasot — jāpaliek domīgam, un tikai pēc tam ir redzams, kas viss tik tur ir sabāzts iekšā! Godīgi sakot, es to nedaru tišām, acīmredzot tas ir iestrādājies tai manā organikas principā. Katrā ziņā — ja man ir iespējams nerunāt skaļāk, es to nedaru. Ja man ir iespējams nerunāt vairāk, lieku punktu. Tāpēc es varu dzīvē paplāpāt, tā ir kompensācija attiecībā pret dzeju. Dzejas blīvums — tas arī izaug ar laiku. Izrādās, ka daudzās lietās, par kurām kādreiz sāpēja sirds, par kurām arī dzejā esmu blāvis, — ar laiku izveidojas tādas stipri pieņemošākas attiecības pret dzīvi un pret pasauli. Varbūt pat arī fatālākas, kaut gan neesmu pārliecīgs iracionālists šai ziņā. Bet neesmu arī tik racionāls, lai nepaļautos arī kādiem ārējiem spēkiem. Esmu kaut kur tā pa vidu.

Es pieļauju, ka nav viegli tikt ar maniem tekstiem galā. Jo es tos reizēm vērtēju kā profesionāls atdzejotājs. Un es labprāt nenovēlētu atdzejojot Skujenieku, tas patiesi ir šausmīgi grūts darbs, kaut arī es tur nejūtos vainīgs...

— Pakomentējiet sīkāk — ko vēl redzat ar atdzejotāja aci?

— No tulkotāja vajadzīga ļoti apzinīga pieeja un patstāvība: viņam jānoskaidro, ko uzskatīt par svarīgāko, un jāiet pa to ceļu, un nedrīkst zūdīties par zaudējumiem. Tulkojumā teksts zināmā mērā jāprimitivizē, tur nekā nevar darīt, un es pret to neiebilstu. Jo daudz sliktāk ir tad, ja latviskais tekstiņš valodas ziņā un arī citādi ir stipri vienkāršs, bet to paņem un stipri uzpuķo. Ir vajadzīgs ļoti pamatīgi tai tekstā iedzīvoties un tad uzņemties drosmi atslāņot to, ko uzskata par vajadzīgu. Tur ir nepieciešamas diezgan pamatīgas latviešu valodas zināša-

nas. Jo parindenī — vai nu autors pats to taisa, vai cits — tur jau viens pats rupjš atslāņojums vien ir, viss pārējais aiziet atkritumos. Man ir ļoti simpātiski leišu tulkojumi, protams, arī tur ir vienkāršoti un pārprasti momenti, bet tas ir tik skaisti un eleganti uztaisīts (Sigīts Geda), ka man pašam tas patik. Viņa atdzejojumos parādās izteikti letonismi, kādus leitiski nekad neteiktu; piemēram, kādā Egila Plauža dzejoļa atdzejojumā viņš ir paņēmis un tāpat bez tulkošanas un skaidrošanas ielicis iekšā tādu latviešu jēdzienu kā «mārtiņprozes», lai gan šāda jēdziena viņiem nav. Latviešu tekstā tas ir elementārs, parasts vārdlietojums, bet leitiski — tas skan lepni. Tur ietveras kaut kāds poētisks noslēpums, tā ir vesela jauna pasaule, un es arī neesmu pret šādiem piegājieniem, ja vien tie neaizved galīgi šķērsām no autora virzības.

— Vai, gaidot poētisko impulsu, rakstot dzeju, meklējot precīzo vārdu, esat domājis par to, ka gribat būt latviskās mentalitātes paudējs, piederīgais, sastāvdaļa?

— Teikšu ļoti prozaiski: pats galvenais un svarīgākais pēdējos gados, kad esmu rakstījis dzeju, ir bijusi vēlēšanās, lai šis vai tas dzejolis, teiksim, patik vienai dailīai būtnei. Lai tas viņu kaut kādā veidā iepriecinātu vai sajūsminātu, lai tas padarītu viņu labvēlīgāku pret mani vai vienkārši liktu drusku paraudāt. Ja mēģinām padomāt, tad šādā bērnišķīgā elementārisma ir liela jēga iekšā. Jo galvenais man ir tas, ka svešs cilvēks pēc tam dzejoļus uztver tā, it kā šī būtne, pie kuras es vērsos, ir viņš pats.

Un tāpēc es domāju, ka vienlaicīgi esmu arī sociāli atbildīgs. Ir kaut kādi sliekšņi, kuriem ne tik daudz ar prātu — cik ar izjūtu es nevaru kāpt pāri. Piemēram, es nespēju paust ļoti prastu egoistisku aizvainojumu. Pat ja es gribētu, man no tā dzejolis neiznāktu. Jo es jau redzu arī, ko dara citi, un dažu labu esmu ķēris uz to, ka pat it kā efektīgi, spoži uzrakstīts dzejolis ir — niecīgs. Un nepiedodošs. Un nepiekāpīgs. Un šausmīgi patīgs. Kad es biju vēl jaunāks un skaistāks, šādi dzejoļi mani stipri ietekmēja. Bet tagad tie mani vairs neietekmē.

Aizvainojumam, protams, ir jāizpaužas, un acimredzot arī man tas ir parādījies, bet šim aizvainojumam tad ir jābūt daudz dziļākam.

Grandiozas norises, sarkanbaltsarkankarogoti mītiņi, fantastiskas peizāžas, piemēram, Armēnijas kalni, kas cilvēku pilnīgi iemida zemē ar savu varenumu, — tas viss

manī paliek tīri kā iespaids, ko varu pastāstīt, bet dziļāk neietekmē. Un reizēm kāds siks štrunta kašķītis — «kāpēc tu esi paņēmis manu lācīti» — kļūst par dzejai izšķirošu momentu. Grūti pateikt, kas cilvēkam katrreiz tos kanālus paver.

Es nevarētu teikt, ka neesmu šai ziņā neko mācījies no tautasdziesmu ētikas pieredzes. Jo esmu atradis, cik skaisti tas ir apjēgts un pateikts, ka neņem un neprasi vairāk, kā tev ir vajadzīgs. Ir man tāds ļoti iemīļots motīvs, ko bieži citēju: «Ja tautām zemi griesti, / Necel augstu ugun-tiņu.»

— Tur jau laikam pamatā ir attieksme pret jebkuru citu kā sev līdzvērtīgu.

— Varbūt. Tajā pašā laikā — šo motīvu, kas izskatās skaists, balts un cildens, tā altruistiski vien es arī nevērtētu. Jo viss ir saistīts, un šajā mirklī varbūt vienkārši notiek sevī paša garīga pasargāšana. Bet es jau neslēpju arī to (jo noslēpt jau tāpat nevar), un to filtru, kas nošķir svarīgo no nesvarīgā, — to jau tāpat neviens precīzi noteikt nevar.

Dzeja — tā ir vislabākā cilvēka būtības realizācija. Uzskatu, ka manā dzejā, lai arī cik estētiski pastarpināti tas būtu, ir vairāk patiesības par mani nekā manā ikdienas dzīvē un sadzīves praksē. Pēc šāda principa es uztveru arī citus dzejniekus. Man ļoti maz interesē, cik viņam sievu vai vīru bijis, kāds viņš ir bijis kašķis un skandālists vai skopulis, — ja viņš ir spējis no visas savas dzīves izvilkēt ārā poētisku kvintesenci, atklāsmi, tad acīmredzot tomēr tas ir viņa esamības centrs.

— Jā gan — ja nav aizspriedumu. Ja nav ne poētiskas, ne cilvēciskas augstprātības.

— Nu jā, es uzskatu, ka vispār kalpošana mākslai ir — pazemība. Bet ļoti principiāla pazemība: nevis pret mākslas vērtībām, kas ir uzkrātas, ne pret visu attīstību kopumā. Tā ir pazemība pret radošo impulsu. Reizē ar to attieksme kļūst absolūti nepazemīga, varbūt pat — bet tikai ne augstprātīga! — tā var būt absolūti noraidoša vai nepieņemoša, vai, no malas skatoties, it kā familiāra ar milzīgām kultūras vērtībām. Jo tai brīdī es jutos absolūti idents ar kolēģi, vienalga, vai tas būtu Puškīns vai Dante, vai tamlīdzīgi.

7. Situācija ir dīvaina: mums tagad sāk rasties un velns

viņu zina no kādām pažobelēm sameklē papīru rokā un visu ko citu — viens izdevējs pēc otra. Ar izdošanu, protams, lielas problēmas, bet sākam nu apgūt to, kas bijis aiz septiņiem zieģeļiem, pazaudēts, aizmirsts; un, tik lielā kopumā nesabalansēts, tas veido sabiedrībā retro skatījumu. Arī rakstošam cilvēkam tas padara dzīvi grūtu, jo ar mirušiem klasiķiem ir grūtāk konkurēt nekā ar dzīviem līdzbiedriem. Bet būs jākonkurē. Taču mums vēl joprojām i normālai kultūrai, i saimnieciskai dzīvei, i literatūrai — nav starta laukuma. Es, piemēram, nelieku tik lielas cerības uz nacionālās neatkarības pasludināšanu (par kuru es arī, protams, esmu kā par labāko formu), ka šis akts atrisinās visas galvenās problēmas. Mums tomēr ir svarīgāk noskaidrot vispirmām kārtām mūsu resursus, mūsu bagātību un mūsu nabadzību, lai zinātu, kā varam kustināt rokas un kājas. No tā būs atkarīga mūsu kultūrpolitika: kāda būs mūsu grāmatizdošana, mūsu preses tirāžas, preses profils un reizē arī tas, ko šajā presē drukās. Mums katrā ziņā būtu vajadzīga arī akadēmisko aprindu attīstība, kuras visu laiku ir ļoti trūcis, un tas, kas notiek pašreiz, vēl ilgi šo aprindu kustību nesekmēs. Vienkārši mēs būsīm pārāk trūcīgi, lai radītu tām bāzi. Akadēmiskas aprindas, bez šaubām, var pastāvēt arī trūcīgos apstākļos, pat blokādes apstākļos — ja vien tās jau ir. Jo inteligents cilvēks, profesionāls inteligents, savu inteligenci nezaudē arī dubļos un mēslos. Bet dubļos un mēslos izveidoties intelligence tik vienkārši nevar. Kā audzināt jaunos, orientēt viņus uz akadēmisku ievirzi apstākļos, kad cilvēki savās kabatās grabina un skaita kapeikas? Tajā pašā laikā tas patiesi ir gandrīz vai vienīgais mūsu nācijas garīgās dzīvības jautājums. Un arī mēs — es gan negribu teikt, ka mēs esam kādi sevišķi profesionāli inteligenti, jo arī mēs to visu esam pa visādām ratu pakaļām un pažobelēm salasījušies, bet nu vismaz ar to, kas ir sakrāts, — mēs ilgi vēl nedabūsīm sēdēt godīgi pie saviem rakstāmgaldiem un dzejot, pēc vispārīgām politiskām propagandām mums būs vēl jānodarbojas ar kultūras propagandu. Šai ziņā mums visiem būs vajadzīgs piesardzīgs optimisms un liela veselība (un redzēs vēl, kā ies, jo tie abi ir liels deficīts).

4 LITERĀRĀS DZĪVES HRONIKA

VALDEMĀRS ANCĪTIS

Literārā dzīve 1989. gadā

I. Literārā dzīve republikā

Rakstnieku savienības sastāvs, vadība un izdevumi

RS biedru kopskaits 1988. gada beigās — 228.

1989. gadā par biedriem uzņemti:

1. martā — Aivars Freimanis (1936), prozaīķis, kinodramaturgs,
Jānis Lejiņš (1954), prozaīķis,
Ingus Liniņš (1955), tulkotājs,
Tamāra Liseka (1948), tulkotāja,
Andra Neiburga (1957), prozaīķe,
Vladimirs Svirskis (1924), prozaīķis,
Aija Vālodze (1957), prozaīķe;
20. decembrī — Ļubova Aljorova (1946), tulkotāja,
Viola Avdoņina (1935), tulkotāja,
Harijs Gailītis (1941), tulkotājs,
Zane Rozenberga (1948), tulkotāja.

Gada laikā miruši 6 biedri: Valdis Grenkovs, Arvīds Grigulis, Alberts Jansons, Boriss Kuņajevs, Egons Līvs, Ziedonis Purvs.

RS biedru kopskaits 1989. gada beigās — 232.

27. novembrī RS pilnsapulcē no RS priekšsēdētāja pienākumiem pēc paša lūguma atbrīvots Jānis Peters, par priekšsēdētāju ievēlēts Imants Auziņš.

20. decembrī RS valdes sēdē no RS sekretāru pienākumiem pēc pašu lūguma atbrīvoti Lilija Dzene, Māra Misiņa, Anna Zīgure un Guntis Valujevs. Par RS sekretāru ievēlēts Ilgonis Bērsons. Tai pašā sēdē atļauts RS vadītājiem pieņemt līgumdarbiniekus RS kongresa sagatavošanai.

Decembrī RS ietvaros nodibināta Latvijas Detektīvu un politisko romānu autoru asociācija; par tās prezidentu ievēlēts Andris Kolbergs.

11. janvārī ievēlēts jauns Tulkotāju sekcijas prezidijs, priekšsēdētāja — Solveiga Elsberga.

19. oktobrī ievēlēts jauns Drāmas sekcijas prezidijs, priekšsēdētāja — Lelde Stumbre.

Decembrī — Daugavpilī — darbību atjauno Latgales literātu apvienība; par tās vadītāju ievēlēts Osvalds Kravalis.

In memoriam

1988. gadā miruši:

27. septembrī — *Kārlis Priedītis* (1938—1988), žurnālists un literāts.

1989. gadā miruši:

13. janvārī — *Laimonis Stepiņš* (1927—1989), bibliogrāfs un literāro sakaru pētnieks.

2. februārī — *Vladimirs Juriks* (1924—1989), valodnieks.

3. februārī — *Jānis Bauga* (1902—1989), grāmatniecības un preses darbinieks.

Martā — Beļģijā — *Leons Paklons* (1926—1989), sabiedriska darbinieks un literāts.

Martā — VFR — *Jānis Bucenieks* (Francis Skoda, 1909—1989), rakstnieks.

1. aprīlī — *Egons Līvs* (1924—1989).

5. aprīlī — *Viktors Kalniņš* (pseud. Kalve, 1913—1989), svešatnes literāts, kas dažus gadus pirms nāves bija atgriezies dzimtenē.

7. aprīlī — *Boriss Kuņajevs* (1922—1989).

Maijā — *Osvalds Pladers* (1906—1989), vācu dzejnieks, dzīvoja Latvijā.

19. maijā — *Eduards Jaunvalks* (1901—1989), literāts un esperantists.

3. jūnijā — *Pauline Judeiko* (1901—1989), atmiņu grāmatu autore.

3. jūnijā — *Felīkss Skudra* (1931—1989), latviešu dainu atdzejotājs krievu valodā.

3. jūnijā — *Fēlikss Zvaigznons* (1950—1989), žurnālists, «Skolotāju Avīzes» redaktors.

4. jūnijā — *Elfrida Smite* (1909—1989), valodniece.

5. jūnijā — ASV — *Edmunds Zirnītis* (1911—1989), filologs un dzejnieks.

7. jūnijā — ASV — *Jānis Trops* (Trūps, 1924—1989), latgaļu literāts.

13. jūnijā — *Valdis Grenkovs* (1927—1989).

17. jūnijā — *Jānis Simsons* (1947—1989), mākslinieks, žurnālists.

5. jūlijā — ASV — *Edgars Andersons* (1910—1989), vēsturnieks un literāts.

7. jūlijā — *Boriss Hiršfelds* (1913—1989), radiožurnālists un scenārists.

13. jūlijā — *Ziedonis Purvs* (1923—1989).

26. jūlijā — *Vladislavs Urtāns* (1921—1989), arheologs un literāts.

Jūlijā — ASV — *Lidija Mūrmane* (dz. Lielbikse, 1923—1989), botāniķe un dzejniece.

22. augustā — *Alberts Jansons* (1915—1989).

12. septembrī — *Valentīns Skulme* (1922—1989), aktieris un literāts (dramaturģija).

5. oktobrī — *Arvīds Grigulis* (1906—1989).

23. oktobrī — *Mirdza Burgmeistere* (1922—1989), literāte un esportiste.

12. novembrī — *Otomārs Rikmanis* (1928—1989), dzejnieks un prozaiķis.

13. novembrī — ASV — *Jāzeps Lelis* (J. Purmalīts, 1907—1989), valodnieks un rakstnieks.

16. novembrī — *Josijs Kublanovs* (1916—1989), kinodramaturgs.

Novembrī — *Elvira Vankina* (1905—1989), dzejniece (religiskā dzeja).

2. decembrī — *Alberts Plānics* (1904—1989), skolotājs un literāts.

5. decembrī — *Emīlija Soida* (1924—1989), valodniece.

28. decembrī — *Jānis Matulis* (1912—1989), bibliofils un novadpētnieks, «Šanas» biedrības vēsturnieks, Rietekļa biogrāfs, veltījumdzejoļu krājējs.

30. decembrī — *Jānis Kučers* (1901—1989), novadpētnieks un kultūrvēsturnieks.

Zanis Unāms (1902—1989), žurnālists un literatūrvēsturnieks.

Memoriāli

Atklātas piemiņas plāksnes:

Maijā — Cēsīs, vācu kapos — grāmatniekam *Oskaram Jēpem*;

3. septembrī — Bērzmuižas Pikšās (Dobeles raj.) — valstsvīram *Kārlim Ulmanim*;

9. septembrī — Aizputē, pie mājas, kur viņš dzīvojis, — folkloristam un dzejniekam *Fricim Brīvzemniekam*;

24. septembrī — Lejasciemā, Skolas ielā 3 (Gulbenes raj.) — dzejniecei *Tīrzmalietei*;

1. oktobrī — Cēsīs, L. Katrīnas ielā 14 — dzejniekam *Andrejam Pumpuram*.

Pieminekļi:

Maijā — Ābeļu c. Jaunzemjos (Jēkabpils raj.) — dzejniekam *Jānim Akurateram* (tēlniece Olīta un arhitekts Teodors Niguļi);

17. jūnijā — Eglainē (Daugavpils raj.) — *Vecajam Stenderam* (tēlnieks Indulis Folkmanis);

Augustā — Rīgā, Ziedoņdārzā — atjaunots piemineklis dzejniekam *Aleksandram Čakam*;

7. septembrī — Liepājā — dzejniecei *Mirdzai Ķempei* (tēlniece Ligita Ulmane, arhitekte Inguna Rībena);

Oktobrī — noslēdzas Madonas rajona izpildkomitejas, Kultūras fonda, Rakstnieku, Mākslinieku un Arhitektu savienību un Kultūras komitejas rīkotais konkurss par priekšlikumu rakstnieka *Rūdolfa Blaumaņa* piemineklim Ērgļos (Madonas raj.). Otrā prēmija — tēlniekam Bruno Strautiņam un arhitektam Edgaram Krūmiņam, trešā prēmija — tēlniekam Oļegam Skarainim, arhitektiem Andrim Kronbergam un Arnim Kleinbergam.

Nosaukumi

Latvijas PSR Ministru Padomes lēmumi:

5. jūlijā — par *Baumaņu Kārļa* vārdu Viļķenes skolai (Limbažu raj.);

18. augustā — par *Viļa Plūdoņa* vārdu Kuldīgas 1. vidusskolai.

Ielas un bulvāri:

27. maijā — viena no Iecavas ielām (Bauskas raj.) nosaukta par *E. Virzas* ielu;

Oktobrī — Rīgas pilsētas izpildkomiteja pārdēvē

Padomju bulvāri — par *Aspazijas* bulvāri,

Marijas ielu (daļēji) — par *Aleksandra Čaka* ielu,

Gorkija ielu — par *K. Valdemāra* ielu;

18. novembrī — Rēzeknē Stahanova iela pārdēvēta par *F. Trasuna* ielu.

Stipendijas un prēmijas:

Septembrī — piešķirtas pirmās *Herberta Dorbes* prēmijas — Ventspils rajona skolotājiem;

nodibināta *Ata Kronvalda* prēmija, to piešķirs skolotājiem, kas organizē skolēnu zinātnisko darbu;

nodibināta *Anša Lerha-Puškaiša* prēmija, to piešķirs par darbiem latviešu folkloristikā.

Novembrī — nodibināta *Krišjāņa Valdemāra* stipendija, to, sākot ar 1990. gada janvāri, piešķirs Latvijas Jūras akadēmijas studentiem.

Piemīņas pasākumi

Ikgadējie:

22. februārī — 27. zinātniskā konference Jāņa Endzelīna atcerei «Vārdnīcas šodien un rīt».

17. martā — 25. Artura Ozola diena «Baltu filoloģija Latvijas Universitātē».

Septembrī — Raiņa Dzejas dienas Rīgā un rajonos.

22. septembrī — Lielvārdē — ikgadējā zinātniskā konference Andreja Pumpura atcerei.

31. oktobrī — ikgadējā zinātniskā konference Krišjāņa Barona atcerei «Sensenos laikos un vēl šo baltu dienu» (par vēstītāju folkloru).

4. decembrī — ikgadējā zinātniskā konference Andreja Upīša atcerei ar tai sekojošiem prozas lasījumiem.

Pārējie:

6. janvārī — «Lāčplēsis», literāri muzikāla kompozīcija. 1988. gada 20. decembrī Maskavā parādītā uzveduma atkārtojums Rīgā (veltījums «Lāčplēša» simtgadei).

20. janvārī — Edvarta Virzas 105. dzimšanas dienai veltīts vakars.

12. martā — Pētera Damberga 90. dzimšanas dienai veltīts sarīkojums.

17. jūnijā — Eglainē (Daugavpils raj.) — Vecā Stendera 125. dzimšanas dienai veltīti pasākumi; augustā tādi arī Sunākstē (Stučkas raj.).

Augustā un septembrī — Egona Līva 65. dzimšanas dienai veltīti pasākumi.

3. septembrī — Bērzmuižas Pikšās (Dobeles raj.) Kārļa Ulmaņa atcere.

8. septembrī — Dzejas diena Edvarta Virzas Billītēs (Bauskas raj.).

9. septembrī — Dzejas diena Alberta Sprūdža Dekšārēs (Varakļānos).

14. septembrī — Rīgā, Meža kapos — Jāņa Čakstes atcere.

Novembrī — Lēdurgā (Limbažu raj.) un Rīgā — Garlība Merķeļa 220. dzimšanas dienai veltīti pasākumi.

12. decembrī — Talsos — Kārļa Zariņa 100. dzimšanas dienai veltīts vakars.

Gada laikā — dažādās vietās — latviešu Bībeles tulkojuma 300 gadu atcere.

Gada laikā — dažādās vietās — Zentas Mauriņas atcerei veltīti pasākumi.

Gada laikā (visvairāk novembrī) — Latgalē — Franča Trasuna 125. dzimšanas dienai veltīti pasākumi.

D a ž ā d i f a k t i

13. janvārī — nodibināta Latvijas Kultūras fonda Raiņa studija;
31. janvārī — prokurora paskaidrojums RS partijas pirmorganizācijas birojam Klāva Elsberga nāves lietā;

7. februārī — Liepājā — laikrakstā «Leņģina Ceļš» publicēts ierosinājums («Tas mūs apkauno!») izslēgt no RS Arvidu Pelši, ierosinājumu parakstījuši Olafs Gūtmanis, Eriks Kūlis, Vinifreds Kraučis un citi Liepājas literāti;

jūnijā — nodibināta Egona Līva literārā mantojuma un piemiņas saglabāšanas komisija, tās priekšsēdis Eriks Hānbergs;

jūnijā — Siguldā — atklāta keramiķes Māras Auzas izstāde, veltīta Kaudzītes Reiņa «Izjuriešiem»;

septembrī — Valkā — nodibināta Jāņa Cimzes biedrība;

oktobrī — bērnu diksilenda ansamblis «Talsu Sprīdiši» (vadītājs Jānis Osītis) publicējis aicinājumu «Visas pasaules Sprīdiši, apvienojieties!». Aicinājuma nolūks — izveidot kolekciju «Sprīdītis mākslā un sadzīvē».

Nominācijas un apbalvojumi

Apbalvojumi

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda raksti:

- 7. februārī — *Gunāram Biberam*,
Vilnim Eihvaldam, literatūrzinātniekam;
- 14. februārī — *Montai Kromai*;
- 28. februārī — *Kārlim Skruzim*, žurnālistam un tulkotājam, izdevniecības «Avots» direktoram;
- 31. martā — *Evaldam Valteram*, aktierim un tulkotājam;
- 15. augustā — *Margaritai Stārastei*, grafiķei un bērnu grāmatu autorei,
- 22. augustā — *Valdemāram Ancitim*.

Godanosaukumi

Latvijas PSR Tautas skatuves mākslinieks —

- 30. jūnijā — *Pēteris Pētersons*.

Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks —

- 24. martā — *Māra Zālīte*,
- 28. martā — *Jurijs Abizovs*,
- 4. aprīlī — *Ingrīda Sokolova*,
- 11. aprīlī — *Knuts Skujenieks*,
- 24. maijā — *Maija Augstkalna*.

- Latvijas PSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks —
16. augustā — *Aina Blinkena*, valodniece.
Latvijas PSR Nopelniem bagātais žurnālists —
26. septembrī — *Eriks Hānbergs*.

Zinātniskie grādi

1988. gadā:

19. oktobrī — filoloģijas zinātņu kandidāte —
Zigrīda Fride — par pētījumu «18. gs. dzeja».

1989. gadā:

7. aprīlī — Zinātņu akadēmijas akadēmiķis —
Viktors Hausmanis, Valodas un literatūras institūta
direktors.

Reabilitācijas

- Aprīlī — reabilitēta un no jauna partijā uzņemta *Marija Sūmane*;
maijā — PSRS Augstākās Tiesas lēmums reabilitēt *Knutu Sku-
jenieku*.

Vēlēti amati

26. martā par PSRS tautas deputātiem ievēlēti:

Viktors Avotiņš,
Marina Kostņecka,
Jānis Peters.

10. decembrī par Rīgas pilsētas padomes deputātu ievēlēts *Armands
Melnalksnis*.

Ievēlēti par Latvijas PSR Augstākās Padomes komisiju locekļiem:

24. augustā — komisijā likumprojektam par apziņas brīvību —
Andris Vējāns, Māra Zālite;

24. augustā — komisijā likumprojektam par tautībām —
Roalds Dobrovenskis, Knuts Skujenieks, Jānis Stradiņš;

22. septembrī — valodu komisijā —
Vladlens Dozorņevs, Andra Neiburga, Arturs Priedītis (Daugav-
pils Ped. inst. Latv. val. un lit. katedras vadītājs), *Arturs Snips*.

Brāļu kapu komitejā:

- maijā par šīs komitejas priekšsēdi ievēlēts *Gunārs Priede*.

Zurnālistu savienībā:

4. februārī par savienības priekšsēdētāju ievēlēts
Viktors Avotiņš, par viņa vietnieku —
Eriks Hānbergs;

19. decembrī — *Viktors Avotiņš* pēc paša lūguma atbrīvots no ZS priekšsēdētāja pienākumiem.

Maijā — par laikraksta «Apskats» redaktoru nozīmēts *Eriks Hānbergs*.

Latvijas Tautas frontes domē:

8. oktobrī — par LTF domes locekļiem ievēlēti:

Viktors Avotiņš, Vladlens Dozorcevs, Marina Kosteņecka, Romāns Pussars (literatūrvēsturnieks), *Jānis Škapars* (literatūrkritiķis);

14. oktobrī par LTF domes valdes locekļiem ievēlēti:

Jānis Škapars (valdes priekšsēdētājs), *Vladlens Dozorcevs*.

Rīgas Latviešu biedrībā:

14. janvārī — par RLB priekšnieku ievēlēts *Andris Kolbergs*.

Konkursi un prēmijas

Janvārī — RS un izdevniecības «Liesma» kritikas grāmatu konkursā prēmijas par iesniegtajiem manuskriptiem nepiešķīra, tām domāto summu sadalīja divu grāmatu autorēm — *Janīnai Kursītei* («Laikzīmes dzejā») un *Dacei Ūdrei* («Nomods»).

Bijušās Preses komitejas organizētajā PSRS 70 un Latvijas PSR 50 gadiem veltītās prozas konkursā 1., 2. un 3. prēmiju nepiešķīra, veicināšanas prēmiju piešķīra darbam ar devīzi «Mūžs»; žūrijas blakslēmums — līdzīgus konkursus vairs nerīkot, jo gaužām reti tajos parādās darbi ar mākslas vērtību.

Kinoskatītāju balvas 3 filmām ar latviešu autoru scenārijiem: 1. «Šķērsiela» (scen. *Tāļivaldis Margēvičs*), 2. «Vai plankumi vēsturē balti» (*Miervaldis Bīrže*), 3. «Dievs, tava zeme deg» (*Andreja Eglīša* dzeja).

Februārī — republikas Komjaunatnes prēmija — *Gundegai Repše* (stāstu krājums «Koncerts maniem draugiem pelnu kastē», romāns «Ugunszīme» un romāns-eseja «Pieskārieni»).

«Lielā Kristapa» medaļa filmai «Cerība» (*Tāļivaldis Margēvičs*);

«Lielais Kristaps» 3 filmām: 1. «Šķērsiela» (*Tāļivaldis Margēvičs*), 2. «Skatāmpanti» (*Roze Stiebra*), 3. «Par mīlestību pašreiz nerunāsim» (*Eriks Lanss*).

Jūnijā — RS, žurnāla «Zilīte», laikraksta «Pionieris» un Bērnu fonda konkursā «Isā proza bērniem»: 3. prēmija — *Viļai Gunei* («Aitu pasaka») un *Mārai Cielēnai* («Ziemeļu bikses»), veicināšanas prēmija — *Kristapam Kaparam* (Sergejam Kaņivecam — «Glupais āpsis»)

un «Negaiss»), *Pēterim Skudram* («Notikums ar vardi»), *Valdim Grenkovam* («Ak, šī Dina!»), *Gaidai Laudānei* («Kāpeles Repša piedzīvojumi») un *Inesei Krastiņai* (Ušackai — «Stāstiņi ar Piki-Piki piedalīšanos»).

Jūlijā — «Dadža» humoresku konkursā: 1. prēmija — *Ainai Pāvulītei* (Katrīnei Bozis — «Uzpurnis»), 2. prēmija — *Normundam Dimantam* («Audzinošais sods»), 3. prēmija — *Aivaram Vindavam* (Ventam — «Plurālisms»).

Augustā — par republikas Valsts prēmijas kandidātiem apstiprināti: Alberts Bels, Vizma Belševica, Lilija Dzene.

Septembrī — RS, žurnāla «Skola un Ģimene» un Rīgas rajona agrofirmas «Ādaži» stāstu konkursā par tematu «Zemnieka tikuma atdzimšana Latvijā»: 2. prēmija — *Annai Grahoļskai* («Jurgu diena») un *Guntai Micānei* («Se, kur līgo priežu meži»), 3. prēmija — *Mildai Geidānei* (Ābolai — «Birzītes»), *Indrai Veidemanei* («Anna») un *Monikai Zīlei* («Prātu izdzīvojis»), veicināšanas prēmija — *Ainai Eglītei* («Uzdrikstēšanās»), *Aleksandram Freimanim* («Tēva mājas»), *Irinai Graudiņai* («Šūpuļdziesma»), *Sarmai Kočānei* («Pasaciņa»), *Inesei Krastiņai* (Ušackai — «Dārziņš»), *Maijai Kreklei* («Tukšās mājas»), *Ingeborgai Krustkalnei* («Kalnasvilpes») un *Guntai Micānei* («Viršu vainags»).

Novembrī — Latvijas PSR Valsts prēmijas — *Albertam Belam* (par romānu «Cilvēki laivās») un *Lilijai Dzenei* (par monogrāfijām «Aktieris pret paša gribu», «Vai tavs mūžs kam lieti der» un «Aktiera Jāņa Kubiļa atbildes»); presē publicēta piebilde: «Latvijas PSR Valsts literatūras, mākslas un arhitektūras prēmiju komiteja dara zināmu, ka Vizma Belševica (Elsberga) no kandidātu saraksta tika izslēgta, ņemot vērā viņas izteikto vēlēšanos.»

ZA Andreja Upīša prēmija literatūras zinātnē — *Harijam Hiršam* («Prozas poētika»).

Decembrī — A. Kronvalda prēmija pirmoreiz piešķirta 9 pedagogiem, viņu vidū — *Dzintrai Paeglei* (Jauno filologu skolas vadītājai) un *Dzintrai Knohenfeldei* (Rīgas raj. Baldones vidusskolas latviešu valodas un literatūras skolotājai).

Žurnāla «Rosme» īso stāstu konkursā: 2. prēmija — *Imantam Bremzem* («Jaunsaimnieki») un *Egilam Lukjanskim* («Vecs rēķins»), 3. prēmija — *Dzintrai Zuvavskai* («Krupītis») un *Ingeborgai Krustkalnei* («Divritenis»), veicināšanas prēmija — *Albertam Ozoliņam* («Man-

tinieks»), *Gaidai Baļukai* («Magnetofoņs») un *Borisam Jakovičam* («Vēl otru tasīti kafijas...»).

Filmas un izrādes

Filmas

Carmen horrendum. (Šausmu dziesma.) Ingridas Sokolovas scen.

Ceļš. Leļļu filma. I. Elerta scen.

Cerība. Dokum. filma. Tālivalža Margēviča scen.

Divvalodība. TV filma. Igora Šuvajeva scen.

Ilmārs un Marina. Dokum. filma. Tālivalža Margēviča scen. (Par Ilmāru Blumbergu un Marīnu Janāu.)

Māja bez izejas. Pēc Vladlena Dozorčeva lugas «Brokastis ar nezināmo».

Mana paradīze. Leļļu filma. Arnolda Burova un Jāņa Rokpeļņa scen. (Par Aleksandru Čaku.)

Meklējiet rakstos! Pop. zin. filma. Ivara Skanstiņa scen. (Veltījums Latvijas grāmatas 400 gadiem.)

Padomju Latvija. Kinožurnāla 29. numurs. Piedalās Jānis Peters. (Veltījums Andreja Pumpura «Lāčplēša» simtgadei.)

Par mīlestību pašreiz nerunāsim. Ērika Lansa scen. pēc Andra Kolberga romāna.

Sēklis. (Vainas pakāpe.) Jurijs Kaļeščuks scen.

Skatāmpanti. Bērnu filma. Rozes Stiebras scen.

Svešais. Bērnu filma. Alvja Lapiņa scen.

Varbūt tomēr izdzīvosim? TV filma. (Par Valsts bibliotēku.)

Vārti. Dokum. filma. Anša Epnera scen. (Par Kārli Zāli.)

Vecā jūrnieku ligzda. (Zītaru dzimta.) Alvja Lapiņa un Viktora Lorenca scen. pēc Viļa Lāča romāna.

Origināllugu un dramatizējumu iestudējumi

Saišinājumi: t. — teātris, TT — Tautas teātris, k. n. — kultūras nams, t. n. — tautas nams, dr. ans. — drāmas ansamblis, sk. — skola, v-sk. — vidusskola, TV t. — Televīzijas teātris.

Reinis Ādmidiņš. Mūsu laikmeta ainiņas. Satīrisku radioraidījumu cikls.

Ādolfs Alunāns. Pašu audzināts. Ugāles dr. ans. (Ventpils raj.)

Aspazija. Ragana. Jūrmalas TT. — Rudens lakstīgala. Radio t. — Sidraba šķidrauts. TV t., Kuldīgas TT.

Antons Austrīņš. Garā jūdze. Radio t.

Jānis Baltvilks. Kas mūs pazīst? Dzejas kompozīcija. «Druvas» k. n. (Saldus raj.)

Fricis Bārda. Kam savu dziesmu es dziedu. Lūcijas Baumanes kompozīcija. Jaunatnes t.

Vizma Belševica. Henricus Lettonicus. TV t. — Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām. Radio t.

Miervaldis Birze. Piektais bauslis. TV t.

Dina Bitēna. Kur mēs bijām jeb Latvietim jau nevajaga daudz. «Kabata».

Rūdolfs Blaumanis. Andriksons. Pazudušais dēls. Eglaines t. n. (Daugavpils raj.), TV t. — Pēc pirmā mītiņa; Sestdienas vakars. Nacionālais t. — Trīnes grēki. Dailes t., Eglaines t. n. (Daugavpils raj.) — Ugunī. Jāņa Kalniņa opera. Nacionālā opera. — Zagļi. Pļaviņu k. n. (Stučkas raj.)

Anna Brigadere. Čaukstenes. Seces k. n. (Stučkas raj.) — Kad sievas spēkojas. Nacionālais t., Dobeles k. n. — Lolitas brīnumputns. TV t., Balvu TT. — Lugu fragmentu kompozīcija. Kompozīcijas autore Dzintra Kociņa. Tērvetes k. n. (Dobeles raj.) — Maija un Paija. Pionieru pils TT, Jaunauces t. n. (Saldus raj.) — Princese Gundega un karalis Brusubārda, Valmieras t.

J. Cimermanis un *Māris Putniņš*. 80 dienās ap Zemeslodi. (Pēc Zila Verna.) Leļļu t.

Aleksandrs Čaks. Psihiskais uzbrukums. «Mūžības skarto» u. c. darbu motīvi. Dramatizējuši Juris Rijnieks un Uldis Ašmanis. Liepājas t.

Augusts Deglavs, *Elina Zālite*. Vecais pilskungs. Liepājas t., Bauskas TT.

Minna Dišlere. Kraujēnu mantinieki. Valmieras t.

Herberts Dorbe. Triks un Traks. (Pēc Rūdolfa Blaumaņa «Velniņiem».) Kaķenieku k. n. (Dobeles raj.)

Anšlavs Eglītis. Homo novus. Andreja Jansona mūzikls. Operetes t. — Kazanovas mētelis. Dailes t., Radio t.

Zenta Ergle. Ance un Tince leiputrijā. «Druvas» k. n. (Saldus raj.)

Ārijs Geikins. Donžuāna savaldišana. Alūksnes TT, Liepājas Metalurgu TT.

V. J. Gregri (*Valdis Grēviņš* un *Jānis Grīns*). Latvijas karalis jeb Cilvēks, kam visi parādā. Radio t.

Aleksandrs Grīns. Tobago. Radio t.

Gatis Gudets un *Juris Zvirgzdiņš*. Jubilejas gads. Jaunatnes t.

Eriks Hānbergs. Kartupeļu stāsti. Radio t.

Tina Hercberga un *Pāvils Sēnhofs*. Zvēru koncerts. Leļļu t.

Kārlis Ieviņš. Putras Dauļa precības. Liepājas t., Kļintaines k. n. (Stučkas raj.)

Jānis Jaunsudrabiņš. Ansis Auns. Sērenes k. n. (Stučkas raj.) — Dzīvās un nedzīvās puķes. Radio t.

Jānis Jurkāns. Durvis. TV t. — Kamīns. VEF TT.

- Jānis Kalniņš*. Ifigēnija Aulidā. TV t. — Kasandra. TV t.
A. Kehre. Brāļu karš. Radio t.
Andris Kolbergs. Sieviete laivā. Dramatizējusi Skaidrīte Strade.
 Madonas TT.
Andris Kolbergs un *Andrejs Skailis*. Muzikanti, kāzu valsī! Siguldas TT.
Vilis Lācis. Zeme un jūra. Radio t.
Zentas Mauriņas grāmatu radiolasijumi.
Aida Niedra. Anna Dzilna. Radio t.
Nelliņa Ozoliņa. Nepazīstamā. (Pēc A. Moruā motīviem.) Dailes t.
Hermanis Paukšs. Klusuma brīdis beidzas. Kuldīgas TT. — Uzma-
 nību — aital Dobeles k. n.
Valdis Pavlovskis. Dāvana. Leļļu t. — Maza, zaļa varde jūrā.
 Leļļu t.
Gunārs Priede. Normunda meitene. Vaboles k. n. (Daugavpils
 raj.) — Saniknotā slieka. Alūksnes TT. — Smaržo sēnes. Lielvārdes
 TT, Ventspils TT.
Jānis Purapuķe. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. Radio t.
Pauls Putniņš. Ar būdu uz baznīcu. Aizputes TT, Jelgavas TT,
 Smiltenes TT. — Lopu skaitīšana. Beļavas t. n. (Gulbenes raj.) —
 Pie puķēm — kur ģimenei pulcēties. Dzeržinska k. n. TT Rīgā, Jē-
 kabpils TT.
Rainis. Pūt, vējiņi. VEF TT.
Māra Ritupe. Tēva meita. VEF TT.
Pāvils Rozītis. Valmieras puikas. Radio t.
Valdis Rūmnieks. Jūras vējš. Radio t.
Valdis Rūmnieks un *Andrejs Migla*. Upe nesa ozoliņu. Jelgavas TT.
Augusts Saulietis. Vienprātības komiteja. TV t.
Kārlis Skalbe. Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties. Radio t. —
 Kaķīša dzirnavas. Dramatizējis Laimonis Purs. Stendes TT. — Zaļā,
 klusā Jāņu krēslā. Radio t.
Raimonds Staprāns. Četras dienas jūnijā. Dailes t. (izrādes Rīgas
 pilī).
Lelde Stumbre. Kronis. Nacionālais t., Lubānas k. n. (Madonas
 raj.) — Kuģītis miglā. «Kābata». — Nākošpavasār. Jēkabpils agro-
 firmas TT. — Zīmējumi smiltis. Madonas TT, Smiltenes TT.
 Sitā, brāji, dzīvodami. Tautasdziesmu spēle. «Kābata».
Ojārs Vācietis. Astoņi kustoņi. «Straumes» k. n. (Saldus raj.)
Sandra Vensko. Pagalms. Liepājas t.
Nora Vētra-Muižniece. Princese uz zirņa. Ogres TT. — Trīs labas
 lietas. TT «Spridītis» Valmierā.
Eduards Vulfs. Līnis murdā. Dvietes dr. ans. (Daugavpils raj.),
 Līksnas k. n. (Daugavpils raj.)

Inese Zandere. Vai jums garšo marmelāde? Bērnu dzejas kompozīcija. Arņa Miltiņa mūzika.

Elina Zālīte. Maldu Mildas sapņojums. Vecbebru sovhoztehnikuma dr. ans. (Stučkas raj.) — Mūžīgi vīrišķais. Jelgavas TT.

Māra Zālīte. Dzīvais ūdens. Jēkabpils TT, Jelgavas 4. v-sk.

Monika Zile. Divas nedēļas pie visa gatava. Aizputes TT.

Mārtiņš Ziverts. Aksts. Liepājas t. — Čūska. Dailes t. — Ķīnas vāze. Liepājas TT.

Apspriedes, semināri, izstādes, sarīkojumi u. c. notikumi

(Notikuma vieta, ja tā ir Rīga, nav uzrādīta.)

1. janvārī — stājas spēkā LPSR MP 1988. g. 28. dec. pieņemtais lēmums «Par autoratlīdzības likmēm par literatūras un mākslas darbu izdošanu».

3. janvārī — ZA, LVU un Partijas vēstures institūta organizētā diskusija par jaunlatviešu kustību.

5. janvārī — LKP CK plēnums, runā arī Jānis Peters.

8. janvārī — Latgales kultūras biedrību savienības dibināšanas kongress.

14. janvārī — Rīgas Latviešu biedrības atjaunošana.

17. janvārī — RS pilnsapulce, kandidātu izvirzīšana PSRS tautas deputātu vēlēšanām.

28. janvārī — atceroties Kārļa Ulmaņa Draudzīgo aicinājumu, «Literatūra un Māksla» publicē Kārļa Sebra aicinājumu dāvināt skolu bibliotēkām grāmatas.

Janvārī — Universitātē atjaunota Latvijas vēstures katedra; «Aršenālā» izstāde «Lāčplēsis» (mākslinieku velte eposa simtgadei).

5. februārī — biedrības «Ziemeļblāzma» atjaunošana.

7. februārī — Zurnālistu savienības ārkārtējais kongress.

11. februārī — Neformālās Tautas frontes 2. kongress; NTF kļūst par Tautas frontes Radikālo apvienību.

11. februārī — Friča Brīvzemnieka Latviešu folkloras biedrības nodibināšanās.

11.—12. februārī — Daugavpilī — Latgaliešu kultūras biedrību savienības rīkota zinātniska konference par latgaliešu valodu un kultūru.

18.—19. februārī — Ogrē — LNNK I kongress.

21. februārī — Daugavpilī — Kultūras padomes un LTF izbraukuma sēde.

25.—26. februārī — VAK 1. saiets.

26. februārī — Latvijas Izglītības biedrības dibināšanas konference.

3. martā — Andreja Upīša muzejs uzsāk literāru sarīkojumu ciklu «Brīvē laistās grāmatas».

6. martā — aktieru pikets pie LKP CK nama, atbalstot TV, radio un demokrātisko presi.

12. martā — 250 000 cilvēku mitiņš Daugavmalā.

25. martā — sēru gājiens pie Mātes tēla Brāļu kapos.

25. martā — RS atklāta partijas sapulce — par politiskām aktualitātēm un Valodu likuma projektu.

26. martā — Doma draudze atgriežas savā baznīcā.

30.—31. martā — radošo savienību plēnums «Vīnes konference. Cilvēks un tautu tiesības Latvijā».

Martā — Valodas svētku pasākumi.

1. aprīlī — atjaunota Filologu biedrība.

2. aprīlī — nodibināta Latvijas atdzimšanas partija (Juris Vidiņš).

11. aprīlī — Latvijas ev.-lut. baznīcas ģenerālsinode; par arhibīskapu Ērika Mestera vietā ievēlēts Kārlis Gaillītis.

11.—12. aprīlī — ZA Valodas un literatūras institūta rīkota jauno zinātnieku konference.

15. aprīlī — Latvijas Dejas asociācijas dibināšanas konference.

15. aprīlī — Latvijas Fotomākslinieku savienības nodibināšana.

15. aprīlī — Latvijas Zēlsirdības fonda dibināšanas konference.

15. aprīlī — atjaunota Brāļu kapu komiteja.

26. aprīlī — RS atklāta partijas sapulce.

27. aprīlī — ZA diskusija par jaunlatviešu kustību un tās vērtējuma deformācijām 50.—60. gados.

Aprīlī — Cēsīs — Grāmatu, valodas un teātra svētki.

5.—6. maijā — LPSR AP sesija. Pieņemts LPSR Valodu likums, lēmums par Valodu likuma spēkā stāšanās kārtību un lēmums par pasākumiem, kas veicami, lai radikāli uzlabotu latviešu valodas mācīšanu republikas iedzīvotājiem.

5. maijā — Latvijas bibliotekāru 3. kongress un Latvijas Bibliotekāru biedrības atjaunošana.

14. maijā — pieminekļa atklāšana Meža kapos ebreju dzīvību glābējam Zanim Līpkem.

17. maijā — «Musses» zālē — literārs sarīkojums, veltīts latviešu Bībeles 300., Vecā Stendera 275. un Garlība Merķeļa 220. gadadienai.

18. maijā — LTF organizēts mitiņš pie Brīvības pieminekļa Tbilisi 9. aprīļa traģēdijas upuru piemiņai.

19. maijā — atklāta rehabilitēto grāmatu izstāde.

19. maijā — Latvijas Grāmatu draugu biedrības 4. kongress.

22. maijā — Nacionālās operas 70 gadu jubilejas svinības.

23.—24. maijā — Kultūras fonda Ētikas un apziņas brīvības komitejas rīkota konference «Gars dara dzīvu».

27. maijā — Latvijas Kultūras fonda kongress, fonda atdalīšanās no PSRS Kultūras fonda.

29. maijā — LNNK ārkārtējais kongress.

29. maijā — LPSR MP lēmums par 20. Dziesmu svētku sarīkošanu 1990. gadā Rīgā.
30. maijā — Galvenās enciklopēdiju redakcijas atklāta partijas sapulce izteic neuzticību redakcijas galvenajam redaktoram Pēterim Jērānam.
31. maijā — LTF domes aicinājums atzīt jauno LTF viedokli Latvijas neatkarības jautājumā.
- Maijā — nodibināta Latvijas Amatnieku savienība.
- Maijā — Latvijas Kultūras darbinieku savienības dibināšanas kongress.
1. jūnijā — PSRS Tautas deputātu kongresa lēmums par komisijas nodibināšanu Molotova—Ribentropa pakta jautājumā.
8. jūnijā — LPSR AP lēmums par 14. jūniju kā staļinisma upuru piemiņas dienu.
14. jūnijā — staļinisma upuru piemiņas diena.
22. jūnijā — atklāta izstāde «Mēs atgriezāmies» (Anšl. Eglītis, A. Grīns, K. Ieviņš, V. Strēlerte, E. Virza) Lit. un mākslas vēst. muzejā.
28. jūnijā — RS atklāta partijas sapulce — par republikas ekonomiku.
- No 29. jūnija līdz 2. jūlijam — Latvijas skolu jaunatnes 6. Dziesmu un deju svētki.
- Jūnijā — Cēsīs — 4. folkfestivāls.
23. jūlijā — Kuldīgā — «Gaismas svētki» — piedaloties dažādu konfesiju, dažādu pārliecību pārstāvjiem.
26. jūlijā — LTF organizēts mitiņš «Par Latvijas suverenitāti» Doma laukumā.
26. jūlijā — atsāk darboties LSDSP.
- 27.—28. jūlijā — LPSR AP sesija. Pieņemta Deklarācija par Latvijas suverenitāti.
- Jūlijā — sākas Latvijas Republikas pilsoņu un pilsoņu kandidātu reģistrācija.
- 4.—6. augustā — Mazirbē — Lībiešu svētki.
13. augustā — Jasmuižā — atklāta trimdā izdoto latgaliņu grāmatu izstāde.
15. augustā — katoļu svētki Aglonā.
23. augustā — akcija «Baltijas ceļš» (Igaunijā, Latvijā un Lietuvā).
28. augustā — atklāta fotogrāfijas 150 gadiem veltīta izstāde «Latvijas laiks».
- Augustā — Neatkarīgo žurnālistu asociācijas dibināšanas konference.
3. septembrī — arhibīskapa Kārļa Gailīša introdukcija Doma baznīcā.
3. septembrī — akcija Baltijas jūrai.

6. septembrī — RS atklāta partijas sapulce nacionālajā jautājumā.
9. septembrī — sākas Dzejas dienu pasākumi Rīgā un rajonos.
- No 20. septembra līdz 12. novembrim — izstāde «Latvijas glezniecība 20. un 30. gados».
21. septembrī — Latvijas Sieviešu līgas un VAK organizēts mītiņš Doma laukumā — pret militāro resoru patvaļu.
22. septembrī — LPSR APP lēmums par Valodu komisijas izveidošanu, par tās priekšsēdētāju iecelts Imants Daudišs.
23. septembrī — Latvijas Muzeju biedrības nodibināšana.
25. septembrī — Zinātnieku savienība pieņem neatkarīgas Latvijas valsts atjaunošanas koncepciju.
- 28.—29. septembrī — «Zaļās loģikas» konference.
29. septembrī — par Galvenās enciklopēdiju redakcijas galveno redaktoru ievēlēts Dr. Andris Vilks.
30. septembrī — Fotomākslinieku savienības 1. kongress.
2. oktobrī — Latvijas Mākslas akadēmijas 70 gadu jubileja.
- 7.—8. oktobrī — LTF 2. kongress.
- 10.—11. oktobrī — Madonas raj. — grāmatdienas.
14. oktobrī — Ogrē — Latvijas represēto klubu konference, nodibināta Latvijas Represēto apvienība.
- 16.—21. oktobrī — Valodas nedēļas pasākumi skolās.
16. oktobrī — 12. valodas prakses konference «Latviešu valoda lietvedībā».
17. oktobrī — ZA Fundamentālās bibliotēkas Grāmatniecības vēstures komisija pieņem Latvijas grāmatniecības koncepciju līdz 2005. gadam.
26. oktobrī — Liepājā — Valodas nedēļai veltīts pasākums — par Nicas izloksni.
28. oktobrī — «Literatūra un Māksla» publicē RS jauno statūtu projektu.
29. oktobrī — Valmierā — Vidzemes folkloras draugu saiets.
31. oktobrī — RS partijas sapulce.
3. novembrī — nodibināta Latvijas Jūrnieku savienība.
- 10.—11. novembrī — LPSR AP sesija. Pieņem Likumu par svētku un atceres dienām (24. jūn., 25. dec., 18. nov. un 11. nov.).
11. novembrī — Lāčplēša dienas pasākumi. Airītēs (Saldus raj.) — atjaunotā pieminekļa atklāšana Oskaram Kalpakam.
- 11.—12. novembrī — Latvijas Mūzikas biedrības 1. kongress.
12. novembrī — nodibināta LTF Studentu apvienība.
13. novembrī — studentu akcija «Zinātniskā komunisma bēres».
- 17.—18. novembrī — Arhitektu savienības 12. kongress, nodibināta neatkarīga Latvijas Arhitektu savienība.
18. novembrī — Latvijas Republikas 71. gadadiena. LTF organizēta 500 000 cilvēku manifestācija «Par neatkarīgu Latviju».

20. novembrī — diskusija par valodas prakses jautājumiem.
26. novembrī — Rīgas sēju kluba dibināšanas sapulce.
27. novembrī — RS pilnsapulce apspriež jauno statūtu projektu.
2. decembrī — Litenē noslepkavoto Latvijas karavīru pārapbedīšana.
- 2.—11. decembrī — Komponistu savienības 10. kongress, nodibināta neatkarīga Latvijas Komponistu savienība.
- 2.—3. decembrī — Jūrmalā — LSDSP 20. (atjaunošanas) kongress.
7. decembrī — Latvijā publicēts projekts vissavienības Likumam par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem.
14. decembrī — mirst izcilais zinātnieks un cilvēktiesību cīnītājs, PSRS tautas deputāts Andrejs Saharovs (1921—1989).
17. decembrī — pirmā Latvijas Republikas pilsoņu konference.
19. decembrī — Žurnālistu savienības ārkārtējs plēnums.
20. decembrī — publicēts «Latvijas Demokrātiskā bloka» paziņojums.
22. decembrī — Jāzepa Vītola Latvijas Konservatorijas 70 gadu jubileja.
25. decembrī — pēc daudzu gadu pārtraukuma pirmie ar likumu atļautie Ziemsvētki; altāris atgriežas Rīgas Domā.
26. decembrī — Latvijas PSR Valsts grāmatu palāta reorganizēta par Latvijas Bibliogrāfijas institūtu, tā direktore — Laimdota Prūse.
27. decembrī — pie LPSR AP nama — pikets par republikas bibliotēku un bibliotekāru materiālā stāvokļa uzlabošanu.
29. decembrī — radošo savienību, mākslas un kultūras iestāžu PSKP biedru kopsanāksme.

II. Literatūru internacionālie sakari

Rakstnieku organizācijas

Sākot ar 1988. gada aprīli, sāka veidoties Latvijas literātu attiecības ar starptautisko PEN klubu. Šīs attiecības jo ciešākas kļuva 1989. gadā, kad par PEN kluba biedriem tika uzņemti vairāki Latvijas rakstnieki. Šeit pārpublicējam (no «Literatūras un Mākslas» 1989. g. I. jūlija numura) Latvijas PEN kluba biedru sarakstu:

Margarita Ausala (Anglija),

Imants Auziņš (Latvija),

Voldemārs Avens (ASV),

Jānis Baltvilks (Latvija),

Alberts Bels (Latvija),
Vizma Belševica (Latvija),
Irma Bērziņa (VFR),
Uldis Bērziņš (Latvija),
Miervaldis Birze (Latvija),
Leons Briedis (Latvija),
Māris Čaklais (Latvija),
Anna Dagda (Zviedrija),
Valda Dreimane (ASV),
Fricis Dziesma (Zviedrija),
Andrejs Eglītis (Zviedrija),
Rolfs Ekmanis (Zviedrija),
Eduards Freimanis (Kanāda),
Rita Gāle (ASV),
Guntars Godiņš (Latvija),
Jānis Gorsvāns (ASV),
Indra Gubiņa (Kanāda),
Lolita Gulbe (Kanāda),
Margīta Gūtmane (VFR),
Guna Ikona (Kanāda),
Andrejs Irbe (Zviedrija),
Māra Irbe (Zviedrija),
Viktors Irbe (ASV),
Astride Ivaska (ASV),
Pāvils Johansons (Zviedrija),
Oskars Kalējs (VFR),
Margarita Kovaļevska (ASV),
Juris Kronbergs (Zviedrija),
Juris Kunnoss (Latvija),
Visvaldis Lāms (Latvija),
Terēze Lazdiņa (Anglija),
Laima Livena (Latvija),
Modris Lorbergs (Kanāda),
Juris Mazutis (Kanāda),
Valters Nollendorfs (ASV),
Valentīns Pelēcis (ASV),
Jānis Rokpelnis (Latvija),
Helmārs Rudzītis (ASV),
Biruta Senkēviča (Kanāda),
Juris Silenieks (ASV),
Knutš Skujenieks (Latvija),
Velta Sniķere (Anglija),
Dzintars Sodums (ASV),
Eglons Spēks (Zviedrija).

Veronika Strēlerte (Zviedrija),
Dagnija Sleiere (Zviedrija),
Georgs Šleiers (Zviedrija),
Viesturs Vecgrāvis (Latvija),
Ingrīda Viksna (Kanāda),
Baiba Vitoliņa (Zviedrija),
Teodors Zeltiņš (ASV),
Aina Zemdega (Kanāda).

Piemiņas sarīkojumi:

14. martā — Rīgā — Tarasa Ševčenko 175. dzimšanas dienai veltīts sarīkojums;

31. oktobrī — Rīgā — Annas Ahmatovas 100. dzimšanas dienai veltīts vakars.

Nominācijas un apbalvojumi

Apbalvojumi:

9. aprīlī — Stokholmā — Latvijas Nacionālā teātra diploms pasniegts *Mārtiņam Zivertam*.

Zinātniskie grādi:

14. aprīlī — Stokholmā — Dr. phil. grāds — *Konstancei Kļavai-Krakopai* — par disertāciju «Valoda juridiskos dokumentos, no 17. gs. beigām».

Konkursi un prēmijas

Janvārī — Latvijas Kultūras fonda prezidija un Spīdolas padomes prēmija — *Jurim Tāram* (Zviedrija) — par Kārļa Ieviņa dzīves un darbības izpēti;

I starptautiskajā dokumentālo filmu festivālā — Ļeņingradā — «Sudraba kentauris» — filmai «Šķērsiela» (scen. *Tāļivaldis Margēvičs*).

Oktobrī — divos starptautiskos dokumentālo filmu festivālos — Pērnāvā un Japānā — abos «*Grand Prix*» — filmai «Šķērsiela» (*Tāļivaldis Margēvičs*).

Novembrī — vissavienības bērnu grāmatu konkursā: 1. prēmija — *Imantam Ziedonim* («Pasakas»), diploms — *Jānim Baltvilkam* («Kā zilīte pie loga»);

PBLA (Pasaules brīvo latviešu apvienības) Kultūras fonda balvas — *Maijai Meirānei* (ASV, dzejoļkrājums «Dūmistaba»), *Vairai Viķei-Freibergai* (Kanāda, par izciliem nopelniem dainu pētišanā);

PBLA Kultūras fonda Krišjāņa Barona prēmijas — *Kārlim Ķezberam* (ASV, romāns «Dēkaiņi un milētāji»), *Baņutai Rubesai* (Kanāda, par latviešu teātra mākslas attīstības veicināšanu).

Izrādes

Uldis Bērziņš. Krišjānis Barons. ASV latviešu aktieru viesizrādes Latvijā.

Eriks Hānbergs. Virieši man sirdi plosa. Divu Nacionālā teātra aktieru viesizrādes Zviedrijā.

Baņuta Rubesa. Tango Lugāno. ASV latviešu aktieru viesizrādes Latvijā.

Uģis Segliņš. Iluzions. Baltkrievu teātri «Dzeja» (Rīgā).

Lele Stumbre. Sarkanmatainais kalps. Nacionālā teātra viesizrādes ASV.

Lele Stumbre. Zīmējumi smiltīs. Austrālijas Latviešu teātra izrādes Sidnejā.

Māra Zālite. Dzīvais ūdens. Jaunatnes teātra viesizrādes ASV un Kanādā.

Apspriedes, semināri, izstādes, sarīkojumi u. c. notikumi

17.—19. janvārī — Maskavā — PSRS RS valdes plēnums; no Latvijas RS runā Māra Svīre, piedalās arī Māris Caklais, Regīna Ezera, Aivars Kļavis, Guntis Valujevs, Andris Vējāns.

24. janvārī — Ņujorkā — atklāta latviešu tagadnes glezniecības izstāde.

Janvārī — Rīgā — Vita Matīsa (Šveice), Raiņa un Aspazijas dzejas pētniece.

Janvārī—februārī — Dānijā — Jānis Peters (kopā ar Ivaru Kežberu, Nikolaju Neilandu, Raimonu Paulu).

7. februārī — Rīgā — Eiropas parlamenta delegātu grupa, tās vadītājs Dr. J. Zēlers.

14. februārī — Ķīlē (VFR) — atklāta izstāde «Rīga — latviešu avangards».

28. februārī — Rīgā — Zviedrijas riksdaga deputātu grupa.

No 24. janvāra līdz 17. februārim — ASV — Ieva Akurātere, Imants un Rimants Ziedoņi, Gunārs Janaitis.

Februārī — Šveicē, Raiņa un Aspazijas vietās — Viktors Hausmanis.

Februārī — Latvijā — Austris Grasis (Francija).

4. martā — Rīgā — Latvijas Krievu kultūras biedrības dibināšanas konference.

11.—12. martā — Rīgā — Vitālijs Korotičs.

28. martā — Maskavā — Raimonds Pauls un Jurijs Abizovs iepazīstina PSKP CK Politbiroja locekļus ar situāciju Latvijā.

Martā — Rīgā — Anatolijs Vertinskis (Baltkrievija).

Martā — Latvijā — Eduards Freimanis (Kanāda).

Martā — Latvijā — Velta Rūķe-Draviņa (Zviedrija).

5. aprīlī — nodibināta leišu, latviešu un igauņu folkloras asociācija «Baltica».

6. aprīlī — Rīgā — UNESCO delegācija.

7. aprīlī — nodibināta asociācija «Latvija un latvieši pasaulē».

9. aprīlī — Talsos — nodibināta Latvijas Čigānu biedriba.

15. aprīlī — Maskavas latviešu saiets.

22. aprīlī — Rīgā — Krievijas Latviešu biedrības dibināšanas konference.

Aprīlī — ASV un Kanādā — LTF un Zinātnieku savienības delegācijas.

Aprīlī — Rīgā — Ivo Iliste (Zviedrija), Baltijas institūta direktors.

Aprīlī — Rīgā — Birgita Jedina un Anna Lēna Vestberga (Zviedrija), bērnu rakstniece.

7.—14. maijā — Māstrihtā (Holande) un Antverpenē (Beļģija) — PEN kongress, pirmo reizi piedalās arī literāti no Latvijas.

12.—14. maijā — Latvijā — starptautiski bērnu un jaunatnes folkloras svētki «Pulkā eimu, pulkā teku».

13.—14. maijā — Tallinā — Igaunijas Tautas frontes, Latvijas Tautas frontes un Lietuvas pārbūves kustības «Sajūdis» Baltijas asambleja, triju kustību vienošanās par sadarbību.

14. maijā — «Abrenē» (Francija) — Latvijas sabiedrisko organizāciju pārstāvju tikšanās ar PBLA (Pasaules brīvo latviešu apvienību).

Maijā — Latvijā — Juris Soikāns.

Maijā — panākta vienošanās starp Latvijas Bibliotekāru biedrību un VDR Bibliotēku savienību par sadarbību.

3. jūnijā — Latvijas Daudzbērnu ģimeņu biedrība iestājas latviešu vispasaules daudz bērnu ģimeņu asociācijā «Dēkla».

5.—6. jūnijā — Stokholmā — pirmā vispasaules latviešu rakstnieku, tulkotāju un grāmatnieku tikšanās; literārajā sarīkojumā piedalās: Uldis Auseklis, Irīna Auziņa, Imants Auziņš, Alberts Bels, Uldis Bērziņš, Miervaldis Birze, Māris Caklais, Valda Dreimane, Fricis Dziesma, Inta Ezergaile, Māra Gulēna, Margīta Gūtmane, Uldis Ģermanis, Andrejs Irbe, Pāvils Johansons, Juris Kronbergs, Andris Kolbergs, Valters Nollendorfs, Pēteris Pētersons, Gundega Repše, Ivars Riekstiņš, Velta Sniķere, Viesturs Vecgrāvis, Saulcerīte Viese, Jānis Viesiens, Aina Zemdega, Imants Ziedonis, Anna Zīgure.

7.—10. jūnijā — Stokholmā — 10. Baltijas studiju konference, no Latvijas piedalās Viktors Hausmanis, Saulcerīte Viese, Imants Ziedonis un citi, kā arī visai prāva valodnieku grupa.

18.—27. jūnijā — Rīgā — Vispasaules latviešu ārstu kongress.

19. jūnijā — Rīgā — Ķīnas rakstnieku delegācija.

21.—28. jūnijā — Latvijā — «Cikāgas piecīšu» koncerti.

No 30. jūnija līdz 15. jūlijam — ASV Rietumkrasta latviešu 9. Dziesmu svētki, piedaloties arī kamerkorim «Ave sol».

No 30. jūnija līdz 1. jūlijam — Tallinā — starptautiska zinātniska konference par 1939. gada augusta notikumiem.

Jūnijā — Latvijā — literatūrzinātniece Valija Ruņģe (ASV).

Jūnijā — Latvijā — Elga Rodze-Ķisele (pseud. Elga Leja, Austrālija).

1. jūlijā — Latvijas Bibliotekāru biedrība atkaluzņemta Starptautiskajā bibliotēku asociāciju un institūtu federācijā.

3.—18. jūlijā — no Ainažiem līdz Rīgai — pirmais starptautiskais miera gājiens Latvijā.

4.—9. jūlijā — Tallinā — festivāls «Baltica-89».

4. jūlijā — Losandželosā — latviešu «rakstnieku nedēļa», tajā piedalās arī Latvijas rakstnieki Alberts Bels, Māris Čaklais, Māra Zālite.

14. jūlijā — Rīgā — PEN kluba vakars.

No 14. jūlija līdz 1. augustam — pasākumi, atceroties 350. gadadienu kopš Kurzemes jūrnīeku ierašanās Tobago.

23.—28. jūlijā — Haiko (Somija) Vispasaules latviešu jaunatnes kongress.

No 30. jūlija līdz 2. augustam — Helsingborgā (Zviedrija) —

6. Eiropas latviešu Dziesmu svētki; piedalās arī Māra Zālite.

Jūlijā — Latvijā — Valters Nollendorfs (VFR).

5.—31. augustā — Rīgā — Gunāra Birkerta darbu izstāde.

9. augustā — «Abrenē» (Francija) — folkloristu seminārs.

21.—23. augustā — Rīgā — LNNK organizētā starptautiskā konference «Tautu pašnoteikšanās tiesības un nāciju vienlīdzība».

23. augustā — «Baltijas ceļš».

No 29. augusta līdz 1. septembrim — Helsinkos — Raimonds Pauls, Jānis Peters, Anna Zigure.

31. augustā — Rīgā — Baltijas padomes apspriede sakarā ar PSKP CK 26. augusta paziņojumu; Baltijas padome pieņem aicinājumu PSRS tautām.

1. septembrī — Rīgā — atvērta pirmā ebreju skola Padomju Savienībā.

8.—24. septembrī — Rostokā (VDR) — izstāde «400 gadu Latvijas grāmatai».

12. septembrī — Maskavā — atklāta 7. starptautiskā grāmatu izstāde, piedalās arī Latvija.

18.—20. septembrī — Rīgā — Zviedrijas delegācija; parakstīta vienošanās starp Latviju un Zviedriju par sadarbību kultūras laukā.

20. septembrī — Rīgā — Anšlavam Eglitim veltīts vakars.

27.—29. septembrī — Rīgā — starptautisks kamerkoru festivāls «Rīga dimd».

22. septembrī — Toronto (Kanāda) — PEN kluba 54. kongress, latviešu literatūru tajā pārstāv Aina Zemdega (Toronto).

Septembrī — Latvijā — autorvakari Astridei un Ivaram Ivaskiem,

Valdim Krāslavietim, Jurim Kronbergam, Veronikai Strēlertei.

Septembrī — Latvijā — Andrejs Irbe (Zviedrija).

Septembrī — Latvijā — Juris Soikāns.

Septembrī — Rīgā — Ivo Iliste (Zviedrija), Baltijas institūta direktors.

Septembrī — Rīgā, Valsts bibliotēkā — sākas izstāžu cikls «Atmiņas par krievu rakstniekiem. 20. un 30. gadi».

16. oktobrī — Stokholmā — Amanda Aizpuriete, Guntars Godiņš, Olga Lisovska, Māra Misiņa, Knuts Skujenieks, Mudīte Treimane.

16.—17. oktobrī — Rīgā — Baltijas grāmatizdevēju apspriede.

19. oktobrī — Rīgā — Baltijas republiku MP priekšsēdētāju pirmā tikšanās.

26. oktobrī — Rīgā — nodibināta biedrība «Latvija — Izraēla».

Oktobrī — Rīgā, «Globusā» — VDR grāmatu izstāde.

Oktobrī — Latvijā — Austris Grasis.

Oktobrī — Latvijā — Baņuta Rubesa.

9. novembrī — Rīgā — Zviedrijas ārlietu ministrs Stens Andersons.

16. novembrī — Rīgā, Literatūras un mākslas vēstures muzejā — atklāta izstāde «Trimdas grāmata».

26. novembrī — Rīgā — Latvijas Lietuviešu biedrības 2. kongress.

27. novembrī — Rīgā — starptautisks seminārs «Baltijas jūra va-
kar, šodien, rīt», piedalās arī Andris Vējāns un Anna Zīgure.

27.—28. novembrī — Rīgā — LVU Filoloģijas fakultātes zinātniska konference «Baltijas literatūras no 1945. līdz 1956. gadam».

29. novembrī — Rīgā — dāņu rakstnieku un tulkotāju delegācija.

7. decembrī — Rīgā — Dāņu kultūras institūta ģenerālsekretārs P. Himmelstrups — sakarā ar plāniem Rīgā radīt dāņu kultūras centru.

Decembrī — Latvijā — Juris Kronbergs.

Grāmatas un publikācijas periodikā

Biezāk izmantoto žurnālu un laikrakstu nosaukumu saīsinājumi: A — Avots, C — Ciņa, JGr — Jaunās Grāmatas, K — Karogs, LM — Literatūra un Māksla, PJ — Padomju Jaunatne, PLK — Padomju Latvijas Komunisti, RB — Rīgas Balss, Z — Zvaigzne, Д — Даугава, ДН — Дружба народов, КнО — Книжное обозрение, КСЛ — Коммунист Советской Латвии, ЛГ — Литературная газета, ЛО — Литературное обозрение, Р — Родник, РБ — Ригас Балсс, СЛ — Советская Латвия, СМ — Советская молодежь.

Publikācijas no periodikas uzņemtas ar atlasi: no dzejas darbiem — plašāki liroepiski sacerējumi vai tematiski vienoti cikli, no prozas — romāni un garie stāsti, no literatūrkritiskām apcerēm — plašāki analītiski un vērtējoši raksti un nozīmīgākie literārie portreti. Raksti, kas no periodikas iegājuši tā paša gada grāmatās, netiek minēti.

Pēc «Kritikas gadagrāmatas, 17» nodošanas iespiešanā konstatēti vēl vairāki izdevumi, raksti un recenzijas, kas attiecas uz 1987. un 1988. gadu.

1987

Grāmatas (trimdas izdevumi)

Ivaska A. Vārdojums : Dzejoļu izlase, 1951—1987. — Boston : [B. i.], 1987.

Rec.: Pelīte C. Pusplēsti vārdi. — LM, 1989, 20. maijā, 6. lpp.; Zirnītis P. Uguns kā liktens deg. — K, 1989, № 7, 141.—143. lpp.

Kalniņa L. Kur upes satiekas : Stāsti un noveles. — [B. v.] : Laras grām. klubs, 1987.

Kronenbergs A. Mazais ganiņš un viņa brīnišķīgais ceļojums. — [Stokholma] : Atvase, 1987.

Plaudis A. Ķalnciemiši : Romāns. — Australia : [B. i.], 1987.

Spēks E. Zvaigznes vētrā : Romāns. — [Stokholma] : Atvase, 1987.

Recenzijas par iznākušajām grāmatām

Lasmanis M. Ciems un pasaule : [A. Bels. Cilvēki laivās]. — Jaunā Gaita, 1989, № 4, 58.—59. lpp.; **Кронта И.** Это мы... — ДН, 1989, № 8, с. 255—257.

Добренко Е. Можно ли писать в горящем доме: [А. Белс. Люди в лодках; Голос зовущего; Клетка; Бессонница. — Тайник; Корни]. — ЛО, 1989, № 3, с. 43—45.

Lasmanis M. Melnā sirdsgruzde un baltais klusums : [V. Belševica. Dzeltu laiks]. — Jaunā Gaita, 1989, № 5, 58. lpp.

Дубашинский И. Не только в Латвии: [В. Киканс. С чего начинается человек]. — ЛО, 1989, № 4, с. 64.

Karulis K. Grāmatniecība un valodniecība enciklopēdijā : [Latvijas padomju enciklopēdija : 10 sēj., 1981—1987]; **Ancitis V.** Simtgades priekšvakarā. — К, 1989, № 1, 123.—131. lpp.

Gaižiūnas S. [Latviešu kultūras jaunumi : Paliekamdziesma]. — Pergalé, 1988, № 11, 184.—186. lpp. — Lietuv. val.

Pijols I. «Viss pinas pretstatos» : [J. Sudrabkalns. Vēstules, 1957—1962]. — К, 1989, № 3, 138.—140. lpp.

Суслович Н. [И. Зиедонис. Вересковый край]. — Дет. лит., 1988, № 10, с. 72—73.

Latviešu literatūra citās valodās

Fiabe dei popoli dell'URSS [PSRS tautu pasakas : Baltijas tautu pasakas]. — Mosca : Raduga, 1987. — It. val.

Saturā: Latv. tautas pasakas «Baltais briedis», «Jūras princese» / Tulk. A. Prefimo.

A. Saka stāsts «Puskukulis maizes» / Tulk. P. Avakumovs. — Ho-tugu sulus, 1987, № 3. — Jakutu val.

J. Sudrabkalna dzejoļi. — Полярная звезда, 1987, № 5.

1988

Grāmatas (trimdas izdevumi)

Birkmanis R. Atlikulikām : Dzejoļi / E. Lejas pēcv. — LPB Austrālijas kopas izd., 1988.

Rec.: **Lasmanis M.** Brāzmas atbalsis. — Jaunā Gaita, 1989, № 5, 59. lpp.

Freimanis Dz. Augstumos lidinās putns : [Dzeja / M. Sieseres iev.] — Canada : [B. i.], 1988.

Rec.: Silenieks J. Grāmata drauga piemiņai. — Jaunā Gaita, 1989, № 3, 61.—62. lpp.

Freimanis E. Pricīgais un Dieva joks : Divi isromāni. — Canada : [B. i.], 1988.

Gorsvāns J. Mans mīlais Auša : Romāns. — [B. v.] : Laras grām. klubs, 1988.

Rec.: Kalnačs B. Ne krāšņa, ne bagāta dzīve. — LM, 1989, 23. dec., 11. lpp.

Gubiņa I. Ar gliemežvāku : Stāsti par ceļojumiem. — [B. v.] : Laras grām. klubs, 1988.

Rec.: Lasmanis M. Ceļotājas stāsti. — Jaunā Gaita, 1989, № 2, 63.—64. lpp.

Janelsiņa V. Ar un bez rožainiem stikliem : [Romāns-eseja]. — Bruklina : Grām. draugs, 1988.

Rec.: Silenieks J. Caur daudzkrāsainiem stikliem. — Jaunā Gaita, 1989, № 5, 60. lpp.

Gūtmane M. Tā pati diena : [Miniatūras]. — [Stokholma] : Atvase, 1988.

Rec.: Zelmenis M. Noticam. — LM, 1989, 20. maijā, 6. lpp.

Janovskis G. Helmi : Romāns. — Bruklina : Grām. draugs, 1988.

Rec.: Lasmanis M. Viegla avantūra ar pasmagām beigām. — Jaunā Gaita, 1989, № 5, 59. lpp.

Lejiņa A. Dzīvot dzīvu dzīvi : [Atmiņas]. — [Stokholma] : A. Lejiņa apg., 1988.

Rec.: Daugmalis V. Mūžība jir mūža daļa. — LM, 1989, 20. maijā, 6. lpp.

Medenis J. Raksti : 3 sēj. / Sakārt. A. Medenis, V. Medenis; [Zviedrija]. 1985—1988.

Rec.: Sprogere O. Par Jāņa Medeņa Rakstiem. — Jaunā Gaita, 1989, № 3, 58.—60. lpp.

Zemdega A. Līdz vērtiem — un tālāk? : Romāns. — Bruklina : Grām. draugs, 1988.

Rec.: Čaklais M. Starp «zināt» un «dzīvot». — LM, 1989, 20. maijā, 6. lpp.

Jēgers B. Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija : 1.—4. — Stokholma : Daugava, 1968—1988.

Rec.: Lasmane V. Informācija par latviešu radošā gara paudumu. — Jaunā Gaita, 1989, № 5, 61.—63. lpp.

Recenzijas par iznākušajām grāmatām

Lazareva A. Dzejniece savai baltajai tautai : [Aspazija. Kopoti raksti. 1985—1988]. — C, 1989, 21. jūn.

Sirsone S. Trīs grāmatas literatūras zinātnē un kritikā : [I. Auziņš. Paliekošais un mainīgais]. — K, 1990, № 2, 143.—144. lpp.

Рябинина Н. «Это книжка...»: [Я. Балтвилкс. Где ночует дрема]. — ЛО, 1989, № 4, с. 62.

Grāpis A. Vizmas Belševicas izlase jaunatnei : [V. Belševica. Ievziedu aukstums]. — K, 1989, № 6, 158.—160. lpp.

Ādmīdiņš R. «Ko gribu es? Pēc kā es ilgojos?» : [L. Briedis. Gāju dvēselīte]. — K, 1989, № 3, 142. lpp.

Boldāne R. Kritiski caursijāt poētikas arsenālu : [M. Cielēna. Mazliet siltuma, mazliet smaržas]. — LM, 1989, 7. okt., 7. lpp.

Bērziņš U. Trīsdesmitie un varoņlaiks : [A. Caks. Mūžības skartie]. — LM, 1989, 11. martā, 7. lpp.

Aļķis I. Nākotnes jautājums : [M. Druva. Vidusskola]. — K, 1989, № 4, 150.—151. lpp.

Цыгальская И. Несовпадения : [А. Элксне. Лучи]. — ДН, 1989, № 11, с. 260—262.

Saklā I. Klusa dzejas pasaule : [J. Ezeriņš. Saules kodeja]. — K, 1989, № 4, 149.—150. lpp.

Brīdaka L. Baltās šausmas : [A. Freimanis. Sorento stāsti]. — K, 1989, № 6, 157.—158. lpp.; Savisko M. No dzīviem odiem. — LM, 1989, 22. jūl., 7. lpp.

Zandere I. Pupas sestā zarā tupot : [Garā pupa]. — LM, 1989, 11. martā, 7. lpp.

Bērsone I. Vēl tuvāk Čakam : [M. Grīnfelde, V. Rūmnieks. Kāpēc es esmu Caks?]. — C, 1989, 25. apr.; Dombrovska B. «Mēs driksam visu, ko spējam». — K, 1989, № 5, 156.—158. lpp.

Айзпуриете А. Песни скальда в подлиннике и переводе : [О. Гутманис. Гость за гребцов]. — Д, 1989, № 4, с. 104—106.

Kondrāts G. Caur sietu spogulī : [A. Jakubāns. Un atkal melnais suns pie kājām]. — K, 1989, № 3, 140.—141. lpp.; Vāverniece I. Ar vienu aci raudot, ar otru smejojot. — JGr, 1989, № 6, 24.—25. lpp.

Remass R. Tomēr: smalkums : [J. Kākulis. Dieva caurā kabatiņā]. — PJ, 1989, 20. apr.

Mackova J. Brīdī starp nebūt un būt : [M. Kroma. Citi veidi]. — JGr, 1989, № 1, 20. lpp.

Zeps V. J. Izcils pētījums : [J. Kursite. Latviešu dzejas versifikācija 20. gadsimta sākumā]. — Jaunā Gaita, 1989, № 5, 63.—64. lpp.

Pabērzs J. Piektā : [J. Lapsa. Zilā grāmata]. — K, 1989, № 5, 158.—160. lpp.

Зорин М. Солёный вкус прозы : [Я. Лапса. Горечь]. — СЛ, 1989, 15 февр.

Bērsone G. Lasāmā dzīves grāmata : [J. Lejiņš. Mūsu stacija]. — LM, 1989, 11. martā, 7. lpp.; Stafecka M. Vārds ar šodienas smaržu. — K, 1989, № 4, 152.—153. lpp.

Aļķis I. Cīnītājs un sludinātājs : [J. Mauliņš. Nenotikušais un isticība]. — K, 1989, № 9, 150.—152. lpp.

Livzemnieks V. Pasakas? Kā lai pasaka... : [G. Mintautis. Naktsvijoļu mūzika]. — K, 1989, № 3, 144.—145. lpp.

Stafecka M. Vārds ar šodienas smaržu : [A. Neiburga. Izbāzti putni un putni būros]. — K, 1989, № 4, 152.—153. lpp.

Zeile P. Patība : [Z. Skujiņš. Abpus durvīm]. — K, 1989, № 6, 155.—156. lpp.

Livzemnieks V. Jaunsudrabiņš — vēlreiz... : [A. Stankevičs. Zem Neretas debesīm]. — K, 1989, № 9, 149.—150. lpp.

Zviedre R. Drūma grāmata ar gaišu ieskaņu : [Stāsti]. — K, 1989, № 8, 137.—141. lpp.

Frīde Z. «Uz laiku laikiem latviešu kultūras vēsturē» : [G. F. Stenders. Augstas gudribas grāmata]. — K, 1989, № 7, 148. lpp.

Zeile P. Pārejas laika kritika : [J. Skapars. Kas tu esi, cilvēk?]. — K, 1989, № 11, 146.—148. lpp.; **Zelmenis M.** Iluzorā kritika. — K, 1989, № 11, 148.—150. lpp.

Darvina R. Vai iekļausimies pasaules kontekstā? : [B. Tabūns. Prozas specifika]. — C, 1989, 6. okt.; **Zeile P.** Iesākums un pamats vērienīgam darbam. — K, 1990, № 1, 166.—170. lpp.

Briedis L. Tas Tauna nams : [L. Tauns. Plīvošana ar pilsētu]. — JGr, 1989, № 1, 18.—19. lpp.

Daņute I. Pierādījumi un atbildes sev : [Z. Ungurs. Visam piekerties]. — K, 1989, № 12, 138.—139. lpp.

Kubuliņa A. Līdzsvaram : [O. Vācietis. Ex libris]. — A, 1989, № 8, 19. lpp.; **Kubuliņa A.** Cilvēks skan sudrabā tad, kad saknes savā tautā, dzīve tēvmē. — JGr, 1989, № 3, 19.—20. lpp.

Boldāne R. Meli smaržo, bet patiesība? : [S. Veckalne. Pagodinājums pašcieņai]. — K, 1989, № 7, 140.—141. lpp.

Mārtuža E. «Kritika... sāls, ideju kondensāts» : [Vienatnē un kopā]. — K, 1989, № 5, 160.—161. lpp.

Rūķe-Draviņa V. Pārdomas par Saules dainām : [V. Viķe-Freiberga, I. Freibergs. Saules dainas]; **Zeps V. I.** Izcils sasniegums folkloras pētniecībā. — Jaunā Gaita, 1988, № 4, 59.—64. lpp.

Goldšteina R. Māras debesis : [M. Zālīte. Debesis, debesis]. — LM, 1989, 17. jūn., 7. lpp.; **Liepiņa A.** ... Es nākšu vēlreiz runāt klusi. — Jaunā Gaita, 1989, № 3, 60.—61. lpp.

Boldāne R. Meli smaržo, bet patiesība? : [I. Zandere. Laimīgie meli]. — K, 1989, № 7, 140.—141. lpp.; **Kubuliņa A.** Puspatiesība ir meli, bet vai, pārtapuši ironijā, laimīgi? — PJ, 1989, 27. okt.; **Zolnerovičs L.** Vēlreiz par laimīgajiem meliem. — PJ, 1989, 15. nov.

Karulis K. Grāmatas garie ceļi : [O. Zanders. Tipogrāfs Mollīns un viņa laiks]. — K, 1989, № 7, 142.—146. lpp.

Liepiņš J. Smiešanās par sevi un citiem : [M. Zariņš. Trauksmainie Trīdesmit Trīs]. — C, 1989, 4. martā; Riekstiņš E. Un atkal kapelmeistars Kociņš... — K, 1989, № 7, 137.—138. lpp.

Liepiņš J. Gudrais osis : [I. Ziedonis. Taureņu uzbrukums]. — K, 1989, № 5, 154.—156. lpp.

Tabūns B. Noturība : [D. Zigmonte. Gausīgais nazis]. — K, 1990, № 1, 170.—171. lpp.

Rūmnieks V. Mārtiņš Ziverts: atgriešanās : [M. Ziverts. Lugas]. — JGr, 1989, № 8, 19.—20. lpp.

Zirņītis P. Gansa nenokertais pārks : [A. Zebers. Tetovējumi]. — K, 1989, № 6, 160.—161. lpp.

Latviešu literatūra citās valodās

Grāmatas

На вешних ветрах; Латыш. классич. поэзия / [Сост. и вступит. статья И. Аузиня]. — М.: Худож. лит., 1988.

Авт.: Э. Адамсон, Аспазия, Ф. Барда, Р. Блауман, Э. Вейденбаум, Я. Зиёмельниек, А. Курций, Л. Лайцен, Я. Меденис, В. Плудон, Я. Порук, П. Розит, К. Скалбе, А. Скуиня.

Зор над Юрмалою. [Zvaigznes virs Jūrmalas : Latv. jauno rakstnieku stāstu izlase / Sast. M. Melberga; M. Misiņas iev.]. — Київ : Дніпро, 1988. — Ukr. val.

Aut.: D. Dreika, L. Dumbers, A. Kļavis, A. Neiburga, E. Rubene, A. Snips, V. Spāre, Dz. Sulce, A. Tarvids, A. Vālodze.

Бирзе М. Далекие годы, близкие годы: Рассказы /Пер. В. Михайлов. — М.: Сов. писатель, 1988.

Чак А. Я. Поезії. [Dzeja / Sast. M. Caklais, D. Ceredņičenko; M. Caklā priekšv.]. — Київ : Дніпро, 1988. — Ukr. val.

[Dinere C. Cilvēks no «Šeherezādes»: Romāns / Tulk. R. Račabovs. — Dušanbe : Adib, 1988]. — Tadž. val.

Gulbis H. Kōrkjaorg. [Doņuleja : Romāns / Tulk. O. Kuningass]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1988. — Ig. val.

Gulbis H. Dolina Sitowia. [Doņuleja : Romāns / Tulk. I. Opelinska.] — Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1988. — Poļu val.

Колберс А. Три дни за размисья; Човекът, който бягаше по сулицата. [Krimināllieta trijām dienām; Cilvēks, kas skrēja pāri ielai : Romāni / Tulk. T. Balova]. — София : Нар. культура, 1988. — Bulg. val.

Rec.: Стефанов В. [Pārdomas par intrigām]. — АБВ, 1989, № 3, 4. lpp. — Bulg. val.

Kolbergs A. Clověk běžící přes ulici. [Cilvēks, kas skrēja pāri ielai :

Romāns / Tulk. V. Gaja]. — Praha : Lid. nakl., 1988. — Čehu val.
[Lācis V. Vētra : Romāns 3 d. / Tulk. A. Toksobojevs. — Frunze : Kirgizstan, 1988]. — Kirg. val.

Ниедре Я. Деревня Пушкины: Трилогия / Пер. Д. Глезер. — М.: Сов. писатель, 1988.

Skujinis Z. Memoriile unui tinār; Hermina pe asfalt. [Jauna cilvēka memuāri : Romāns; Sermuliņš uz asfalta : Stāsts / Tulk. J. Sišmaniana]. — Bucuresti : Univers, 1988.— Rum. val.

Станкевич А. Мальчишки — не плачут: Повесть / Пер. С. Христовский. — М.: Дет. лит., 1988.

Zariņš M. Fals Faust sou Retetar revāzūt si reintegrīt. [Viltotais Fausts jeb Pārlabota un papildināta pavārgrāmata : Romāns / Tulk. D. Fejess]. — Bucuresti : Univers, 1988. — Rum. val.

Крājumos un periodikā

Волшебное слово: Сказки / [Сост. В. А. Калугин]. — М.: Мол. гвардия, 1988. (Б-ка молодой семьи).

Saturā: K. Skalbes pasaka «Sarkangalvīte» un A. Sakses pasaka «Teiksmā par Alūksnes Jāni».

Как братья отцовский вклад нашли: Сказки народов СССР / Сост. И. Балаховская. — М.: Дет. лит., 1988.

В содерж. латыш. нар. сказки в обраб. Ю. Ванара / Пер. Л. Воронкова.

Свидание на перевале: Повести и рассказы молодых сов. писателей / Сост. и вступит. слово М. Михайлова. — М.: Худож. лит., 1988.

Saturā: L. Dumbera stāsts «Plēvspārņi» / Tulk. Ļ. Osipova; A. Kļavja stāsts «Beidzās ziema...» / Tulk. V. Rugāja.

World Literature Today. [Pasaules literatūra šodien : 62. sēj., № 3, 4]. — [Oklahoma], 1988. — Angļu val.

Rec.: Pelīte C. WLT. — LM, 1989, 11. martā, 7. lpp.

Братэрства'88: Літ. зб. — Мінск: Маст. літ., 1988. — Baltkr. val.

Saturā: K. Elsberga dzejoļi; I. Aļķa apcere par tulk. T. Rulli.

Märchen der Völker der Sowjetunion : Märchen aus dem Balticum. [Padomju tautu pasakas : Baltijas tautu pasakas]. — Moskau : Raduga, 1988. — Vācu val.

Saturā: Latv. tautas pasakas «Baltais briedis», «Jūras ligava» / Tulk. T. M. Bobrovska.

Latviešu tautasdziesmas / Atdzej. A. Zokipbekovs. — Kirgizstan madanijati, 1988, 29. dec.; — Kirg. val.; / Atdzej. A. Nisteliene. — Pergalė, 1988, № 11. — Lietuv. val.

J. Baltvilka dzejoļi / Atdzej. L. Tungala. — In: Kõige suurus lill. — Tallinn, 1988, 121. lpp. — Ig. val.

- V. Belševicas dzejoļi / Atdzej. M. Ivanova. — Панорама, 1988, № 6. — Bulg. val.
- I. Bindes dzejoļi / Atdzej. O. Pladers. — Freundschaft, 1988, 24. Dez. — Vācu val.
- R. Blaumaņa dzejoļi / Atdzej. S. Gaižūns. — Zvaigždutē, 1988, № 9. — Lietuv. val.
- A. Caunes stāsts «Dzimtajā ielejā» / Tulk. D. Saulite. — Mūsų žodis, 1988, 8. sept. — Lietuv. val.
- M. Čaklā dzejoļi / Atdzej. R. Leonidovs. — Факел, 1988, № 6. — Bulg. val.
- A. Groda humoreska «Mana čūska» / Tulk. K. Girdžūns. — Mūsų žodis, 1988, 3. sept. — Lietuv. val.
- A. Jakubāna stāsts «Tbilisi, Tbilisi, Tbilisi...» / Tulk. A. Vaļonnis. — Pergalē, 1988, № 11. — Lietuv. val.
- R. Kalpiņas stāsti: «Atvadisimies no cirka mēteļiem»; «Pilsonis K» / Tulk. L. Radziņš. — Pergalē, 1988, № 11. — Lietuv. val.
- M. Kļavas pasaka «Miks, slinkums un dievināšana» / Tulk. A. Norvaišs. — Genys, 1988, № 10. — Lietuv. val.
- A. Kolberga romāns «Atraitne janvārī». — Подвиг. — М., 1988, с. 150—305.
- J. Kronberga dzejoļi / Atdzej. K. Nastopka. — Literatūra ir Menas, 1988, 26. nov. — Lietuv. val.
- M. Kēmpes dzejoļi / Atdzej. A. Babadžans. — Adabijāt va sanjat, 1988, 4. aug. — Tadž. val.
- A. Ločmeļa dzejoļi. — Чаян (Казань), 1988, № 24.
- A. Melnalkšņa dzejoļi / Atdzej. M. Ļihodids. — Запорізька правда, 1988, 30 дек. — Ukr. val.
- J. Sirmbārza dzejoļi / Atdzej. P. Adamovskis. — Донбас, 1988, № 6.
- O. Vācieša dzejoļi / Atdzej. A. Vaļonnis. — Tiesa, 1988, 4. sept. — Lietuv. val.

Raksti par latviešu literatūru citu republiku un ārzemju presē

Lettische Literatur — zu ihrer Interpretation und Rezeption / Rostocker Forschungen zur Sprach- und Literaturwissenschaft : Heft 5. — Wilhelm-Pick-Universität Rostock, 1988.

Saturā raksti par latv. lit. Aut.: A. Cimdiņa, A. Stikāne, I. Stikāne, G. Valujevs.

Lazdiņa T. Zentas Mauriņas eseju valoda. — Grām.: Lazdiņa T. Piezīmes par valodu. — Welwyn, 1988, 19.—24. lpp.

Sprogere O. Ieskats Elzas Stērstes dzīvē pēc atgriešanās no izsūtījuma : (Pēc dzejn. vēstulēm 1965—1976). — Dzimtenes kalendārs 1989. gadam, [Vesterosa, 1988], 148.—162. lpp.

Советские писатели: Автобиогр. Т. V. / Сост. С. П. Колов. — М.: Худож. лит., 1988.

В содерж. биопр. М. Бирзе, Ю. Ванга.

Авотыня Д. Своему народу: [О переводчице А. Суковскисе]. — Литва лит., 1988, № 9, с. 141—143.

Валēнис А. Часы на улице Лачплесиса: [О переводчице А. Суковскисе]. — Веч. новости, 1988, 16 сент.

Uličnā O. [Mūsdienu latviešu poēma]. — Bulletin rusského jazyka a literatury. XXIX. — Praha, 1988, 329.—343. lpp. — Čehu val.

Teder E. [Atceroties Jāni Zīguru]. — Looming, 1988, № 10, 1432. lpp. — Ig. val.

Vecgrāvis V. [Kas notiek latviešu dzejā?]. — Vikerkaar, 1988, № 9, 32.—35. lpp. — Ig. val.

Gaižiūnas S. [Ar ko bagāts Māras novads : Ieskats mūsdienu latv. lit.]. — Naujos knygos, 1988, № 9, 11.—13. lpp. — Lietuv. val.

Valionis A. [Latvijas literārais septembris : Par Dzejas dienām]. — Literatūra ir menas, 1988, 12. sept., 15. lpp. — Lietuv. val.

Valionis A. [Stundas Lāčplēša ielā : Par tulk. A. Sukovski]. — Vakarinēs naujienos, 1988, 16. sept., 6. lpp. — Lietuv. val.

1989

Recenzijas par 1989. g. iznākušajām grāmatām reģistrētas līdz 1990. g. februārim.

Literārais mantojums

Kopoti raksti

Barons K., Visendorfs H. Latvju dainas : 6 sēj. / [Zin. konsult. K. Arājs] (Faksimilzid.).

1. sēj.

Vācietis O. Kopoti raksti : 10 sēj. / Sast. L. Azarova-Vāciete, V. Kaņepe; J. Petera priekšv.

1. sēj. Dzeja / V. Kaņepes koment.

2. sēj. Dzeja / H. Hirša, V. Kaņepes koment.

Izlases, krājumi

Ai bagāti Ziemassvētki : Ziemas Saulgriežu dziesmas, rotaļas, spēles un ticējumi / [Sakārt. K. Arājs; K. Skujenieka priekšv.]

Ganuzēns un velns : Latv. tautas pasaku izlase / [Sast. un priekšv. sarakst. O. Ambainis].

Latviešu tautas teikas : Vēst. teikas : Izlase / [Sast. un iev. aut. A. Ancelāne].

Liepu laipa : Tdz. izlase / [Sakārt. un koment. R. Drizule; S. Lasmanes priekšv.].

Trīs vēja mežgli : Latv. tautas pasakas / [Sakārt. un koment. K. Arājs; K. Skujenieka priekšv.].

Visu gadu dziesmas krāju : [Tdz. / Sast. un priekšv. sarakst. E. Melne, M. Viksna; V. Bendorfa, K. Blauberģa apr.].

Es dziedāšu par tevi, tēvu zeme : [Dziesmu teksti / Sast. L. Bibere].
Skalbe K. Daugavas viļņi : Dzejas izlase / [Sast. L. Briedis].

Dzēja

Elsberģs K. Velci, tēti : Dzeja / [Sast. un priekšv. sarakst. I. Auziņa].

Rec.: **Bražis E.** «Viņš pats». — K, 1989, № 7, 138.—140. lpp.;
Melģalvs M. «...tu atkal esi atnācis laikā...». — LM, 1989, 22. jūl., 7. lpp.

Locāns J. Vectēva akas ūdens : Dzejoļi / [V. Ķikāna priekšv.].

Proza

Gregri V. J. Latvijas karalis jeb Cilvēks, kam visi parādā : Fant. dēku romāns / [I. Kiršentāles priekšv.; P. Krupņikova pēcv.]. (Romāns — pagātnes liecinieks).

Rec.: **Daņute I.** Latvijas karalis un viņa galms. — K, 1990, № 2, 145.—147. lpp.

Grīns A. Dvēseju putenis : Romāns / [H. Hirša priekšv.].

Grīns A. Nameja gredzens : Vēst. romāns / [Tekstu publicēšanai sagat. un priekšv. sarakst. I. Kiršentāle; Pēcv. un koment. aut. M. Auns]. (Romāns — pagātnes liecinieks).

Kaudzīte R. Izjurieši : Malienas romāns 7 nod. / [J. Kalniņa priekšv.].

Plaudis J. Sila Runcis : Ziemas romāns / [I. Kiršentāles priekšv.; A. Milta pēcv.].

Virza E. Straumēni : Vecā Zemgales māja gada gaitās : Poēma / [I. Ziedoņa priekšv.; V. Vecgrāvja pēcv.].

Isproza

Krieviņš M. Intervija Bastejkalnā : [Ironiskā proza].

Purapuķe J. Ķibele aiz ķibeles : Stāsti un humoreskas / [Sast. un priekšv. sarakst. L. Volkova]. (Lit. mantojuma mazā b-ka).

Rainis. Es gribēju jums vēl varāk dot : Atziņas / [Sakārt. un priekšv. sarakst. B. Cimermane].

Skalbe K. Ziemeļmeitas vēdekļis : Pasakas un tēlojumi / [Sakārt. V. Vecgrāvis].

Zariņš K. Jāņa Zaļuma dzīves stāsts : Stāsts / [I. Kiršentāles iev.]. — K, 1989, № 2, 83.—116. lpp.

Dokumentālā proza, publicistika

Sudrabkalns J. Vēstules, 1963—1975 / [Tekstus sagat. un priekšv. sarakst. M. Ābola]. (Mantojums).

Rec.: Pijols I. «Kur garās runas isā jēga?». — K, 1989, № 12, 135.—137. lpp.

Stērste E. Atmiņas : [Par represiju gadiem Sibīrijā / A. Zīgures iev.]. — Z, 1989, № 20—24; 1990, № 1—2.

Stradiņš J. Baltvācu problēmu loks mūsu kultūrvēsturē. — K, 1989, № 8, 161.—167. lpp.

Svīre M. Vārdi un... : [Padomju varas laiks Latv. 1919. g.]. — K, 1989, № 4, 124.—128. lpp.

Dramaturģija

Ceļa cirtēji : Lugas / [S. Bergis, J. Straujāns, R. Eidemanis, R. Apinis, K. Jokums, Astra, E. Burnevics; Sast. un priekšv. sarakst. G. Bībers].

Literatūra bērniem

Dūc kukainīši : Latv. tēl. / Sast. un il. M. Stārase.

Misiņbārdis un stiprais kalps : Latv. tautas pasaka.

Birznieks-Upītis E. Stāstu izlase / [Sakārt. un iev. sarakst. R. Lāce]. (Skolas b-ka).

Poruks J. Mājās un ceļā : [Stāsti / Sakārt. un pēc. sarakst. V. Ancītis].

Grāmatas un raksti par literāro mantojumu

Atmiņas par Annu Saksi / [Sast. un priekšv. sarakst. P. Bauģis]. Materiāli 20.—30. gadu latviešu literatūras vēsturei.

Raiņa gadagrāmata, 1989 / [Sast. G. Grīnuma, S. Viese].

Varavīksne, 1989 : Lit. mantojuma gadagr. / [Sast. un priekšv. sarakst. L. Volkova].

Ambainis O. Latviešu folkloristikas vēsture.

Rec.: Ancelāne A. — LPSR ZA Vēstis, 1989, № 10, 138.—140. lpp.; Veidemane R. Pa iemītu ceļu. — Grāmata, 1990, № 1, 66.—69. lpp.

Apinis A., Klekere I., Limane L. Rakstītājs no Nautrēniem : A. Jūrda dzīve un veikums.

Egle R. Raksti par literatūru : Izlase / [Sakārt. E. Damburs; S. Sirsones priekšv., bibliogr.].

- Ķikāns V.** Tevī kāpj miļums... : O. Vācieša dzeja.
Rec.: Sīrsonē S. Trīs grāmatas literatūras zinātnē un kritikā. — K, 1990, № 2, 142.—143. lpp.
- Viese S.** Pie sliekšņa, pie avota : [Par latv. rakstnieku memor. muzejiem].
- Admīdiņš R.** Lejenieku zāle, Lejenieku sniegs : [Nod. no monogr. par V. Plūdoni / A. Vējāna iev.]. — K, 1989, № 9, 72.—91. lpp.
- Akmentiņš R.** Kā pelēks laukakmens... : A. Saulieša rakstura savdabība. — K, 1989, № 12, 149.—155. lpp.
- Anerauds J.** Eduards Alainis : [100. dz. d.]. — K, 1989, № 7, 154.—158. lpp.
- Bērsons I.** Latviešu rakstnieki 1919. gadā : [Janv.—maijs]. — K, 1989, № 8, 145.—154. lpp.
- Bogdanova R.** Nepazīstams Jāņa Grīziņa romāns : [«Iedragāta proletariāta pilsēta»]. — K, 1989, № 5, 165.—168. lpp.
- Bula D.** Rituālā emocionalitāte latviešu tautasdziesmu tradīcijā. — LPSR ZA Vēstis, 1989, № 10, 12.—18. lpp.
- Garjāns J.** Rūdolfs Egle un Andrejs Upīts : [Par literatūrzin. un rakstn. sadarb.]. — C, 1989, 30. apr.
- Goldšteina R.** Piezīmes pie Ernesta Eferta-Kļusā darbu neiznākušā sējuma. — K, 1989, № 1, 163.—167. lpp.
- Grigulis A.** Dekadenti un viņu izdevumi : No latv. žurnālistikas vēst. materiāliem. — K, 1989, № 7, 158.—163. lpp.
- Grigulis A.** «Rīta Blāzma» — pirmā rakstnieku avīze un nedienas ar to. — LM, 1989, 14. janv., 12.—13. lpp.
- Grudule M.** Indivīda un pasaules attiecības Friča Bārdas darbos. — A, 1989, № 1, 17.—19. lpp.
- Gudriķe B.** Rainis — pasaules dramaturģijas tulkotājs. — Grām.: J. Raiņa tulkojumi : Pasaules dramaturģija : 4 sēj. — R., 1989, 1. sēj., 5.—20. lpp.
- Hausmanis V.** Jaunu pieeju literatūras mantojumam. — K, 1989, № 8, 125.—129. lpp.
- Hiršs H.** Latviešu romānistika vācu okupācijas laikā : (1941—1945). — JGr, 1989, № 7, 9.—10. lpp.; № 8, 5.—7. lpp.
- Jauno dzejas antoloģija** : [Rakstu cikls par latv. dzeju: 20.—30. g. / Materiālus sagat. I. Kalniņa, J. Kursīte, V. Vecgrāvis]. — A, 1989, № 1, 5, 6.
- Kadaša L.** Kārļa Zariņa poētiskās pasaules īpatnības. — K, 1989, № 12, 156.—160. lpp.
- Kalnača B.** Nedaudz par Valmieras puikām (visiem kopā un katru atsevišķi) : [Sakarā ar rakstn. P. Roziša 100. dz. d.]. — LM, 1989, 2. dec., 11. lpp.
- Kalnačs B.** Savs zemes stūrītis, sava ferma : J. Purapuķem — 125. — K, 1989, № 3, 161.—163. lpp.

Kiršentāle I. Mūžs bez aizvēja : [Par rakstn. K. Zariņu]. — C, 1989, 13. dec.

Kiršentāle I. Rakstniecei Aidai Niedrai — 90. — K, 1989, № 3, 155.—160. lpp.

Knope E. Alfrēds Goba un literatūras vēsture. — K, 1989, № 11, 151.—154. lpp.

Knope E. Par jaunlatviešu ieguldījumu latviešu literatūras attīstībā. — LPSR ZA Vēstis, 1989, № 4, 20.—26. lpp.

Koljankovska Z. Rainis morāles pamata meklējumos gadsimtu mijā. — K, 1989, № 9, 154.—157. lpp.

Kursīte J. Dzejnieks, kurš ilgi bija miris : E. Virza. Dzeja. — LM, 1989, 3. jūn., 10.—11. lpp.

Kursīte J. Virzieni latviešu dzejā no 17. gadsimta līdz 20. gadsimta sākumam. — K, 1989, № 11, 155.—159. lpp.

Mežale B. Akmens un saules koka tradīcija latviešu tautas pasaulē modeļa struktūrā. — LPSR ZA Vēstis, 1989, № 10, 19.—25. lpp.

Priedīte A. Karaļu un karaļu apkaimes loma Kārļa Skalbes pasākās. — A, 1989, № 2, 28.—31. lpp.

Priedītis A. Divdesmito gadu dialogs : [Par latv. un kr. literatūrzin. sakariem]. — K, 1989, № 2, 155.—163. lpp.

Pūtelis A. Ausekļa un Mēness tēla funkciju savstarpējā nomaiņa «Latvju dainās» ievietotajās dziesmās. — LPSR ZA Vēstis, 1989, № 10, 34.—39. lpp.

Radzobe S. 40. gadu «vēsturiskās realitātes» un Aleksandrs Caks. — LM, 1989, 28. okt., 10.—11., 15. lpp.; 16. dec., 4.—6. lpp.

Rozītis V. «Izmelt dzīvi visu» : [Par rakstn. P. Rozīti]. — K, 1989, № 11, 160.—166. lpp.

Seife A. Visu mūžu, dažādos apstākļos... : [Par Latgales lit. un kult. pētnieku S. Seiņu / A. Vējāna iev.]. — K, 1989, № 2, 164.—168. lpp.

Sirsone S. Rūdolfs Egli pieminot. — K, 1989, № 4, 155.—160. lpp.

Smilktiņa B. Kārlis Zariņš — novelists. — K, 1989, № 12, 161.—166. lpp.

Stalažs V. Mūžīgais trimdnieks : [Par politiķi un dzejn. M. Valteru (A. Papardi)]. — K, 1989, № 10, 164.—168. lpp.

Stērste E. Divdesmit kopā nodzīvoti gadi : [Par rakstn. E. Virzu / V. Vecgrāvja iev.]. — LM, 1989, 1., 15., 22., 29. jūl.; 5., 12., 26. aug., 16. lpp.

Strods E. Jersikietis : No grām. par J. Niedri. — K, 1989, № 5, 45.—74. lpp.

Valeinis V. Francis Trasuns un viņa literārā darbība. — K, 1989, № 10, 156.—163. lpp.

Vāvere V. Latviešu un armēņu literāro sakaru aizsākumi. — K, 1989, № 12, 142.—149. lpp.

Vecgrāvis V. Ieskats trimdas latviešu dzejā : (1945—1955). — K, 1989, № 9, 133.—139. lpp.

Viese S. Rakstīts cerībā uz nākamību : [Par latv. rakstnieku izsūtījumā rakstītajiem darbiem un atmiņām]. — LM, 1989, 5. aug., 6. lpp.

Viķe-Freiberga V. Tautas dzīvei un tautas nākotnei : A. Pumpura «Lāčplēsis». — LM, 1989, 4. martā, 6.—7. lpp.

Zālītis J. Rihards Valdess: pēdējais etaps : 14. VI 41.—19. II (?) 42. : [Par rakstnieka represēšanu un bojā eju]. — LM, 1989, 16. dec., 15.—16. lpp.

Zanders O. Par patiesību, brīvu garu līdz vēsam kapam : [Par rakstn. R. Kaudzīti]. — Skolot. Av., 1989, 11. maijā, 8.—9. lpp.

Zemzaris J. Pērsieša piemiņu kopjot. — K, 1989, № 8, 155.—160. lpp.

Добровенский Р. «Даугава» Я. Райниса: [О драм. поэме]. — Д, 1989, № 9, с. 3—4.

Mūsdienu literatūra

Izlases, krājumi

Dzejas diena / [Sast. un priekšv. sarakst. L. Briedis].

Rec.; **Pelīte C.** Dzejas dienišķais laiks. — LM, 1989, 23. dec., 11. lpp.

Jūrasputu pīpe : Latv. rakstnieku stāsti par jūru / Sakārt. E. Līvs : [I. Bērsona pēcv.].

Pasaule šorīt jauna : Miera grām. : [Dzeja / Sast. P. Zirnītis; A. Vējāna priekšv.]. — Teksts latv., kr., angļu, vācu val.

Birze M. Izlase / [Sakārt. un priekšv. sarakst. D. Ausekle]. (Skolas b-ka).

Peters J. Svētā mierā, sāpēs mūžīgās : Dzejas izlase / Sast. M. Melberga.

Treicis T. Vēl pēc vasaras laika : Dzeja / [I. Auziņa priekšv.].

Vāczemnieks L. Atsaukušānās : Dzejoļi.

D z e j a

Auziņa I. viss; nekā : Dzeja. [Pirmā grām.].

Rec.: **Brūveris P.** Taipus dzīves, šaipus nāves... — PJ, 1989, 28. dec.; **Zandere I.** Sava dzīve. — Grāmata, 1990, № 1, 56.—57. lpp.

Baltvilks J. Sniegam nav izvēles : Dzeja.

Bergmanis A. Patvērums : Dzejoļi un poēma.

Caklais M. Labrīt, Heraklīt! : Dzejoļi.

Rec.: Sirsone S. Nepieciešamības balss. — K, 1989, № 12, 134.—135. lpp.; Veidemane R. «Nepazīstami pazīstamajā eju...» — LM, 1989, 22. jūl., 7. lpp.

Godiņš G. Ar atpakaļejošu datumu : Dzejoļi.

Rec.: Ceļā tikai ceļu gūšu. — K, 1989, № 10, 146.—148. lpp.

Krāslavietis V. Savāds sapnis : Dzeja / [Sast. un priekšv. sarakst. I. Auziņš].

Krile V. Uz zāles fona : Dzeja.

Kroma M. Esmu : Dzeja.

Līce A. Es saradojos ar tevi : Dzejoļi.

Locāns J. Vectēva akas ūdens : Dzejoļi / [V. Ķikāna priekšv.].

Melgalvs M. Sarmots ugunskurs : Dzejoļi un pieclapītes, 1971.—1988.

Rec.: Akmentiņš A. Māra Melgalva trešā. — LM, 1989, 7. okt., 7. lpp.; Bražis E. Ceļā tikai ceļu gūšu. — K, 1989, № 10, 146.—148. lpp.

Poikāns A. Gaisa dārzs : Dzejoļi (1986—1988). [Pirmā grām.].

Rec.: Brūveris P. Agra Poikāna debija. — LM, 1989, 7. okt., 7. lpp.; Zolnerovičs L. Kurmis vai cirslis ir tikpat nozīmīgs. — PJ, 1989, 15. nov.

Sēle L. Izšķilt mīlestību : Dzeja. [Pirmā grām.].

Rec.: Boldāne R. Cerību dzirksts dzejas grafika smailē. — K, 1989, № 8, 141.—142. lpp.

Jurciņš P. Zem viena jumta : [Dram. poēma / R. Ādmīdiņa iev.]. — K, 1989, № 1, 44.—71. lpp.

K[aviņš A.] Mana Vidzeme : Sonetu vainags / [M. Ģeibaka iev.] — Skolot. Av., 1989, 11. janv.

Kronbergs J. No cikla Libau. — K, 1989, № 4, 96.—102. lpp.

Skujenieks K. No slimnīcas zonas : [Dzejojums]. — K, 1980, № 1, 95.—102. lpp.

Proza

Romāni un garie stāsti

Bels A. Cilvēki pārvērtībās : Romāni : [Saucēja balss; Saknes].

Dripe A. Mazā brīvība : Publicist. romāns no nesenās pagātnes / [A. Kalves pēcv.].

Rec.: Kavacis A. Romāns: memuāri un grēksūdze. — K, 1989, № 10, 148.—149. lpp.; Plēsuma A. Istenības savākšana. — C, 1989, 11. apr.

Lāms V. Kāvu blāzmā : Romāns / [H. Hirša pēcv.].

Rec.: Liepiņš J. «Kāvu blāzmā», un... — C, 1989, 30. apr.; Ruņģis A. Patiesība, pilna patiesība un nekas cits kā tikai patie-

sība. — LM, 1990, 10. febr., 6., 8. lpp.; Skurbe A. Atgriešanās kāvu gaismā. — K, 1989, № 11, 144.—146. lpp.

Mauliņš J. Apakšzemes straumes : Romāns.

Ozoliņa A. Kā lapas vējā : Romāns.

Rec.: Jermolajeva L. Reinkarnācija jeb rakstnieks un stils. — LM, 1990, 27. janv., 7. lpp.

Puriņš A. Bezrūpīgie ceļotāji : Mazliet fant. romāns.

Rec.: Bikova S. Kāpēc ne ar kalna cerību? — JGr, 1989, № 2, 10.—11. lpp.; Kondrāts G. Nopietnāka bezrūpība. — K, 1989, № 12, 139.—140. lpp.

Upmale V. Zemes sāpe : Romāns 2 d.

Rec.: Kronta I. «Vai tev nesāp, zeme?» — C, 1989, 14. jūl.; Palu S. Cerība pelnos. — K, 1989, № 8, 135.—136. lpp.; Plēsuma A. Romāns par zemes un cilvēku sāpi. — RB, 1989, 11. jūl.; Ūdre D. Patiesību — visos līmeņos. — JGr, 1989, № 7, 18.—19. lpp.; Плесума А. Роман о боли земли и людей. — РБ, 1989, 11 июля.

Zigmonte D. Zilais putns Idalgo : Romāns.

Rec.: Tabūns B. Noturība. — K, 1990, № 1, 170.—171. lpp.

Zuravska Dz. Maksa par nodevību : Vienas dienas hronika : Stāsts.

Rec.: Vārpa S. Nodeva vēsturei. — K, 1989, № 10, 149.—150. lpp.

Janovskis G. Uz neatgriešanos : Romāns. — K, 1989, № 10—12.

Kalniņš J. Kalna Kaibēni : Brāļu Kaudziņu dzīves romāns : 1. d. — K, 1989, № 1—6.

Lukjanskis E. Nakts tiesnesis : Romāns. — K, 1989, № 7—8.

Medne L., Spāre V., Zvirgzdiņš J. Odu laiks : [Stāsts / V. Vecgrāvja iev.]. — A, 1989, № 3—6.

Tarvids A. Robežpārkāpējs : Romāns. — A, 1989, № 8—12; 1990, № 1—2.

Isproza

Berelis G. Mitomānija : Stāsti. [Pirmā grām.].

Dreika D. Šaipus vējiem, taipus lietiem : Stāsti.

Kaldupe S. Cīru[maize] : Pasakas.

Kļavis A. Mans nams : [Stāsti].

Rec.: Kavacis A. Sāpe liek rīkoties. — K, 1989, № 12, 140.—141. lpp.

Melgalve V. Klejojumi rāmī : Stāsti.

Rubene E. Sapniņi : [Gandrīz simts : Stāsti].

Dokumentālā proza, publicistika

Abola I. «... pārtrūka diena» (Publicists un laiks).

Hänbergs E. Kartupeļu stāsti : Publicist. romāns.

Rec.: Plēsuma A. Likteņi kartupeļu ēnā. — K, 1990, № 1, 172.—173. lpp.

Hänbergs E. Tapat līdzās un ļoti, ļoti tālu : Komandējumu atskati.

Lapsa J. Kalnu grāmata : Afganistānas etides.

Liepa A. Ekshumācija : Dok. romāns.

Strautmane G. Taciņa zālienā. (Publicists un laiks).

Stroda I. Tēvu laipa Augšzemē. (Publicists un laiks).

Zile M. Kāds manā logā klauvē. (Publicists un laiks).

Aļķe A. Per maleficiā ad astra? : [Par represijām padomju režīma apstākļos] : Eseja. — K, 1989, № 5, 148.—153. lpp.

Anerauds J. Neprāta varā : Dok. stāsts [pēc bij. leģionāra A. Pauņiņa piez. / Aut. iev.]. — K, 1989, № 4—5.

Birze M. No manas dienasgrāmatas. — Z, 1989, № 1, 3, 4, 6, 8, 10.

Birze M. Saulē iedegusi, nopietna seja : Jūl. dienasgr.; Pilādzis, noslēpumainais koks : Aug. dienasgr.; Vēl nedzirdu grabināmiešus pelles : Sept. dienasgr.; Mežazosis un lidmašīnas : Okt. dienasgr.; Japāņu tase, kāds mūris un mazliet zemes : Nov. dienasgr. — LM, 1989, 9. sept., 12. lpp.; 20. sept., 12.—13. lpp.; 21. okt., 12.—13. lpp.; 2. dec., 4.—5. lpp.; 30. dec., 12.—13. lpp.

Ezera R. Par prātu, godu un sirdsapziņu : [Saruna ar rakstn. R. Ezeru / Pierakst. V. Daugmalis]. — LM, 1989, 1. apr., 4.—5. lpp.

Gailums I. Zirgu rēķini : Dok. stāsts. — K, 1989, № 6, 39.—68. lpp.

Gabris R. Latvju virsnieks nr. 35473 : [Dok. vēstījums] / J. Lejiņa lit. apstrāde un iev. — K, 1989, № 9—12.

Grigorjevs A., Skujenieks K. Vai viegli būt latvietim? : [Saruna]. — A, 1989, № 1, 53.—57. lpp.

Grīnfelde M. Taišetas—Ļenas trasē : [Bij. represētās lit. darbin. atmiņas]. — JGr, 1989, № 5—7.

Luste E. Lietuvēnu laiks : [Bij. represētā atmiņas]. — JGr, 1989, № 1—4.

Streičs J. Kad vasaras bija garas, garas un saulainas : Atmiņu stāsts. — K, 1989, № 1, 72.—94. lpp.

Григорьев А., Скуениек К. Легко ли быть латышом?: [Беседа]. — P, 1989, № 1, с. 52—57.

Ламс В. Твоя земля горит... — P, 1989, № 2, с. 49—53.

Розитис О. Я. Легко ли стать латышом на чужбине: [Автобиограф. наброски]. — P, 1989, № 2, с. 60—65.

Dramaturģija

Stumbre L. Tā, lai var redzēt ceļu : Lugas.

Rec.: Radzobe S. Par lūgām, kuru varoņi vienlaikus dzīvo divās pasaulēs. — Grāmata, 1990, № 1, 52.—56. lpp.

Ziverts M. Kamerlugas / [Sast., iev. un koment. aut. V. Hausmanis]. (Mantojums).

Rec.: Rūmnieks V. Mārtiņš Ziverts: atgriešanās. — JGr, 1989, № 8, 19.—20. lpp.

Balodis J. Spoku neskarti un jauni jaunajā zemē : Luga 2 d. — A, 1989, № 11, 13.—31. lpp.

Gudets G., Zvirgzdiņš J. Jubilejas gads : Latvju traģihronika. — Teātra Vēstnesis, 1989, № 4, 15.—25. lpp.

Jurkāns J. Kraukļi : Drāma 2 cēl. — K, 1989, № 7, 92.—122. lpp.

Priede G. Artemīda : Drāma 5 ainās. — LM, 1989, 17., 24. jūn.

Rubesa B. Tango Lugāno : Muz. luga 2 cēl. [Ar autobiogr. piez.]. — A, 1989, № 2—3.

Stumbre L. Kronis : [Luga]. — Teātra Vēstnesis, 1989, № 1—2.

Vēvere A. Kad kāzas būs pāri : Isā luga. — Z, 1989, № 11, 19., 21.—22. lpp.

Ziverts M. Pēdējā laiva : Viencēl. / [Ar aut. pēc.] — Teātra Vēstnesis, 1989, № 6, 20.—31. lpp.

Literatūra bērniem

Putnu ceļš : [Stāstu un lit. pasaku krāj.] / Sast. U. Auseklis. (Latv. rakstn. stāsti un pasakas bērniem).

Uguns dvēselīte : [Lugu krāj. skol. pašdarbības teātriem / Sast. un priekšv. sarakst. V. Rūmnieks].

Ločmelis A. Riteņi un tīgeri : Dzejoļi bērniem.

Rinkule-Zemzare Dz. Neaizmirstamais tīģerbērns Puršs : Stāsts. — K, 1989, № 10, 53.—77. lpp.

Literatūras zinātne un kritika

Kritikas gadagrāmata, 17 / Sast. J. Skapars.

Ezera R. Virtuvē bez pavārgrāmatas / [Sast. un pēc. sarakst. B. Tabūns]. (Rakstnieki un lit.).

Freinberga S. Pauls Putniņš un latviešu drāmas divi gadu desmiti.

Rec.: Geikina S. Pārdomas rosinoša grāmata. — K, 1989, № 10, 150.—152. lpp.; Lagzdina I. Bez sikpatiesībām. — C, 1989, 24. dec.

Hiršs H. Prozas poētika : [Monogr.].

Rec.: Darvina R. Vai iekļausimies pasaules kontekstā? — C, 1989, 6. okt.; Zeile P. Iesākums un pamats vērienīgam darbam. — K, 1990, № 1, 166.—170. lpp.

Mackova J. Mūžīgie jautājumi : Raksti par lit. un folkloru.

Stepiņš L. Latviešu un dāņu literārie sakari.

Rec.: Vilsons A. Labi draugi arī tai pusē. — K, 1989, № 10, 152.—153. lpp.

Udre D. Nomods : Cilvēks un laikmets A. Bela romānos.

Rec.: Sirsone S. Trīs grāmatas literatūras zinātnē un krītikā. — K, 1990, № 2, 144.—145. lpp.

Zālīte T. Mans Sekspīrs / Tulk. J. Birzvalks; J. Eidusa pēcv.

Latviešu periodika : 3 sēj : [1768—1940]. — 1966—1989.

Rec.: Treijs R. Darbs gadsimta ceturkšņa garumā; Grēniņš P. Piezīmes «Latviešu periodikas» III sējumam. — K, 1990, № 1, 173.—176. lpp.

Auziņš I. Atdzīmšana un dzeja : [Par jaun. latv. dzeju]. — K, 1989, № 3, 127.—132. lpp.

Auziņš I. Kopecju meklējot : [Latv. dzeja dzimtenē un trimdā]. — K, 1989, № 9, 129.—132. lpp.

Berelis G. Gredzena poētika. — K, 1989, № 11, 133.—136. lpp.

Berelis G. Interpretatīvā daudznozīmība: Pārdomas par vienu no literatūras stūrakmeņiem. — LM, 1989, 2. sept., 5.—6. lpp.

Berelis G. Metaliteratūra. — A, 1989, № 6, 15.—19. lpp.

Berelis G., Neibarts A. Neibartiāde : G. Bereļa saruna ar A. Neibartu. — K, 1989, № 12, 129.—133. lpp.

Boldāne R., Jugāne V. Ir vilšanās, ir gandarījums : [Par 1989. g. 1. puses prozas grām. : Saruna]. — LM, 1989, 29. jūl., 6.—7. lpp.

Briņķa L. Ko dzeja var palīdzēt? — C, 1989, 12. sept.

Cimdiņa A. Tas, ko mēs visi zinām : [Arī par J. Mauliņa romānu «Apakšzemes straumes» un E. Hānberga «Kartupeļu stāstiem»]. — LM, 1989, 25. nov., 6. lpp.

Freinberga S. Māras Zālītes teātris : [Par dzejn. un dram.]. — Māksla, 1989, № 1, 11.—16. lpp.

Hausmanis V. Anšlava Egliša lugas. — K, 1989, № 1, 137.—146. lpp.; № 2, 138.—145. lpp.

Jugāne V. Piezīmes par jaunāko prozu. — JGr, 1989, № 2, 18.—20. lpp.; № 3, 18.—19. lpp.

Kavacis A. Virzība latviešu dramaturģijā astoņdesmitajos gados. — K, 1989, № 5, 135.—142. lpp.

Kubuliņa A. Dažas formas un satura meklējumu paralēles, arī atšķirības trimdas un mūsu dzejā. — A, 1989, № 2, 23.—25. lpp.

Kubuliņa A. Reālisms un Vizma Belševica : [Par dzejn.]. — A, 1989, № 4, 18.—21. lpp.

Lapiņa Z. Vai Prometeja mantinieki? : [Prometeja tēls lit. un mākslā]. — K, 1989, № 1, 132.—134. lpp.

Plēsuma A. Tautas dzīves mozaīka, kādu to redzam 1988. un 1989. gada [latviešu] romānos. — C, 1989, 12. sept.

Plotnieks J. Pasmējies! Un rādi zobus! : [Par dzejn. L. Vāczeniņu]. — K, 1989, № 1, 141.—148. lpp.

Priedīte A. Divas paralēles : I. Indrānes «Zemesvēži dzirdēt» un V. Rasputina «Atvadas no Matjoras». — K, 1989, № 9, 143.—148. lpp.

Radzobe S. Materiāli jaunākajai latviešu literatūras vēsturei : [Par dram. G. Priedes lugas «Smaržo sēnes» apspriešanu 1968. g.] — Māksla, 1989, № 2, 73.—76. lpp.

Remass R., Auziņš I. Vai politika? Vai poētika? : [Par 1989. g. 1. puses latv. dzeju : Saruna]. — LM, 1989, 20. sept., 4.—5. lpp.

Rožkalne A. Atspīdumi : Versija par G. Repši. — K, 1989, № 11, 138.—143. lpp.

Salceviča I. Kalnu balsis un siltie sniegi : [Par rakstn. J. Klīdzēju]. — Skolot. Av., 1989, 17. maijā, 8.—9. lpp.

Segliņš U. Lelde Stumbre : [Par dram.]. — Teātris un dzīve, 1989, 33, 117.—123. lpp.

Stafecka M. Kā radošam darbam tika atņemts objektīvs pamats : [Par 60.—70. g. lit.]. — K, 1989, № 10, 135.—141. lpp.

Stahnke A. Vizma : [Par dzejn. V. Belševicu]. — LM, 1989, 9. sept., 4. lpp.

Sapiro Ā. Mūsu mazais karš : [Par G. Priedes dram.]. Nod. no grām. «Starpbrīdis». — K, 1989, № 7, 167.—174. lpp.

Tabūns B. Līdzdalība : [Par jaun. garprozu]. — K, 1989, № 7, 129.—136. lpp.; № 8, 129.—134. lpp.

Valeinis V. «Cīņas» dzejas lapas — procesa spogulis : [1988. g. periodikā publ. dzejas apsk.]. — C, 1989, 31. martā.

Vāvere V. Grūtais meklējumu laiks : [Par pārmaiņām latv. lit. procesos]. — PLK, 1989, № 12, 36.—43. lpp.

Veidmane R. Degošais zaļums? Baltā tumsa? : [A. Imermaņa dzeja]. — K, 1989, № 11, 136.—139. lpp.

Veidmane R. Tik ilga atgriešanās : Par dzejn. R. Gāli. — K, 1989, № 9, 141.—143. lpp.

Vējāns A. Griezes kliedziens līdz debesīm: Latgale J. Klīdzēja daiļradē. — K, 1989, № 1, 143.—147. lpp.; № 6, 134.—146. lpp.

Zirnītis P. Līdzdalībnieks, spogulis, sirdsapziņa : Ieskats Latv. literāru publicistikā 1988. g. — K, 1989, № 2, 133.—138. lpp.; № 3, 132.—137. lpp.

Вавере В. Нелегкая пора художественных поисков: [О переменах в латыш. лит. процессах]. — КСЛ, 1989, № 12, с. 40—48.

Добровенский Р. [О драм. поэмах поэтессы М. Залите]. — Д, 1989, № 3, с. 47—49.

Приедитис А. Накануне радикальных перемен: [О латыш. лит. и критике]. — Д, 1989, № 5, с. 100—104.

Салыньш Г. Смысл и бессмыслица в новой латышской поэзии. — Р, 1989, № 3, с. 14—17.

Сеглиньш У. Жива ли латышская пьеса?: [Обзор новейшей латыш. драматургии]. — Вестник театра, 1989, № 5, с. 1—3.

Чакла И. Время тяжелых вопросов: Обзор латыш. поэзии 80-х годов. — Д, 1989, № 2, с. 116—124.

Latviešu literatūra citās valodās

Grāmatas

Подарок ветра: Латыш. нар. сказки / Сост. К. Арайс; [Предисл. К. Скуениекса]. — Рига: Лиесма, 1989.

Lekia mano žirgēlis [Lec mans zirdziņš : Latv. dz. / Atdzej. S. Geda]. — Vilnius : Vyturys, 1989. — Lietuv. val.

Rec.: **Jokimaitienē P.** [Brāļu dainas]. — Pergalē, 1989, № 9, 179.—180. lpp. — Lietuv. val.

Hündchen un **Kätzchen**. [Sunītis un kaķītis : Latv. tautas pasaka / A. Baugas lit. apdare; Tulk. J. Bernšteins]. — R. : Liesma, 1989. — Vācu val.

Латышский детектив: [Сб.]. — Рига: Лиесма, 1989.

Авт.: А. Колбергс, М. Стейга, Г. Цирулис / Пер. В. Михайлов, С. Суворова.

Staré hodiny. [Vecais pulkstenis : Latv. klasikas antol. / Sast. un tulk. J. Tesaržova; H. Hirša pēcv.]. — Bratislava : Tatran, 1989. — Slovaku val.

Авт.: R. Blaumanis, J. Ezeriņš, J. Jaunsudrabiņš, J. Poruks.

Кайяк В. Чудого на Бригита. [Brigitas brīnums : Kriminālstāsts / Tulk. P. Bajevs]. **Цирулис Г.** Мили, не бързой! [Mīlais, nesteidzies! : Romāns / Tulk. A. Staļeva]. — София : Нар. младеж, 1989. — Bulg. val.

Эргле З. Без пяти минут взрослые: Повесть / [Пер. Л. Эргле]. — Рига: Лиесма, 1989.

Имерманис А. Избранное: [Стихи]. — М.: Худож. лит., 1989.

Кайяк В. Город, которого нет: Роман; Рассказы / [Пер. Л. Винонен. В. Ругайс, В. Багиров]. — М.: Сов. писатель, 1989.

Калве А. Селия, берег зеленый: Повесть и рассказы / Пер. С. Цебаковский. — М.: Мол. гвардия, 1989.

Колбергс А. Тень; В автомобиле под утро; Обнаженная с ружьем: Романы / [Пер. З. Тренко, С. Суворова, Ю. Абызов]. — М.: Сов. писатель, 1989.

Кулис Э. Соло для лета: Повести и рассказы / Пер. В. Краучис. — М.: Мол. гвардия, 1989.

Османис Я. Где ты, море?: Стихи / Пер. Я. Аким, И. Токмакова. — Дет. лит., 1989.

[**Rainis J.** Zelta zirgs : Luga 5 ainās. — Toškent : Julduzča, 1989]. — Uzb. val.

Sakse A. Lillemuinasjutud. [Pasakas par ziediem / Tulk. V. Helde]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1989. — Ig. val.

Skujiņš Z. Kuuljalaga voodi. [Gulta ar zelta kāju : Vējagalu leģendas / Tulk. O. Kuningass]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1989. — Ig. val.

Skujiņš Z. Egy fiatalember emlékiratai. [Jauna cilvēka memuāri : Romāns / Tulk. M. Sabo]. — Budapest : Kozmosz kv.; Uzsgorod : Karpati k.; Bratislava : Madach, 1989. — Ung. val.

Свире М. От жаворонков до коростеля: Роман / Пер. В. Ругайс. — Рига: Лиесма, 1989. (Соврем. латыш. роман).

Строд Э. Искушение; Фазы луны: [Романы / Пер. Д. Глезер]. — М.: Сов. писатель, 1989.

Веянс А. За каждым озером холмы: [Стихи / Пер. Л. Романенко]. — Рига: Лиесма, 1989.

Викс. Небывалый воробушек: Сказка / [Пер. Н. Бать]. — Рига: Лиесма, 1989.

Зиедонис И. Не считай шаги, путник / Пер. В. Андреев. — М.: Мол. гвардия, 1989. (Отечество. Старое. Новое. Вечное).

В содерж.: «Курземите» и диалог писателя с авторами писем.

Zieduonis I. Vis tiek [Tik un tā : Madlienas grām. / Tulk. E. Matvieks]. — Vilnius : Mintis, 1989. — Lietuv. val.

Ziedonis I. Wegerichblätter. [Ceļmallapas : Dzejoļi. Epifānijas. Pasakas / Sast. J. Bernšteins; I. Caklās pēcv. / Tulk. J. Bernšteins, V. Elerte, L. Franka]. — R. : Liesma, 1989. — Vācu val.

Zigmonte D. Laintu prakeikimas. [Laintu lāsts : Romāns / Tulk. R. Zajančauskaite]. — Vilnius : Vaga, 1989. — Lietuv. val.

Krājumos un periodikā

Гора самоцветов: Сказки народов СССР / В пересказе М. Булатова. — М.: Дет. лит., 1989.

В содерж. латыш. нар. сказки.

Избранные страницы: В 2-х т. — Т. 2. Поэзия. — М.: Известия, 1989.

В содерж. авт.: И. Аузинь, В. Белшевица, Л. Бриедис, О. Вацнетис, И. Зиедонис, М. Кемпе, Я. Петерс, М. Чаклайс.

Поэзия: Альм. Вып. 53. — М.: Мол. гвардия, 1989.

В содерж.: Румниекс В. Этот «невозможный мир» Александра Чака: [Статья]; Чак А. Мой реверанс жизни; Молодежь и латышская литература; Почему мы хулиганы и пессимисты?: [Эссе о лит.].

России первая любовь: Писатели о Пушкине. Поэты — Пушкину. — М.: Сов. писатель, 1989.

В содерж.: стихи В. Белшевиц и М. Кемпе / Пер. Д. Самойлов, Ф. Арсеньев.

- Dainas / Atdzej. D. Samoilovs. — Д, 1989, № 5.
- E. Ādamsona dzejoļi / Atdzej. L. Zdanova. — P, 1989, № 11.
- A. Aizpurietes dzejoļi / Atdzej. T. Kībirovs, A. Jerjomenko. — P, 1989, № 12.
- I. Auziņa dzejoļi / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1989, 17 сент.
- M. Auziņa dzejoļi / Atdzej. V. Kulle. — ЛГ, 1989, 31 мая. / — Собеседник. Прил. к газ. «Комс. правда», 1989, № 47, нояб.
- J. Baltvilka dzejoļi / Atdzej. M. Jasnovs. — Колобок, 1989, № 4.
- U. Bērziņa dzejoļi / Atdzej. S. Moreino. — Д, 1989, № 12; / Atdzej. O. Pētersone. — P, 1989, № 8.
- L. Brieža dzejoļi / Atdzej. A. Nalbandjans. — P, 1989, № 10.
- P. Brūvera dzejoļi / Atdzej. G. Gondelmans. — P, 1989, № 4; / Atdzej. J. Kelers. — Jaunimo gretos, 1989, № 7. — Lietuv. val.
- A. Čaka dzejoļi / Atdzej. D. Samoilovs. — Д, 1989, № 10; / Atdzej. V. Ņevskis. — P, 1989, № 10; ПБ, 1989, 8 сент.; tēlojums «Nomales sievietes» / Tulk. D. Samoilovs. — Д, 1989, № 10.
- M. Čaklā dzejoļi / Atdzej. V. Mikuševičs. — P, 1989, № 4; СМ, 1989, 7 сент.; / Atdzej. P. Veigins. — ПБ, 1989, 8 сент.; / Atdzej. I. Dračs. — Літературна Україна, 1989, 5 янв. — Ukr. val.; autobiogr. stāsts «Puikas, vai sērkociņus paķērāt?» / Tulk. R. Zolotova. — Д, 1989, № 1.
- K. Elsberga dzejoļi. — P, 1989, № 4; stāsts «Piedzīvojumi uz salas» / Tulk. S. Moreino. — P, 1989, № 4; skice «Kaut kāds cerbers», stāsti : «Trešais postenis», «Lilijas, lilijas, lilijas» / Tulk. F. Ferbera. — Д, 1989, № 8.
- R. Gāles dzejoļi / Atdzej. E. Pletikoss. — Горизонт, 1989, № 8.
- G. Gudeta, J. Zvirgzdiņa traģihronika «Jubilejas gads» / Tulk. T. Ringa. — Вестник театра, 1989, № 4.
- O. Gūtmaņa dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1989, 9. sept. — Lietuv. val.
- V. Jakobsona stāsts «Ai, māmiņ, māmuli!» / Tulk. L. Gvins. — Д, 1989, № 4.
- A. Imermaņa dzejoļi / Atdzej. N. Babickaja. — Д, 1989, № 5; P, 1989, № 7; stāsts «Nāve stadionā». — Grām.: Приключения'89 : [Сб. повестей]. — М., 1989.
- V. Kaijaka stāsts «Zirneklis» / Tulk. V. Bagirovs. — Д, 1989, № 2.
- J. Kākuļa dzejoļi / Atdzej. F. Ferbera. — P, 1989, № 1.
- M. Kalndruvas stāsti : «Niske» / Tulk. L. Gvins. — Д, 1989, № 5; «Ulpis». — ВЕК, 1989, № 3. — Ebreju val.
- J. Kalniņa stāsts «Portrets troņa zālē» / Tulk. V. Rugāja. — Д, 1989, № 6.
- R. Kalpiņas stāsti : «Aiz durvīm» / Tulk. R. Zajančauskaite. — Kauno tiesa, 1989, 16. apr.; «Vakarīņas». — Kauno tiesa, 1989, 15. janv. — Lietuv. val.

- L. Kamaras dzejoļi. — Комсомольский гарт, 1989, 17 июня; Десянянская правда, 1989, 16 июня. — Ukr. val.
- M. Kļavas pasaka «Bērzs nav vainīgs». — Seima, 1989, № 4. — Lietuv. val.
- A. Kļavja stāsts «Rīts» / Tulk. D. Truskinovska. — P, 1989, № 1.
- V. Kriles dzejoļi / Atdzej. L. Azarova. — P, 1989, № 12.
- M. Kromas dzejoļi / Atdzej. L. Azarova, G. Gondelmans. — P, 1989, № 7; / Atdzej. L. Azarova. — СЛ, 1989, 26 февр.; / Atdzej. O. Nikolajeva. — СМ, 1989, 25 февр.
- J. Kronberga dzejoļi / Atdzej. G. Gondelmans. — P, 1989, № 2; / Atdzej. G. Jefremovs. — Радуга (Таллинн), 1989, № 1.
- Ē. Kūļa stāsts «Pūcīte» / Tulk. R. Zajančauskaite. — Seima, 1989, № 8. — Lietuv. val.
- J. Kunnosa dzejoļi / Atdzej. S. Moreino. — Д, 1989, № 11; / Atdzej. A. Jerjomenko. — P, 1989, № 4.
- L. Laicena dzejoļi / Atdzej. L. Azarova. — P, 1989, № 1; СМ, 1989, 13 янв.
- J. Lapsas stāsts «Skumji jautrs večuks vidējos gados» / Tulk. R. Zolotova. — Наш современник, 1989, № 7.
- E. Liva atmiņu grām. «Rēta lūpas iekšpusē» fragm. / Tulk. L. Gvins. — Д, 1989, № 9.
- A. Ločmeļa dzejoļi / Atdzej. I. Drozdovs. — Д, 1989, № 12 / Atdzej. L. Kопilova. — Grām.: Как ты хороша, Родина моя! — М., 1989; dok. poēma «Līdzās zibenim» / Atdzej. I. Foņakovs. — Сов. воин, 1989, № 20.
- J. Medeņa dzejoļi / Atdzej. V. Sackovs. — ЛГ, 1989, 16 авг.
- L. Mednes, V. Spāres, J. Zvirgzdiņa romāns «Odu laiks» / Tulk. A. Ļevkins. — P, 1989, № 3—7.
- V. Melgalves stāsts «Vecmāmiņai. Tepat, šūpuļkrēslā, uz balkona». Свой голос: Рассказы писателей народов СССР. — М., 1989.
- M. Misīņas dzejoļi / Atdzej. G. Gondelmans, O. Dorenska. — P, 1989, № 5.
- L. Muiznieces eseju cikls «Pēdas» / Tulk. V. Avotiņš. — P, 1989, № 2.
- A. Neiburgas stāsts «Zīmes» / Tulk. A. Ļevkins. — Д, 1989, № 7.
- J. Osmāņa dzejoļi / Atdzej. O. Pladers. — Freundschaft, 1989, 21. Jan. — Vācu val.
- J. Petera dzejoļi / Atdzej. I. Čerevičņika. — РБ, 1989, 11 сент.; СМ, 1989, 1 июля / Atdzej. V. Kuprijanovs. — СЛ, 1989, 23, 30 июня; / Atdzej. S. Roja. — Soviet Literature, 1989, № 7. — Angļu val.; / Atdzej. J. E. — Sowjetliteratur, 1989, № 7. — Vācu val.
- E. Plauža dzejoļi / Atdzej. V. Andrejevs. — P, 1989, № 3.
- A. Rancānes dzejoļi / Atdzej. O. Pētersone. — Д, 1989, № 7.

J. Raiņa dram. poēmas «Daugava» fragm. / Atdzej. L. Azarova. — Д, 1989, № 9; РБ, 1989, 11 сент.

Dz. Rinkules-Zemzares humoreska «Ziepiša seksa baloniņi». — РБ, 1989, 17 нояб.

I. Rojas dzejoļi / Atdzej. S. Voronovs. — СЛ, 1989, 8 февр. / Atdzej. T. Beka. — СЛ, 1989, 8 сент.; СМ, 1989, 14 сент.; / Atdzej. S. Soloženkina. — СЛ, 1989, 8 сент.

J. Rokpeļņa dzejoļi / Atdzej. S. Moreino. — Д, 1989, № 4; СМ, 1989, 9 сент.; / Atdzej. I. Cerevičņika. — Р, 1989, № 6; / Atdzej. G. Gondelmans, O. Zolotova. — Р, 1989, № 9.

B. Rubesas muz. luga 2 cēl. «Tango Lugāno» / Tulk. A. Skoro- vaja. — Р, 1989, № 2—3.

E. Rudziša miniatūras: «Herkus Mants»; «Zemaitija»; «Vējš»; «Cuksts»; «Skaidriņa»; «Smagums»; «Bailes» / Tulk. R. Zajančkau- skaike. — Svyturys, 1989, № 9. — Lietuv. val.

V. Rūjas dzejoļi / Atdzej. S. Hristovskis. — РБ, 1989, 6 мая; / Atdzej. I. Drozdovs. — СЛ, 1989, 25 янв., 9, 10 сент.; СМ, 1989, 13 янв.

G. Saliņa dzejoļi / Atdzej. L. Lange. — Р, 1989, № 10.

A. Skalbes dzejoļi / Atdzej. N. Babickaja. — Д, 1989, № 5; / Atdzej. A. Cerevčenko. — СЛ, 1989, 9 сент.

K. Skalbes dzejoļi / Atdzej. V. Andrejevs; pasaka «Laimes sala» / Tulk. L. Beļina. — СМ, 1989, 11 нояб.

K. Skujenika dzejoļi / Atdzej. J. Daniels. — Д, 1989, № 6; / Atdzej. A. Bukonts. — Literatūra ir menas, 1989, 3. jūn.; / Atdzej. J. Jars. — Siaulių naujienos, 1989, 27. maijā. — Lietuv. val.

A. Skujiņas dzejoļi / Atdzej. I. Cerevičņika. — РБ, 1989, 10 февр.; СМ, 1989, 23 июня.

V. Strēlertes dzejoļi / Atdzej. M. Zālite. — РБ, 1989, 8 сент. / Atdzej. L. Azarova. — РБ, 1989, 22 сент.

R. Staprāna luga «Cetras dienas jūnijā» / Tulk. J. Behterevs. — Вестник театра, 1989, № 8.

L. Stumbres luga «Kronis» / Tulk. S. Stankevičs. — Вестник театра, 1989, № 1—2.

E. Sudmales dzejoļi / Atdzej. G. Cīrulis. — Freundschaft, 1989, 15., 29. Juli; 19. Aug. / Atdzej. O. Pladers. — Freundschaft, 1989, 24. Juni; / Atdzej. H. Matīss. — Freundschaft, 1989, 23. Sept.; / Atdzej. G. Cīrulis, H. Matīss. — Freundschaft, 1989, 8. Nov.; / Atdzej. G. Cīrulis, H. Matīss. — Neues Leben, 1989, 12. Apr.; / Atdzej. H. Ma- tīss, O. Pladers, G. Cīrulis. — Neues Leben, 1989, 19. Apr. — Vācu val.

A. Tarvida romāns «Robežpārkāpējs» / Tulk. A. Skorovaja. — Р, 1989, № 8—12; 1990, № 1—2; novele «Veterāni» / Tulk. A. Skoro- vaja. — Р, 1989, № 1.

- **L. Tauna** dzejoļi / Atdzej. F. Ferbere. — P, 1989, № 8.
- O. Vācieša** dzejoļi / Atdzej. S. Moreino. — ДН, 1989, № 11; / Atdzej. O. Čuhoncevs. — P, 1989, № 5; РБ, 1989, 8 сент.; / Atdzej. R. Dobrovenskis. — РБ, 1989, 27 окт.; / Atdzej. A. Vaļonis. — Tiesa, 1989, 16. sept. — Lietuv. val.
- A. Vālodzes** «Solaiku mīlas stāsts» / Tulk. Z. Ezīte. — P, 1989, № 12.
- E. Veidenbauma** dzejoļi / Atdzej. L. Čerevičņiks. — P, 1989, № 9; СМ, 1989, 1 мая.
- M. Zālītes** dzejoļi. — РБ, 1989, 8 сент.; dram. poēmas «Tiesa» fragm. / Atdzej. R. Dobrovenskis. — Д, 1989, № 3.
- K. Zariņa** stāsti: «Ordeņi»; «Pēterpils stāsts» / Tulk. L. Gvins. — Д, 1989, № 11.
- M. Zariņa** romāns «Trauksmainie Trīsdesmit Trīs» / Tulk. Z. Ezīte — Д, 1989, № 10; stāsts «Politiski nenobriedis sapnis» / Tulk. A. Ļevkins. — P, 1989, № 8; РБ, 1989, 9 юния; / Tulk. A. Norvaišs. — Zāļioji Lietuva, 1989, 20. jūn. — Lietuv. val.
- I. Ziedoņa** dzejoļi / Atdzej. D. Samoilovs. — Д, 1989, № 2; ЛГ, 1989, 8 февр.; / Atdzej. L. Azarova. — ЛГ, 1989, 14 юния; ерifiānija «Par taisnību» / Tulk. A. Butkus. — Kauno tiesa, 1989, 23. apr. — Lietuv. val.; «Šķībā pasaka» / Tulk. N. Ņikoforova. — Прапор юности, 1989, 18 юлия. — Ukr. val.
- P. Zirniša** dzejoļi / Atdzej. D. Cesečuks. — P, 1989, № 11; / Atdzej. A. Satalovs. — Grām.: Поэзия : Альманах. — М., 1989, вып. 52.
- M. Ziverta** viencēl. «Pēdējā laiva» / Tulk. J. Behterevs. — Вестник театра, 1989, № 6.

Raksti par latviešu literatūru citu republiku un ārzemju presē

Viķe-Freiberga V. Dzintara kalnā : Apceres par latv. tdz. — Montreal : Helios, 1989.

Linguistics and Poetics of Latvian Folk Songs: Essays in Honour of the Sequicentennial of the Birth of Kņ. Barons. [Latviešu tautsdziesmu lingvistika un poētika : Esejas par godu K. Barona 150. dz. d. / Sakārt. V. Viķe-Freiberga]. — Kingston and Montreal : Mc Gill — Queen's University Press, 1989. — Angļu val.

Rec.: B a n k o v s k i s P. Cements. — LM, 1989, 7. okt., 7. lpp.

Bērziņa-Baltiņa V. Lāčplēša tauta : [A. Pumpura eposa tradīcijas sab-bā un kult.]. — Jaunā Gaita, 1989, № 5, 3.—6. lpp.

Jaunzeme E. Mūslaiku modernā dzeja un Astrīdes Ivaskas dzejas māksla. — Akad. Dzīve, 1989, № 31, 51.—55. lpp.

Kronta I. Portretskice politizētā laikā : [Par rakstn. E. Vilku]. — Jaunā Gaita, 1989, № 5, 20.—23. lpp.

Kronta I. Sūrs laiks un pretrunīgs sākums : Prozista J. Mauliņa devums latv. lit. — Jaunā Gaita, 1989, № 3, 54.—57. lpp.

Lauberte E. Latviešu drāmas un teātra agrinā vēsture. — Akad. Dzīve, 1989, № 31, 37.—45. lpp.

Siliņš U. Nekas nav mūžīgs, dziesminiek : [Par dzejn. T. Tomsonu]. — Jaunā Gaita, 1989, № 5, 23.—27. lpp.

Авотынь В. Что там — в Зазеркалье?: Заметки о молодых прозаиках Латвии. — ЛГ, 1989, 11 янв., с. 5.

Берзиньш У. Что выше справедливости?: [О соотношении нац. и интернац. в латыш. лит.]. — ДН, 1989, № 6, с. 238—241.

Курбанмурадов К. Встречи на пути: [О поэте У. Берзиньше]. — Юность (Ашхабад), 1989, № 7, с. 48—51.

Лабренце В. А. Латышская литература. — В кн.: История всемирной литературы: 9-ти т. — М., 1989, т. 6, с. 428—429.

Левкин А. Дом и мир: [«Новая волна» латыш. прозы]. — ЛГ, 1989, 18 окт., с. 3.

Скуениекс К. Ступенька: Сборники латыш. поэзии 1988 г. — ДН, 1989, № 10, с. 249—251.

Смирнов В. После молчания: [О поэте К. Скуениексе]. — Сов. культура, 1989, 30 сент.

Чайковская В. Понски цельности: [О новейших рассказах А. Якубана]. — ЛО, 1989, № 8, с. 40—44.

Чаклайс М. «Там, где в тиши полей я рос»: [О поэте Я. Меденце]. — ЛГ, 1989, 16 авг., с. 6.

Панізінік С. [Mana izeja uz jūru : No baltkr. un latv. kult. sakaru vēst.]. — Литаратура і мастацтва, 1989, 25 авг. — Baltkr. val.

Панізінік С. [«Tulkotājs — ilggadējs augs» : Par tulk. T. Rulli]. — Литаратура і мастацтва, 1989, 29 сент. — Baltkr. val.

Butkus V. [Pa senās grāmatas lappusēm : Par rakstn. Ā. Ersu]. — Siauliu naujienos, 1989, 6. sept. — Lietuv. val.

Gaižiūnas S. [Kopā ar tautu : Par dzejn. J. Peteru]. — Pergalē, 1989, № 6, 187.—189. lpp. — Lietuv. val.

Gaižiūnas S. [Lāčplēši, šis ir tavs laiks : A. Pumpura eposa «Lāčplēšis 100. gadadiena». — Literatūra ir menas, 1989, 4. martā, 4.—7. lpp. — Lietuv. val.

Gaižiūnas S. [Latvju eposa simtgade : Par A. Pumpura «Lāčplēši». — Pergalē, 1989, № 1, 190.—191. lpp. — Lietuv. val.

Karaliūnas S. [Kultūras jaunumi no Latvijas : Par G. F. Stendera darbu «Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas». — Pergalē, 1989, № 5, 190.—191. lpp. — Lietuv. val.

Krasnovas A. [Atdzimušās Baltijas publicistika]. — Knygnešys, 1989, № 6, 13. lpp. — Lietuv. val.

Zigmonte D. [Romāna varoņi — mani mazbērni : Sakarā ar romāna «Laintu lāsts» tulk. lietuv. val.]. — Knygnešys, 1989, № 7, 15.—16. lpp. — Lietuv. val.

[Gurbbanmuradovs K. Tikšanās ceļā : Par dzejn. U. Bērziņu. — Jašlik, 1989, № 7, 52.—56. lpp.]. — Turkm. val.

SATURS

[Sakārtotāju priekšvārds]	5
-------------------------------------	---

1. 1989. gada žanru pārskati

<i>Guntars Godiņš</i> . Tauriņa vai kaktusa loģika	7
<i>Imants Auziņš, Rainis Remass</i> . Vai politika? Vai poētika?	16
<i>Ausma Cimdiņa</i> . Brīvlaiks nav <i>holiday</i>	30
<i>Benedikts Kalnačs</i> . Dramaturģija — 89	50
<i>Anita Rožkalne</i> . Akcentu pārbīde literatūrkritikā	61

2. Literatūra trimdā un Latvijā: mūsdienas un atskats

<i>Andrejs Irbe</i> . Divas uzrunas	73
<i>Benjamiņš Jēgers</i> . Statistisks pārskats par trimdas grāmatniecību	77
<i>Valters Nollendorfs</i> . Trimdas literatūras paaudzes	87
<i>Aina Zemdega</i> . Pastāsti par Elles ķēķi	98
<i>Valija Ruņģe</i> . Kalamazū fenomens	103
<i>Māris Čaklais</i> . Degošām pēdām	123
<i>Māris Čaklais</i> . Mūks un	128
<i>Gundars Pļavkalns</i> . Mūki, mākslinieki un krokodili	132
<i>Imants Auziņš, Valdis Krāslavietis</i> . Rakstnieka saruna par dzeju	146
<i>Valdis Rūmnieks</i> . Mārtiņš Zīverts: atgriešanās	154
<i>Aivars Ruņģis</i> . Patiesība, pilna patiesība un nekas cits kā tikai patiesība	159
<i>Rolfs Ekmanis</i> . Dažas iezīmes pēdējo gadu rakstniecībā: kopš RS 7. kongresa	167
<i>Anda Kubuliņa</i> . Vizmas Belševiceas iesākumā apgūtais	206
<i>Dainis Ivāns</i> . Komentārs notikumam	229

3. Sarunas ar rakstniekiem

Māra Zālite, Inese Zandere, Pēters Brūveris, Guntis Berelis, Knuts Skujenieks. Intervē <i>Cilda Pelīte</i>	241
--	-----

4. Literārās dzīves hronika

<i>Valdemārs Ancītis</i> . Literārā dzīve 1989. gadā	272
<i>Skaidrīte Sirsone</i> . Grāmatas un publikācijas periodikā	295

SATURS

1. 1989. gada izdevumi	
2. Literārās dzīves hronika	
3. Sarunas ar rakstniekiem	
4. Literārās dzīves hronika	
5. Literārās dzīves hronika	
6. Literārās dzīves hronika	
7. Literārās dzīves hronika	
8. Literārās dzīves hronika	
9. Literārās dzīves hronika	
10. Literārās dzīves hronika	
11. Literārās dzīves hronika	
12. Literārās dzīves hronika	
13. Literārās dzīves hronika	
14. Literārās dzīves hronika	
15. Literārās dzīves hronika	
16. Literārās dzīves hronika	
17. Literārās dzīves hronika	
18. Literārās dzīves hronika	
19. Literārās dzīves hronika	
20. Literārās dzīves hronika	
21. Literārās dzīves hronika	
22. Literārās dzīves hronika	
23. Literārās dzīves hronika	
24. Literārās dzīves hronika	
25. Literārās dzīves hronika	
26. Literārās dzīves hronika	
27. Literārās dzīves hronika	
28. Literārās dzīves hronika	
29. Literārās dzīves hronika	
30. Literārās dzīves hronika	
31. Literārās dzīves hronika	
32. Literārās dzīves hronika	
33. Literārās dzīves hronika	
34. Literārās dzīves hronika	
35. Literārās dzīves hronika	
36. Literārās dzīves hronika	
37. Literārās dzīves hronika	
38. Literārās dzīves hronika	
39. Literārās dzīves hronika	
40. Literārās dzīves hronika	
41. Literārās dzīves hronika	
42. Literārās dzīves hronika	
43. Literārās dzīves hronika	
44. Literārās dzīves hronika	
45. Literārās dzīves hronika	
46. Literārās dzīves hronika	
47. Literārās dzīves hronika	
48. Literārās dzīves hronika	
49. Literārās dzīves hronika	
50. Literārās dzīves hronika	
51. Literārās dzīves hronika	
52. Literārās dzīves hronika	
53. Literārās dzīves hronika	
54. Literārās dzīves hronika	
55. Literārās dzīves hronika	
56. Literārās dzīves hronika	
57. Literārās dzīves hronika	
58. Literārās dzīves hronika	
59. Literārās dzīves hronika	
60. Literārās dzīves hronika	
61. Literārās dzīves hronika	
62. Literārās dzīves hronika	
63. Literārās dzīves hronika	
64. Literārās dzīves hronika	
65. Literārās dzīves hronika	
66. Literārās dzīves hronika	
67. Literārās dzīves hronika	
68. Literārās dzīves hronika	
69. Literārās dzīves hronika	
70. Literārās dzīves hronika	
71. Literārās dzīves hronika	
72. Literārās dzīves hronika	
73. Literārās dzīves hronika	
74. Literārās dzīves hronika	
75. Literārās dzīves hronika	
76. Literārās dzīves hronika	
77. Literārās dzīves hronika	
78. Literārās dzīves hronika	
79. Literārās dzīves hronika	
80. Literārās dzīves hronika	
81. Literārās dzīves hronika	
82. Literārās dzīves hronika	
83. Literārās dzīves hronika	
84. Literārās dzīves hronika	
85. Literārās dzīves hronika	
86. Literārās dzīves hronika	
87. Literārās dzīves hronika	
88. Literārās dzīves hronika	
89. Literārās dzīves hronika	
90. Literārās dzīves hronika	
91. Literārās dzīves hronika	
92. Literārās dzīves hronika	
93. Literārās dzīves hronika	
94. Literārās dzīves hronika	
95. Literārās dzīves hronika	
96. Literārās dzīves hronika	
97. Literārās dzīves hronika	
98. Literārās dzīves hronika	
99. Literārās dzīves hronika	
100. Literārās dzīves hronika	

ЕЖЕГОДНИК КРИТИКИ, 18

*Составители Б. Табунс, И. Кронта,
И. Чакла*

Рига «Лиезма» 1991, на латышском языке
Художник И. Егере

ИБ № 5818

KRITIKAS GADAGRĀMATA, 18

Sastādītāji B. Tabūns, I. Kronta, I. Čaklā

Redaktore I. Čaklā

Mākslinieciskā redaktore M. Dragūne

Tehniskā redaktore I. Soide

Korektore Z. Vectirele

Nodota salikšanai 12.06.90. Parakstīta iespiešanai 22.02.91. L-000022. Formāts 84×108/32. Tipogrāfijas papīrs Nr. 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 17,64 uzsk. iespiedi.; 17,64 uzsk. krāsu nov.; 20,16 izdevn. 1. Mētiens 3000 eks. Pasūt. Nr. 550-3. Līgumcena. Izdevniecība «Liesma», 226256 Rīgā, Aspazijas bulv. 24. Izdevn. Nr. 11/33454/Klm-547. Iespiesta tipogrāfijā «Rota», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, which is mostly illegible due to fading.

Second block of handwritten text, appearing as a list or series of entries.

Handwritten text block in the middle of the page, containing several lines of text.

A single line of handwritten text, possibly a separator or a specific entry.

Large block of handwritten text at the bottom of the page, consisting of multiple lines of text.

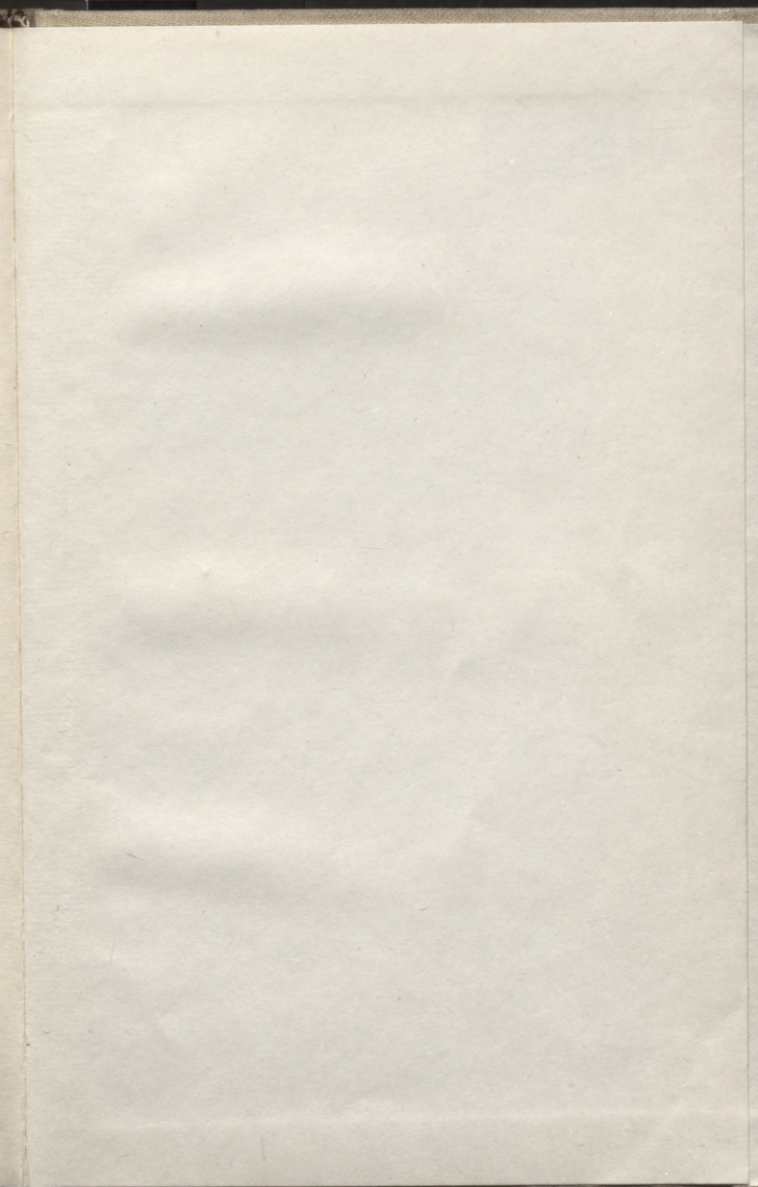
Kr 660 Kritikas gadagrāmata, 18 / Sast. B. Tabūns,
I. Kronta, I. Čaklā. — R.: Liesma, 1991. —
324 lpp. — Bibliogr.: 295.—322. lpp. / Sast.
S. Sirsone.

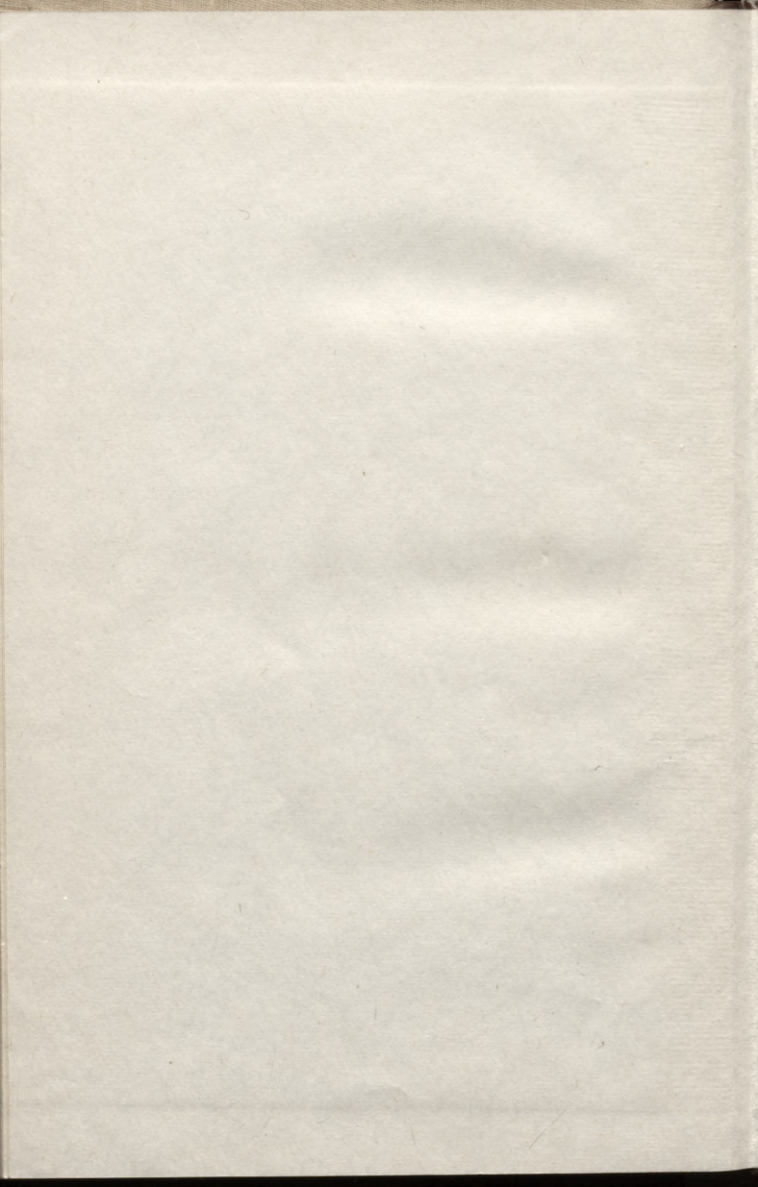
ISBN 5—410—00451—5

Līdzās 1989. gada žanru pārskatiem šajā gadagrāmātā ir
B. Jēgera, V. Nollendorfa, V. Ruņģes u. c. trimdas autoru
raksti, pārpublicēta daļa no R. Ekmaņa plašās apceres par
septiņdesmito gadu nogales latviešu padomju literatūru.

K $\frac{4603020102-11}{M 8Lo(11)-91}$ 2-91

83.3L7

7.00

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305049483

